

Revista de Științe Juridice

Centrul de Cercetări Juridice Fundamentale

Centrul de Studii și Cercetări de Drept Privat

NUMĂR SPECIAL DEDICAT ANIVERSĂRII A 70 DE ANI A DOMNULUI PROFESOR GHEORGHE DĂNIȘOR

Vol. 26, nr. 1/2015

Editat de **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Copyright © **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
S.C. Universul Juridic S.R.L.

REDACȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
email: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
email: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

ISSN: 1454-3699

Principiile de publicare sunt postate pe site-ul revistei:
<http://drept.ucv.ro/RSJ>

Materialele pot fi trimise în vederea publicării pe adresa:
rsj@universuljuridic.ro

REVISTA DE ȘTIINȚE JURIDICE

Redactor-șef:

Prof. univ. dr. SEVASTIAN CERCEL – Decan al Facultății de Drept și Științe Sociale,
Universitatea din Craiova

Editor executiv:

Conf. univ. dr. LUCIAN BERND SĂULEANU – Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea din Craiova

Secretar de redacție:

Lect. univ. dr. FLORIN MANGU – Prodecan al Facultății de Drept și Științe Administrative,
Universitatea de Vest din Timișoara

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Prof. dr. Patrick Charlot – Universitatea Bourgogne din Dijon, Franța, Director al Școlii
Doctorale și al Centrului de Studii Cercetări Juridice și Politice
Prof. univ. dr. Yan Laidie – Universitatea Bourgogne din Dijon, Franța
Prof. univ. dr. Mihael Martinek – Universitatea Saarland din Saarbrücken, Germania
Prof. dr. Nicolas Queloz – Universitatea din Fribourg, Elveția, fost Decan al Facultății de
Drept, Președinte al Asociației Criminologilor de Limbă Franceză

* * *

Conf. univ. dr. Flavius Baias – Universitatea din București, Decan al Facultății de Drept
Prof. univ. dr. Dan Claudiu Dănișor – Rector al Universității din Craiova
Prof. univ. dr. Gabriel Boroș – Rector al Universității „Nicolae Titulescu” din București
Prof. univ. dr. Eugen Chelaru – Universitatea din Pitești, Decan al Facultății de Științe Juridice
și Administrative
Prof. univ. dr. Ion Dogaru – Universitatea din Craiova, membru corespondent al Academiei
Române
Prof. univ. dr. Ioan Leș – Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Drept
Prof. univ. dr. Radu I. Motica – Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de
Drept și Științe Administrative
Prof. univ. dr. Nicolae Popa – fost Președinte al Curții Constituționale a României, fost
Președinte al Înaltei Curți de Casatie și Justiție
Prof. univ. dr. Tudorel Toader – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Decan al
Facultății de Drept
Prof. univ. dr. Paul Vasilescu – Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca,
Facultatea de Drept

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof. univ. dr. Edmond Gabriel Olteanu – Prorector
al Universității din Craiova, Facultatea de Drept și
Științe Sociale

Prof. univ. dr. Călina Jugastru, Universitatea „Lucian
Blaga” din Sibiu, Decan al Facultății de Drept
„Simion Bărnuțiu”

Prof. univ. dr. Florin Streteanu,
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
Decan al Facultății de Drept

Conf. univ. dr. Lucian Bercea, Universitatea de
Vest Timișoara, Decan al Facultății de Drept și
Științe Administrative

Conf. univ. dr. Daniel Ghiță, Universitatea din
Craiova, Facultatea de Drept și Științe Sociale

Lect. univ. dr. Sebastian Spinei,
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu,
Facultatea de Drept „Simion Bărnuțiu”

Conf. univ. dr. Daiana Maura Vesmaș,
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu,
Decan al Facultății de Drept „Simion Bărnuțiu”

Lect. univ. dr. Dan Constantin Tudurache,
Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași,
Facultatea de Drept

Prof. univ. dr. Radu Catană – Prorector,
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca,
Facultatea de Drept

Editura UNIVERSUL JURIDIC

Baze de date internaționale recunoscute pentru domeniul științelor juridice

conform ordinului ministrului ECTS nr. 6560/2012

Revista de Științe Juridice este indexată în EBSCO, Heinonline și Index Copernicus

CUPRINS

I. CURRICULUM VITAE Prof. univ. dr. GHEORGHE DĂNIȘOR

MEMORIU DE ACTIVITATE 9

II. MESAJE DE RECUNOȘTINȚĂ...

GHEORGHE DĂNIȘOR, CUGETĂTORUL CE ARE CA PLATOȘĂ FILOSOFIA
Nicolae POPA 33

DESTINUL UNUI CĂRTURAR – PROFESORUL UNIVERSITAR
DR. GHEORGHE DĂNIȘOR
Ion DOGARU 35

GHEORGHE DĂNIȘOR, „PATRIARH” AL UNIVERSALITĂȚII JURIDICE, CREAȚIEI,
EXPRESIEI ȘI ÎNDOIELII FILOSOFICE
Cezar AVRAM 39

PROFESORUL GHEORGHE DĂNIȘOR – UN OLTEAN HEGELIAN
Ion CRAIOVAN 41

CUVÂNT DE RECUNOȘTINȚĂ...
Lucreția DOGARU 42

CUVÂNT DE RECUNOȘTINȚĂ...
Cristinel Ioan MURZEA 43

PENTRU PROFESORUL DĂNIȘOR, LA CEAS ANIVERSAR...
Mihai BĂDESCU 44

MODEST OMAGIU PROFESORULUI MEU
Ramona DUMINICĂ 46

III. STUDII

PORNIND DE LA PLATON
Gheorghe VLĂDUȚESCU 49

MODELUL ȘI DECLINAȚIILE LUI
Tudor CĂTINEANU 58

CONTRIBUȚII LA TEMA IZVOARELOR DREPTULUI
Gheorghe MIHAI 64

IMPACTUL CONSTITUȚIEI ASUPRA PROCESELOR SOCIALE <i>Ion GUCEAC</i>	71
DESPRE INTERPRETAREA TRATATELOR <i>Lucreția DOGARU</i>	90
PLEDOARIE PENTRU FILOSOFIA DREPTULUI <i>Mihai BĂDESCU</i>	95
TESTAMENTELE EXTRAORDINARE ÎN EPOCA POSTCLASICĂ <i>Ioan Cristinel MURZEA</i>	103
GARANTAREA DISPONIBILITĂȚII INTERESULUI GENERAL – LIMITĂ A RESTRÂNGERII EXERCITIULUI LIBERTĂȚILOR <i>Dan Claudiu DĂNIȘOR</i>	111
STABILITATE LEGISLATIVĂ ȘI CODIFICARE ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ <i>Verginia VEDINAȘ</i>	119
OPINIE CRITICĂ REFERITOARE LA APLICAREA PEDEPSEI PRINCIPALE ÎN CAZUL CONCURSULUI DE INFRAȚIUNI ÎN PREVEDERILE NOULUI COD PENAL <i>Costel NICULEANU</i>	128
POLISEMIE ȘI AMBIGUITATE ÎN LIMBAJUL CODULUI CIVIL <i>Diana Domnica DĂNIȘOR</i> <i>Simina BADEA</i>	134
PRINCIPIUL EFECTIVITĂȚII – UN NOU PRINCIPIU AL DREPTULUI MEDIULUI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ <i>Anca Ileana DUȘCĂ</i>	144
CONCEPTUL DE FUNCȚIE PUBLICĂ ÎN SPAȚIUL EUROPEAN <i>Iulian M. NEDELCU</i>	152
RESPECTAREA PRINCIPIULUI SECURITĂȚII JURIDICE – CONDIȚIE PENTRU O LEGISLAȚIE DE CALITATE <i>Ramona DUMINICĂ</i>	156
EFICIENȚA CA OBIECTIV ȘI PROVOCARE A SISTEMULUI RESPONSABILITĂȚII PENALE <i>Mădălina-Cristina DĂNIȘOR (PUTINEI)</i>	164
VOTUL PRIN CORESPONDENȚĂ ȘI VOTUL ELECTRONIC, MIJLOACE DE CONSOLIDARE A DEMOCRAȚIEI ROMÂNEȘTI <i>Marina-Irina LAZĂR</i>	175
ROLUL AUTORITĂȚILOR ADMINISTRATIVE AUTONOME ȘI AL UNOR INSTITUȚII GUVERNAMENTALE ÎN PROCESUL DE APLICARE A DREPTULUI <i>Alexandra OANȚĂ</i>	203

I. CURRICULUM VITAE
Prof. univ. dr. GHEORGHE DĂNIȘOR

MEMORIU DE ACTIVITATE

I. DATE BIOGRAFICE

Nume și prenume: DĂNIȘOR Gheorghe

Data și locul nașterii: 15 martie 1945, comuna Drănic, satul Padea, județul Dolj

Naționalitatea: română

Cetățenia: română

Starea civilă: căsătorit

II. STUDII GIMNAZIALE ȘI LICEALE

- 1952 – 1959, Școala elementară în satul Padea, județul Dolj;
- 1959 – 1963, Liceul teoretic „Nicolae Bălcescu”, Craiova;
- 1963 – 1965, Militar în termen.

III. STUDII UNIVERSITARE

- 1967 – 1972, Facultatea de Drept la Universitatea „Al.I. Cuza” Iași

IV. SPECIALIZARE PRINCIPALĂ - ALTE SPECIALIZĂRI

- licențiat în științe juridice, specialitatea drept

V. DOCTORAT

- 2001 februarie – doctor în drept – Universitatea din București;
- Conducător științific: Prof. univ. dr. Nicolae Popa. Lucrarea de doctorat publicată sub titlul „*Filosofia dreptului la Hegel*”, Editura Ramuri, Craiova, 2001.

VI. ALTE TITLURI ȘI GRADE ȘTIINȚIFICE, UNIVERSITARE ȘI ACADEMICE, OBTINUTE ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE

1. 1996-2001 - Lector la Facultatea de Drept „Nicolae Titulescu” din cadrul Universității din Craiova, Disciplina de Teorie generală a dreptului și Filosofia dreptului;

2. 2001-2004 - conferențiar la Facultatea de Drept „Nicolae Titulescu” din cadrul Universității din Craiova, Disciplina de Teorie generală a dreptului și Filosofia dreptului;

3. din 2004 – profesor universitar – Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității din Craiova, Disciplina de Teoria generală a dreptului și Filosofia dreptului;

4. 2003 și în prezent – Cercetător principal I la Institutul Academiei Române „C.S.N. Ploșor”, Craiova;

5. 2006 – prezent – membru fondator la Centrului de Cercetări Juridice Fundamentale, aflat sub patronajul Academiei Române;

6. De la 1 octombrie 2008 am fost aprobat în calitate de conducător de doctorat la Facultatea de Drept și Științe Administrative din cadrul Universității din Craiova. În cadrul Scolii doctorale realizez îndrumarea științifică a 11 doctoranzi.

VII. FUNCȚII ÎNDEPLINITE

- 1973 - 1990 – secretar al Biroului Executiv al Consiliului Popular Segarcea;
- 1990 - și în prezent – avocat în cadrul Baroului de Avocați Dolj;
- 1998 - 2001 – director al Biroului de Avocați Segarcea.

VIII. APARTENENȚA LA SOCIETĂȚI ȘTIINȚIFICE SAU PROFESIONALE DIN ȚARĂ SAU DIN STRĂINĂTATE

- Membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință din România;
- Avocat în cadrul Baroului de Avocați Dolj;
- Membru al Uniunii Scriitorilor din România;
- Membru al Asociației Internaționale de Filosofia Dreptului și Filosofie Socială;
- Membru în consiliul științific al „*Revistei de filosofia dreptului și filosofie socială*”, editată de Asociația internațională a profesorilor de filosofia dreptului și filosofie socială-filiala română; membru al Asociației internaționale a profesorilor de filosofia dreptului și filosofie socială – filiala română;
- Membru în colectivul de redacție în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Ploșor”, nr. XIII/2012.

IX. LUCRĂRI ALE ALTOR AUTORI ÎN CARE LUCRĂRILE MELE AU FOST CITATE

1. Albăstroi Roxana Gabriela, Ghiță Oana, *A Legal Diagnosis of Medically-Assisted Human Reproduction: In-between National and International Legislation and Jurisprudence*, în Revista Științe Politice nr. 44/2014, citează lucrarea Teoria generală a dreptului la Bibliografie, http://cis01.central.ucv.ro/revistadestiintepolitice/files/revista_stiinte_politice_issue_44.pdf#page=184;

2. Alexandru Ioan, *Politică, administrație, justiție*, Ed. All Beck, București, 2004, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la paginile: 47, 49, 55, 113;
3. Amititeloai Alexandru, *Puterea politică din România și unele tendințe discreționare în exercitarea ei*, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filozofie, Sociologie și Drept, manuscris C.Z.U. 321.01, teză, Chișinău, 2004, citează *Teoria generală a dreptului*, 1999, la p. 11, 73;
4. Avornic Gheorghe, *Intensificarea activismului juridic al cetățenilor prin intermediul instituției avocaturii – condiție a identificării statului de drept*, Universitatea de Stat din Moldova, catedra de teoria și istoria dreptului, citează lucrările *Teoria generală a dreptului*, ediția 1999 și *Filosofia dreptului. Marile curente*, ed. 2002, <http://www.cnaa.acad.md>;
5. Avram Marieta, *Actul unilateral în dreptul privat*, Ed. Hamangiu, București, 2006, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la Bibliografie;
6. Boghirnea Iulia, Dinică Corina, *New coordinates regarding the scientific fundamentation of the activity of elaboration and of the correlation of the internal legislation system*, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, 2002, la p. 377 și la Bibliografie;
<http://www.analefsj.ro/ro/reviste/numarul19/nr19.pdf#page=377>;
7. Bratiloveanu Izabela, *Human dignity in the context of discrimination*, în *Curentul Juridic*, vol. 59, nr. 4/2014, p. 93-105, citează lucrarea *Demnitatea omului: valoarea supremă a statului român*, *Journal of Legal Sciences* no. 29/2004, Publishing House Themis, la p. 98 și la Bibliografie;
http://www.upm.ro/facultati_departamente/ea/RePEc/curentul_juridic/rcj14/recjurid144_5F.pdf
8. Bratiloveanu Izabela, *Human dignity concept and discrimination*, în *Supplement of „Valahia” University Law Study*, 2014, p. 320-328, citează lucrarea *Demnitatea omului: valoarea supremă a statului român*, *Journal of Legal Sciences* no. 29/2004, Publishing House Themis, la p. 323, 324, 327 și la Bibliografie;
<http://www.analefsj.ro/ro/reviste/numarul23x/nr23x.pdf#page=321>
9. Bucureanu Ana Maria, *Dreptul la un proces echitabil*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2006, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la paginile 32, 34, 43, 64, 146, 185;
10. Bucureanu Ana Maria, *Dreptul la un proces echitabil*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2006, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 331;
11. Bucureanu Ana Maria, *Dreptul la un proces echitabil*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2006, citează articolul *Accelerarea timpului în drept* la p. 114;
12. Bucureanu Ana Maria, *Dreptul și morala*, *Revista de științe juridice* nr. 16/2000, p. 369;
13. Bucureanu Ana Maria, *Fundamentele dreptului de acces la justiție în dreptul european*, *Revista de științe juridice* nr. 33/2005, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 213;

14. Calotă Adela Teodorescu, *Legal Interpretation: A 'Janus-Faced' Concept*, în Revista de științe politice. Revue des sciences politiques, nr. 42/2014, citează lucrarea *General Theory of Law*, 2006;
15. Cercel Sevastian, *Drept civil. Actul juridic civil. Teoria probelor*, Ed. Universitaria, Craiova, 2006, citează *Teoria generală a dreptului* la p. 333;
16. Cercel Sevastian, *Drept civil. Persoana juridică*, Ed. Universitaria, 2007 citează *Filosofia dreptului. Marile curente* la nota: 32;
17. Cercel Sevastian, *Drept civil. Persoana juridică*, Ed. Universitaria, 2007, citează *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice* la nota 44;
18. Cercel Sevastian, Florea Anamaria, Ponea Adina, *Drept civil. Persoana fizică*, Ed. Universitaria, Craiova, 2003 citează *Teoria generală a dreptului*, ed. 1999, la p. 10, 25, 109;
19. Cercel Sevastian, Olteanu Edmond Gabriel, *Considerații speciale privind intrarea în vigoare a legii*, Revista de științe juridice nr. 20/2001, citează *Teoria generală a dreptului* la p. 202, 203;
20. Charlot Patrick (textes rassemblé par), *Utopies entre droit et politique*, Editions Universitaires de Dijon, 2005, este citată *Teoria generală a dreptului* la p. 274 și 281;
21. Chelaru Eugen, *Drept civil. Partea generală*, ed. a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la notele: 38, 38;
22. Ciongaru Emilian, *Jurisdictional control – social control of public administration?*, în Supplement of „Valahia” University Law Study, 2014, p. 248-255, citează lucrarea *General theory of law*, 1999, la p. 253 și la Bibliografie
<http://www.analefsj.ro/ro/reviste/numarul23x/nr23x.pdf#page=321>;
23. Coman Varvara, Boboc Luciana, Steriopol Octavia, *Equity, Fundamental Principle of Law*, în Contemporary Readings in Law and Social Justice, vol. 4, nr. 2/2012, p. 462-469, citează lucrarea *Philosophy of Law. Great Trends*, ed. a II-a, 2007, la p. 120 și la Bibliografie
<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/conreadlsj4&div=107&id=&page=>;
24. *Constituția României în fața exigențelor integrării țării în Uniunea Europeană*, Buletinul Consiliului Legislativ nr. 4/2002, în Referințe bibliografice apare lucrarea: *Filosofia dreptului. Marile curente*, 2002, <http://clr.ro>;
25. Cornescu, Adrian Vasile, *Subjective Right in the Context of legal Relationship*, în Annals Constantin Brancusi U. Târgu-Jiu Juridical Sci. Series, nr. 3/2010, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*
http://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2010-03/8_ADRIAN_VASILE_CORNESCU.pdf;
26. Craiovan Ion, *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2001, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 1999, la notele 227, 235, 253;

27. Dănișor Dan Claudiu, *Despre consecințele constituționalizării tradițiilor democratice ale poporului român și idealurile Revoluției din 1989*, Revista de drept public, nr. 1/2007, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, ed. 1999, la p. 14;
28. Dănișor Dan Claudiu, *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Științifică, București, 1997, citează lucrarea *Metafizica devenirii*, la p. 11;
29. Dănișor Dan Claudiu, *Justification of necessity to limit the exercise of rights and liberties in a liberal society*, în Revue des Sciences Politiques nr. 41/2014, p. 11-23, *Metafizica libertății*, 2006, la p. 20 și la Bibliografie
http://www.cepos.eu/pdf/revista_stiinte_politice_issue_41_final.pdf#page=13;
30. Dănișor Dan Claudiu; Nica Elena Mădălina, *Cu privire la decizia Curtii Constituționale nr. 61 din 18 ianuarie 2007*, Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 2/2007, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, ed. 2006, la p. 49;
31. Diaconescu Horia, *Discuții privind neconstituționalitatea instituirii caracterului obligatoriu pentru instanțele judecătorești al dezlegărilor date problemelor de drept prin deciziile emise de Înalta Curte de Casație și Justiție - Secțiile Unite în recursul în interesul legii*, Dreptul nr. 12/2006, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la p. 90, 93, 96, 97;
32. Dogaru Ion & colaboratorii, *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice*, Ed. All Beck, București, 2002, citează lucrarea *Metafizica prezenței* la nota 74; citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la notele: 174, 186, 188, 262, 298, 419, 2127;
33. Dogaru Ion, Cercel Sevastian, *Drept civil. Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la p. 4, 5, 6, 7, 13, 34, 38, 54, 58, 60, 62, 75, 84, 85;
34. Dogaru Ion, Cercel Sevastian, *Drept civil. Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 5, 45, 46, 48, 49;
35. Dogaru Ion, Cercel Sevastian, *Drept civil. Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice* la p. 256, 265, 287;
36. Dogaru Ion, Cercel Sevastian, *Drept civil. Persoanele*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la notele: 14, 20, 161, 193;
37. Dogaru Ion, Cercel Sevastian, *Drept civil. Persoanele*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice* la nota 261;
38. Dogaru Ion, Cercel Sevastian, *Drept civil. Persoanele*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la nota 253;
39. Dogaru Ion, Dănișor Dan Claudiu, *Drepturile omului și libertățile publice*, Ed. Zamolxis, Chișinău, 1998, citează lucrarea *Metafizica devenirii* la p. 36, 43;

40. Drăghici Andreea, Duminică Ramona, *Convergences and Distinctions between Moral and Juridical Order*, în *Agora International Journal of Juridical Sciences* nr. 83/2011, citează lucrarea *Filosofia drepturilor omului, 2011*;

[http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/](http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/agoraiijs2011&div=25&id=&page=)
[agoraiijs2011&div=25&id=&page=](http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/agoraiijs2011&div=25&id=&page=)

41. Duminică Ramona, *The divine foundation of the law*, în *Agora International Journal of Juridical Sciences* nr. 83/2011, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*;

42. Duminică Ramona, *The Relationship between the Law, Legal Norm, Legal Order and Normativity in Postmodern Society*, în *Postmodern Openings*, vol. 5, nr. 3/2014, p. 21-35, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului, 2008*, la p. 25, 27, 28, 32 și la Bibliografie;

[http://postmodernopenings.com/wp-content/uploads/2014/09/](http://postmodernopenings.com/wp-content/uploads/2014/09/PO_September2014_1_21to35.pdf)
[PO_September2014_1_21to35.pdf](http://postmodernopenings.com/wp-content/uploads/2014/09/PO_September2014_1_21to35.pdf)

43. Duminică Ramona, *The Relationship between the Law, Legal Norm, Legal Order and Normativity in Postmodern Society*, în *Postmodern Openings*, vol. 5, nr. 3/2014, p. 21-35, citează lucrarea *Filosofia drepturilor omului, 2011*, la p. 28 și la Bibliografie;

[http://postmodernopenings.com/wp-content/uploads/2014/09/](http://postmodernopenings.com/wp-content/uploads/2014/09/PO_September2014_1_21to35.pdf)
[PO_September2014_1_21to35.pdf](http://postmodernopenings.com/wp-content/uploads/2014/09/PO_September2014_1_21to35.pdf)

44. Duminică Ramona, Tabacu Andreea, *Short considerations on the relation between the law and the custom in the current national law*, în *Legal and Administrative Studies* nr. 1 (12)/2013, p. 77-83, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului, 2008*, la p. 78, 81 și la Bibliografie, [http://www.upit.ro/uploads/facultatea_fsja/](http://www.upit.ro/uploads/facultatea_fsja/JLAS%202013%20BT%20bun.pdf)
[JLAS%202013%20BT%20bun.pdf](http://www.upit.ro/uploads/facultatea_fsja/JLAS%202013%20BT%20bun.pdf)

45. Florescu Alexandra, *Legal status of non-retroactivity principle of law in European Union*, în *Legal and Administrative Studies* nr. 1 (12)/2013, p. 98-102, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului, 2006*, la p. 100 și la Bibliografie;

http://www.upit.ro/uploads/facultatea_fsja/JLAS%202013%20BT%20bun.pdf;

46. Găină Viorel, *Drept comercial român*, vol. I, *Introducere în dreptul comercial român. Faptele de comerț*, Ed. Universitaria, Craiova, 2003, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la p. 29, 137, 152;

47. Genoiu Ilioara, *Considerații generale privind dreptul subiectiv*, *Analele Universității Valahia, Târgoviște*, nr. 1/2005, citează *Teoria generală a dreptului, 1999* la notele: 8, 12, 14, 35, 44;

48. Genoiu Ilioara, *Les sources du rapport juridique concrète*, *Analele Universității Valahia, Târgoviște*, nr. 2/2004, citează *Ideea curgerii timpului*, la notele 15, 23 și 24;

49. Ghiță Daniel, *Răspunderea juridică. Accente*, *Revista de științe juridice* nr. 19/2001, p. 83, 84, 87;

50. Gilia Claudia, *Libertate și putere*, *Analele Universității Valahia, Târgoviște*, nr. 1/2008, citează *Filosofia dreptului. Marile curente* <http://www.analefsj.ro/ro/reviste>;

51. Gilia Claudia, *Teoria statului de drept*, Ed. C.H. Beck, București, 2006, citează *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 14;
52. Gherghe Anca Costina, *Apariția conceptelor de libertate și siguranță în gândirea filosofică și politică a antichității. Sofistii. Platon. Aristotel*, în Anuarul Institutului de Istorie „George Baritiu” din Cluj-Napoca - Seria Humanistica, nr. 10/2012, p. 299-306, citează lucrarea *Metafizica libertății*, 2006, la p. 301, 302, 303, 304, 305;
53. Goga Gina Livioara, *The Role of Civil Society within the Democracy*, în EIRP Proceedings, vol. 4, 2009, p. 119-126, citează lucrarea *Philosophy of Law. Great Trends*, ed. a II-a, 2007, la p. 120 și la Bibliografie, <http://proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/362>;
54. Hrestic Maria-Luiza, *Interpretarea normelor juridice în procesul realizării dreptului*, Analele Universității Valahia, Târgoviște, nr. 1/2008, citează *Teoria generală a dreptului*, Ed. C.H. Beck, 2006, la notele 199, 220, 230, <http://www.analefsj.ro/ro/reviste>;
55. Humă Ioan, *Connaissance et interpretation en Droit. Accents Axiologique*, Ed. Acad. Roumaine, 2006, tradusă de Constantin Floroiu, citează *Teoria generală a dreptului*, 1999, la p. 40, 46, 48, 52, 54, 57, 58, 64, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 83, 85, 87, 88, 89, 97, 100, 107, 116, 127, 129, 134, 135, 136, 138, 146;
56. Humă Ioan, *Cunoaștere și interpretare în drept. Accente axiologice*, Ed. Academiei Române, București, 2005, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 1999, la p. 33, 35, 38, 40, 43, 44, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 65, 66, 67, 69, 70, 78, 80, 86, 94, 103, 106, 110, 111, 112, 113, 120;
57. Humă Ioan, *Revista română de filosofia dreptului și filosofie socială* nr. 4/2006, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la p. 49;
58. Humă Ioan, *Certaines questions concernant l'interprétation juridique du droit*, în Acta Universitatis Danubius. Juridica, vol. 2, nr. 1/2006, p. 21-25, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 1999, la p. 21 și la Bibliografie;
<http://journals.univ-danubius.ro/index.php/juridica/article/view/113>
59. Ignătescu Camelia, *Issues Concerning the Gradual Application of Juridical Standards in Time*, în Yearbook of Petre Andrei University Iași - series Law, Economic Science, Political Sciences, nr.12/2013, p. 177-183, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 2006, la Bibliografie;
http://econpapers.repec.org/article/lumrev11d/v_3a_3ay_3a2013_3ai_3a12_3ap_3a177-183.htm;
60. Lepădat Elena Doina, Smochină Carolina, *Legal, theoretical and legislative aspects of legal capacity in present day context*, în Anale. Seria Științe Economice, Timișoara, nr. XV/2009, p. 725-727, citează lucrarea *Filosofia dreptului*, 2007, la Bibliografie, file:///C:/Users/User/Downloads/CEEOL%20Article.PDF;
61. Mastacan Olivian, *Scurte considerații despre pedeapsă în general și despre pedeapsa cu moartea în special*, Analele Universității Valahia, Târgoviște, nr. 1/2008 citează *Filosofia dreptului. Marile curente*, <http://www.analefsj.ro/ro/reviste>;

62. Mihai C. Gheorghe, *Fundamentele dreptului. Teoria izvoarelor dreptului obiectiv*, vol. III, Ed. All Beck, București, 2004, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, ed. 1999 la notele: 63, 125;

63. Mihai C. Gheorghe, *Fundamentele dreptului. Teoria izvoarelor dreptului obiectiv*, vol. III, Ed. All Beck, București, 2004, citează lucrarea *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice*, 2002, la p. 65, 258;

64. Mihai C. Gheorghe, *Fundamentele dreptului. Teoria răspunderii civile*, vol. V, Ed. C.H. Beck, București, 2006, citează lucrarea *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice*, 2002, la nota 109;

65. Mihai C. Gheorghe, *Teoria dreptului*, Ed. All Beck, București, 2004, în recomandări bibliografice - *Teoria generală a dreptului*, ed. 1999;

66. Mihai Mădălina Cristina, *Abordări metodologice asupra problemei definirii politicii penale*, în Revista de științe juridice nr. 3/2009, p. 116-124, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 2008, la p. 117, 118, 120 și la Bibliografie;

<http://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2009/RSJ4/A10MadalinaPutinei.pdf>

67. Mocanu Livia, *The Irreversibility of Donations According to the New Civil Code*, în Jurnalul de Studii Juridice, supliment. 1/2012, p. 111-128, citează lucrarea *Drept civil: teoria generală a actelor cu titlu gratuit*, 2005, la p. 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124 și la Bibliografie

<http://edituralumen.ro/wp-content/uploads/2012/07/jurnalul-de-studii-juridice-supliment-1-2012.pdf>;

68. Modrea (Paul) Mihaela Cristina, *Limitele voinței juridice a părților contractante și relevanța acestora în cadrul protecției ecoeconomice*, teză de doctorat sub îndrumarea prof.univ.dr. Iosif Urs, 2013, citează lucrarea *Drept civil roman. Idei producătoare de efecte juridice*, 2002, la Bibliografie http://www.bursedoctorat.ro/Documente/Biblioteca%20virtuala/Rezumate_teze_doctorat/PaulModreaMihaela-RezumatRO.pdf;

69. Nițoiu Roberta; Șorop Alexandru, *Teoria generală a dreptului*, ed. a III-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la notele: 2, 3, 4, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 58, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 91, 95, 96, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 113, 114, 115, 116, 119, 123, 125, 127, 128, 133, 136, 138, 139, 141, 143, 148, 151, 152, 154, 159, 163, 165, 168, 169, 173, 174, 176, 179, 180, 182, 186, 187, 188, 190, 192, 195, 197, 204, 205, 210, 215, 217, 225, 226, 229, 230, 232, 237, 240, 242, 244, 248, 248;

70. Nițoiu Roberta; Șorop Alexandru, *Teoria generală a dreptului*, ed. a III-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, citează lucrarea *Metafizica devenirii* la p. 19;

71. Nițoiu Roberta; Șorop Alexandru, *Teoria generală a dreptului*, ed. a III-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008 citează lucrarea *Metafizica prezenței* la p. 19;

72. Olteanu Edmond Gabriel, Cercel Sevastian, *Principiul autonomiei de voință din perspectivă filosofică*, Revista de științe juridice nr. 19/2001, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 165;

73. Olteanu Edmond Gabriel, *Dreptul proprietății intelectuale*, Ed. C.H. Beck, București, 2007 citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la nota 64;

74. Papa Andreea Diana, Belu Adriana Elena, Ilinca Elena Alexandra, *The Relation Established between the European Law and the Administrative Contencious Legal Provisions*, în *Agora International Journal of Juridical Sciences* nr. 2/2010, p. 407-412, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la Bibliografie;

75. Paul (Modrea) Mihaela Cristina, *The Principle of Autonomy of Will and the Freedom of Contract*, în *Law Annals Titu Maiorescu*, nr. 106/2012, citează lucrarea *Drept civil roman. Idei producătoare de efecte juridice*, 2002, la Bibliografie

[http://heionline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/latitu2012&div=13&id=&page=;](http://heionline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/latitu2012&div=13&id=&page=)

76. Paul (Modrea) Mihaela Cristina, Urs Iosif, Ipate Judith, *General considerations of judicial will regarding its limits in eco-economical contracts*, în *Challenges of the Knowledge Society. Legal sciences – Conference Proceedings*, p. 379-386, 2012, citează lucrarea *Drept civil roman. Idei producătoare de efecte juridice*, 2002, la p. 381 și la Bibliografie

file:///C:/Users/User/Downloads/general_considerations_judicial_will.pdf;

77. Popa Irineu, teza de doctorat *Raportul dintre preceptele morale creștine și normele juridice*, elaborată sub coordonarea științifică a acad. prof. dr. Ion Dogaru, 2005;

78. Popa Nicolae, Eremia Mihai Constantin, Cristea Simona, *Teoria generală a dreptului*, ed. a II-a, Ed. All Beck, București, 2005, citează *Teoria generală a dreptului* la notele: 2, 3, 167, 249;

79. Popa Nicolae, Eremia Mihai Constantin, Cristea Simona, *Teoria generală a dreptului*, ed. a II-a, Ed. All Beck, București, 2005, citează *Filosofia dreptului. Marile curente* la notele: 6, 52, 75, 78;

80. Popa Nicolae, Eremia Mihai Constantin, Cristea Simona, *Teoria generală a dreptului*, ed. a II-a, Ed. All Beck, București, 2005, citează la bibliografie *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice*;

81. Popa Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2002, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la p. 3, 6, 89, 180, 236, și în bibliografia selectivă;

82. Popa Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2002, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, la p. 6, 7, 661, 87, 90 și în bibliografia selectivă;

83. Popescu Gretty Gabriela, *Corelarea normelor juridice în sistemul de drept romano-germanic*, teză de doctorat sub îndrumarea prof. univ. dr. Smochină Andrei, Chișinău, 2009, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 1999, la Bibliografie

http://www.cnaa.md/files/theses/2009/13089/gety_popescu_thesis.pdf;

84. Popescu Sorin, Prelepceanu Tudor, Ceterchi Ioan: o personalitate complexă preocupată de fundamentarea științei juridice, în *Buletin de informare legislativă nr. 1/2002*

citează lucrarea *Știința esențializării dreptului* în concepția academicianului Ioan Ceterchi, Revista de științe juridice nr. 21/2001, la p. 43. <http://clr.ro>;

85. Răduțu Sebastian, *Libertăți fundamentale*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2006 citează *Teoria generală a dreptului*, ed. 1999, la p. 7, 20, 22, 48 și 185;

86. Safta Marieta, *Prezumția dobândirii licite a averii și confiscarea averilor ilicite dobândite în jurisprudența Curții Constituționale a României. Cadru constituțional de referință pentru reglementarea confiscării extinse*, în Tribuna Juridică, vol. 2, nr. 1/2012, p. 107-127, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 2006, la p. 108 și la Bibliografie <http://www.tribunajuridica.eu/arhiva/An2v1/nr1/art4.pdf>;

87. Soreată Marieta, *Dreptul familiei*, Ed. Universitaria, Craiova, 2005, citează *Teoria generală a dreptului* la p. 18;

88. Sperilă (Crăciunescu) Mariana-Daniela, *The requirement for legal liability in the European law context*, în Legal and Administrative Studies nr. 1 (12)/2013, p. 94-97, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 2006, la p. 95,

http://www.upit.ro/uploads/facultatea_fsja/JLAS%202013%20BT%20bun.pdf;

89. Stanciu Cristina, *The transportation law – interferences and particular features in regard to other law branches*, în Agora International Journal of Juridical Sciences nr. 1/2009, p. 263-279, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 2006, la Bibliografie

http://archive-ro.com/page/3081668/2013-10-25/http://www.juridicaljournal.univagora.ro/?page=article_details&id=251;

90. Ștefănescu Oana Iuliana Ilinca, *Medical English for Health Specialists*, în Analele Universității din Craiova, Seria Științe Filologice Limbi Străine Aplicate, nr. 2/2011, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, la Bibliografie

http://cis01.central.ucv.ro/analele_universitatii/limbi_straine_aplicate/2011/volum_2.pdf;

91. Teodorescu Luiza Melania, *The legal norm, central institution of law*, în volumul Conferinței Internaționale Educație și Creativitate pentru o Societate Bazată pe Cunoaștere - Drept, 2012, ISSN 2248-0064, p. 242-249, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, 2007, la Bibliografie, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2229981;

92. Ticu Mădălin-Savu, *Actualitatea sofistă – eseu de filosofii juridice comparate*, Revista de științe juridice nr. 3/2006, p. 199, 201;

93. Ticu Mădălin-Savu, *Decalogul ca fundament al dreptului (O analiză juridică a poruncilor biblice)*, Revista de științe juridice nr. 33/2005, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 162;

94. Ticu Mădălin-Savu, *Fundamentele filosofice ale Codului civil roman*, Revista de științe juridice nr. 35/2006, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente* la p. 85, 86;

95. Ticu Mădălin-Savu, *Hermeneutica morții din perspectiva sinuciderii și a eutanasiei*, Revista de studii socio-umane nr. 7/2005, p. 101, 102, 106;

96. Ticu Mădălin-Savu, *Model, mit și cunoaștere în filosofia platoniciană*, în Revista de științe juridice nr. 82/2009, p. 82-99, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, 2002, la Bibliografie, [http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jrnllawsc2009&div=60&id=&page=](http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jrnllawsc2009&div=60&id=&page=;);

97. Ticu Mădălin-Savu, *Model, mit și cunoaștere în filosofia platoniciană*, în Revista de științe juridice nr. 82/2009, p. 82-99, citează lucrarea *Filosofia dreptului*, 2003, la Bibliografie, [http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jrnllawsc2009&div=60&id=&page=](http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jrnllawsc2009&div=60&id=&page=;);

98. Tiță Cezar, Tiță Dana, *The doctrine of natural law and the fathers of the church*, în Agora International Journal of Juridical Sciences, vol. 1, 2012, ISSN 1843-570X, E-ISSN 2067-7677, p. 162-166, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, 2007, la p. 164, 165 și la Bibliografie, [http://connection.ebscohost.com/c/articles/77942933/doctrine-natural-law-fathers-church](http://connection.ebscohost.com/c/articles/77942933/doctrine-natural-law-fathers-church;);

99. Udriștoiu Natalia Adriana, *Patient Rights - Knowledge Dimension. Comparative Law: Romania – Moldova*, în Law Annals Titu Maiorescu, 2010, p. 143-155, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la Bibliografie

http://anale drept.utm.ro/Numere/ANALE%20Drept%202010_6.03.2012.pdf#page=143;

100. Udriștoiu Natalia Adriana, *Medical criminal liability*, în Buletinul Științific al Universității Mihail Kogălniceanu, 22-1, 2013, p. 129-145, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la Bibliografie

http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin22/udristioiu_natalia.pdf;

101. Văcăroiu Daniela, *Evoluția izvoarelor dreptului. Privire specială asupra dreptului roman*, Ed. Universul Juridic, București, 2006, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, ed. 2002 la p. 10, 11, 14;

102. Varga Attila, *Constituționalitatea procesului legislativ*, Ed. Hamangiu, București, 2007, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului* la p. 86 și în Bibliografie generală;

103. Voicu Eliza Adela, *Conditions, means of optimization and the limits of local autonomy*, în Managementul Intercultural, vol. XVI, nr. 2 (31), 2014, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 2006, la p. 367 și în Bibliografie, http://www.mi.bxb.ro/Articol/MI_31_45.pdf;

104. Voicu Eliza Adela, *Conditions, means of optimization and the limits of local autonomy*, în Managementul Intercultural, vol. XVI, nr. 2 (31), 2014, citează lucrarea *Filosofia dreptului. Marile curente*, 2002, la p. 367 și în Bibliografie, http://www.mi.bxb.ro/Articol/MI_31_45.pdf;

105. Zaharia Victor, *Accesul la justiție ca principiu al statului de drept*, teză, Universitatea de stat din Moldova, citează lucrarea *Teoria generală a dreptului*, 1999, la p. 147 <http://www.cnaa.acad.md>.

X. RECENZII

1. Prof. Florea Miu - *Cuvântul libertății*, 1 mai 1993, pagina 3;
2. Doctor Ștefan Marinescu - *Cuvântul libertății*, 2 noiembrie 1993, pagina 3;
3. Prof. Florea Miu - *Revista Ramuri*, nr. 7-8, august 1999, pagina 26;
4. Academician Gheorghe Vlăduțescu - *Revista Ramuri*, nr. 10(1000), octombrie 1999, pagina 14;
5. Prof. Marian Bușe - *Revista Ramuri*, nr. 5, mai 2001, pagina 16;
6. Academician Ion Dodu Bălan - *Palatul de Justiție* nr. 9/2002;
7. Prof. univ. dr. Mihai Constantinescu - *Revista de drept public*;
8. Prof. univ. dr. Vladimir Osiac - *Analele Olteniei*, nr. 2/2003;
9. Ion Dulvac - *Revista Ramuri* nr. 1/2007;
10. Ștefan Vlăduțescu - *Revista Contemporanul* nr. 12 și 13/2007;
11. Mircea Moisa - *Revista Ramuri* nr. 1/2007;
12. Ion Dogaru - *Anuarul Institutului Academiei Române „C. S. Nicolăescu Ploșor”* Craiova;
13. Dr. Viorel Piuitu - *Revista română de filosofia dreptului și filosofie socială*, 5/2007, pagina 162;

XI. PREMII, DECORAȚII, DISTINCȚII

1. Premiul Uniunii Scriitorilor din România, pentru eseu pe anul 2001, pentru *Filosofia dreptului la Hegel*;
2. Premiul Uniunii Juriștilor din România pe anul 2002, pentru *Filosofia dreptului. Marile curente*;
3. Premiul Academiei Române „Simion Bărnuțiu”, pe anul 2004, *Filosofia dreptului. Marile curente*;
4. Premiul Academiei Române pe anul 2007, *Drept civil. Teoria actelor juridice cu titlu gratuit*;
5. Diploma de Excelență acordată în 2006 de Cenaclul Literar Artistic Electroputere Craiova;

XII. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

Ștefan Vlăduțescu, *Mesajul în comunicarea filosofică*, Ed. Sitech, Craiova 2005, cap. *Mesajul: în centrul noii ontologii: Gadamer, Heidegger, Vattimo, Dănișor, Barbu*, p. 16-21.

- *Articole indexate în baze de date internaționale*

În baza European Referent index for the Humanities și CNCSIS - categoria B

Comentariu la legislația privind protecția mediului înconjurător de Gheorghe Dănișor, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația Arhivele Olteniei a Institutului Academiei „C.S.N. Ploșor”.

- *Articole indexate în baza de date uefiscu.ro*

CONCEPȚIA SOCIAL-POLITICĂ ÎN OPERA LUI JEAN-JACQUES ROUSSEAU de GH. DĂNIȘOR, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația REVISTA DE ȘTIINȚE JURIDICE NR. 16, 257, în anul 2000.

DREPTUL CA DETERMINARE A VOINȚEI ÎN FILOSOFIA LUI HEGEL de GH. DĂNIȘOR, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația REVISTA DE DREPT PUBLIC NR. 2, 45, în anul 1999.

CONDIȚIILE DE VALIDITATE A DREPTULUI de GH. DĂNIȘOR, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația REVISTA DE ȘTIINȚE JURIDICE NR. 18, 208, în anul 2000.

GÂNDIREA LUI JOHN LOCKE DESPRE DREPT ȘI STAT. LOCKE ȘI LEGITIMITATEA CONSENSULUI de GH. DĂNIȘOR, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația REVISTA DE ȘTIINȚE JURIDICE NR. 17, 170, în anul 2000.

GÂNDIREA SOCIAL-POLITICĂ ȘI JURIDICĂ A LUI CICERO de GH. DĂNIȘOR, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația REVISTA DE ȘTIINȚE JURIDICE NR. 17, 150, în anul 2000.

STATUL ÎN CONCEPȚIA LUI THOMAS HOBBS de GH. DĂNIȘOR, articol elaborat/publicat în cadrul proiectului.

A apărut în publicația REVISTA DE ȘTIINȚE JURIDICE NR. 16, 298, în anul 2000.

• *Articole publicate în reviste cotate CNCSIS:*

Nr. crt.	Autor/autori	Titlu articol	Revista	Anul și pagina
1.	Gheorghe Dănișor	<i>Critica dreptului abstract</i>	Revista de drept public, 1/2008, <i>BDI</i>	2007
2.	Gheorghe Dănișor	<i>Locul individualității în sistemul juridic</i>	Revista română de filozofia dreptului și filozofie socială, 1/2007,	2007
3.	Gheorghe Dănișor	<i>Le droit au service de la liberté</i>	Revista română de filozofia dreptului și filozofie socială, nr. 6	2007
4.	Gheorghe Dănișor	<i>Democrația în era post-modernității</i>	Revista științe juridice nr. 31, <i>BDI</i>	2004; p. 86-89
5.	Gheorghe Dănișor	<i>Validitatea și eficacitatea regulilor juridice în concepția lui Hans Kelsen</i>	Revista de științe juridice nr. 29 (1), <i>BDI</i>	2004; p. 26-30
6.	Dan Claudiu Dănișor, Gheorghe Dănișor	<i>Demnitatea omului: valoarea supremă a statului român</i>	Revista de științe juridice nr. 29 (1), <i>BDI</i>	2004; p. 5-14
7.	Gheorghe Dănișor	<i>Libertatea ca autodeterminare a universalității pure</i>	La Revue des Sciences Juridiques, 28, <i>BDI</i>	2003; p. 131-137
8.	Gheorghe Dănișor	<i>Conceptul de normă la Eugeniu Speranția</i>	La Revue des Sciences Juridiques, 27, <i>BDI</i>	2003; p. 1-5
9.	Gheorghe Dănișor	<i>Poesis și drept</i>	La Revue des Sciences Juridiques, 26, <i>BDI</i>	2002; p. 2-11
10.	Gheorghe Dănișor, Roberta Nițoiu	<i>Știința esențializării dreptului în concepția academicianului Ioan Ceterchi</i>	Revista de științe juridice, nr. 21, <i>BDI</i>	2001; p. 32-39
11.	Gheorghe Dănișor	<i>Locul individualității în sistemul juridic</i>	Revista de științe juridice, nr. 20, <i>BDI</i>	2001; p. 155-129
12.	Gheorghe Dănișor	<i>Structuralismul și filozofia juridică</i>	Revista de științe juridice, nr. 19, <i>BDI</i>	2001; p. 55-81

13.	Gheorghe Dănișor	<i>Problematica filosofiei dreptului la Mircea Djuvara</i>	Revista de științe juridice, nr. 11, <i>BDI</i>	2001
14.	Gheorghe Dănișor	<i>Statul în concepția lui Thomas Hobbes</i>	Revista de științe juridice, nr. 16 (1), <i>BDI</i>	2000;
p. 298-302
15.	Gheorghe Dănișor	<i>Condițiile de validitate ale dreptului</i>	Revista de științe juridice, nr. 18, <i>BDI</i>	2000;
p. 208-213
16.	Gheorghe Dănișor	<i>Influența formalismului kantian asupra dezvoltării dreptului</i>	Revista de științe juridice, nr. 15, <i>BDI</i>	2000
17.	Gheorghe Dănișor	<i>Gândirea lui John Locke despre stat și drept. Locke și legitimitatea consensului,</i>	Revista de științe juridice, nr. 17, <i>BDI</i>	2000;
p. 170-173
18.	Gheorghe Dănișor	<i>Gândirea social-politică și juridică a lui Cicero</i>	Revista de științe juridice, nr. 17, <i>BDI</i>	2000;
p. 150-152
19.	Gheorghe Dănișor	<i>Concepția social-politică în opera lui J. J. Rousseau</i>	Revista de Științe juridice, nr. 16 (1), Craiova, <i>BDI</i>	2000;
p. 257-263
20.	Gheorghe Dănișor	<i>Dreptul ca determinare a voinței în filosofia lui Hegel</i>	Revista de drept public, nr. 2, iulie-decembrie, Craiova, <i>BDI</i>	1999;
p. 113-119
21.	Gheorghe Dănișor	<i>Filosofia dreptului și statului la Kant</i>	Revista de Științe juridice, nr. 13 - 14, (3 - 4), Craiova, <i>BDI</i>	1998;
p. 103-109
22.	Gheorghe Dănișor	<i>Drept și morală</i>	Revista de Științe juridice, nr. 11-12(1-2), Craiova, <i>BDI</i>	1998;
p. 68-73
23.	Gheorghe Dănișor	<i>Problema Sinelui la Aristotel,</i>	Revista de filosofie, iulie-august, București, <i>THOMSON</i>	1988;
p. 417-421
24.	Gheorghe Dănișor	<i>Conceptul de Sine în filosofia lui Platon</i>	Revista de filosofie, nr. 6, București, <i>THOMSON</i>	1986
25.	Gheorghe Dănișor	<i>Gânduri despre morală</i>	Revista de filosofie, ianuarie-februarie, București, <i>THOMSON</i>	1984;
p. 81-83
26.	Gheorghe Dănișor	<i>Ethos marxist</i>	Revista de filosofie, mai-iunie, București, <i>THOMSON</i>	1983;
p. 218-223

27.	Gheorghe Dănișor	<i>Filosofia ca etică</i>	Revista de filosofie, martie-aprilie, București, THOMSON	1983;
p. 111-113
28.	Gheorghe Dănișor	<i>Gnoseologia ca fundament al ontologiei hegeliene</i>	Revista de filosofie, martie-aprilie, București, THOMSON	1982;
p. 191-193
29.	Gheorghe Dănișor	<i>Despre om și istoriile sale</i>	Revista de filosofie, nr. 2, București, THOMSON	1981;
p. 228-230
30.	Gheorghe Dănișor	<i>Metafizica intelectului pur</i>	Revista de filosofie, nr. 5-6, București, THOMSON	2013;
p. 600-607

• *Articole publicate în reviste ale Academiei Române:*

Nr. crt.	Autor/ coautori	Titlu articol	Revista	Anul și pagina
1.	Gheorghe Dănișor	<i>Familia în viziune postmodernă</i>	Revista de științe socio-umane a Institutului Academiei "C.S. N. Ploșor", Craiova, nr. 7/2005	2005; p. 62-65
2.	Gheorghe Dănișor	<i>Câteva elemente de diferențiere între drept și morală</i>	Revista de științe socio-umane a Institutului Academiei "C.S. N. Ploșor", Craiova, nr. 4-5	2004; p. 73-76
3.	Gheorghe Dănișor	<i>Etica postmodernistă</i>	Revista Academica a Academiei Române, București	2004; 3 p
4.	Gheorghe Dănișor	<i>Filosofia ca ontologie</i>	Revista de științe socio-umane a Institutului Academiei „C.S.N. Ploșor”, Craiova, nr. 2-3	2003; 8 p
5.	Gheorghe Dănișor	<i>Comentariu la legislația privind protecția mediului înconjurător</i>	Arhivele Institutului Academiei „C.S.N. Ploșor” Craiova	2003; 1 p
6.	Gheorghe Dănișor	<i>Problema idealtipului în opera lui Max Weber</i>	Revista de studii socio-umane nr. 1	2002
7.	Gheorghe Dănișor	<i>La signification de l'éthos</i>	Revue roumaine des sciences sociales, série de philosophie et logique, tome 28, iulie-decembrie, nr. 3 -4, București	1984; p. 307-310
8.	Gheorghe Dănișor	<i>La philosophie en tant qu'étique</i>	Revue roumaine des sciences sociales, série de philosophie et logique, tome 27, octombrie-decembrie, nr. 4, București	1983

9.	Gheorghe Dănișor	<i>Semnificația Justiției</i>	„Arhivele Olteniei”, 27/2013, p. 415-416
<i>ERIH NAT C</i>	
10.	Gheorghe Dănișor	<i>Simplitatea începutului sau teoria despre UNU în filosofia lui Hegel</i>	„Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor», XV/2014	p. 219-230.
11.	Gheorghe Dănișor	<i>Devenirea ca diferențiere atemporală în câmpul libertății</i>	„Arhivele Olteniei”, nr. 28/2014, ISSN: 1015-9180, <i>ERIH Nat, CNCSIS C</i>	p. 354-360
12.	Gheorghe Dănișor	<i>Obiectivism și subiectivism normativ</i>	„Arhivele Olteniei”, nr. 26/2012, București, ISSN 1015-9118, (<i>ERIH, Nat; CNCSIS C</i>)	p. 431-438.

• *Articole publicate în reviste ale Uniunii Scriitorilor din România:*

Nr. crt.	Autor	Titlu articol	Revista	Anul și pagina
1.	Gheorghe Dănișor	<i>Modernitatea în viziunea post-modernă</i>	Revista Mozaicul nr. 10-11-12	2004
2.	Gheorghe Dănișor	<i>Dialectică și prezență</i>	Revista Ramuri nr. 1, Craiova	2004, 1 p
3.	Gheorghe Dănișor	<i>Filosofie și relativism</i>	Revista Mozaicul nr. 1-3, Craiova	2004, 2 p
4.	Gheorghe Dănișor	<i>Post scriptum la Metafizica prezenței</i>	Revista Ramuri nr. 11	2003; 1 p.
5.	Gheorghe Dănișor	<i>Conceptul de polis în gândirea lui M. Haidegger</i>	Revista Ramuri nr. 1	2003; 1 p.
6.	Gheorghe Dănișor	<i>Critica adresată de Nietzsche gândirii moderne</i>	Revista Ramuri	2002
7.	Gheorghe Dănișor	<i>A filosofa și a fi</i>	Revista Ramuri nr. 12	2001; 1 p.
8.	Gheorghe Dănișor	<i>D.D. Roșca și filosofia hegeliană</i>	Revista Ramuri, nr. 11, noiembrie, Craiova	1999; 1 p.
9.	Gheorghe Dănișor	<i>Etica, dimensiune a cugetării</i>	Revista Ramuri, nr. 2, Craiova	1983

• *Lista cărților publicate:*

Nr. crt.	Titlul	Editura	Localitatea	Anul	Coautori
1.	<i>Metafizica devenirii</i>	Editura Științifică	București	1992	autor
2.	<i>Metafizica prezenței</i>	Editura Științifică	București	1998	autor
3.	<i>Teoria generală a dreptului</i>	Editura Științifică	București	1999	coautor
4.	<i>Filosofia dreptului la Hegel</i>	Editura Ramuri	Craiova	2001	autor
5.	<i>Teoria generală a dreptului, Curs pentru facultățile de științe economice</i>	Editura Themis	Craiova	2001	autor
6.	<i>Drept. Manual pentru elevii de clasa X-a</i>	Editura Themis	Craiova	2001	coautor
7.	<i>Filosofia dreptului. Marile curente</i>	Editura All Beck	București	2002	coautor
8.	<i>Filosofia dreptului</i>	Editura Universitaria, CNCSIS	Craiova	2002	autor
9.	<i>Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice</i>	Editura All Beck	București	2002	coautor
10.	<i>Drept civil. Idei producătoare de efecte juridice.</i>	Editura All Beck	București	2002	coautor
11.	<i>Drept civil. Succesiunile</i>	Editura All Beck	București	2003	coautor
12..	<i>Drept civil. Contractele speciale</i>	Editura All Beck	București	2004	coautor
13.	<i>Ad honorem Ion Dogaru</i>	Editura All Beck	București	2005	coautor
14.	<i>Teoria generală a dreptului</i>	Editura C.H. Beck, CNCSIS	București	2006	coautor
15.	<i>Metafizica libertății</i>	Editura Paralela 45, CNCSIS	Pitești	2006	autor
16.	<i>Libertatea la Hegel</i>	Editura Universitaria, CNCSIS	Craiova	2006	autor
17.	<i>Timpul și legea penală</i>	Editura C. H. Beck	București	2007	coautor

18.	<i>Teoria generală a dreptului, Curs pentru Facultatea de Sociologie</i>	Editura Universitaria, Craiova
CNCSIS	2008	autor
19.	<i>Le Droit Naturel et les Droits de l' Homme, - Une critique de la modernité</i>	Editions Universitaires Européennes
Germania	2011	autor
20.	<i>Filosofia drepturilor omului</i>	Editura Universul Juridic, CNCSIS
București	2011	autor
21.	<i>Dincolo de logos</i>	Editura Universitaria, Craiova
CNCSIS	2014	autor

• *Articole publicate în alte reviste:*

Nr. crt.	Autor	Titlu articol	Revista	Anul și pagina
1.	Gheorghe Dănișor	<i>Repere ale ethosului</i>	Revista Transilvania, nr. 1, Sibiu, B+ / ISI	1985; p. 10-12
2.	Gheorghe Dănișor	<i>Ethos și cuvânt (II)</i>	Revista Transilvania, nr. 12, Sibiu, B+ / ISI	1984; p. 33-35
3.	Gheorghe Dănișor	<i>Ethos și cuvânt (I)</i>	Revista Transilvania, nr. 11, Sibiu, B+ / ISI	1984; p. 14-16
4.	Gheorghe Dănișor	<i>Semnificația etosului</i>	Revista Transilvania, nr. 4, Sibiu, B+ / ISI	1983; p. 4-6
5.	Gheorghe Dănișor	<i>Problematika omului</i>	Revista Transilvania, nr. 9, Sibiu, B+ / ISI	1981; p. 6-8
6.	Gheorghe Dănișor	<i>C. Noica, Filosofia interogației</i>	Revista Transilvania, nr. 10, Sibiu, B+ / ISI	1979; p. 9-10
7.	Gheorghe Dănișor	<i>Absolutul ca identitate logică și neîmplinirile dialectice în filosofia lui Hegel</i>	Revista Transilvania, nr. 9, Sibiu, B+ / ISI	1979; p. 10-12

XIII. STUDII PUBLICATE ÎN VOLUMELE UNOR MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE. PARTICIPARE LA COLOCVII

1. Recherches sur l'Imaginaire et la Rationalité, Université de BOURGOGNE Centre Gaston Bachelard, Dijon, 8 octombrie 2002;
2. Evoluțiile democrației, Dijon, 2 decembrie 2002;
3. Dreptul de rezistență contra opresiunii, Dijon, 12-13 decembrie 2002;
4. Colocviu - Universitatea Freiburg – Elveția, Spațiul Universitar European Unic, 6-14 octombrie 2004;
5. Simpozionul Național Kant – Universitatea din Craiova, 6-7 noiembrie 2004;
6. Festivalul Internațional Lucian Blaga – Cluj-Napoca, 2005; comunicare: „Diferențialele divine în filosofia lui Lucian Blaga”;
7. Colocviul – 110 ani de la nașterea lui D.D. Roșca – Cluj-Napoca, 2006; comunicare: „D.D. Roșca și Hegel”.
8. Colocviul - Martin Heidegger, Universitatea Craiova, 2006;
9. Colocviul Internațional/Administrația publică în spațiul european - Prezent și perspectivă.
10. Colocviul național: *Sacralitatea justiției*, organizat de Uniunea Juriștilor din România, București, noiembrie 2012, comunicarea cu titlul: *Semnificația Justiției*.
11. Colocviul național: *Filosofia drepturilor și jurisprudența*, organizat de Uniunea Juriștilor din România, București, iunie 2012, comunicarea cu titlul: *Filosofia drepturilor și jurisprudența*.
12. Simpozionul internațional *Paradigma creștină a unei Europe Unite*, organizat de Facultatea de Teologie din Craiova și Consiliul Județean Gorj, Tismana, 29-30 mai 2013, comunicarea cu titlul: *Semnificația Justiției*.
13. *Idem*, „Colloquia”, sesiune internă de comunicări organizată de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova; titlul comunicării: *Securitatea juridică – aspect formal al drepturilor omului*, 5 iulie 2013.
14. *Idem*, „Colloquia”, sesiune internă de comunicări organizată de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, titlul comunicării: *Drepturile omului sub aspectul substanțialității lor*, 1 noiembrie 2013.
15. Simpozionul internațional: „*Demnitatea și libertatea umană, realitate și ideal. Modelul voievod martir Constantin Brâncoveanu*”, organizat de Facultatea de Teologie din Craiova și Consiliul Județean Dolj, Tismana, 7-10 octombrie 2014, comunicarea cu titlul: *Libertatea umană: analiză filosofico-juridică* (în curs de publicare în volumul dedicat conferinței).
16. Simpozionul național: *Constantin Noica*, ediția a VI-a, „Concepte deschise”, comunicarea cu titlul: *Noica și Hegel. Semnificații ale devenirii*, organizat de Universitatea din Craiova, Facultatea de Teologie și Facultatea de Filozofie, 2014, (în curs de publicare în volumul dedicat simpozionului).
17. Sesiunea Științifică de toamnă, Academia Oamenilor de Știință din România, „*Omul și natura din perspectiva societății moderne*”, Constanța, Universitatea Ovidius, 19-20 septembrie 2014, comunicarea cu titlul: *Locul doctrinei dreptului în cazul filosofiei kantiene*, (în curs de publicare în volumul dedicat manifestării).

18. Simpozionul internațional: „*Ființa umană, natura și funcțiile sale*”, organizat de Universitatea din Craiova, Facultatea de Filozofie, Craiova, 4-9 iulie 2014, comunicarea cu titlul: *Justitia, esență a ființei umane*.

19. Simpozion internațional: *Instituțiile juridice românești la 150 de ani, de la reforma legislativă a lui Al.I. Cuza*, organizat de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, 12 iunie 2014, comunicarea cu titlul: *Insecuritatea juridică și lipsa de concordanță între lege și realitate - consecințe ale instabilității legislative și instituționale* (în colaborare cu Ramona Duminică).

20. „Colloquia”, sesiune internă de comunicări organizată de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, 2014, titlul comunicării: *Devenirea ca diferențiere atemporală în câmpul libertății*.

21. „Colloquia”, sesiune internă de comunicări organizată de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, 2014, titlul comunicării: *Simplitatea începutului sau teoria despre UNU în filosofia lui Hegel*.

22. *Insecuritatea juridică și lipsa de concordanță între lege și realitate - consecințe ale instabilității legislative și instituționale*, în volumul simpozionului internațional: *Instituțiile juridice românești la 150 de ani de la reforma legislativă a lui Al.I. Cuza*, organizat de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, Ed. Aius, 2014 (în colaborare cu Ramona Duminică), p.18-27.

II. MESAJE DE RECUNOȘTINȚĂ...

GHEORGHE DĂNIȘOR, CUGETĂTORUL CE ARE CA PLATOȘĂ FILOSOFIA

Prof. univ. dr. Nicolae POPA

Despre profesorul Gheorghe Dănișor mi-a vorbit mai întâi fiul său, studentul meu de atunci, Dan Claudiu Dănișor, prin anii 1988, cel remarcat de mine pentru felul său neconvențional de manifestare, lucru rar atunci, pentru modul său deschis de raportare la valorile juridice și, mai ales, pentru faptul că încerca să se așeze în cunoașterea acestor valori într-un mod selectiv, care trăda o atitudine deloc dispusă la concesi în descoperirea sensurilor adevăratei înțelegeri a finalităților dreptului. El mi-a mărturisit influența tatălui asupra formării și orientării sale profesionale. Mi-a adus, mai târziu, și o carte publicată de tatăl său (Metafizica devenirii, cred) în care acesta exprima un interesant punct de vedere asupra filosofiei hegeliene, cu special accent pe pozitivitatea afirmată a concretului în concepția ilustrului filosof german.

L-am cunoscut mai târziu în calitate de cadru didactic la nou-înființata facultate de drept din Craiova, propunându-i să ia în serios ideea fondării unei școli de filosofia dreptului. Nu a pregetat niciun moment, abandonând activitatea sa practică și dedicându-se cu toată puterea intelectuală acestei construcții, cu devoțiunea marilor exploratori. Fructul pasiunii sale didactice și științifice a apărut, **există**, iar Facultatea de drept de la Craiova este astăzi, după cunoștința mea, singura facultate care are o atare disciplină, precum și o școală doctorală de profil.

La prima vedere, Gheorghe Dănișor poate să pară ușor distant, apoi descoperi că de fapt aceasta este doar masca sub care se ascunde un profund gânditor, un personaj deschizător de drumuri, un om grațios și sentimental, care știe, simte că filosofia a fost făcută pentru înfrumusețarea omului, pentru împlinirea sa spirituală. Sclipirea ochilor săi îți dă certitudinea că mai există și altceva decât ceea ce este, că trebuie căutat dincolo de aparențe. Pentru aceasta însă este necesar să poți păstra în inimă visul înțelepciunii, să poți să strunești neliniștile spiritului, să poți să visezi și pentru alții. Dar, mai ales, să fii capabil a răspunde îndemnului încrustat pe frontonul celebrului Templu din Delfi: Meden Adan (păstrează măsura)!

Răspunzând acestor chemări, Gheorghe Dănișor și-a creionat o cuminenție a spiritului, care-i vine, negreșit, și din curățenia gândului țărănesc, precum și din ceea ce Noica explică a fi „rostirea filosofică românească”, ivită din nemijlocitul lumii.

În ultima sa carte (Filosofia drepturilor omului, Ed. Universul Juridic, 2011), constată că Binele este premisă și scop în același timp și se constituie ca prezență absolută pentru ființa umană, iar întemeierea dreptului, fiind de natură metafizică, marchează destinul ființei umane (Acela de a fi împreună cu ceilalți).

Prin reliefaarea finitudinii și a relaționării exterioare, dreptul creează premisele pentru realizarea în concret a Binelui metafizic. Aici, Gheorghe Dănișor se apropie de Platon, cel care afirma (în dialogul Phaidon) că filosofia are rol eliberator și, atunci când ajunge la cunoașterea „principiului unic” (Binele) și esenței (ideile), filosoful are datoria să coboare la „oamenii înlănțuiți”, să ia parte la greutățile și cinstirile lor, întrucât (pentru a-l parafraza pe Hegel) filosofia nu este somnambulism, ea este cea mai trează conștiință.

Profesorul Gheorghe Dănișor consideră că libertățile fundamentale trebuie întemeiate ontologic. Pentru aceasta, omul este nevoie să-și redescopere esența, conferită de calitatea sa de *zoon politikon* (a-fi-împreună-cu-ceialți). Omul de unul singur nu poate fi întemeiat existențial și, deci, nu se poate bucura de libertățile fundamentale, negăsindu-și temeiul în ideea de Bine.

Valoroasele teze cuprinse în Filosofia drepturilor omului constau în redescoperirea Binelui ontologic și, implicit, a aristotelicului *zoon politikon* ca transpunere în plan uman a Binelui. Totodată, autorul face un adevărat apel la încolțirea spiritului critic și a respingerii a ceea ce consideră a fi o adevărată „lene a gândirii”. „Lenea spiritului duce către dogmatism, trezirea sa conduce către criticism”. Am schimbat de-a lungul timpului multe idei cu profesorul Gheorghe Dănișor pe această temă. L-am simțit de fiecare dată preocupat de situația în care gândirea critică stagnează, mai ales într-un domeniu atât de sensibil, acela al drepturilor omului.

Am sesizat, de asemenea, preocuparea sa pentru asanarea morală a societății românești. Libertatea nu se poate manifesta decât pe fundalul unei societăți bine ordonate. Lucrul cel mai important pentru țară astăzi, mâine, dar azi cu deosebire, este o puternică purificare morală, altfel, nu ne vom putea elibera din abisul degradant în care ne aflăm. Până la urmă, trebuie să ne întoarcem la Hegel, care atrăgea atenția că schimbarea în planul normelor și al instituțiilor este cu totul insuficientă, „abstractă și superficială”, dacă nu este însoțită de o mutație în planul conștiinței, al credinței.

Acum, la ceas aniversar, îmi face plăcere să reiterez convingerea fermă că ne aflăm în fața unui gânditor adevărat, profund, nestingherit de convenții, dominat de pasiunea exprimării de sine.

Îmi vin în minte cuvintele lui Lucian Blaga:

Copilul râde: Înțelepciunea și iubirea mea e jocul!

Tânărul cântă: Jocul și înțelepciunea mea e iubirea!

Bătrânul tace: Iubirea și jocul meu e-nțelepciunea!

La mulți ani, domnule profesor!

Sunt convins că nu veți înceta să ne fermecați mulți ani înainte cu înalta fulgerare a spiritului Dumneavoastră!

DESTINUL UNUI CĂRTURAR.

PROFESORUL UNIVERSITAR DR. GHEORGHE DĂNIȘOR

Prof. univ. dr. Ion DOGARU

§ Uneori întâmplarea amendează/influentează destinul

Curricula academică a unei entități de învățământ superior este, prin ea însăși, o operă de creație. Caracterul cu adevărat științific al unei asemenea creații este și mai pronunțat în cazul unei entități de învățământ superior în domeniul dreptului, pentru că Dreptul își aruncă „tentaculele normative” asupra tuturor fațetelor vieții, de la cea socială la cea economică și până la cea politică.

Fondând Facultatea de Drept în cadrul Universității din Craiova și valorificând experiența din munca de judecător, dar și pe cea din învățământul superior, m-a „urmărit” un gând cu valoare dominantă pentru învățământul juridic superior: să asigurăm prin curricula academică o bază teoretică fundamentală viitorilor juriști. Și această bază se putea asigura numai dacă îi puteam pune pe studenți în situația de a reuși să facă esențializări asupra Dreptului, asupra acestui fenomen deosebit de complex ca și viața însăși, așa încât din planul de învățământ nu putea lipsi Teoria generală a dreptului.

Gândul însă mergea mai departe și îmi cerea să fac eforturi pentru a oferi viitorilor juriști instrumentele științifice necesare pentru a putea asigura explicațiunea acestui atât de important fenomen – Dreptul. Așa s-a născut ideea introducerii în curricula academică a facultății, pe lângă disciplina Filosofie, încă o disciplină, apropiată, „Filosofia dreptului”, văzută ca o materie interdisciplinară, menită să „combine” filosofia cu dreptul, și asta pentru că juristul trebuie să posede cunoștințe cu privire la marile curente filosofice și la efectele acestora asupra considerării vieții și, bineînțeles, asupra normativității juridice.

Fructificarea acestei idei a fost posibilă numai după ce s-a „găsit” specialistul în măsură s-o predea.

Îl cunoșteam pe profesorul de azi, Gheorghe Dănișor, ca un practician al dreptului, cu vechime în administrația publică și, apoi, în avocatură. Nu aveam cum să bănuiesc – „de la distanță” – că Domnia Sa are preocupări vechi, de substanță, pe cont propriu – ca autodidact – în domeniul filosofiei.

În aceste împrejurări destinul cărturarului Gheorghe Dănișor - profesorul de azi – începe să fie amendat.

§ Participarea la lansarea cărții intitulate „METAFIZICA DEVENIRII”

Apărută la Editura Științifică, lucrarea a fost lansată la Craiova în anul următor în prezența a numeroși jurişti specialiști în domeniul filosofiei, în frunte cu academicianul Gheorghe Vlăduțescu. Abia atunci mi-am dat seama de preocupările de substanță ale autorului în domeniul filosofiei. Tot atunci am aflat că sărbătoritul a fost discipolul și colaboratorul renumitului filosof RADU STOICHIȚĂ, profesorul meu de logică juridică (1953-1954). Am înțeles atunci și care sunt rădăcinile aplecării ilustrului său fiu, profesorul universitar dr. Dan Claudiu Dănișor, azi rector al Universității din Craiova, în vremea aceea asistent universitar, asupra filosofiei și teoriei generale a dreptului.

După aproximativ 3 ani, având această imagine cu privire la preocupările cărturarului Gheorghe Dănișor, i-am adresat rugămintea de a accepta calitatea de profesor asociat, urmând să predea Teoria generală a dreptului.

A urmat o altă lucrare importantă, în opinia mea: „*Metafizica prezentei*”, apărută la Editura Științifică și Enciclopedică, lansată la Craiova în anul 1998. Atunci, Domnia Sa, prin concurs, devine titular al normei care avea în conținut această disciplină. Cunoscându-l mai bine în planul preocupărilor, l-am consultat asupra nevoii introducerii în curricula academică a facultății a disciplinei „Filosofia dreptului”. Obligându-se în această operă, materia a rămas a fi o permanență în planul de învățământ al Facultății, singura entitate de învățământ superior juridic din țară unde această disciplină era obligatorie.

Iată, dar, că funcționarul public și, apoi, avocatul devine, întru amendarea destinului, titularul disciplinei de Filosofie a dreptului, urcând repede și motivat toate treptele didactice, 2001-2004 - conferențiar universitar; 2004-prezent - profesor universitar, iar din 2003-prezent - “ cercetător principal I al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolaescu Plopșor” din Craiova al Academiei Române.

În anul 2008 este confirmat conducător de doctorat.

„Urcând repede și motivat” este sintagma care îl caracterizează, sintagmă al cărei postament îl constituie cele 21 de cărți - cursuri universitare, monografiile, manuale și tratate - cele aproximativ 70 de studii și articole apărute în publicații din țară și străinătate, cele 13 prefete la lucrări ale unor autori consacrați, precum și premiile ce i s-au conferit:

- Premiul Academiei Române „*Simion Bărnuțiu*”, în anul 2004 pentru lucrarea „*Filosofia dreptului. Marile curente*”, Editura All Beck, București, 2002;

- Premiul Uniunii Juriștilor din România „*Istrate Micescu*”, în anul 2002, pentru aceeași lucrare;

- Premiul Academiei Române „*Andrei Rădulescu*”, în anul 2007, pentru lucrarea „*Drept civil. Teoria actelor juridice cu titlu gratuit*”;

- Premiul Uniunii Scriitorilor din România pentru eseu, în anul 2001, fondat pe lucrarea „*Filosofia dreptului la Hegel*”; și

- Diploma de Excelență acordată în anul 2006 de Cenaclul Literar Artistic Electroputere Craiova.

Pe de altă parte, valoarea operelor cărturarului Gheorghe Dănișor îl onorează pe deplin, acum, la venerabila vârstă de 70 de ani.

În domeniul filosofiei și filosofiei dreptului, pe lângă lucrările nominalizate, sărbătoritul a mai publicat alte 7 cărți.

Considerăm că lucrarea „Filosofia dreptului. Marile curente”, în elaborarea căreia sărbătoritul a fost un adevărat „pilon de rezistentă”, îl reprezintă mai mult ca oricare alte lucrări, dar, împreună cu ele, subliniază cercetarea sistemică, din perspectiva filosofică a dreptului. Combinând filosofia cu dreptul, acest adevărat tratat, prima lucrare de amploare apărută după decembrie 1989, această lucrare umple un gol imens și este menită, credem noi, să stimuleze rescrierea normativă și doctrinară a dreptului românesc. Lucrarea, apărută în trei ediții (2002, 2006, 2010), nu se rezumă doar la comentarea ideilor unor filosofi ai dreptului; caracteristica ei fundamentală este că oferă o viziune filosofico-juridică nouă - proprie autorilor - viziune care s-ar numi „individualistă postmodernă”.

Nota bene: filosofia nu a fost niciodată privită sistemic în România - din punct de vedere al dreptului, dar nici dreptul - din unghi de vedere filosofic.

Reputatul academician Gheorghe Vlăduțescu precizează în prefata acestui tratat: autorii „*pe cât sunt mai individualizați în câmpul lor, pe atât, prin deschidere către filosofie și exersare în logica ei confirmă presupuziția*”. Și continuă: „*Această istorie a filosofiei dreptului pentru o istorie a dreptului sau mai aproape de ceea ce este, această filozofie a dreptului prin istoria ei, ca orice lucru bine făcut va găsi repede drumul către cititori*”.

§ Arc peste timp

Prin preocupările sale, mai întâi în domeniul filosofiei și, apoi, în domeniul filosofiei dreptului, cărturarul Gheorghe Dănișor a creat punți în timp și spațiu: *în timp*, pentru că a reînnotat cercetările în domeniu cu cele întreprinse în perioada interbelică, în țara noastră; *în spațiu*, pentru că această importantă lucrare se ancorează, prin legăturile constituite, în cercetările moderne în domeniul filosofiei dreptului pe plan internațional.

Profesorul Gheorghe Dănișor a avut drept reper operele unor „piscuri” românești în cercetarea dreptului prin prisma filosofică. Amintim pe savantul, academicianul și profesorul universitar doctor Mircea Djuvara, trăitor o viață la marginea Craiovei, casele și moșia lui aparținând multă vreme Stațiunii de Cercetări Pomicole Șimnic (Craiova)¹. Reprezentând școala interbelică de teorie generală și filosofie a dreptului, Mircea Djuvara este azi considerat cel mai mare filosof neokantian al dreptului, egal și prietenul celebrului profesor italian Giorgio Del Vecchio, și el perceput în lumea dreptului și filosofiei - filosofiei și dreptului, ca fiind, pe plan european, poate, cel mai mare filosof neokantian al acestui domeniu.

Din țară, mai amintim pe profesorul clujean Eugeniu Speranția, adesea citat în lucrările cărturarului Gheorghe Dănișor.

În spațiu și timp, reamintim pe profesorul italian Giorgio Del Vecchio² și, bineînțeles, avem în vedere pe celebrul gânditor jurist francez François Génys, membru de onoare din străinătate al Academiei Române.

Sunt doar câteva importante repere, câteva nume de savanți români și străini ale căror idei fundamentale se regăsesc analizate critic-creator, și citate în lucrările profesorului sărbătorit.

¹ Casele lui Mircea Djuvara se află la 3,5 km de centrul municipiului Craiova.

² Vezi precizările de mai sus.

Nu poți scrie o lucrare importantă de filozofie, nicidecum una de filosofie a dreptului, fără cunoașterea și înțelegerea operelor acestor mari gânditori juristi. Gheorghe Dănișor demonstrează prin substanța operelor sale buna cunoaștere a operei acestora și a multor alți savanți români și străini și încearcă, cel mai adesea izbutit, să introducă în ecuațiile personale asemenea idei, adăugând câte ceva în planul cunoașterii.

Iată dar, cum un jurist, fără studii filosofice organizate, dar cu preocupări serioase în acest domeniu, poate deveni și se poate chema „jurist-filosof” sau „filosof-jurist”.

Concluzie

Și așa, gândul meu de a asigura viitorilor juristi baze teoretice mai cuprinzătoare, conjugând pe cele juridice cu cele filosofice și, invers, pe cele filosofice cu cele juridice, s-a împlinit, prin eforturile găsirii unui specialist pe măsură, să fructifice împreună cele două domenii.

Timpul, în curgerea lui, i-a permis magistrului să-și creeze discipoli tineri în măsură să-i continue opera. Acestora li se adaugă un număr important de doctoranzi și doctori în știință - o adevărată bază de selecție pentru învățământul juridic superior de la Craiova, de mâine.

Nu degeaba literatura de specialitate³ a conchis că la Craiova se poate vorbi de o adevărată Școală de filosofie a dreptului.

La 70 de ani, adică la un bilanț provizoriu, îl venerăm pe cel generos cu filosofia și cu dreptul și generos deopotrivă cu cei care îl urmeazăși îi urăm, la mulți și prolifici ani, pentru că este încă tânăr să abandoneze scrisul într-un domeniu „molipsitor” care bătătorește drumul dintre drept și filosofie și, bineînțeles, dintre filosofie și drept.

Întru mulți ani, Domnule Profesor Gheorghe Dănișor!

Craiova, 9 martie, 2015

³ A se vedea Elena Lazăr, Teza de doctorat cu tema „Filosofia științelor juridice la Mircea Djuvara” susținută la Institutul de Filosofie și Psihologie din București al Academiei Române.

GHEORGHE DĂNIȘOR, „PATRIARH” AL UNIVERSALITĂȚII JURIDICE, CREAȚIEI, EXPRESIEI ȘI ÎNDOIELII FILOSOFICE

Cezar AVRAM

*Nimeni nu poate trăi fără prieteni
chiar dacă stăpânește toate bunurile lumii (Aristotel).*

Opera profesorului Gheorghe Dănișor, de o incitantă polifonie, simbolizează un constant efort de înțelegere, definire și aprofundare a unor subiecte majore din domeniul teoriei și filosofiei dreptului și nu numai. Adept convins al raționalismului filosofic, autorul lucrărilor *Filosofia dreptului la Hegel*, *Libertatea la Hegel*, *Filosofia drepturilor omului*, *Dincolo de logos*, al trilogiei *Metafizica libertății*, *Metafizica devenirii*, *Metafizica prezenței* dovedește iscusință în folosirea verbului, logică în discurs, fapt ce îl consacără ca un autentic cititor de conștiințe, fin observator al universului moral și al relațiilor interumane.

În permanentă căutare de subiecte și întrebări care captează atenția, profesorul Dănișor aruncă o lumină nouă chiar și asupra unor teme și principii clasice ale dreptului, domeniu care prezintă, însă, suficiente incertitudini și stereotipuri afirmate pentru a-i trezi interesul și spiritul său veșnic iscoditor, ghidat parcă de spusele lui Heidegger: „În actul întrebării stă pioșenia gândirii”. Scrierile sale filosofice, rod al deplinei maturizări și al parcurgerii unui vibrant itinerar spiritual, exprimă capacitatea sa de a fora în straturile profunde ale eului, efervescenta intelectuală și înclinația de a surprinde esențele. Temele ce concură la generarea discursului metafizic sunt libertatea, egalitatea, dreptatea, depășirea limitelor condiției umane. Din aceste noțiuni abstracte a construit o filozofie adevărată, care se bazează pe observație și experiență, atât interioară, cât și exterioară, dar care nu putea izvorî decât din vocație, pasiune și dorință de cunoaștere. Dovedind o reală aplecare spre descifrarea mesajelor și conceptelor filosofice, a căutat să aducă o interpretare originală, trecută prin filtrul propriilor căutări și neliniști, a operelor marilor maestri ai filosofiei universale – Cicero, Platon, Aristotel, Hegel, Jean Jacques Rousseau, John Locke, Thomas Hobbes, Hans Kelsen, Kant, Max Weber, Nietzsche, Martin Heidegger etc. De asemenea, a readus în actualitate scrierile unor gânditori români: Mircea Djuvara, D.D. Roșca, Eugeniu Speranția, Constantin Noica, al căror aport la dezvoltarea filosofiei, în general, a filosofiei dreptului și moralei, în special, nu poate fi neglijat. Nu întâmplător, o profundă aplecare a dovedit spre filosofia lui Hegel, pentru care problema umană prin excelență se circumscrie recunoașterii reciproce, năzuinței fiecărei ființe umane de a fi recunoscută în umanitatea sa, în libertatea sa, în demnitatea sa, de către toți ceilalți. Spiritul său obiectiv și orientat

spre raționalism, pregătirea sa juridică și cariera universitară construită în cadrul Facultății de Drept și Științe Sociale a Universității din Craiova, l-au apropiat foarte mult de filosofia hegeliană în care a regăsit teme fundamentale ca înstrăinarea omului în drept, locul individualității în sistemul juridic, dreptul ca determinare a voinței, moralitatea, legitimitatea dreptului. Un alt domeniu pe care l-a abordat cu un spirit prin excelență reflectiv este cel al drepturilor omului, lucrarea *Filosofia drepturilor omului*, apărută la Editura Universul Juridic, București, 2011, aducând în doctrina filosofico-juridică românească un suflu nou și o critică la adresa fundamentelor societății moderne. Dincolo de interpretarea strict juridică, Gheorghe Dănișor realizează o paralelă între dreptul natural și drepturile omului, înfățișând motivațiile și articulațiile unui sistem juridic care „favorizează individualismul fără a-l menține în echilibru cu comunitarismul” (p. 6). Formulând judecăți de valoare și punctându-și discursul cu întrebări retorice cărora le caută răspuns, încearcă o prefigurare a destinului drepturilor omului, sub semnul actualității și utilității sociale.

Determinarea, sensibilitatea, intensitatea arderilor și trăirilor sale interioare îl introduc și în lumea muzelor, ca un poet rafinat și idealist care apreciază demnitatea, libertatea, frumusețea, ca un om al cărui confort spiritual este satisfăcut numai prin propriul său efort creativ și care nu-și poate găsi liniștea decât, paradoxal, printr-o continuă pendulare între multiplele sale ipostaze de poet, eseist, filosof, dar și de pedagog, profesor, prieten adevărat și familist convins. Căci, fără îndoială, resortul care îi menține sufletul tânăr și spiritul veșnic treaz rămâne familia pe care o patronează cu seninătate, știind să imprime descendenților aceeași sete de cunoaștere, aceeași rațiune lucidă și pragmatică, aceleași preocupări intelectuale complexe, dublate de fantezie, sinceritate, imaginație și sensibilitate. Descendenți care îi duc cu mândrie numele mai departe, ca semn de înaltă noblețe și prețuire pentru cel care le-a dat viață.

Într-un astfel de moment omagial nu putem trece sub tăcere activitatea sa de cercetare desfășurată în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” și în cadrul Catedrei de Drept public a Facultății de Drept și Științe Sociale, Universitatea din Craiova, unde a modelat spiritul și sensibilitatea mai multor generații de studenți, masteranzi, doctoranzi și cadre didactice, activitate care poartă amprenta personalității sale plurivalente. Prezență demnă și discretă, poate însufleți atmosfera prin vorbe pline de duh, spuse într-un autentic limbaj oltenesc, moștenit din locurile natale – satul Padea, comuna Drănic. Un om care, într-un cadru restrâns, nu se zgârcește la a împărtăși celorlalți din propriile sale experiențe existențiale, din lecțiile învățate pe parcursul traseului său profesional și spiritual, din cultura sa filosofică, tradusă într-un limbaj accesibil.

Orice demers științific al profesorului Gheorghe Dănișor este, în fapt, o invitație la reflecție, îndemnând la cugetări în jurul unor teme inedite, la reconsiderări și remodelări ale teoriilor clasice, la continue căutări și viitoare dezbateri. Viziunea sa demonstrează că un maestru al interpretării noțiunilor și instituțiilor fundamentale ale dreptului poate fi, în același timp, și un maestru al interpretării teoriilor filosofice.

PROFESORUL GHEORGHE DĂNIȘOR – UN OLTEAN HEGELIAN

Prof. univ. dr. Ion CRAIOVAN

L-am întâlnit într-un târziu, deși îl cunoșteam din cele scrise, ca luptător vajnic în cetatea spirituală a Băniei. Ne-am văzut apoi, de multe ori, într-o lume considerată de unii utopică – a aventurierilor, a împătimiților de idei, a celor care susțin că se îmbogățesc din căutare, și nu din găsimă, sau că sunt liberi prin gând. Crescut la școala marilor maestri, precum academicienii Gheorghe Vlăduțescu și Ion Dogaru, el însuși ctitor de fiu, fiică, familie, cariere universitare, destine strălucite și viitori gânditori juridici. Provine din stirpea arhaică numită generic, „acolo, niște țărani”, care a dat un Brâncuși, un Sorescu, un Amza Pelea...

Crede cu putere, într-o manieră hegeliană, că familia, glia, casa, grădina, via, sunt expresii pure ale Spiritul absolut. Este gata oricând să treacă de la analiza subtilă a Zaibărului băut cu prietenii, la considerații despre Logos ca stare fără de cuvânt. Profund și bănuitor într-ale cunoașterii, nu-i vinzi cal troian pe post de armăsar pur sânge de herghelie oltenească, chiar dacă folosești sintagma „drepturile omului”, artăgos când apără Adevărul, sfătos și blând cu cei tineri – are întotdeauna, cum spune vorba soresciană, „o pereche de ochelari la spate cu care vede cu mintea cea de pe urmă”, truditur cu sâng într-ale creației, generos și sensibil.

Acum, la minunat ceas aniversar, alături de atâția alții, îi urez cu profundă prețuire și prietenie LA MULI ANI!

CUVÂNT DE RECUNOȘTIȚĂ...

Prof. univ. dr. Lucreția DOGARU
Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

În cronică universităților, există zile cărora dorim a le conferi o semnificație aparte, zile în care marcăm un prag aniversar al unuia dintre colegii noștri, jurist și cadru didactic de seamă în materia dreptului, personalitate remarcabilă a urbei, care-și onorează timpul și locul existențial.

În mediul Almei Mater, 70 de ani împliniți reprezintă o vârstă a deplinei maturități profesionale, a proiectelor didactice și științifice nu doar conturate, ci împlinite în bună parte, ori în curs de certă derulare și finalizare. Este, totodată, o vârstă a dreptei cumpene a gândirii, a înțelepciunii și bunăvoinței, a dăruirii către cei mai tineri, pentru a dobândi în schimb bunul renume, neuitarea generațiilor ce ne succed și conștiința datoriei îndeplinite.

Acum când avem o clipă de răgaz, să ne gândim și să apreciem pe unul dintre noi, cel al cărui destin a fost consacrat total colectivității academice, spunem adevărul în esența lui fundamentală, fiind încredințați că munca depusă de colegul nostru printr-o stăruință remarcabilă va rămâne un temei serios și vrednic al unui început care va sta la originea tuturor demersurilor instituționale viitoare, la fel ca prezența lui în cetatea universitară, ce este pilduitoare și benefică.

CUVÂNT DE RECUNOȘȚINȚĂ...

Prof. univ. dr. Cristinel Ioan MURZEA

*Decan al Facultății de Drept
Universitatea Transilvania din Brașov*

Jurist eminent, practician și teoretician, fiind și un dascăl de excepție, profesorul universitar Gheorghe Dănișor a ilustrat convingător ideea situării dreptului în integralitatea valorilor și funcționării sistemului lor. În viziunea sa dreptul este cel mai semnificativ moment cultural al societății și un indicator fundamental de apreciere a nivelului de civilizație. Cu mare rafinament și profund spirit analitic, eminentul jurist Gheorghe Dănișor a consacrat o mare parte a creației sale științifice marilor probleme ale filozofiilor „regionale”, în cazul de față, filozofiei dreptului. Incursiunile sale în acest domeniu sunt întruchipate în două cărți de metafizică – „Metafizica devenirii” și „Metafizica prezenței” - ajungând la punctul maxim de turație în teza sa de doctorat „Filosofia dreptului la Hegel”. Cum sugestiv afirma acad. Gheorghe Vlăduțescu, juristul profesor Gheorghe Dănișor a trecut și „probabil că va mai trece pe pământurile filosofiei”.

Într-adevăr, împreună cu alți trei juriști de marcă din București și din Craiova, Gheorghe Dănișor a contribuit substanțial la elaborarea cărții „Filosofia dreptului. Marile curente”, adevărată operă întregitoare a enciclopediei dreptului.

În paginile acestei capodopere filosofico-juridice, autorul menționat ne propune și ne oferă, cu generozitate și rigoare științifică, idei prețioase de teorie și aplicație privind metoda înțelegerii dreptului în substanța și natura lui, conceptul de istorie a filosofiei dreptului, subiect teoretic și subiect de drept, dreptul ca determinare a voinței, condițiile de validitate a dreptului, locul individualității în sistemul juridic și încă multe altele.

Din lectura cărților Profesorului Gheorghe Dănișor desprindem ca un punct de incitantă atracție cum funcționează ficțiunea în cazul dreptului, cum chiar dreptul creează.

Înțelegem astfel că, fiind creația spiritului, dreptul nu este o oglindă pură a realității. El pornește de la realități, dar le asimilează, le preface conceptual.

PENTRU PROFESORUL DĂNIȘOR, LA CEAS ANIVERSAR...

Prof. univ. dr. Mihai BĂDESCU,

Membru asociat al AOSR,

Vicepreședinte al Asociației Române de Drept Constituțional

Profesorul universitar dr. Gheorghe Dănișor este cadru didactic și avocat. Activitatea sa profesională, didactică și științifică are recunoaștere națională și internațională în lumea academică și universitară.

Din punct de vedere profesional, domnul Gheorghe Dănișor, de la absolvirea facultății (1973) și până în 1990, a exercitat funcția de secretar al Biroului Executiv al Consiliului Popular Segarcea, jud. Dolj. Din anul 1990 este avocat, membru în Baroul de Avocați Dolj, între anii 1998 – 2001 fiind director al Biroului de Avocați Segarcea, jud. Dolj.

Activitatea didactică a prof. Gheorghe Dănișor se întinde pe o perioadă relevantă, de peste 30 de ani, perioadă în care a parcurs toate treptele ierarhiei universitare. Absolvent al Facultății de Drept din cadrul Universității „Al.I. Cuza”, Iași, (1972), lector universitar (1996), conferențiar universitar (2001), profesor universitar (2004), conducător de doctorat (2008), doctor în drept (2001), domnul Dănișor și-a închinat viața activității didactice și muncii cu studentul.

Impresionantă este nu numai activitatea didactică sau profesională, ci și cea de cercetare științifică, unde a excelat prin lucrări de referință, fapt pentru care a fost răsplătit cu o generoasă recunoaștere națională și internațională.

Prof. univ. dr. Gheorghe Dănișor deține o listă bogată de lucrări, care-l impune ca cercetător de primă mână, în primul rând în domeniul dreptului, dar și în filosofia dreptului.

Lucrările sale – cursuri universitare, monografii, articole, studii, note, recenzii, comentarii, comunicări științifice etc. – au caracter interdisciplinar (drept, filosofie, sociologie etc.). Ele scot în evidență nu numai formația sa universitară/academică, ci și munca asiduă de cercetare, în biblioteci și arhive.

Lucrările sale (cursuri universitare, monografii), au fost publicate la edituri recunoscute, precum Editura Științifică, All Beck, CH Beck, Universitaria, Universul Juridic (toate din București), Themis și Ramuri (Craiova).

A elaborat, de asemenea, lucrări științifice publicate în reviste de specialitate (Revista de drept public, Revista română de filosofia dreptului și filosofia socială, Revista de Științe Juridice, Revista de filosofie, Revista de științe socio-umane (a Institutului „C.S.N. Ploșor”).

Ca membru al Uniunii Scriitorilor din România, a publicat articole și studii filosofice în reviste, precum „Ramuri” și „Mozaicul”.

Extrem de relevante pentru *calitatea de autor de carte universitară* - și nu numai – stau și *recenziile* scrise, adevărate elogii aduse unor remarcabile personalități române: acad. Gheorghe Vlăduțescu, acad. Ion Dogaru, Acad. Ion Dodu Bălan, Ștefan Vlăduțescu, dr. Ștefan Marinescu, Mihai Constantinescu, Mircea Moisa, Ion Dulvac, Vladimir Osiac, Florea Miu, Marian Bușe.

Cercetător principal I la Institutul Academiei Române „C.S.N. Ploșor”, (Craiova), membru fondator al Centrului de Cercetări Juridice Fundamentale, prof. univ. dr. Gheorghe Dănișor este membru al Asociației Internaționale de Filosofia Dreptului și Filozofie Socială, membru al consiliului științific al „*Revistei de filosofia dreptului și filosofie socială*”.

Pentru merite profesionale, didactice și în domeniul cercetării științifice, prof. univ. Gheorghe Dănișor a fost premiat, în mod semnificativ, ca o recunoaștere a contribuției meritorii la afirmarea și promovarea actului didactic și a performanței universitare. Printre cele mai semnificative premii enumerăm:

- *Premiul Academiei Române (2002, 2004, 2007);*
- *Premiul Uniunii Scriitorilor din România (2001, 2002).*

La ceas aniversar, urându-i la mulți ani, sunt convins că Domnia Sa va contribui, pe mai departe, cu demnitatea și autoritatea științifică care l-au consacrat în mediul universitar și academic, la creșterea prestigiului cadrului didactic, la afirmarea și promovarea științei și filosofiei dreptului.

MODEST OMAGIU PROFESORULUI MEU

Asistent univ.dr. Ramona DUMINICĂ

*Facultatea de Drept și Științe Administrative, Universitatea din Pitești
Cercetător postdoctoral, Universitatea „Titu Maiorescu”, București*

Este o onoare pentru mine să pot aduce astăzi, într-un moment de sărbătoare, modestul meu omagiu mult stimatului nostru profesor, domnul Gheorghe Dănișor.

Valoarea vieții unui om nu este dată de numărul anilor trăiți, ci se apreciază în conținutul lor de fapte, de realizări, în generozitatea față de cei care îl înconjoară și în considerația acestora. De aceea, dacă ar fi să-l caracterizez pe domnul profesor în trei cuvinte, acestea ar fi: Suflet, Înțelepciune, Bunătate.

Cu emoție mă întorc în timp și mă cuprinde un sentiment de mândrie pentru că m-am aflat printre doctoranzii Domniei Sale, fapt ce mi-a marcat fundamental viața profesională.

Când l-am cunoscut pe domnul profesor eram o pozitivistă convinsă, atitudine specifică de altfel majorității juriștilor din zilele noastre. Răsfoisem în mod superficial în facultate o carte de filosofie a dreptului și tratam acest domeniu ca pe un lux cultural, lipsit de utilitate în viața juridică. Domnul profesor Gheorghe Dănișor a fost cel care m-a îndemnat cu mult tact și răbdare să mă apropii mai mult de filosofie. Recunosc, inițial am tratat cu reticență îndemnul dumnealui, însă pasiunea cu care își susținea prelegerile m-a făcut curioasă, m-a determinat să citesc, să recitesc, iar cu timpul am început să descopăr dreptul dintr-o altă perspectivă și am reușit cu ajutorul domnului profesor să găsesc în filosofie răspuns la multe întrebări.

Totodată, ne-a oferit și ne oferă cel mai bun exemplu de putere de muncă, de inteligență, de dăruire, de generozitate, fiind un model de comportament apt să influențeze viitorul a generații întregi de studenți, de masteranzi și doctoranzi. Pofa dumnealui de viață, bucuria, optimismul ne încarcă de energie chiar și atunci când totul pare extrem de greu și șansele de reușită sunt minime. Foarte rar l-am văzut supărat pe domnul profesor și, dacă s-a întâmplat, cauza a fost impolitețea și lipsa de bun-simț a celor cu care, în mod nefericit, avusese de-a face.

*

Astăzi, într-un moment cu o înaltă semnificație, când atâția colegi, foști studenți și doctoranzi vă aduc în dar acest volum, mă alătur lor și cu recunoștință și aleasă prețuire mă înclin în fața dumneavoastră ca Profesor și ca Om! Vă mulțumesc și vă asigur de nemărginita mea considerație!

Vă rog să-mi permiteți să vă îmbrățișez în timp ce vă urez din suflet: La mulți și frumoși ani, Domnule profesor!

III. STUDII

PORNIND DE LA PLATON

Academician prof. univ. dr. Gheorghe VLĂDUȚESCU

Aristotel stătuse în preajma lui Platon cam 20 de ani, de prin 366/67 și până în 3418/7, ucenicind o vreme, alta, învățându-i pe cei mai tineri, se pare, că retorica.

După o cronologie aproximativă, până în anul 366 Platon scrisese mare parte din dialogurile sale, de la *Apologie* la *Menon*, *Phaidon*, *Phaidros*, *Symposion*, *Republica*. Dacă *Parmenides* și *Sofistul*, mai sigur însă *Philebos*, *Timaios*, urmează anului 366, Aristotel era „martor” al mării rupturi care despărțea (pentru a uni însă) pe Platon 1 (acela al reconstrucției ontologice) de „Platon 2”; (metafizicianul). Urmând învățământul platonician, tânărul Aristotel se iniția în subtilitățile acestuia și exersa, imitând scriitura dascălului. Poate că primul, dialogul *Eudemos sau despre suflet*, aducea, ca exercițiu, cu *Phaidon*. Îndemn la filosofie: „sau trebuie să filosofăm sau nu: dacă trebuie, cu necesitate filosofăm, dacă nu, pentru a arăta că nu este necesar trebuie totuși să filosofăm”, *Protrepiticos* este platonician, poate, doar, prin elogiul vieții contemplative (Aristotelis *Fragmenta*, fr. 2). Ceea ce în *Îndemn* era pledoarie, avea să fie dezvoltat, se prea poate, în *Eth. Nic.*, X, 7-9: „cea mai plăcută dintre activitățile conforme cu virtutea este filosofia. Este recunoscut că studiul ei oferă plăceri de o admirabilă puritate...” (1177 a 25 – 27; vd. Romeyer – Dherbey, *Vie bienheureuse et philosophie...*, în „Les études philosophiques”, 1975, p. 399-414). Și încă, în măsura în care se poate vorbi de platonism, acesta era acela „târziu”, din *Timaios* și din Legi privitor la suflet în diviziune bipartită, rațională și irațională. Aceasta era inspirată de Platon, doar că în *Timaios* era tripartită; Xenocrates presupunea două părți. „Dar această modificare nu se depărta în mod esențial de doctrina lui Platon” (Gauthier, *La morale d’Aristote*, p. 5).

Poate de redactare târzie, în Academie, către 347, *Peri ideon* (*Despre idei*), era, ca exercițiu critic, după model platonice din prima parte a dialogului *Parmenides*. Problema „raportului dintre idei și lucruri”, revizuită de Platon în *Parmenides*, „trebuie să fi suscitată discuții printre membrii Academiei în anii de dupăînțoarțerea filosofului din Siracusa”, în 360 (Berti, *La filosofia del «primo» Aristotele* p. 130).

„Marea ruptură” din *Parmenides* nu era accidentală, fără de pregătire metodică. Încă din *Menon*, dacă virtutea era una la bărbați, alta a femeilor, „mai există o virtute a copiilor. ..., a oamenilor în vârstă”, dar „roiul de virtuți” – *aretēn smenos*, fiind un întreg în felul său, presupunea ca temei un întreg același pentru toate și dacă virtuțile „sunt multe și de tot felul, ele au, toate, o însușire – *eidos* comună care le face să fie virtuți”, participă la întreg sau la parte? (71 b 1 -5; 6, 72 6-8). Întrebarea avea să fie formulată metodic în *Parmenides* 131 a: *holou tou eidos merous hekaston to metalambanon metalambanef?* Apoi, fiecare lucru nu datorează existența participării la „idéa”, una și mereu aceeași.

Dar, spunând că „Simmias este mai mare decât Socrate” nu înseamnă că el este mai mare datorită „naturii lui de Simmias”, ci datorită mărimii „pe care se întâmplă s-o aibă”. Și nu este mai mare nici „pentru că Socrate e Socrate, ci pentru că față cu mărimea lui Simmias, Socrate are o anumită mărime”. Dacă mai spunem că Phaidon e mai mare decât Simmias, rezultă că acesta e mare și mic”. Mărimea în sine însă, „nu înainte să fie și mare și mic, în același timp”. De unde însă contrariile? (*Phaidon* 102 b – d). În sine incomunicabile Mărimea sau Micimea sau Caldul și Recele, Parul și Imparul, Simmias era mare și mic, zăpada stinge focul, focul topește zăpada, numerele trec unele în altele. Dacă cele ce sunt în sine nu comunică, s-ar altera, cum se face că lucrurile sunt și nu sunt asemenea lor?

La „prima scufundare”, cum zicea Platon, dialogul *Phaidon* pare a fi dintre cele mai „dogmatice”, înțelegând prin „dogmatism” atașamentul (nu neapărat necritic, la greci, cel puțin) la o opinie; la a doua însă este intens aporetic, pregătind în felul său „ruptura” de mai târziu. Tot cam asemenea și *Republica* prin „alegerea liniei” de la sfârșitul cărții a șasea (509 d – 511 e), cu *noeton* (*eide* + *mathemata*) și *aistheton* (cu *aistheta* + *eikones*). Pentru că „ideile” și „sensibilele” erau opuse ca tipuri de realitate, pentru a face inteligibilă trecerea, Platon introducea o subdiviziune în *noeton*, aceea cu entitățile matematice. Participante, nemijlocit, acestea țineau de „lumea inteligibililor”. Dar, secunde, totuși, fiind prin participare, făceau trecerea către sensibilele și ele asemenea modelelor, mijlocit însă. Și ele secunde, mai „depărtate” dacă erau copii de al doilea grad.

Deocamdată, entitățile matematice mediază, dar din interiorul primei lumi. În *Timaios*, mai târziu, ele aveau să „penetreză” orizontala despărțitoare și luând „materie” din receptacol (*khōra*, *pandekhes*) intrau în alcătuirea lucrurilor alături de aceasta.

Așadar, „ruptura” pare a fi pregătită, mai fiecare dialog fiind o treaptă către ea. Radicalitatea gestului din *Parmenides* era de încununare a unui criticism inerent platonismului, făcând astfel trecerea (ca finalitate) de la reconstrucția ontologică la aceea metafizică, nu însă prin deslegare, ci prin asimilare. Aceasta întrucât, parafrazând o vorbă a lui Kant, ontologia fără metafizică era oarbă, metafizica fără ontologie, goală. Ca morfologia față cu sintaxa intra în logica metafizicii, în centrul ei, fiind termen de organizare. Pentru căși ontologia și metafizica sunt centrate în *to on*, numai că, în timp ce una pune „între paranteze” lumea (existența), cealaltă își făcea, din legitimarea ei, scop.

Prima parte a dialogului, de critică a rațiunii ontologice, printr-un model anume (*to on ca idéa – idéai*), aporetică într-o aplicație de tip hermeneutic, deschidea către aporetica în concept tare proprie metafizicii. Critica nu era de respingere, ci de resemnificare, tot așa cum avea să fie, în mare, și aceea aristotelică.

Mai întâi, Platon se aplica ontologiei în prima sa structură. Dacă genurile și „ideile” – *ta gene te kai eide* sunt în sine, nu au cum să primească „două determinații opuse”, pe când lucrurile, totuși, în temeiul lor, da (129C2). În sine, sunt despărțite de lucruri. „Spune-mi, nu-i așa că tu admiți separația de care vorbește punând adică anumite *eide* în sine și în participantele la ele?” – *Khoris men eide auto atta, khoris de ta touton au metekhonta* (130 b 2). Socrate (ca personaj) pare derutat: „am ajuns adesea la dificultăți care m-au făcut să mă întreb” dacă individualele sunt sau nu despărțite și dacă se cuvine să admitem *eide* și pentru cele ce sunt ridicole josnice – *geloia*. „M-a tulburat adesea întrebarea ...” (130 c 5). Mereu în identitate cu sine – *monooides*, ce face participantele să fie, cum sunt, coruptibile, să apară, să dispară, să fie relație și în relație și să se determine unele pe altele?

Apoi, mereu aceleași, intransformabile și indivizibile, „ideile”, lucrurile participă la întreg sau la parte? – *holon tou eidous he merous*. Întreguri de neîmpărțit, întregul lor, rezidă în fiecare dintre multiple (1315). Interogațiile din *Phaidon* 102 b – 104 e și din *Menon* 71 b – 2 c, în *Parmenides* sunt trecute, într-un fel în regulile metodei.

Deschiderea către metafizică în „primul” platonism îl făcea participarea *metexis*, concept cu multe nume, în funcție de dominantă: *koinonia*, faptul de a avea ceva în comun, comuniune, *parousia*, prezentă (în opoziție cu *apousia*, absență), *metalepsis*, faptul de a lua parte, *metalambanein*, a (și) lua parte, *metaxis*, acțiunea de a participa (la ceea ce îi este propriu), *mixis*, amestec în care elementele rămân ele însele, *krasis*, acțiunea de a amesteca, *homoiosis*, asemănare, asimilare, *mimesis*, imitație, reproducere. Generic, *metexis* (*metekho*, *metekhein*, a împărți, a lua, a avea parte), concept de „interval”, semnifică în ordinea „generică”, lumii în care *idéa* ca *to on* este prezentă așa cum în copie este prezent modelul. Cópîi, lucrurile sunt asemenea cu „ideile”, *idéai*, specii, genuri, fără ca acestea să se împartă. Nu „*idéa*” se împarte, ci lucrul ia parte la ea. Temei și paradigme „ideile” fac ca lucrurile să fie, fiecare în parte și în comuniune.

Toate lucrurile mari sunt mari (asemenea) prin aceea că participă la „un anume unu, un Mare – *mega* prin „care și în virtutea căruia acelea apar ca mari” – *megala phainesthai*. Așadar, ca să putem spune că o mărime și alta (poziția 1) au ceva comun (sunt mărimi) trebuie să recurgem la „un Mare” (poziția 2). Altă formă/specie (*eidos*) însă „își va face apariția, una care s-a ivit alături de Mărimea în sine și de cele ce participă la aceasta” (poziția 3) și „peste toate iarăși o alta, datorită căreia toate vor fi mari. Și de acum nici o formă – *eidos* nu va mai apărea ca una, ci infinită în multiplicitate” (132 a 5 – b 10).

Argumentul, numit al celui „de-al treilea om” (exemplificator, locul mărimilor și Marelui luându-l omul, Socrate și Kallias), venea din medii negarice, Polysenes, un sofist megarizant, discipol al lui Brison, formulându-l antiplatonician. Platon îl prelua, apoi și Aristotel, pentru a impune ca „paznic de far”, în construcția metafizică, argumentul prevenind asupra pericolului devastator al regresiei la nesfârșit. Ca în orice sistem, și în acela al metafizicii, în acesta încă mai mult, fiind de limită, pentru a fi coerent și suficient sieși trebuia să legitimizeze, în cazul său, ireductibilul absolut, acela, dincolo de care, ca în „argumentul ontologic”, nu mai putea fi gândit nimic ca fiind.

Aristotel, încă în *Peri ideon*, exersa, urmându-l pe Platon însuși. Continuând și după moartea acestuia și părăsirea Academiei, critica sa nu era și nu avea să fie doctrinaristic/ evenimentială. Că semnificația ei [era] antiplatoniciană este preasimplist să fie adevărat (Banu, *Aristotel*, p. 86).

Ca Platon însuși, în critica „doctrinei ideilor” avea în vedere construcția ontologică în vederea trecerii acesteia în logica și în sistemul metafizicii. Altminteri, ea ar fi redusă la o simplă respingere evenimentialistă a unei filosofii. În același timp, Platon devenise antiplatonician?

În genere, Aristotel nu se raporta la tradiție nici doxografic, nici elenctic, ci asemenea lui Platon, de altfel, „citea” trecând faptele istorice în elemente pentru propria încercare. Impresia că „aristotelicizează” ar fi îndreptățită dacă prin aceasta s-ar înțelege o operațiune de asimilare. Cât trece drept primul „istoric al filosofiei”, Aristotel, de-evenimentializând, se aplică hermeneutic tradiției, ceea ce înseamnă că o trecea din „istorie” în „sistem”. De altminteri, care e rostul „istoriei filosofiei”? Cunoaștere a trecutului? Da, numai că travaliul ar fi prea mare pentru un câștig atât de mic. Nu zic că fără de însemnătate, dar cunoaștem pentru a instrumenta ceea ce dobândim. În „lectura” istorică, problema crucială

este: cum gândim cu o filosofie, cu alta, dincolo de ele? Aristotel îi „citea” pe presocratici, îl „citea” pe Platon „transferând” în propria lume, gândind cu filosofii lor intențional.

Fată cu Platon, mișcarea era, în primul timp, de dezlegare, ca în al doilea să fie de asimilare, dar în alt exercițiu decât în cel sau cele platoniciene, dacă acela din *Sofistul* era unul, acela din *Timaios* și din „doctrinile nescrise”, altele. Într-un cuvânt, henologic, proiectul platonician, ousiologică metafizica aristoteliciană, era normal și ca raportarea la instituirea ontologică să fie individualizată. Aristotel, ca Platon însuși, nu desemnifica „teoria ideilor” ca fiind o încercare eșuată. Ca să nu încalce „canonul” parmenidian, totuna cu logica ontologiei, dar și, de altminteri, ca marele eleat, în fr. 8, v.v. 50 – 61, pentru a-l deschide către celălalt, metafizic, prin legitimarea existenței, Platon recurgea la multiplicarea la nesfârșit a „ființei”. O mai făcuse și Democrit, cu „atomii” săi, constitutivi lucrurilor, în deosebire de „idei”, dar tot în deosebire de acestea, nefiind mențiți specificării. În „lumea” democritiană, există doar „atomi” și lucruri ca alcătuiți din aceștia, nu și universaliiile (speciile, genurile). Ce face, dar, ca Socrate și Kallias, individualizați ca niște conglomerate, să fie amândoi oameni, deci universalul lor, specific, și apoi viețuitoare, universalul generic? Democrit însă, în succesiune eleatică, în spiritul critic al lui Parmenides, „multiplică” ființa doar pentru a gândi lucrurile ca alcătuiți din „atomii”, indivizibili, necompuși, mereu aceiași.

Platon, în aceeași succesiune, imagina o „lume” cu „ființa” multiplicată, dar transcendentă, fie și relativ. Căci „ideile” nu erau imanente, „substanțial”, dar configurația lucrurilor o „copia” pe aceea a entităților paradigmatică. Platon justifică individualele ca specii, ca genuri, dar mai puțin pe ele însele. Căpîi, umbre?

1. Îndreptând „gândirea către definiții”, Socrate îl determina pe Platon să ia seamă de „alte realități decât cele sensibile”, acestora zicându-le *idéai*. În deosebire de acestea lucrurile nu ființau prin sine; distincte „erau numite după ele participând. „Astfel, prin participare, ar exista pluralitatea celor asemenea în fiecare din acestea în parte”. „Dar ce sunt participarea la *eide* sau imitația platonicienii au lăsat să caute oricine” (*Metaph. A*, 6, 987 b 5-15).

Dacă toate cele ce există există prin participare la „idei”, tot ceea ce le este propriu și tot ceea ce se întâmplă în lumea lor trebuie, direct sau indirect, să aibă temeiul și cauza în acelea. Sunt „idei” pentru bine, frumos, dreptate și altele asemenea, dar și pentru om, pentru apă, pentru foc? Ca personaj în *Parmenides* Socrate părea a fi pus în încurcătură, problema fiind dintre cele mai „tulburătoare”: „M-a tulburat” (*Parmenides* 130 d). Multe, mai multe decât ar trebui, unele dublând, totuși, altele fără de care existentele n-ar mai fi inteligibile lipsesc cudesăvârșire. „După argumentele trase din științe ar urma să fie *eide* pentru toate cele despre care există o știință, iar după acela al unității unei multiplicități ar trebui să fie și pentru negații, în sfârșit, dacă ceea ce a făcut este gândit pentru cele ce au dispărut și pentru relații ...” (*Metaph. A*, 9, 990 b 10). Dacă a ști este a ști universal, știința este „a universaliiilor; acțiunea și ceea ce rezultă sunt în ordinea individualului”. Aceasta înseamnă că individualele (sensibilele) sunt finalitatea cunoașterii universaliiilor, iar cunoașterea lor complementară acesteia. Medicul nu tratează omul în genere, ci pe omul Socrate, pe omul Kallias. „Acela care și-a însușit noțiunea fără experiență, ajungând să cunoască universalul, dar ignorând individualul, va greși adesea în tratament” (*A*, 1, 980 b 15).

Afară de aceasta, într-o seamă de componente ale sale, „lumea sensibilă” este și ea obiect al științei. Natura este principiu al mișcării și schimbării, astfel încât cercetarea care se ocupă de natură nu trebuie să lase de o parte definiția acestora, pentru că, în mod

necesar, necunoașterea mișcării duce la necunoașterea naturii”. (*Phys.* III, 1, 200 b). Dar o *idéa* a schimbării – mișcării nu poate fi; s-ar contrazice. Totuși, dacă lucrurile au în ele „principiul mișcării” și *physis* se aplică lor n-ar trebuia și *eide* să fie „supuse mișcării”? (*Metaph.* K 7, 10 b 4 b 15; A 9, 992 b 5).

Înțelepciunea – *sophia* are de identificat cauzele; „dar noi [platonicienii] nu spunem nimic despre cauza care este principiul schimbării”. Astfel încât, participarea „nu înseamnă nimic” – *dia kenos legomena*, 9, 992 b 25 – 28). Dar fără identificarea cauzelor, cum de mai este posibilă știința? (29 – 30). Ce mai este și „substanța care stă ca substrat în care, așa cum ziceau fiziologii, se diferențiază marele și micul, rarul și densul, prisosul și lipsa? (992 b 1 – 7). Pentru că toate aceste diferențieri sunt mișcări, ar însemna și că „ideile” „vor fi supuse mișcării. Altminteri, de unde ar veni?” (99 2 b 7 – 9). Dacă mișcarea nu poate fi instituită metafizic, știința naturii nu mai este posibilă.

„Problema cea mai grea” este aceasta: „cu ce contribuie, în ordinea explicației, „ideile” la cele eterne și la cele sensibile, care se nasc și pier”, întrucât față cu acestea, „nu sunt cauza nici a mișcării, nici a schimbării lor”, nici substanță, nefiind prezente în cele ce există prin participare – *me enyparkhonta ge tois metekhousin*. Poate cea mai grea – *malista diaporeseien* (sau, cel puțin, dintre cele mai provocatoare), fiind și cea mai veche și mai de substrat. O puneau încă Parmenides, Zenon, Melissos: puteam gândi schimbarea și mișcarea ca fiind? Ontologic, adică în gândirea paradoxală proprie acestei situații era o pseudo-problemă. „Ființa e veșnică și nesfârșită și una și aceeași în totul. Și de pierit n-ar putea pieri, nici mai mare nu s-ar putea face, nici alcătuirea nu și-ar putea o schimba, nici nu trece în altceva; altfel n-ar mai fi una... Un fir de păr în zece mii de ani dacă s-ar schimba, în durata timpului s-ar aneantiza”... (*Melissos* B 7, 2 D.K).

Cu eleații, aceia care fixau canonul ontologiei, începea și criza, ca deschidere a sa către metafizică. Platon revenea asupra stării paradoxale a mișcării și schimbării: ca să poată fi gândite ca fiind trebuia ca acestea să fie plasate în alt orizont (991 a 8 – 19).

Ar mai trebui să fie „idei” și pentru negații – *ton apophasein* (990 b 25). Numai că *idéa* de non-om este, evident, absurdă, ca și, mai general: aceea de neființă” (Reale, *Aristotele, Metafisica III Sommari e commentario*, p. 77). Nici pentru lucrurile dispărute, dacă „ceea ce a pierit este gândit” – *kata de to noein ti phtharentos ton phtharton* (*Metaph.* A, 9, 990 b 14). Căci gândim încă lucrul care a pierit păstrându-i imaginea (Alexandros, *In Metaph.* p. 82, 1 – 7; Reale, *Aristotele, La Metafisica III*, p. 77). Și încă, ce anume a făcut ca să dispară? Raționamente mai riguroase ne-ar face să admitem unele *idéai* și despre cele în relație – *pros ti*, pe care însă nu le socotim ce gen de sine stătător. Dacă ar fi așa, ar rezulta că nu *diada* (care în tradiție pythagoriciană, în pereche cu *monada*) ca principiu „ar fi la început, ci numărul și că relativul este mai înaintea prin-sinelui”. Platon însă nu pare a fi lăsat de o parte relația decât în urmarea faptului că *ontologic* ea nu este. În *Sofistul*, o va institui metafizic, ceea ce nu înseamnă neapărat „substanțial”. Mișcându-se prin toate celelalte genuri (repausul și mișcarea, identicul și diferitul) „ființa” comunica și, invers, toate fiind prinse într-un sistem care presupune relația. Altfel, de unde și cum relația ca *realitate* fizică și ce sens mai avea aceasta ca realitate dacă nu era întemeiată metafizic? (A 9, 990 b 16 – 22).

Potrivit concepției că *idéai* sunt [ființe] urma ca ele să fie nu numai pentru substanțe, ci și pentru multe altele (căci există o singură gândire, atât a substanțelor, cât și a altora și, deci, științele nu sunt doar ale substanțelor, dar și despre altele...” ??). Dar în logica doctrinei *idéai* nu pot fi decât pentru substanțe (lucrurile după „o natură esențială”). Dar artefactele?

La 991 b A – 9, Aristotel discuta una dintre cele mai controversate probleme, în dialogurile platoniciene, chiar „*In Phaidon* se spune că *idéai* sunt cauzele tuturor celor ce există și devin”. De ce nu și „pentru o casă sau un inel”, „zicem doar că în ceea ce le privește nu sunt *idei*”.

În dialogurile anterioare „rupturii”, în *Cratylus*, chiar în *Republica* pare să fi admis „idei” pentru obiectele artificiale. „Când [meșteșugarul] ar trebui să facă o suveică pentru un veșmânt subțire sau gros, fie de in, fie de lână sau de orice fel, nu e oare nevoie ca, pe de o parte, suveicile toate să aibă forma de suveică, iar natura de suveică, cea mai potrivită pentru fiecare caz, pe aceea să i-o redea în vederea fiecărei lucrări?” (*Cra.* 389 c). „Spre ce își atinteste meșteșugarul privirea când face suveica? Oare nu asupra aceluia lucru, care, prin firea lui, trebuie folosit ca suveică?” (389 a). Tot asemenea meșteșugarul nu face forma (*eidos*) patului, ci un pat anume. „Dacă nu confecționează ceea-ce-este-patul – *to on* face doar un lucru care seamănă cu Patul însuși fără altceva decât un pat oarecare” (*Rep.* 597 a).

Meșteșugarul, prin urmare, produce imitând; ce anume? Se prea poate ca Platon să fi revenit, după „ruptură” și asupra „artefactelor”. Totuși, în *Legi* 890 d, ca personaj, cel puțin, *Clinias* relansa vechea ipoteză: legea are temeiul într-o „natură” proprie, „nu mai puțin decât arta – *tekhné*, dacă amândouă vin din inteligentă”. Ceva mai înainte însă, *Atenianul* presupunea contrar: „Se poate, [spun unii] ca lucrurile cele mai frumoase să fie create de natură și întâmplare, pe când cele mai puțin importante să fie operă a artei care primește de la Natură ceea ce este creat mai înainte, și asupra căruia, lucrând, produce obiectele mai puțin însemnate, denumirile artificiale” (889 a). „Arta, produs secund al unei acțiuni secunde ..., rezultat pieritor al unor cauze privitoare ..., care nu participă la adevărata realitate în niciun chip, fiind astfel doar o seamă de întruchipuiri/simulacre” (889 c; vd. și *Sofistul* 265 a – 266 e). Având în vedere toate acestea, o judecată categorică nu este și posibilă ca adevăr (cf. Schuhl, *L'oeuvre de Platon*, p. 198-199), Mai curând, poate fi vorba de o căutare continuă, proprie lui Platon și învățământului său. Când punea sub semnul întrebării participarea artefactelor la vreo „natură eternă” Aristotel lua seamă de nesiguranța lui Platon însuși, inerentă căutării.

2. Argumentul (celor trei mărimi) la Platon avea să fie al celui de-al *treilea om* la Aristotel – *tritōs anthrōpos* (990 b 15 – 17) are aceeași și structură și același rost ca în *Parmenides* 132 a 5 – b 10). Dacă „ideile” ar fi, în sine, separate de individual, ireductibilul, fără de care nu se poate, în orice sistem n-ar mai putea fi gândit, întrucât „pe lângă *omul în sine* și *oamenii individuali*” ar mai trebui „un al treilea”. „Numai că *om*, ca orice termen universal, nu semnifică o substanță individuală, ci o calitate, o cantitate, o relație sau orice altă categorie” (*Respingerile sofistice*, 22, 178 b)¹. În deosebire, în strictă individualitate, un om („Socrate”) și altul („Kallias”) sunt în identitate prin participare la

¹ „Dacă ceea ce este predicat despre mai multe lucruri este, totodată și separat de ele, potrivit cu spusele acelor privitoare la *eide* ar exista un *om în sine* care se zice despre o multitudine de *oameni individuali* și este separat. În acest caz ar fi nevoie de un al treilea om. Aceasta întrucât, dacă predicatul este diferit despre cele ce se predică și stă prin sine și dacă om se spune și despre *oamenii individuali* și despre *om* ca atare, va fi un al treilea dincolo și de un termen și de altul. În aceste condiții, va fi nevoie în continuare de un al patrulea, care se va enunța despre cel de-al treilea, despre *eidos* (om) și despre *oamenii individuali*, apoi de un al cincilea și tot așa la nesfârșit” (Alexandros, *In Metaph.*, p. 82, 11s qq, Hayduck).

Om în sine. Acesta, așadar, face ca judecățile: „Socrate este om” și „Kallias este om” să fie valide. Dar, urmând aceeași logică, așa cum pentru a avea certitudinea că Socrate și Kallias sunt oameni (1), recurgem la *Om* (2) cu temei și criteriu și 1 cu 2 ar presupune un al treilea. Altfel, ce ne-ar îndreptăți să admitem că 1 este asemenea lui 2? Un „al treilea om” ar da certitudinea, fără ca lucrurile să se oprească aici. Ca să avem convingerea că 1 + 2 participă la 3, am avea nevoie de un al patrulea, apoi de al cincilea și tot așa la nesfârșit. În imposibilitatea de a institui necontradictoriu Ireductibilul (Necon condiționatul) obsedat, ontologia nu mai era posibilă, iar cu ea și metafizica, apoi, în „jos”, toate sistemele.

Participarea pare a fi fost conceptul platonician cel mai problematic, pe măsura centralității sale, de altminteri. Față cu ea, Aristotel era, din același motiv, și mai drastic. Provocările erau însă platoniciene: multe sale nume indicau marea dramă a căutării, deși Aristotel pare a o pune sub semnul întrebării, în realitate când se nedumerea, când se înverșuna pentru a o situa în conceptul cel mai operațional.

La 187 b 5 – 15, zicea că „participării Platon îi schimbă doar numele”, pythagoricienii încă socotind că lucrurile erau „imitații ale numerelor”. Mai departe (991 a 19 – 991 b 1) este și mai sever. „Zicând că [„ideile”] sunt paradigme, iar celelalte participante, toate acestea sunt vorbă goală și metaforă”.

Ontologia platoniciană, față cu aceea parmenidiană care, *metodic*, „acoperea” existența (lucrurile, *ta dokounta*, erau apariții, aparente) avea să fie deschisă, lumea sensibilă chiar dacă o copie, ceea ce, într-un fel, și este, fiind. „Coborând” pe scara din *Rep. VI*, 509 d – 511 e, dacă „Ideile” erau Ființa însăși, entitățile matematice, imediate, uneau în ele Ființa și Neființa (Ființa întrucât ființau în temeiul „Ideilor”, iar Neființa, pentru că erau secunde, prin urmare nu-și erau suficiente lor însele), pe când „sensibilele” – *aistheta*, invers, stăteau ca Ne-ființă și Ființă, copii, fiind, de al doilea grad. Numai „umbrele” erau Neființă ca privațiune.

Parmenidian, „Ideile” nici nu treceau unele în altele, pe orizontală sau în lucrurile generate (pe verticală), nici nu se împărțeau, fiind simple. Ca lucrurile să fie posibile și „Ideile” (ființa) să rămână în identitatea lor, proprie descrierii ontologice, unele urmau să fie copii, iar altele paradigme. Și pythagoricienii gândeau numerele ca modele, dar, totodată, și ca „substanță”, ele însele fiind în dublă determinare provenind din *monadă* și din *dyada* nedeterminată. Chiar și *mimesis* presupunea imanenta. „*Mimesis* însemna atât a interpreta un rol, cât și a imita; *mimos* totdeauna semnifica actorul, iar *mimetis* indica același lucru. Relația între actor și rolul său nu este propriu-zis o imitație. El intră în personajul interpretat...” (Guthrie, *O istorie...*, I, p. 166).

Încă Platon percepea marile dificultăți în conceptualizarea participării, nu atât însă din cauza inadecvatei sale, cât datorită poziției sale în sistem, având încărcătură metafizică, dar în context ontologic.

După întreg (*Kata holou*) și după parte (*Kata meros*) deopotrivă, lucrurile, aceasta înseamnă că participarea este bivalentă, ceea ce îi și dă șansa reinstaurării în metafizicile ulterioare. Vorbă goală (*kenologos kenologeō*) și metaforă (*metaphoras*) puteau să fie „ideile” ca paradigme (*paradigmata*) și participante numai la prima „scufundare”. Aristotel, ca Platon însuși în *Parmenides*, țintea mai departe, adică să treacă cei doi termeni din „morfologie” în „sintaxă”.

3. *Numerele ideale* (A9, 991 h a 21). „Dacă ideile sunt numite, cum vor fi cauze? Cumva unde și cele existente sunt numere, ca unu, un număr Socrate, Kallias altul? Cum atunci mai sunt cauze?” Apoi, dacă numărul este socotit raport numeric dintre foc, aer,

apă și pământ, „*Idéa* va fi numai a unor substrate”. Raportul din ordinea existenței nu poate să aibă correspondent între „idei”. La 1076 a 38 – 1077b 11, la 1084 a 2 – 1085 a 2 Aristotel revine întregitor dacă, totuși, cartea M este a sa sau e numai în spiritul învățaturii sale. Oricum este lămuritoare ca și N, și ea, suspectă de inautenticitate (din aceasta pentru problema numerelor – idei este și nu este; atunci întregitor, cap. 3, 1090 a 16-1091 a 20).

Dacă numărul este o *idéa*, atunci e și numărul în serie infinită. Dar cum să fie acesta paradigmă pentru sensibile? (1084 a 7 – 8). Dar dacă e numeric finit, „repede ne-am da seama că sunt prea puține forme” – *idei* (1084 a 10). Cum numărul mai mic face parte din numărul mai mare, ar urma, presupunând că tetrada în sine este *idéa* a ceva („a calului sau a albului”) pe când diada a omului, atunci acesta „ar face parte din el” (1084 a 20 -25). „Cauza acestor erori” [și a altora în aceeași ordine] în care au căzut aceia [platonicienii] este că ei porneau atât de la cercetările matematice, cât și de la speculațiile lor privitoare la universal” (1084 b 23 – 25).

Apoi, dacă „ideile” ar fi numere, ar rezulta o mulțime de absurdități – *polla atopa*. Cum dintr-o pluralitate de numere apare un alt număr, ar urma și ca din mai multe „idei” să rezulte una singură – *hen eidos*. Asemenea sau neasemenea, cum s-ar mai distinge sau cum ar comunica? Dar cum s-ar putea distinge dacă sunt indeterminate. Presupunând că sunt fie distincte, fie asemenea, oricum, ar trebui presupusă existența unor numere intermediare – *metaxy*. Din ce „principii” însă prin acestea? (30). Între cele „sensibile” și cele „in sine”, „numerele intermediare”, provenind din ceva (din ce?), ar trebui și ca unitățile din diadă să vină dintr-o diadă anterioară. „Ceea ce este imposibil” (30 – 31; 992 1 – 7)? Admitând că unitățile sunt diferite între ele „ar trebui să vorbim ca aceia care admiteau patru sau două elemente, căci fiecare dintre ei înțelege prin element altceva decât ceea ce este comun tuturor lucrurilor”.

4. În ordinea existenței putem spune că lungimile vin din altceva ce este mic și mare (scurt și lung), suprafețele din ceea ce e lat și îngust, corpul din ceea ce este „sus” și „jos”. Cum corpul presupune suprafața și linia, suprafața linia, prin aceasta din urmă, toate sunt reductibile la punct, acestea în „deducția” metafizică pythagoriană. Dar de unde punctele? Platon „nu le admisesese, considerându-le doar ca termen al unei învățături geometrice”. În loc de „principiu al liniei” (de punct) presupunea „linia insecabilă”. Dar și aceasta trebuia să aibă o limită, și limita nu poate să fie decât punctul (991 a 20 – 27).

Până și ceea ce pare ușor de demonstrat „anume că totalitatea se reduce la unitate” nu-și atinge scopul, întrucât prin ectheză (la Platon, operațiune de instituire a atributelor, ca substanțe, la Aristotel, în registru ceva mai larg și mai aparte, abstragere a unei părți, extrapunere a termenilor, ca în *An. pr.* A 34, 48 a) nu se conchide la întreg ca unitate, ci doar „la unul separat”. „Decât doar dacă se admite că universalul este un gen, ceea ce în unele cazuri nu e cu putință” (992 b 9 – 130). Ca numerele, chiar încă mai mult entitățile geometrice: lungimile, suprafețele și solidele „nu se pot explica nicum” în context platonician. Nu sunt nici „idei”, nici „intermediare, nici coruptibile (*phtharta*), atunci să fie ca al patrulea gen? (992 b 13 – 18).

5. În genere „cercetarea elementelor în existent nu este posibilă fără a distinge numeroasele accepții ale ființei – *pollakhos legomenon* (992 b 19). Căci aceasta poate fi considerată în mai multe feluri: relativ la ceea ce unul, ca substanțe, ca determinări ale substanței. Dar „unei singure științe îi revine să cerceteze ființa – întrucât – este (*ton on he on*) și atributele ei (Ă2 1003 a 33 – 1003 b 20; 1005 a 5).

Una, dar în varii accepții, numai astfel ființa poate fi cercetată, altfel, multiplă, cum s-ar ajunge la o știință a sa? (992b68-24; vd. Reale, III, 74 și urm.). Aristotel îl urma (și-l urmărea), încă o dată, nu respingându-l abstract. Așadar, nu poate fi vorba de o desprindere evenimentială, ci de o împotrivire față de o filosofie contrară propriilor opțiuni.

La „prima scufundare”, între platonism și aristotelism, ca atare, în cel mai bun caz avem de-a face cu o ruptură. La „a doua” însă, „critica” însăși este, cum zicea Aristotel, chiar o demonstrație prin respingere. Poate, pe alocuri, poate să pară (de ce nu, să fie) manieristă, dar insistența, cu reveniri, repetări, cu distorsiuni uneori era pentru propria lămurire. Cartea A 6 și 9, ca *Peri ideon*, pe care o prelua, era de exercițiu după revizuirea metodică platoniciană din dialogul hotărâtor pentru întemeierea metafizicii. Nu este exercițiu de „școală”, „critica” aristotelică nefiind imitație de învăță cel harnic, cu oarecari îndrăzneli juvenile, potrivite vârstei. Deja se „simte” marea despărțire care însă îl va uni, prin complementaritate, cu Platon. Revizionismul platonician era îndreptat către o metafizică de tip henologic, pe când Aristotel schița programul altei reconstrucții, ousiologice. La aceasta, de fapt, ducea și proiectul („experimentul”) platonician din *Timaios* și din „doctrinile nescrise” despre care Aristotel însuși vorbea în *Physica* IV, 209 b: „Platon spune, în *Timaios*, că materia și locul (*khôra*, *panhekhe*) sunt unul și același lucru. Într-adevăr, ceea ce primește și locul sunt una, deși el denumește altfel receptacolul”. Participantul – *ta metaleptikon*, „locul” (*Khôra*), fie că e „Marele sau Micul, fie că este materia”, „participă” la „idei” prin intermediul obiectelor geometrice (triunghiurilor) care, de această dată, trec de „orizontală” în constituția lucrurilor (*Phys.* 4, 209 10 – 15). „Forma” și „materia” erau anunțate.

MODELUL ȘI DECLINAȚIILE LUI

Tudor CĂTINEANU

Motto:

*Domnului Profesor George Dănișor, Jurist eminent și
teoretician de vârf, temeinic vâslaș al corabiei care se întoarce
în eterna insulă Itaca, aceasta fiind Metafizica.
Al tău prieten și coleg de Existență,
Tudor Cățineanu.*

§ Reperul ontologic

În vârful unei posibile piramide semantice, putem pune cuvântul „perfectiune”. Nu este foarte clar cum a fost cu puțință apariția acestui cuvânt și concept, dar el are diverse întrupări istorice. Este suficient să menționăm aici doar **sfera**, în cazul gândirii elinilor (a lui Parmenide), sau imaginea lui **Dumnezeu**, în cazul religiilor monoteiste.

Perfectiunea, concept generic fiind, poate lua și forme particulare, dintre care menționăm doar trei: **arhetipul**, **modelul**, **idealul**. Genul lor proxim fiind **perfectiunea**, între acești termeni apar și **diferențe specifice**. Paradigma are o semnificație preponderent **ontologică** și este proiectată în trecut. Modelul are o semnificație preponderent **epistemică** și este plasat în prezentul etern, sau în eternul prezent, gânditorii romantici făcând o distincție clară între cele două expresii sau entități. În sfârșit, idealul are o semnificație marcat **axiologică** și **etică**, fiind proiectat în viitor. Este evident că cele trei semnificații interferează în diverse forme ale Culturii, ca și în diverse tipuri de discurs.

Din vârful piramidei, care reprezintă generalul (G), prin cei trei termeni (concepte) care reprezintă particularul (P), coborâm la nivelul entităților individuale (I), fie ele obiecte și ființe, adică „entități”, în limbajul lui Quine, fie ele fenomene, acestea fiind „procese”, în limbajul lui Whitehead.

La acest al treilea nivel, putem invoca două enunțuri, îndepărtate în timp, dar solidare ca sens. Aristotel ne spune în *Metafizica* sa că nu există o Știință a individualului ca atare (I), iar în *Etica Nicomahică*, tot el afirmă că în Lume există mai multe realități decât cuvinte care să le indice. Apoi, Søren Kierkegaard, cu referință la **persoana umană**, ca formă a individuației (I), afirmă că oricare Individ este unic, adică este **irepetabil** și **ireductibil** la orice altceva - în esență, la contextul vieții lui -, încât el iese de sub orice particularitate protectoare (P).

Această schiță, creionată de la distanță, nu face decât să refacă schema **dualismului** ontologic platonician, care distingea între o lume a Ideilor (pure, perfecte, eterne) și o lume a Lucrurilor (impure, imperfecte, trecătoare). În fundalul gândirii lui Platon stă așa-numita „mică opoziție” dintre Ființă și Devenire, adică dintre Parmenide și

Heraclit. Platon încearcă soluționarea acestei opoziții prin conceptul de „participație”: Lucrurile au ființă numai întrucât ele „participă” la Idei, altfel, ele intră în Neființă, adică sunt nefiinde. În altă formă de expresie, consonantă cu ipoteza noastră de lucru, am putea afirma că: numai ceea ce este perfect există, adică are Ființă, ceea ce este imperfect nu există, pentru că **devine** (Heraclit), adică nu are Ființă. Această schemă ontologică a marcat și încă mai marchează, ca o matrice subsidiară, subterană, întreaga gândire europeană, până în prezent, chiar și în prezentul **postmodernist**.

§ Reperul axiologic

Axiologia, ca teorie generală a valorilor și ca nucleu al Filosofiei Culturii, a apărut abia în secolul al XIX-lea. Ea este legată de contribuția *Școlii de la Baden*, școală neokantiană. Aici se face distincția radicală și clară dintre **lucru** și **valoare**. Lucrul **există** pur și simplu, valoarea **are importanță** în raport cu interesele și aspirațiile omului. Pe această distincție fundamentală dintre lucru și valoare, au fost dezvoltate, după diverse criterii, o serie de **ierarhii** ale valorilor, ierarhii care sunt deschise sau în dispută și azi. În același context, s-a dezvoltat și teoria a ceea ce putem numi **semnele axiologice**. Termenul de „semn axiologic” a fost folosit de către Lucian Blaga în cartea *Trilogia Valorilor* (1946). La rândul lui, în a sa *Introducere în teoria valorilor* (1942), Tudor Vianu afirmă că toate valorile au un caracter „polar”. În acest sens, amândoi gânditorii vorbesc numai de două semne axiologice, adică de **valori** și de opusele acestora, care sunt **non-valori**. Din perspectiva noastră de gândire, aceste semne axiologice sunt în număr de patru, ca un fel de patru puncte cardinale, adică de orientare în universul vast și contradictoriu al valorilor umane:

Sunt mai întâi **valorile**, care sunt prin definiție pozitive și pe care le marcăm cu semnul matematic plus (+). A afirma despre o valoare că este pozitivă este tautologic, de aceea spunem că doar semnul ei axiologic (+) este pozitiv. Sunt apoi opusele lor, pe care unii teoreticieni le numesc **valori negative**, iar alții le numesc **anti-valori**. Dincolo de diferența de denumire, ele sunt marcate cu semnul minus (-). Urmează apoi **non-valorile**, care sunt marcate cu semnul zero (0), ele fiind neutre ca entități și neutrale prin funcțiile lor. În limbaj etic, ele sunt sau dincoace, sau dincolo de Bine și de Rău. Vin, în sfârșit, și **pseudo-valorile**, care pot fi simbolizate printr-un raport, în care numărătorul este plus (+), iar numitorul este zero (0) sau chiar minus (-). Aceasta înseamnă că oricare dintre **pseudo-valori** se prezintă în aparență ca valoare (+), dar ea este în esență sau o non-valoare (0), sau chiar o antivaloare (-). Aici rămâne deschisă întrebarea dacă cele patru semne axiologice sunt suficiente pentru a putea da seama de bogăția axiologică a întregii Lumi.

Mai este de precizat, tot aici, că pe distincția fundamentală dintre **lucru** și **valoare** mai apare o diferență esențială: lucrul este omogen și intră sub logica identității ($A=A$), pe când valorile sunt prin definiție „bipolare”, după cum afirmă Tudor Vianu. Încât, implicația **logică** este diferită față de implicația **axiologică**. O piatră este identică cu ea însăși (ca și „firul de iarbă” al lui Leibniz, sau ca și un pom, un câine, un om), pe când Adevărul și Falsul, Binele și Răul, Frumosul și Urâtul etc. se implică reciproc și substanțial, dar tot reciproc ele se exclud funcțional, ca orientare și ca sens.

§ Teoria Declinațiilor

Declinația este echivalentă cu **abaterea**. Abaterea se poate petrece numai în raport cu un **reper**, care prin definiție este stabil și orientativ, în sensul că noi ne raportăm și ne orientăm după el. Sub raport istoric, tema declinației este abordată chiar și explicit, pe plan teoretic. Avem, spre exemplu, ideea lui Epicur privind **abaterea** atomilor de la căderea pe verticală („**clinamen**”), idee confirmată de fizica modernă (Rutherford). Această abatere sau declinație este ontologică. Apoi, întreaga istorie a Retoricii și a Poeticii (Stilisticii) este marcată de tema **figurii** și a **figurativului**, respectiv de înțelegerea **sensului figurat**, care este folosit mai ales în poezie, doar ca o abatere de la **sensul propriu**, folosit în vorbirea comună. Această abatere sau declinație este una lexicală, deci este una care ține de limbă și de limbaj, în sensul lui Saussure. Ceea ce înseamnă că **declinarea** gramaticală este doar o subspecie a **declinației** universale, o subspecie în care reperul este substantivul la cazul Nominativ, după care urmează alte cazuri, până la cazul Vocativ. Însă există și alte forme ale declinației (abaterii), între care trebuie introdusă și declinația **axiologică**.

În expresia cea mai simplă: dacă Valoarea este Reperul, celelalte semne axiologice sunt declinații ale Valorii. Iar dacă Valoarea, potrivit primei secvențe a acestui text, este o întruchipare a Perfecțiunii, respectiv **un model**, celelalte semne axiologice sunt forme ale Imperfecțiunii, respectiv sunt **declinații** de la acest model.

Dacă, din această perspectivă, analizăm Istoria gândirii europene, putem constata o linie de orientare care poate fi caracterizată prin cel puțin trei trăsături: a) Este o gândire activă și pozitivă, nu una contemplativă. b) Este orientată preferențial spre Ființă, ca și spre formele ei, nu spre Neființă, ca în cazul Filosofiilor orientale. c) Este orientată spre ideea de progres și de Perfecțiune, indiferent unde ar fi proiectată aceasta (**arhetipul** în trecut, **modelul** în prezentul etern, **idealul** în viitor). Această idee generală poate fi confirmată – și hermeneutic, dar și statistic – prin analiza textelor rămase de la înaintașii noștri. Putem constata chiar metric faptul că spațiul de analiză consacrat valorilor este mult mai extins și mai profund decât spațiul de analiză consacrat celorlalte semne axiologice: antivalorile, non-valorile, pseudovalorile. Plecând de la cele două premise – una teoretică, alta factuală – considerăm că este întemeiată dezvoltarea unei discipline teoretice intitulată *Axiologia Negativului*, ca un subdomeniu al *Axiologiei*, decial *Filosofiei Culturii*.

§ Modelul lingvistic (Jakobson)

Modelul lingvistic al lui Jakobson ne impresionează prin rigoarea și eleganța lui. Există 6 „factori” constitutivi ai oricărei comunicări. Într-un „spirit non-cartezian”, cum ar spune Gaston Bachelard, accentul gândirii lui Jakobson nu cade pe factori ca entități, ci pe relația sau pe co-relația factorilor, și mai ales pe **funcțiile** lor. De aceea, celor 6 factori li se asociază 6 funcții specifice: Emițătorul (E) are o funcție **expresivă**, Receptorul (R) are o funcție **conativă** (sau retorică), Referentul (R) are o funcție **referențială**, Mesajul (M) are o funcție **poetică** (numită elegant și „supliment de sens”), Canalul (Cl.) are o funcție **fatică**, iar Codul (Cd.) are o funcție **metalingvistică**. Autorul face precizarea că diverse tipuri de comunicare, respectiv de discurs, se deosebesc între ele prin „factorul” asupra căruia cade accentul întregului act de comunicare. Această schemă ne oferă modelul unei comunicări perfecte. Criticile care i-au fost aduse acestui model vizau mai ales

caracterul lui liniar și autoritar, întrucât comunicarea merge doar de la Emitător (E) către Receptor (R), nu și invers, ceea ce ne-ar conduce la dialog, întrucât nimeni nu vorbește cu peretii sau cu stelele, decât în vis sau în poezie. Doar spunea și Platon că „Arta este un vis în stare de veghe”. Dar Jakobson mai precizează (fără a exemplifica) faptul că o comunicare redusă la un singur factor este greu de identificat în vorbirea reală. Cu ipoteza noastră putem intra chiar pe această **fisură** deschisă de către autor. Ce se întâmplă dacă izolăm unul sau mai mulți factori din întregul modelului? În acest caz, dăm peste **declinațiile modelului**, care sunt declinații sau abateri de la comunicarea perfectă, adică una perfect transparentă, deci clară și totodată perfect elocventă, deci convingătoare.

§ Măsura și măsurarea

O Teorie generală sau o Filosofie a Comunicării ar putea găsi un cadru teoretic – nu singurul, desigur – în concepția lui Aristotel despre **Măsură**. Dezvoltată pe diverse planuri (Etică, Estetică, Politică... Metafizică), măsura este definită ca mijloc între două extreme: **absența** și **excesul**, respectiv **prea puținul** și **prea multul**. Cu exemplul cel mai simplu dat de către Aristotel, **curajul** este o virtute (o calitate morală) și el stă la mijloc între două vicii: **lașitatea**, care este o absență, și **temeritatea**, care este un exces, în limba română vorbindu-se chiar despre „curajul nebunului”. Tot în limba română, termenul „mijloc” are două înțelesuri: unul spațial (loc) și altul pragmatic (instrument). Rezultă de aici că numai curajul este un „instrument” al acțiunii pozitive. Dacă luăm **generozitatea** ca pe o virtute, atunci, în stânga ei se află **zgârcenia** (lipsă), iar în dreapta ei se află **risipa** (exces). Acum, dacă este să încadrăm teoria comunicării în această matrice, vom avea următoarea distribuție de alternative:

Pe o linie orizontală și la mijloc vom pune **comunicarea perfectă**, așa cum este descrisă ea în modelul lingvistic. Desigur că aici apar o serie de probleme, reductibile în esență la două. Mai întâi, după cum am văzut deja, modelul lingvistic a fost criticat, cu diverse argumente, între care cel mai tare pare să fie absența conexiunii inverse, de la receptor (R) la emitător (E). Critica vizează și caracterul linear al relației de comunicare, fenomen care este, totuși, nu numai dialogal, ci și multiliniar, deci este colectiv. Apoi, *Retorica* modernă – începând cu *Neoretorica* lui Chaïm Perelman – face distincția dintre două proceduri comunicative, **Demonstrația** și **Argumentația**. Demonstrația este univocă și transparentă, Argumentația este plurivocă și interpretabilă. Aceasta înseamnă că numai discursul științific se apropie de idealul comunicării perfecte.

Pe aceeași linie orizontală și la stânga ei vom așeza **absența**. Echivalentul comunicațional al absenței este **tăcerea**. Ea poate fi asociată cu referentul (R) care este rupt sau izolat de restul factorilor din modelul lingvistic. În viziunea lui Kant acest referent (R), despre care nu putem gândi nimic și nu putem spune ceva determinat, se numește „Lucru în sine”. Or, acest „Lucru în sine” este echivalentul conceptual al **tăcerii** din sfera comunicării. Tăcerea are și alte semnificații, chiar unele pozitive, asupra cărora am insistat în cartea *Configurații „fizice” și exerciții metafizice*, și nu este cazul să mai insistăm aici.

Tot pe aceeași linie orizontală, dar la dreapta ei, vine acum excesul, respectiv prea multul, iar numele lui, în limbajul Teoriei comunicării, este **zgomotul**. În termenii modelului lingvistic, zgomotul poate fi definit ca o dezagregare (sau ca o criză) a codului (C). Informația pusă în joc între emitător (E) și receptor (R) poate fi oricât de bogată și de variată, dar în

acest caz ea nu este codificată. Echivalentul informațional al zgomotului este **entropia**, despre care se afirmă că ar fi una dintre tendințele materiei din întregul Univers.

Am afirmat că **măsura** se află în **locul** de mijloc, dar și că este **un mijloc**. Gânditorul Nicolai Hartmann, în *Etica* sa, precizează însă că fiind la mijloc pe orizontală, măsura reprezintă **o curbă**, distribuită însă pe verticală, după modelul curbei lui Gauss. Încât, celelalte forme ale comunicării trebuie distribuite între vârful curbei care este Perfectiunea și cele două extreme sau limite, **tăcerea** și **zgomotul**. Până acum au intrat în joc doar trei semne axiologice: vârful curbei (comunicarea perfectă), marcat cu plus (+), tăcerea, marcată cu zero (0), și zgomotul, marcat cu minus (-). Înseamnă că celelalte forme ale comunicării se înscriu între zero (0) și plus (+), respectiv între minus (-) și plus (+). Și în prima și în a doua secvență, adică în cele două jumătăți ale curbei lui Gauss, identificăm (deocamdată) câte trei declinații. Substituim acum termenii emițător (E) și receptor (R) cu personajele abstracte Petru și Pavel, simbolizate prin P1 și P2.

§ Declinațiile comunicării

Pe prima secvență (de la 0 la +), putem identifica, pe rând:

Non-comunicarea. În această situație, P1 și P2 sunt într-o relație **adversativă**. Ei au două mesaje (M) opuse și fiecare dintre ei se centrează pe propriul mesaj. Conflictul mesajelor ascunde un conflict de interese. Problema codului (Cd) încă nu se pune, întrucât ei stau într-o tensiune marcată de așteptare și amânare. Este starea de dinaintea războiului, în care niciuna dintre părți nu face nicio „declarație de război”, dar nici o „declarație de pace”. Altfel, oricare dintre ele ar activa codul (C), pentru a transmite mesajul (M), indiferent care ar fi acesta. **Non-comunicarea** este totuși diferită față de **tăcere**, încât pentru ea ar trebui găsit un alt semn axiologic decât genericul **pseudo**. Ne putem aminti și aici de Aristotel, care a observat că există mult mai multe realități decât cuvinte în *Dicționar*, care să le numească, să le definească.

Comunicarea paralelă. În această situație, mesajele (M) celor doi (P1 și P2) rămân tot adversative (sau eterogene), dar ei pun în joc un cod (C) unitar, coerent și transparent reciproc. Numai că orice informație din mesajul lui P1 nu este decât un **pretext** luat de P2 pentru a-și întări mesajul propriuși invers. În aceeași comunicare se instituie două discursuri paralele, în care fiecare îl ascultă pe celălalt doar pentru a se defini pe sine, pentru a se centra pe propriul mesaj (funcția poetică). În limbaj popular, această situație este descrisă ca fiind un „dialog al surzilor”.

Comunicarea parțială. În această situație, mesajele (M) nu sunt opuse și nici chiar eterogene; poate fi vorba de un mesaj comun, respectiv de un singur mesaj. Dar poate să apară aici diferența dintre coduri (C). Un japonez cunoaște puțină engleză, iar un englez cunoaște puțină japoneză. Chiar dacă au un interes comun și același mesaj – și chiar dacă ei pun în joc și limbajul nonverbal - comunicarea lor rămâne una parțială.

De la zero (0) la plus (+), am identificat, așadar, trei declinații: **non-comunicarea**, **comunicarea paralelă** și **comunicarea parțială**. Invers, pe a doua jumătate a curbei, adică de la minus (-) la plus (+), putem identifica tot trei varietăți, ca declinații:

Pseudo-comunicarea. În această situație, atât P1, cât și P2 modifică perpetuu atât mesajul (M), cât și codul (C). Încât comunicarea lor (sau dintre ei) devine o „bâlbâială”,

aflată la limita zgomotului. Gândirea comună și limbajul cotidian au găsit mai multe expresii pentru a defini această situație: sfadă, gâlceavă, sporovăială, ceartă, trâncăneală, ciorovăială etc. În cazul comunicării colective, situația este descrisă prin enunțul simplu și clar: „Toți vorbesc și nimeni nu ascultă”. În această ecuație cu X necunoscute intră așa-zisele „mese rotunde”, din multe spații colocalizate publice, și mai ales de la posturile TV din România de azi. Anglia a găsit un model terapeutic de instituționalizare a acestei situații declinate (maladive): Hyde-Park-ul.

Comunicarea virtuală. Este o situație ceva mai complexă, care are două aspecte, complementare. Toți factorii constitutivi ai comunicării există, iar P1 transmite un mesaj (M) pe care P2 nu îl receptează (recepționează) din diverse motive. Printr-un exemplu simbolic, este vorba despre enunțul „Nimeni nu este profet în țara lui”. Invers, P2 așteaptă un mesaj care nu vine, nu mai vine. Aici ne putem referi simbolic la piesa Bekett, *Așteptându-l pe Godot*, sau în spațiul culturii române la *Psalmii* lui Tudor Arghezi, în care Dumnezeu nu ne mai dă niciun semn (mesaj). Ambele situații pot sta sub același termen, pentru care Axiologia ar trebui să propună un alt semn, adică *valoarea virtuală*, respectiv *potențială*, care poate fi marcată cu X.

Comunicarea creativă. Este o situație foarte complexă, poate că cea mai complexă. O condiție esențială a comunicării este, totuși, **exactitatea**, adică precizia și claritatea mesajului transmis (codat și decodat). Or, creativitatea aduce o informație nouă, suplimentară, un „supliment de sens”, cum îi spunea chiar Jakobson. Elementul de creativitate poate să apară în comunicare mai ales dacă introducem în modelul lingvistic și conexiunea inversă, adică „feedbackul”, mai ales în relația E-R.

§ Corolar

Dar, problema rămâne deschisă, întrucât creativitatea este ceva, iar comunicarea (chiar a acesteia) este altceva. Oricum, pentru comunicarea creativă avem deja un concept și un semn axiologic, venit însă dintr-un domeniu îndepărtat, și acesta se numește **plusvaloare**, în limbajul lui Marx, dar și **valoare adăugată**, în limbajul actual. Este vorba, evident, despre o plusvaloare, sau valoare adăugată **semantică**, nu una **economică**. Dacă rămânem la cuvântul „plusvaloare”, ceea ce Jakobson numește „Supliment de sens” este echivalentul a ceea ce noi numim „Plusvaloare semantică”. Dar, conceptul de **plusvaloare** ar putea fi generalizat în Axiologie și chiar dincolo de ea. Întreaga noastră analiză pune în joc o ipoteză de lucru (Axiologia Negativului) pe un model particular al comunicării, modelul lingvistic al lui Jakobson. Este evident că ipoteza și analiza concretă sunt abia la începuturile lor.

CONTRIBUȚII LA TEMA IZVOARELOR DREPTULUI

*Prof. univ. dr. Gheorghe MIHAI,
Timișoara*

După anii 1990 zeci de autori juriști, mai mult sau mai puțin doctrinari, s-au grăbit să publice lucrări de Teoria Generală a Dreptului. În anii 2000 rămăseseră activi cinci, azi mai suntem atestați în librării trei profesori universitari dr.: Gheorghe Dănișor la Craiova, Lucreția Dogaru la Tg. Mureș și subsemnatul. Prietenia profesională care s-a înfiripat între mine și prof. univ. dr. Gheorghe Dănișor s-a datorat, în principal, întâlnirilor noastre în spațiul spiritual în care filosofia dreptului face casă bună cu teoria generală asupra acestuia. Așa cum e firesc, Teoria Generală a Dreptului se clădește pe Filosofia dreptului care, la rândul-i, își trage resursele conceptuale din Filosofie, argumentat consistent prin lucrările dlui profesor Gheorghe Dănișor. Datorită acestor lucrări, pe cât de profunde, pe atâta de ample, Teoria Generală a Dreptului a primit o nouă dimensiune calitativă în sistemul științelor juridice. Meritul doctrinar incontestabil al colegului și prietenului meu este că a eliberat TGD de tehnicismele pozitivistice și neopositivistice, impunând un model conceptual care, iată, e creator de școală. Dedic modesta mea contribuție de mai jos mereu tânărului cercetător, prof. univ. dr. Gheorghe Dănișor.

Dacă acceptăm că nu filosofia, ci problemele ei sunt dificile, atunci și problemele filosofiei dreptului. Kelsen observa că între filosofia dreptului și teoria dreptului deosebirea ar consta în unghiul de vedere din care abordăm aceleași probleme. Poate părea ciudată întrebarea: care ar fi limitațiile între filosofia și teoria Dreptului (sau dreptului)? Discuția ar deveni aprigă din chiar anticamera ei: teorie și practică, filozofie teoretică și filozofie practică; iar apoi, teoria dreptului (sau juridică?) și practica dreptului (sau juridică?) și, în sfârșit, există Teoria Generală a Dreptului, adică a Dreptului, *omni et soli definito* sau Teorii Generale ale dreptului *hic et nunc* ori Teorii ale dreptului, în general, și teorii ale fiecărei ramuri și subramuri ale dreptului *hic et nunc*? Un autor scrie „Teoria Generală a Dreptului și a dreptului francez”, alți autori „Teoria generală a dreptului penal românesc” sau „Teoria Generală a obligațiilor”, subînțelegând, fără vreo precizare, că am avea și teorii particulare ale dreptului francez, de pildă, ale dreptului penal românesc, ale obligațiilor. Teoria Generală a Dreptului operează cu concepte, se spune, dar și filosofia dreptului operează cu concepte; dacă așa stau lucrurile, atunci libertatea, ordinea, cauzalitatea, fapta – concepte filosofice – sunt tot atâta de concepte ca și libertatea, ordinea, cauzalitatea, fapta juridice? Pe de altă parte, la teoreticienii juriști (penaliști, civiliști ș.a.) întâlnim indicate concepte, categorii, noțiuni și termeni, de-a valma, că nu mai știm dacă, de pildă, infracțiunea e concept, categorie, noțiune sau termen sau nume al unei instituții.

Discuția deschisă nu e chiar speculativă, căci toate acestea – concept, categorie, noțiune – se află între ele într-o anume ordine rațională explicativă, astfel încât furtul se explică prin infracțiune, infracțiunea prin fapta ilicită, fapta ilicită prin faptă, fapta prin acțiune, acțiunea prin mișcare, iar mișcarea se situează în orizontul filozofiei, capătul demersului, fără de care ne oprim fiindcă ni se taie respirația.

Teoria (Generală) a dreptului (românesc) dedică un capitol izvoarelor dreptului *hic et nunc*, în care termenul de „izvor” este folosit în sensul de origine, obârșie, pe de o parte (de unde, din ce, pe care temei, pe ce bază se instituie dreptul ca dimensiune a societății?), iar pe de alta în sensul de formă convențională autoritară (tradiție, probă, consemnare) care dă forță prescriptivă vie unui sau altui drept. Când te întrebi: când, în ce context, determinat de ce subtext implicator al pretextului a apărut nu dreptul de acolo sau de aici, ci dreptul însuși, ca dimensiune a realității societale, oare n-am găsi constante care nu doar să-i fie obârșii, ci permanente nutritive?

Eu cred că dreptul ca text (sau discursul prescriptiv al dreptului, inconfundabil cu discursul doctrinar despre drept) este originar ininteligibil fără context, subtext și pretext, iar acestea nu au niciun temei fără textul (discursul) juridic. Contextul, subtextul, pretextul sunt și se imprimă definitoriu în textul (discursul) dreptului totdeauna cu acesta.

Care ar fi contextul (aș prefera să scriu „con-textul”) originar al dreptului? Am făcut o analogie la care țin foarte mult: Obârșia Lotrului n-ar putea fi obârșia râului Lotru fără râul însuși; totdeauna și pretutindeni un izvor e izvorul a ceva, fără de care nu e izvor decât ca figură de stil, căci apa izvorătoare din chiar acel loc originar devine ceva originat. Or, originatul se originează și originarul originează; logic vorbind, originarul nu premerge originatului. Obârșia (Lotrului) nu poate fi datul anterior Lotrului. Devine de neînțeles să spunem că mediul natural e izvor real (material) al dreptului, acest mediu e sau mediu, sau sursă (izvor, obârșie) a cuiva, în niciun caz al siesi; abia odată cu societatea vom considera natura mediu al acesteia, și asta, adică societatea și natura sunt con-textuale. Pășim în filozofie: este societatea izvoratul naturii, de care s-a desprins ca un de sine sau nu s-a desprins fiind un text contextualizat fără de care nu se poate? E o întrebare! La fel putem întreba despre omul în individualitatea lui și ajungem la milenara interogație filosofică privitoare la raportul despre suflet și trup care, deși distincte, con-viețuiesc, adică nu-s laolaltă, ci dimpreună formează viața sensului numit om. Zisul mediu natural nu are cum să fie izvor material al dreptului (al artei? al conștiinței? al moralei?) într-un sens trivial, comun, tocmai pentru că originatul și originarul sunt unite prin conținut: micșunelele nu se originează în sămânța de plop, oricât ar evolua specia plopului, apa din obârșia Lotrului e aceeași cu a râului Lotru, de când lumea, creierul uman nu stă de obârșie a conștiinței, căci din substanța lui nu izvorăște opusul, spiritul etc. Tocmai prin denumirea de „mediu” natura nu generează, ci poate fi condiție necesară, niciodatăși suficientă pentru cristalizarea valorilor, principiilor, normelor juridice. Enunțul „mediul natural e condiție necesară” este unul general, într-atâta de general încât se cere nuanțat prin observarea particularităților sale concrete ca să-l facem adevărat. Nici sensul uman, nici societatea nu apar, evolueazăși dispar în exterioritatea mediului natural, așa cum trupul uman, care ar ține de mediul natural exterior conștiinței, totuși ar genera-o și ar menține-o. Putem lesne să ne întrebăm „Unde este natura?” și să răspundem confuz „În tot ce ne înconjoară”, căci ce desemnează acest „ne”?

Dacă societatea, atunci ea este „înconjurată”, adică delimitată prin ceva de natură – aici începe societatea și acolo se termină – gândind-o în chip fizicist. Dacă „ne” relevă conștiința,

ar urma că trupul, structură substanțial-biologică, o înconjoară, adică e în jurul ei ca mediu-bun patrimonial, cum și declarăm „piciorul meu, ficatul meu”, dar și „ideile mele”, „sentimentele mele”, „voința mea”, care nu aparțin mediului natural, ci sunt componente ale Eului; eul, nonnatural își revendică piciorul, ficatul, ideile, stările volitive în egală măsură, deși piciorul, ficatul țin de mediul natural, spre deosebire de idei, care țin de Eu.

Luând natura nu în context cu societatea, ci ca sistem, patru ar fi subsistemele lui care își pun amprenta nemijlocit asupra instituirii și devenirii dreptului: atmosfera, hidrosfera, litosfera și biosfera. Dreptul contemporan al mediului le studiază îndeajuns pentru a le mai relua. Aceste patru subsisteme, în complexe relații între ele, sunt esențiale satisfacerii celor patru trebuințe fundamentale atât ale insului uman, cât și ale societăților concrete. Atmosfera, variabilă în funcție de climate, care influențează uneori dramatic hidrosfera, biosfera, care suportă acțiunile atmosferei și hidrosferei, influențându-le, se modifică prin acțiunea spontană distructivă a omului dinlăuntru ei și, mai grav, prin aceea conștientă. Această intervenție negativă o numim degradare și o înregistrăm încă din perioada imperceptibilă a vânătorii până în ultimele două secole, când agresiunile economice în ritm accelerat au dus la dispariția a mii de specii ale regnului animal, de la nevertebrate până la antropoide. Odată cu apariția agriculturii a fost modificat solul, defrișările au redus alarmant pădurile, desecările au deșertificat arbitrar zone lacustre, pierind astfel sute de mii de specii vegetale și, implicit, ale regnului animal, încât au fost necesare reglementări juridice, la început sfioase, ca în China și Mesopotamia mileniului III î.e.n., mai eficiente la Atena și Roma, selective din Evul Mediu până azi, care au limitat cât de cât violența umană. Dar valoarea „mediului natural” nu a fost înțeleasă deplin până în sec. XXI, câtă vreme omul a fost declarat trufaș stăpânul naturii, situat într-un castel exterior acesteia, căci interesele *homoeconomicus* au prevalat față cu propriile interese, ca să mă exprim nonideologic. Distrugerea domină construcția și dreptul pozitiv cu greu face față acestei dominații, cu toate strădaniile interne și internaționale legislative și factuale. Legislativele își contrazic propriile premise, factualitatea e în perpetuă frământare.

Cele patru subsisteme afectează exemplarul uman și societatea cu disfuncționalități și destructurări pe care le-aș numi patii: hidropatii, litopatii, biopatii, atmosferopatii, în raporturi inevitabile și lesne constatabile cu sociopatiile și psihopatiile. Industrializarea a schimbat relieful, a modificat cursurile firești ale apelor, a epuizat depozitele minerale ale subsolului; pe scurt, progresul tehnic din ultimele cinci veacuri afectează distructiv atmosfera, hidrosfera, litosfera, biosfera care, disfuncționalizându-se și destructurându-se, deformează omul-ființă bio-psiho-socială și societatea. Asta deoarece legiferarea vine prea târziu, nu este adoptată uniform, nici aplicată cu rigoare. Pe plan internațional cel mai bun exemplu e poluarea atmosferei, pe plan național e defrișarea căreia dreptul nostru nu-i face față. Reamintesc faptul că autoreglarea este lege universală a naturii, dar nu și a societății, în pofida optimismului unor pseudosavanți și tocmai de aceea dreptul poate și trebuie să oprească procesul ei ireversibil de decădere. Aș adăuga că știința dreptului nu dispune de mijloace eficiente fără conștiință juridică, iar aceasta rămâne goală de conținut fără conștiința morală. Dreptul la viață al omului, ființă bio-psiho-socială, nu se rezumă la cele patru sfere menționate mai sus, ci vizează și celelalte două dimensiuni ale lui: psihicul și socialul.

Rămâne să discutăm despre subtextul și pretextul dreptului. Subtextul îl constituie lumea valorilor și principiilor sau, cum scrie Petre Andrei, el e așezat în orizontul acestora. Fărăîndoială, căci în acest orizont fără reperate morale, politice, religioase, Justiția, Dreptatea, Echitatea, Libertatea, Umanitatea și-ar pierde iremediabil orice urmă de conținut, s-ar mărunți în tot felul de reglementări ocazionale *hic et nunc*, într-o luptă oarbă de tip darwinist. Pretextul e o prezență condițională conjuncturală - exprimată prin factori de interese politice și economice de clasă, de grup, de partide - care decide un fragment de istorie a dreptului, istoria dreptului însuși. Într-adevăr, nici pretextul nazist, nici cel fascist, nici cel comunist, de pildă, nu au decis istoria dreptului, ca și a moralei, ca și a religiei. Orice epocă, orice putere ajunsă la imperialitate pretinde și aspiră la universalitate și cere „Soare, stai!”, dar soarele nu ascultă de pretexte. Prin spiritul său omul-sens și omul-societate „inspiră” și „transpiră” valorile economice, politice, culturale, în general. Degeaba obstaculează dreptul poluarea apelor, dacă nu o face și în privința poluării psihicului și socialului.

Mentalitatea desemnează ansamblul reprezentărilor pe care le vădesc membrii unei comunități despre ea însăși ca întreg și despre raporturile dintre ei. Deci nu se poate vorbi de mentalitatea unui individ, ci doar de aceea a persoanelor ca membri ai comunităților; Ion Ionescu din Bolintinul din Vale, Sorin Săgrădean din Deta, Neculai Văleanu din Roșiestii Vasluiului posedă și exprimă aceeași mentalitate română, cu varii coloraturi locale, potențată de constante religioase, de tradiții. De aceea, mentalitățile – mai stabile, mai vagi și mai generalizate decât ideologiile – sunt inexportabile, cum nu sunt exportabile nici prejudecățile, nici obiceiurile. Firește, moravurile, prejudecățile și obiceiurile altor neamuri pot fi asimilate în măsura în care acelea se integrează spiritului neamului în care s-au rostuit. Dar niciodată mentalitățile, care își au propria evoluție, propriile resurse de mișcare.

Mentalitatea românească nu e produsul câtorva secole, ci provine din milenii, ca orice alta. Ei îi este improprie ideea de competiție ca americanii, ca și pragmatismul britanic, religia noastră milenară nu e vehiculul unor revendicări politice, ca la islamici. Dreptul anglo-saxon nu poate fi transplantat românilor din diferențe de mentalitate insurmontabile; empirismul românesc are cu totul alte coordonate decât acela englezesc. Dar și dreptul francez adus *tale quale* în România e inadecvat și suportă disfuncționalități de neînțeles pentru noi, căci raționalismul galic are ciudățenii în spațiul spiritului danubiano-carpato-pontic, cum insista Lovinescu... Între societatea japoneză înalt codificată și aceea rusească puternic afectivizată, aceea românească caută cumpănitul sub vrafal vremurilor de vreun mileniu de ani. Apoi, între acestea, asupra mentalității își pune amprenta datul biologic. Românii sunt un melanj spiritual daco-romano-slavo-cumanic-peceneg, pe când rușii sunt slavo-varego-mongolici, francezii sunt galo-franci, norvegienii sunt vikingi, pe când algerienii sunt arabo-franco-magrebieno-africano-kazari, iar israelienii sunt kazaro-hebrici etc.

Mentalitatea românilor este ierarhică și difuză, ceea ce se reflectă perfect în legislațiile noastre. Ierarhizarea handicapează organizațiile, fiindcă deciziile noastre sunt luate de Conducător, din secolul XIII până azi. Ideile de cooperare, de delegare, de lucru în echipă sunt cu totul străine românilor, ceea ce a făcut posibil comunismul de paradă, democrația de paradă. În mentalitatea românească dezacordul în materie de opinie devine automat dezacord cu o persoană. La noi șeful este totdeauna șef, totalitar și definitiv, spre deosebire de mentalitatea franceză sau germană sau americană. Românii nu judecă

pe baza unor principii general acceptate, ci pe baza circumstanțelor date, individuale, ceea ce se reflectă în adoptarea legilor. Ei se iartă individual sau într-un grup de consens pentru încălcarea legii generale. Sentimentele de respect/dispreț le sunt străine, ca și ideea de onoare, specifică spaniolilor și japonezilor. Ele se reflectă în legile juridice adoptate în succesiunea guvernelor și majorităților parlamentare. Dintr-un eșantion de 52 de națiuni, românii ocupă locul doi, după israelieni, în materie de individualism. Cum scria Eminescu „Mereu alții sunt de vină”, nu grupul, nu echipa, ci indivizii. Nu Guvernul, nu Partidul cutare e vinovat, ci membrul cutare, pe care cade sau nu păcatul. Românii nu țin seama de reguli, ci de circumstanțe excepționale și individuale, cum s-a văzut în executarea lui Antonescu, a lui Ceaușescu, în condamnarea lui Miron Cozma sau a lui Adrian Năstase. De aceea a fi corect juridic și moral cu necunoscuții e irelevant, iar a-i trăda pe tovarășii de drum nu e condamnabil. În mentalul românesc disidența a fost o joacă de idei, de pe vremea lui Mircea cel Bătrân până în zilele noastre, căci nu le-a permis-o viziunea ierarhică și individualismul. Acestui mental îi este complet străin sentimentul de solidaritate, ca la germani sau polonezi sau argentinieni, și de aceea sindicatele sunt ficțiuni juridice fără valoare practică. Iubirea creștină de care facem caz se cuprinde în proverbele noastre pentru care trăirea e subordonată cultului, „c-așa am apucat-o din bătrâni”, „că n-o să stricăm noi ce ne-au lăsat cei din vechime” .

Apoi, solidaritatea e un concept mistificat nouă, confundându-l cu o iubire abstractă pentru reprezentări, nu pentru simboluri. Instituțiile juridice erau destinate vieții urbane, deci nu puteau fi conservate decât de medii urbane. Mentalul românesc este unul rural, urbanitatea s-a înfiripat abia în ultimii 50 de ani, prin copierea mediată sau imediată a legislațiilor de natură urbană; pentru mentalul românesc a fost și rămâne catastrofală. Basilicalele adoptate de Alexandru cel Bun, mutate pe mentalul balcanic, au fost incomparabil mai lesne de înțeles decât codurile occidentale din veacul XIX.

Mentalitatea românească e sceptică. Fervorile religioase specifice italienilor, spaniolilor, rușilor, ideologiile specifice germanilor, usamericanilor și chinezilor nu ne entuziasmează, nu ne subjugă. Naționalismul specific românilor e unul de apărare, pe când acela agresiv a fost trecător. Mentalitatea românilor e personalistă de grup, în sensul acestuia „de gașcă”. Ea nu are încredere în instituții, ci identificând instituția cu „persoana”: nu președinția, ci Iliescu, Constantinescu, Băsescu, nu guvernul, ci Petre Roman, Stolojan, Emil Boc, V.Ponta etc. Românii nu au încredere în străini, de unde și rezerva lor față de alieni, instaurată în spiritul lor prin experiența istorică a veacurilor anterioare, față de care au reacția comentată de Eminescu într-un vers celebru. Or, legile noastre exprimă tocmai aceste neîncredere prin confuzii de formulare, care stârnesc ilaritate în alte părți.

Încât, toate acestea se reflectă în legislații, în aplicarea dreptului pozitiv, pe care, dacă le ignorăm, nu folosește nimănui. Am constatat că preluarea *tale quale* a legilor de la Regulamentul Organic până azi, dinspre est sau vest fără să se țină seama de mentalitatea românului bulversează societatea noastră și cel mai bun exemplu pe care îl am la îndemână sunt cele 16 reorganizări ale învățământului românesc între anii 1901 și 2006, adică în 105 ani. Cu mentalitatea nu ai cum lupta, modificând o instituție de 16 ori într-un secol, adică de patru ori pe generație, doar să-i reasezi neesențial elementele. Sociologii demonstrează că abia la a treia generație de țaran mutat în urban mentalitatea de rural își pierde seva, abia la a treia generație românii instalați pe alte meleaguri nu mai simt românește etc.

Am folosit termenii „român” și „români”, indistinct, tocmai pentru că particularul și singularul nu le salvează. Un ins care pretinde că luptă împotriva sistemului ticăloșit este el însuși produsul acestui sistem, nu unul *ex machina*. El simte și gândește înlăuntrul acestuia. Am putea generaliza căși un ins european gândește și simte înlăuntrul unui mental colectiv european, din care nu poate ieși decât depășindu-și limitele; cum limitele noastre naturale și fizice sunt date de gen, de specie, de individualitate, depășirea lor e o invitație-slogan ca și aceea „Gândește liber!”, ambele ridiculate de o anecdotă filosofică din antichitatea grecească.

Profesorul Gheorghe Dănișor a evidențiat cum omul generic distruge-construiește, iar distruge și reconstruiește lumea valorilor (Binele, Frumosul, Adevărul, Justul, Iubirea, Utilul, Sacrul ș.a.m.d.) cu vremurile și cu locurile, proces în care, se pare, construcția e în deficit tot mai pregnant față de construcție; camăta a devenit bancă, justul a devenit drept pozitiv, glomeratiile politice devin partide, comunitățile devin state, cultura devin culturi, disipate în temeuri ale dreptului etatic, nesalvat de principiile lui universale. Și asta, rostogolindu-se, de doar cinci sute de ani, perioadă în care numai războaiele ajunseră o plagă mai mare decât epidemiile. Și dreptul pozitiv a trebuit să reacționeze în felul său: fură incriminate fapte despre care nu s-a vorbit mai înainte – crime de război, crime împotriva umanității, genocidul, holocaustul, etnocidul –, ceea ce probează că societatea este temei al dreptului. Dar conștiința legislativă internă și internațională suferă de o boală funciară ignorată mai mult decât ne-am fi așteptat – îndepărtarea de conștiința morală autentică.

Scriu „autentică” deoarece doctrinele și legile o evocă din respect formal pentru marile filosofii morale, iar cutumele, în care imperativele juridice și cele etice se constituiau într-un singur discurs prescriptiv, sunt tratate cu o superficialitate nemeritată practic. Spre deosebire de cutumele firești, ale neamurilor, secolul XX a inventat cutume de cancelarii, cum bine știți. Voiesc să amintesc observația specialiștilor – trecută nonșalant cu vederea - că această conștiință morală păstrează aceleași vicii și aceleași virtuți de douăzeci de mii de ani, pe când aceea juridică a pierdut din virtuțile conștiinței juridice romane, amplificându-i viciile, de pildă; pot fi combătut, firește, dar maniera sălbatică în care s-au purtat cele două războaie mondiale din numitul secol XX a dus la asasinarea a multor sute de milioane de oameni, la distrugeri materiale irecuperabile.

Și încă nu e îndeajuns. Care ar fi elementele sistemului social care ar bizui (și configura) dreptul contemporan? Se spune că populațiile, profesiunile și starea lor de sănătate psihofizică. În realitate, socotesc, populația mi se pare a cere un tratament mai atent că, mai întâi nu ține eminent de mediul social, ci e conjunct cu biologicul, cu rasa, cu etnia, implicit cu mentalul colectiv. Distribuția și dinamica populației pe un areal are atingere nemijlocită cu situația ei economică, cu mentalitățile, prejudecățile, obiceiurile și credințele ei religioase, lucru întrutotul identificabil în dreptul pozitiv din cele 204 state ale lumii, deoarece reglementările și aplicațiunile lui sunt condiționate necesar de acestea.

Dar, vă rog să rețineți că în acest an 2015 în 204 state conviețuiesc sau nu tocmai peste 250 națiuni, peste 400 etnii, câteva mii de comunități tribale, nu știu câte-s. Cum mentalitățile comunităților se sedimentează în milenii, sunt subtextul lor ființial, ele vor fi fiind tratate diferențiat, după vremuri și locuri. DUDO a fost adoptată, după propria expresie, pentru „popoarele civilizate”, ca și cum ar exista popoare necivilizate. Această împărțire imorală și neștiințifică a justificat măsuri punitive îngrozitoare din partea statelor civilizate civilizatoare – peste 50 de războaie locale și regionale în ultima jumătate

de secol – , care au intervenit direct și indirect. Vânzările de armament părților beligerante nu au fost interzise, ci reglementate sau comercializate la negru! Efectul acestor reglementări se constată în faptul că triburile afro-asiatice luptă cu arme produse de către firmele internaționale specializate euroatlantice și nipono-chineze. Aceleași armeucid și talibani, și adversarii lor. Nu pacea prevalează ca o condiție a dreptului pozitiv, ci războiul militar, deși teoretic ar trebui să fie. Împărțirea ideologică a popoarelor în „civilizate-necivilizate” face de neînțeles importanța practică a mentalităților colective în elaborarea și aplicarea dreptului pozitiv care, astfel, pierzându-și rădăcinile firești, devine artificial; democrația politico-juridică euroatlantică își vedește neputințele în lumea mentalităților milenare ale somalezilor sau birmanezilor. Cum să unească dreptul, *omni et soli*, pe când popoarele au propriile și culturi și civilizații? Mentalitatea e componentă a tradiției, cu toată bogăția de valori materiale și spirituale, e susținută de limbă, de religie. A descărna mentalitatea colectivă și religia de comportamentele lingvistice, de rituri, de o întreagă simbolistică tradițională este a distruge populații, a le fura istoria și viitorul. Or, dreptul valorizează firesc tocmai câtă vreme își păstrează obârșia servind societatea concretă. Celebra declarație trufașă „Ce e bine (just, frumos, adevărat, util –n.n.) pentru noi (statul atenian, roman, chinez, rus, usamerican ș.a.- n.n.) e bine pentru întreaga omenire” subminează orice năzuință de instaurare firească a dreptății, conduce la disoluția justiției.

Pacea este unul din temeiurile sociale ale dreptului, poate cel mai important, care îl conjugă definitiv cu morala, politicul și religia. Pacea privește mai multe aspecte ale societății, cu impact nemijlocit asupra destinului individual: echilibrul vieții tridimensionate, parcursul teleologic, valorile perpetuu evocate – fericirea și iubirea – de toate codurile morale și religioase.

Ea determină regulile juridico-morale ale conviețuirii, colaborării și cooperării care structurează modul de viață uman, îl deosebește fundamental de modul de viață pre-și protouman. Datorită conviețuirii, colaborării și cooperării societatea nu e turmă, nu e mușuroi, stup, haită. Or, prin această tridimensionalitate a sa societatea exprimă (și este exprimată de) trebuie-le juridico-moral. Or, exprimarea nu prin luptă, ci prin pace face cu putință dreptul de care tot vorbim.

Aș adăuga că pacea contribuie la diminuarea, dacă nu la înlăturarea „îmbolnăvirii” atmosferei, litosferei, hidrosferei, biosferei. E adevărat, nicio lege juridică nu trasează *per se* o cale prescriptivă nici pentru fericire, nici pentru iubire, dar fără a le implica pe acestea ce sens uman ar avea orice drept pozitiv? Or, fără pacea, garantată prin legea juridică, precis că omul și societatea orbacăie în căutarea fericirii și iubirii. *A contrario*, chiar reglementat, războiul nu poate fi temei al dreptului, căci tot s-ar solda cu morți, cu răniți, cu distrugerii materiale, poate în beneficiul unora, dar nu al omenirii. Însăși de pace – ne spune Grotius – trebuie să putem a ne folosi toți, în egală măsură; fără pacea tuturor nu poate ființa nici libertatea, nici justiția. Războiul, oricare ar fi el, orice dimensiuni ar avea, nu distruge sistemele naturii, ci le reașază, conform legii amintite ale autoreglării, pe când societatea pierde. „Piară cetatea, numai legea să învingă” este o mare prostie perpetuată indistinct de ideologia, nu de știința dreptului.

IMPACTUL CONSTITUȚIEI ASUPRA PROCESELOR SOCIALE

Ion GUCEAC

*Doctor habilitat, prof. univ.,
membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei,*

THE IMPACT OF THE CONSTITUTION ON SOCIAL PROCESSES

Abstract:

The requirement to analyze in details in the modern constitutional practice in Romania and in the Republic of Moldova, as in other countries is directly connected to the trend of legal regulation optimization of social relations in the context of multidimensional renewal of the economic, social, political and spiritual life, increasing efficiency of Constitution impact on social processes.

A big importance it is assigned to the implementation process analyses of Constitution. It is underlined the fact that the activity of current law making process imply the problem of knowledge and the impact of the Constitution on the law making politics, but also on the enforcement practice.

From this perspective, it is important to determine the place and the role of the Constitution in the national legal system, its importance in the amendment of the constitutional law, identification of some constitutional norms peculiarities and the specifics of their application for fundamental social relations.

In this meaning, it is proposed to define the category of "Constitutional functions" description of the forms of their appreciation of their significance for the selection of methods of statutory regulation of fundamental social relations.

Keywords: Constitutional law, Constitution, Constitution enforcement, law making, Constitution functions.

Doctrina juridică a statelor lumii acordă atenție sporită problemelor teoretice ce țin de Constituție în calitatea acesteia de Lege fundamentală. Nevoia unei analize aprofundate a practicii constituționale moderne din România, Republica Moldova, dar și din alte state este legată direct de tendința de optimizare a procesului reglementării juridice a relațiilor sociale în contextul renovării multidimensionale a vieții economice, sociale, politice și spirituale, de sporirea eficienței impactului Constituției asupra proceselor sociale.

În acest context, pe lângă rădăcinile istorice și politice ale Constituției, sunt cercetate cerințele și așteptările societății de la aceasta, funcționalitatea ei în cadrul sistemului juridic etc. O importanță majoră este atribuită analizei procesului punerii în aplicare a Constituției – fundament juridic al vieții publice din țară, inclusiv al legislației în vigoare. Activitatea de creație legislativă curentă implică cunoașterea problemei privind impactul constituției asupra politicii de legiferare, dar și a practicii de aplicare a legislației. Din această perspectivă este important să precizăm locul și rolul Constituției în sistemul de drept național, importanța acesteia în perfecționarea dreptului constituțional, identificarea unor particularități ale normelor de drept constituțional și specificul aplicării lor în cadrul unor relații sociale fundamentale. De aici și discuțiile care au început a fi promovate recent în literatura de specialitate și care privesc problema longevității Constituției. În calitate de argumente în sprijinul longevității unor constituții sunt invocate mai multe argumente, printre care și stabilitatea direcțiilor esențialele sistemelor social-economice și politice, care asigură identificarea și respectarea unor constante – fundamentele ideologice și politice, respectul pentru drepturile omului, aplicarea consecventă a clasicului principiu al separației și echilibrului puterilor, exercitiul democratic al puterii, autoritățile supreme în stat legitimându-se prin votul popular, liber exprimat¹.

Analiza unor constituții aparținând statelor democratice, studierea unor probleme privind punerea în aplicare a dispozițiilor constituționale, scopurilor și principiilor din legile fundamentale respective arată că acestea sunt orientate spre edificarea unui stat de drept, chemat să promoveze o politică socială activă. După profesorul I. Muraru, o constituție „este viabilă și eficientă dacă cetățenii și autoritățile cred în ea, o interpretează și o aplică”².

În acest sens, este extrem de importantă înțelegerea și definirea conținutului categoriei „funcțiile constituției”, instituirea unui sistem de funcții ale constituției, descrierea formelor de manifestare a lor, aprecierea semnificației acestora pentru activitatea practică în procesul de selectare a metodelor optime de reglementare juridică a relațiilor sociale fundamentale.

Cu toate că doctrina juridică studiază de mai mult timp constituția ca izvor fundamental al dreptului, funcțiile acesteia ca o categorie de drept constituțional în literatura modernă au început să fie menționate relativ recent. Până în prezent, în percepția constituționaliștilor nu există unanimitate față de funcțiile constituției. Studiile în acest domeniu rămân a fi fragmentate, mai multe aspecte rămânând neclare. Credem că aceasta se datorează în mare parte și problemelor de ordin terminologic cu care se confruntă doctrinarii la interpretarea noțiunii de „funcții ale constituției”, ori suprapunerea mecanică a funcțiilor dreptului cu funcțiile constituției³.

În viziunea noastră, prin funcții ale constituției trebuie să înțelegem, întâi de toate, principalele direcții de influență a constituției asupra relațiilor sociale, comportamentului și conștiinței membrilor societății, moralei și culturii, care reflectă esența și destinația socială a acesteia, care asigură coerența și eficiența acțiunilor tuturor elementelor constitutive ale mecanismului de reglementare constituțională a relațiilor sociale. Funcțiile constituției sunt determinate de rolul său în societate, de scopurile și obiectivele care stau în fața societății și statului, legitățile obiective de dezvoltare socială.

¹ I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, în *Perspectivile constituționalismului în România*, Ed. Monitorul Oficial R.A., București, 2010, p. 92.

² I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, *op. cit.*, p. 93.

³ I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2013, p. 164-171.

Constituționalistii americani V.C. Jeckson și M. Tushnet atribuie constituției următoarele funcții: cartă pentru exercitarea puterii (ea oferă guvernului dreptul de a acționa în anumite limite și permite alegerea metodelor de guvernare); protector al drepturilor fundamentale ale omului; „acord, simbol și inspirație”, acordul națiunii de a conviețui în scopul prosperării în timp de pace și de război⁴.

În doctrina rusă este răspândită opinia conform căreia constituția are trei funcții: juridică, politică și ideologică⁵. Unii autori din această țară examinează funcțiile constituției într-un cadru mai larg. Astfel, profesorul V. Lucin optează pentru următoarele funcții ale constituției: constituantă, de acordare a drepturilor, de program și de generare a sistemelor⁶. Alții evidențiază în calitate de funcții ale constituției: constituantă, organizatorică, de politică externă, ideologică și politică⁷. În literatura de specialitate se menționează funcțiile generale ale constituției, în cadrul cărora sunt incluse: constituantă, de legalizare, de creare a bazei juridice pentru dezvoltarea legislației, practici de aplicare a dreptului și conștiinței juridice, de organizare, de stabilizare și de program⁸.

Într-o abordare mai simplă, criteriul elementar de clasificare a funcțiilor constituției poate servi tripla natură a puterii de stat, pornind de la care constituția exercită trei funcții: *legislativă, executivă și judecătorească*. Fără a nega evidențierea acestor funcții ale constituției, mai putem delimita un alt criteriu – cum acționează constituția reglementând relațiile de putere și cele sociale. Natura constituției, ca act de voință adoptat pentru reglementarea bazelor puterii de stat, este mai amplă în comparație cu oricare altă lege, de aceea e de presupus că acestea îi sunt proprii nu doar funcții juridice nemijlocite, dar și funcții mult mai largi.

La aceste funcții mult mai largi poate fi atribuită și *funcția constituantă*, care, în viziunea noastră, decurge din prima sarcină de bază a statului de a crea constituția. Funcția constituantă este în esență a statului care se manifestă în activitatea sa de dobândire a formei juridice, adică de adoptare a legilor fundamentale cu privire la statul însuși. Aceste direcții de activitate pot avea loc atât în cadrul unui regim democratic, pe cât e posibil punând de acord interesele și doleanțele diferitelor straturi sociale și organizații, cât și în cadrul unui regim militar sau vreunui alt regim dictatorial, când regulile de bază respectă doar voința unei categorii sociale sau a unui dictator.

Cu toate că funcțiile constituției pot fi comune pentru orice constituție în calitatea acesteia de act legislativ fundamental necesar oricărei societăți organizate în stat, trebuie să luăm în considerare și faptul că funcțiile constituției sunt în dependență directă de mai mulți factori: etapa istorică de dezvoltare a țării; natura civilizației societății; caracterul statului; stratul social dominant în societate etc.

Întrucât sfera de influență a constituției este vastă, și funcțiile constituției sunt largi. În viziunea noastră, printre cele mai importante funcții generalizate ale acesteia s-ar

⁴ *Comparative constitutional Law*. 2nd ed./ ed. By V.C. Jeckson și M. Tushnet. New York, 2006, p. 219.

⁵ *Конституционное (государственное) правозарубежных стран* / Отв. ред. Б. А. Страшун. Т. 1. Москва, 1999, p. 51-52; *Конституционное право* / Отв. ред. В. В. Лазарев. Москва, 1999, p. 62.

⁶ В. О. Лучин. *Конституция Российской Федерации: проблемы реализации*. Москва, 2002, p. 35.

⁷ Њ. А. Авакьян. *Конституция России: природа, эволюция, современность*. Москва, 2000, p. 11; А. А. Безуглов, С. А. Солдатов. *Конституционное право России*: в 3 т. Т. 1, p. 163-166.

⁸ *Конституция XXI века: Сравнительно правовое исследование, op. cit.*, p. 53.

regăsi și următoarele: *funcția de constituire a statului; funcția asigurării libertăților, drepturilor omului și cetățeanului; funcția politică; funcția juridică; funcția educativă.*

Aceste funcții caracterizează acțiunea și influența constituției atât la scară globală, cât și în granițele unui stat, atât asupra comportamentului subiectului, cât și asupra conștiinței lui juridice. Funcțiile constituției, reprezentând direcțiile principale de manifestare a însușirilor ei, nu sunt o viziune oarecare specifică asupra dreptului, împuternicirilor sau obligațiilor, ci indicatori ai acțiunii constituției asupra societății și statului în ansamblu și în parte asupra fiecărui membru al ei. Funcțiile constituției demonstrează efectul însumat pe care îl dau constituționalismul și constituția unui stat aparte.

➔ **Funcția de constituire a statului** presupune lichidarea juridică a organizării de stat și obstesți precedente și instituirea fundamentelor unei noi organizări, noului statut al individului, iar uneori – schimbarea calitativă a ordinii sociale cu păstrarea bazelor structurii de stat precedente. Primul caz este consecința unor schimbări revoluționare. De exemplu, Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789⁹ – primul document constituțional al Revoluției Franceze - substituie din punct de vedere juridic orânduirea feudală și instituie bazele noii organizări de stat.

Realizarea acestei funcții în formă pură are loc atunci când adoptarea constituției coincide cu întemeierea și proclamarea statului. Dacă aceste acțiuni sunt sincronice, atunci se poate vorbi despre o constituție provizorie, mai rar – una permanentă.

În cazul adoptării Constituției provizorii a Republicii Letonia, în noiembrie 1918, s-a manifestat funcția de întemeiere a statului. Din cele 13 state americane independente, care inițial constituiau Confederația SUA, opt și-au adoptat constituțiile lor în 1776, cărora le este proprie în deplină măsură funcția de constituire a statului.

Este de remarcat însă că funcția de constituire nu presupune întotdeauna schimbări radicale. Dacă statul, la o anumită etapă a dezvoltării sale istorice, adoptă o nouă constituție, aceasta nu înseamnă că funcția respectivă și-a pierdut total importanța. Odată cu adoptarea unei noi legi fundamentale nu apare un stat nou, ea dobândește doar o nouă calitate, păstrând continuitatea statului. Chiar dacă statul francez, începând din 1791, a adoptat 16 constituții, ele toate au asigurat continuitatea statului creat de națiunea franceză. În preambulul la Constituția Federației Ruse din 1993, funcția de întemeiere a statului este marcată mai clar, deoarece se declară înnoirea statalității suverane ruse, care anterior fusese de fapt pierdută.

În Raportul Curții Constituționale din Republica Moldova privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2013¹⁰, Curtea a reținut că, în baza Declarației de Independență, Republica Moldova s-a constituit ca stat suveran și independent, acest document, în opinia Curții, constituind „temelia politico-juridică a Republicii Moldova ca stat suveran, independent și democratic”. Curtea Constituțională a calificat Declarația de Independență drept „actul de naștere al Republicii Moldova”. În opinia Curții, Declarația este un „document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova, reprezentând «certificatul de naștere» al noului stat, și stabilește temeliile,

⁹ Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului (*Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*), http://www.dadalos.org/rom/menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_4.htm, vizitat la 10.04.15.

¹⁰ Hotărâre cu privire la aprobarea Raportului privind exercitarea Jurisdicției constituționale în anul 2013 nr. 1 din 28 ianuarie 2014, Monitorul Oficial nr. 261-267/36 din 5 septembrie 2014.

principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova” (*HCC nr. 36 din 5 decembrie 2013, § 49*). Această constatare a suscitat varii interpretări. În ce ne privește, ne vom exprima mai detaliat asupra acestei probleme într-o altă lucrare.

➔ **Asigurarea libertății drepturilor omului și ale cetățeanului** este funcția de bază a Constituției, deoarece în sec. XVIII „părinții constituției” vedeau în ea un document pentru îngrădirea arbitrarului din partea statului. Pe timpurile când în lume ultima formă de stat a devenit autocrația, puterea absolută a monarhului, constituția proclama libertatea ca stare naturală a omului.

Desigur că pe parcursul anilor această funcție a constituției a suportat anumite modificări. Spre exemplu, în ultimul timp este promovată ideea că statul, în calitatea sa de „protector al drepturilor constituționale”, „trebuie să joace un rol activ de apărare nu numai față de anumite grupuri (defavorizate sau vulnerabile), ci față de toți actorii implicați în viața economică...”¹¹. În jurisprudența din SUA s-a acumulat deja o experiență de lungă durată privitor la protecția libertății micilor întreprinzători și a celor mijlocii față de marile companii, a actorilor „independenți” față de cei cartelizați, față de monopolizare și, ce este foarte important, a protecției cetățeanului autonom față de puterea economică și politică acumulată¹². În literatura de specialitate se menționează despre „introducerea în legea fundamentală a unor noi drepturi, strâns legate de evoluția noilor tehnologii și a societății umane: de ex. dreptul la intimitate sau cele care vizează chestiuni sensibile, consemnate de bioetică”¹³. Anterior am propus și noi recunoașterea oficială a dreptului la apă prin consacrarea acestuia în Constituția Republicii Moldova¹⁴.

Constituționalismul contemporan presupune instituirea unui sistem de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, una din cele mai importante măsuri fiind controlul constituționalității.

Legea cu privire la Curtea Constituțională¹⁵ dispune că, pe lângă alte atribuții, această autoritate garantează supremația Constituției, responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

Din momentul instituirii sale și până în prezent, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a contribuit substanțial la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale consacrate în Constituție, exprimându-se și asupra constituționalității ori neconstituționalității unor legi cu referire la drepturile omului.

În Raportul Curții Constituționale din Republica Moldova privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2013, se menționează faptul că „rolul Curții Constituționale este esențial și definitoriu, reprezentând un adevărat pilon de susținere

¹¹ A.-P. Iliescu, *Rolul economic al Constituției*, în *Revizuirea Constituției economice. Perspectiva societății civile*, IPP, București, 2011, p. 41.

¹² A.-P. Iliescu, *Rolul economic al Constituției*, *op. cit.*, p. 47.

¹³ *Reforma constituțională: analiză și proiectii: raportul comisiei pentru o nouă Constituție*, coord.: E.S. Tănăsescu, B. Dima, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 57.

¹⁴ I. Guceac, *Constituționalizarea dreptului la apă, o condiție indispensabilă pentru accesul la apă ca sursă a vieții și demnității*, în *Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la dreptul european în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*, CEP USM, Chișinău, 2010, p. 65-79; I. Guceac, *Dreptul la apă – un nou drept fundamental al omului*. În: *Akademios* nr. 3 (18), 2010, p. 39-45.

¹⁵ *Legea cu privire la Curtea Constituțională* nr. 317-XIII din 13 decembrie 1994, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8/86 din 7 februarie 1995.

a statului și democrației, de garantare a egalității în fața legii, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului”.

Fiind sesizată în vederea controlului constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității, Curtea Constituțională a relevat că „respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului [art. 16 alin. (1) din Constituție]. Potrivit alineatului (2) al aceluiași articol, toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială”. Curtea a constatat că majoritatea criteriilor enunțate în art. 16 alin. (2) din Constituție se regăsesc în Legea cu privire la asigurarea egalității. În același timp, Curtea a accentuat că șirul criteriilor menționate în art. 1 alin. (1) din legea menționată nu este exhaustiv, discriminarea fiind interzisă și *în bază de orice alt criteriu similar celor enumerate*¹⁶.

Într-o hotărâre¹⁷ adoptată de Curtea Constituțională în urma examinării unei sesizări care viza instituirea și aplicarea, în scopul înlăturării unui pericol și preîntâmpinării faptelor prevăzute de legea penală, a măsurii de siguranță *castrarea chimică* a infractorilor ce atentează la inviolabilitatea sexuală a altor persoane, inclusiv a minorilor, se constată că respectarea și apărarea demnității umane este o obligație a puterii publice. În acest context, excluderea pedepselor sau tratamentelor crude, inumane ori degradante este o condiție a respectării demnității umane. Prin urmare, indiferent de natura infracțiunii comise, pedeapsa aplicată trebuie să respecte atributele inerente ființei umane (integritatea fizică și psihică, demnitatea umană etc.). Curtea Constituțională a invocat regula „fără derogare”, potrivit căreia acordarea consimțământului necesar efectuării unei intervenții în domeniul sănătății este strâns legată de principiul întâietății ființei umane, consacrat în art. 2 din Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei. În același context, potrivit art. 5 din această Convenție, o intervenție în domeniul sănătății nu se poate efectua decât după ce persoana vizată și-a dat consimțământul liber și în cunoștință de cauză; această persoană primește în prealabil informații adecvate în privința scopului și naturii intervenției, precum și în privința consecințelor și riscurilor; persoana vizată poate în orice moment să își retragă în mod liber consimțământul. Urmând raționamentele Curții Europene privind respectarea demnității umane în cadrul aplicării tratamentelor medicale, Curtea a reținut că, fiind o intervenție în domeniul sănătății, care urmează a fi aplicată unei persoane adulte și sănătoase mental, castrarea chimică nu ar trebui să fie efectuată decât cu consimțământul liber și în cunoștință de cauză al persoanei vizate. Curtea a considerat că, prin instituirea obligativității aplicării măsurii de siguranță castrarea chimică, fără consimțământul deplin și informat al persoanei, fără o evaluare medicală individuală a necesității aplicării ei, fără o monitorizare ulterioară și neînsoțită de psihoterapie, nu s-a ținut cont de garanțiile

¹⁶ Decizia nr. 14 din 8 octombrie 2013 de respingere a sesizării nr. 27a/2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității, Monitorul Oficial nr. 258-261 din 15 noiembrie 2013.

¹⁷ Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 4 iulie 2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr. 34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative. Monitorul Oficial nr. 182-185 din 23 august 2013.

respectării demnității umane, se încalcă dreptul fundamental al persoanei la integritate fizică și psihică, garantat de articolul 24 alin. (1) și (2) din Constituție, și se aduce atingere articolului 3 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și articolelor 2 și 5 din Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și ale medicinei.

În perioada vizată, Curtea Constituțională a examinat și o sesizarea depusă de către un grup de deputați din Parlamentul Republicii Moldova, care invocau faptul că articolul 25 din Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, în redacția Legii nr. 153/2012, restrânge dreptul magistratilor de acces la justiție prin instituirea unui drept de atac doar în partea ce se referă la procedura de emitere/adoptare a hotărârii Consiliului Superior al Magistraturii. Din aceste considerente, autorii sesizării considerau că prevederile menționate contravin articolelor 20 și 54 din Constituția Republicii Moldova, precum și principiilor stabilite în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului¹⁸. În urma examinării acestei sesizări, Curtea a invocat că, în sensul lipsei caracterului absolut al „accesului liber la justiție”, acest principiu vizează dreptul persoanei de a sesiza instanțele judecătorești în cazul în care consideră că-i sunt încălcate drepturile, iar nu faptul că acest drept nu poate fi supus unor condiționări. Competența de a stabili regulile de desfășurare a procedurii în fața instanțelor judecătorești, potrivit art. 115 alin. (4) din Constituție, îi revine legiuitorului.

Exercitând controlul constituționalității Legii nr. 192 din 12 iulie 2012 pentru completarea unor acte legislative, prin care a fost interzisă utilizarea în scopuri politice a simbolurilor comuniste (secera și ciocanul) și promovarea ideologiilor totalitare¹⁹, Curtea a amintit că libertatea exprimării, statuată de art. 32 din Constituție, prevalează asupra dreptului la asociere în partide politice, garantat de art. 41 din Constituție. Or, persoanele se asociază în partide politice pentru exercitarea liberă a dreptului la exprimarea opiniilor și a opțiunilor politice. În acest sens, restrângerea libertății de exprimare a membrilor unei formațiuni politice are drept consecință colaterală restrângerea dreptului lor la asociere. Curtea a constatat că libertatea exprimării nu este un drept absolut, fiind susceptibil de restrângeri generale ce sunt admise pentru majoritatea drepturilor prin prisma restrângerilor comune reglementate de art. 54 din Constituție. Astfel, restricțiile ce pot fi impuse de stat urmează a fi prevăzute de lege să urmărească un scop legitim și să nu aducă atingere existenței libertății exprimării. De asemenea, aceste ingerințe pot fi aplicate de stat numai dacă sunt necesare într-o societate democratică și dacă sunt proporționale cu situația care le-a determinat.

Exercitând controlul constituționalității pct. 16 din Regulamentul privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoratului, aprobat prin Hotărârea Guvernului

¹⁸ Hotărârea Curții Constituționale nr. 17 din 2 iulie 2013 privind controlul constituționalității unor prevederi ale art. 25 din Legea nr. 947-XIII din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, în redacția Legii nr. 153 din 5 iulie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, și art. VIII alin. (6) din Legea nr. 153 din 5 iulie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=457>, vizitat la 10.04.15.

¹⁹ Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 4 iunie 2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste și a promovării ideologiilor totalitare. Monitorul Oficial nr. 167-172 din 2 august 2013.

nr. 173 din 18 februarie 2008, și a unor prevederi din pct. 4 al Hotărârii Guvernului nr. 962 din 5 august 2003 privind asigurarea funcționării Academiei de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova²⁰, Curtea a reținut că, prin conținutul său și prin numărul mare de subiecte implicate în realizarea lui, dreptul la învățătură este un drept complex. Una din multitudinea de componente ale conținutului acestui drept este dreptul de acces la instituțiile de învățământ. Statelor le revine obligația negativă de a nu împiedica o persoană să beneficieze de sistemul de învățământ și obligația pozitivă de a asigura accesul egal la formele de învățământ existente la un moment dat, în condițiile pe care le reglementează în funcție de necesitățile social-economice și de perspectivele de dezvoltare ale statului. În sensul dispozițiilor constituționale, Curtea a reamintit că principiul egalității presupune drepturi și libertăți egale pentru toți cetățenii, indiferent de actele în care sunt prevăzute aceste drepturi și libertăți: în Constituție, în legi organice, ordinare sau în alte acte normative.

În Raportul Curtii Constituționale din Republica Moldova privind exercitarea jurisdicției constituționale în anul 2013, această autoritate a exprimat opinii și asupra altor drepturi fundamentale: dreptul la muncă și la protecția muncii (limita de vârstă pentru cadrele didactice); dreptul la proprietate privată și protecția acesteia (suspendarea și retragerea licenței de notar); dreptul de petiționare (examinarea petițiilor anonime).

➡ **Funcția politică** constă în consolidarea bazelor statului ca principiu al constituționalismului. În mod obișnuit, constituția include și forma statului, drepturile omului, separarea puterilor, însă constituția poate fi considerată o manifestare a actului politic care într-un anumit moment istoric exprimă voința politică de a crea constituția și care de fapt și-a găsit locul în realitatea politică.

Indicatorul principal al funcției politice a Constituției este că, în democrație, Constituția trebuie să asigure participarea liberă a tuturor forțelor politice la alegeri, viața socială. În cadrul funcției politice se realizează căutarea consensului dintre diferitele grupuri și straturi ale societății, precum și dintre cetățeni, se confruntă diferite forțe – partide, organizații de stat și nonguvernamentale, sindicate, asociații ale întreprinzătorilor, cluburi, lobby-ști, mijloace de comunicare în masă – pentru a-și satisface interesele. Funcția politică a Constituției este slăbită de corupție, folosirea situației de serviciu, escrocherii și luare de mită.

Constituțiile în vigoare conțin dispoziții privind: caracterul puterii publice (în primul rând, al celei de stat); sistemul partinic și rolul partidelor politice; uniunile obștești, situația lor în societate și relațiile lor cu statul și partidele politice; caracterul și rolul normelor politice (inclusiv rolul politic al dreptului); regimul politic; ideologia politică. În diverse țări aceste prescripții comportă specificul lor, uneori fiind diametral opuse.

În condițiile sistemului politic democratic, constituțiile fixează principiile puterii de stat (publice) a poporului. Adjectivele „public” și „de stat” se folosesc rar în constituții, de obicei vorbindu-se în genere despre putere: toată puterea aparține poporului, izvorul puterii este poporul, puterea emană de la popor etc. Constituțiile includ și norme privind partidele politice și sistemele de partid, fixează chiar în textul lor principiul pluripartitismului. Existența pluripartitismului este determinată de anumite împrejurări: stratificarea socială;

²⁰ Hotărârea Curtii Constituționale nr. 26 din 19 septembrie 2013 privind controlul constituționalității unor prevederi referitoare la limita de vârstă pentru admiterea la studiile de masterat și doctorat. Monitorul Oficial nr. 297-303 din 20 decembrie 2013.

tradiții, ideologii și mișcări sociale; acutizarea unor conflicte sociale; accentuarea și dezvoltarea conștiinței politice; apariția unor noi idei sau chiar doctrine²¹. De exemplu, în acest sens, Constituția Armeniei (art. 7)²² declară că în republică este recunoscut pluripartitismul. Kazahstanul [art. 5 alin. (1) din Constituție]²³ recunoaște diversitatea ideologică și politică. În Federația Rusă, Constituția (art. 13)²⁴ recunoaște nu numai diversitatea politică, dar și pluripartitismul. Și în Republica Moldova (art. 5 din Constituție)²⁵, democrația se exercită în condițiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura și cu totalitarismul. Conform Constituției (art. 8 din Constituția României)²⁶, pluralismul în societatea românească este o condiție și o garanție a democrației constituționale. Conform Constituției Cehiei (art. 5)²⁷, sistemul politic din această țară este fundamentat pe caracterul liber și benevol de creare a partidelor politice și concurența liberă între acestea. În Yemen (art. 6 din Constituție)²⁸, sistemul politic este bazat pe pluralismul politic și partinic în scopul asigurării unui transfer pașnic al puterii.

Dacă majoritatea constituțiilor statelor democratice conțin doar câteva articole referitoare la partide (Germania, Franța, Republica Moldova, România etc.), în unele state, cum ar fi Brazilia, Turcia, Bhutan, Constituția conține compartimente separate dedicate acestor forme de asociere a cetățenilor.

Astfel, în zilele noastre, constituția se transformă într-un mijloc politic suprem de reunire a societății. Expresia practică a funcției politice deseori se materializează în documente politice de mare importanță, al căror scop este realizarea unității societății.

➡ **Funcția juridică** constă, de fapt, în manifestarea constituției ca act cu putere juridică supremă. Constituția reglementează cele mai importante și fundamentale relații de drept statal. Ea este sursa principală a sistemului juridic național, normele constituționale ocupă locul cel mai înalt și ele au mai multă putere decât alte norme juridice. Legea fundamentală servește drept punct de reper pentru practica de aplicare a dreptului, iar în cazul apariției unor lacune sau contradicții în legislație poate fi aplicată nemijlocit de către instanțele judecătorești și de alte organe ale statului.

²¹ I. Guceac, *Curs elementar de drept constituțional*. vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 2004, p. 152-154.

²² Конституция Республики Армения. Принятана референдуме 5 июля 1995 г. Изменения в Конституцию в результате референдума 27 ноября 2005 года, www.president.am/ru/constitution/, vizitat la 14.0515.

²³ Конституция Республики Казахстан, www.akorda.kz/ru/category/konstituciya, vizitat la 14.0515.

²⁴ Конституция Российской Федерации (принятана в сенародномголосовании 12 декабря 1993 г.) (споправками), base.garant.ru/10103000/, vizitat la 14.0515.

²⁵ *Constituția Republicii Moldova* din 29 iulie 1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12 august 1994.

²⁶ *Constituția României*, București, Ed. Moroșan, 2010.

²⁷ Конституция Чешской Республики споправками, внесенными законом № 347/1997 Сб. Конституционным законом J 300/2000 Сб. Конституционным законом J 395/2001 Сб. Конституционным законом J 448/2001 Coll., Конституционным законом J 515/2002 Coll., Конституционным законом J 319/2009 Coll., Конституционным законом J 71/2012 Coll. и Конституционный законномер 98/2013 Coll., www.czechlegislation.com/ru/1-1993-sb, vizitat la 13.03.15.

²⁸ Конституция Йеменской Арабской Республики 1991 года сконституционны мипоправками 1994 и 1999 годов, worldconstitutions.ru/?p=81, vizitat la 13.03.15.

Această condiție ce stabilește Constituția drept „lege a legilor” este determinată de faptul că prin constituție se statornicesc modul de organizare a societății și bazele juridice ale statului, se consacră drepturile, libertățile fundamentale ale omului și ale cetățeanului și se stabilesc garanțiile juridice de asigurare a lor. Dacă admitem o ierarhie a autorităților publice, în funcție de modul de instituire a lor, ierarhie în fruntea căreia se plasează organul direct reprezentativ și unica autoritate legislativă (în unele sisteme constituționale – adunarea constituantă), trebuie să recunoaștem și faptul că actul juridic adoptat de acest organ și destinat reglementării relațiilor sociale fundamentale se bucură de prioritate față de toate celelalte izvoare de drept.

Pornind de la o asemenea realitate, Constituția Republicii Moldova inserează principiul statului de drept, ridicând-o la rangul de lege supremă a statului. Nicio lege, niciun alt act juridic, ce contravine prevederilor Constituției, nu are putere juridică, se consacră în art. 7 din Legea fundamentală.

Arbitru al faptului dacă într-adevăr constituția își îndeplinește real funcția sa juridică sunt organele de supraveghere constituțională. Dacă funcția juridică nu se realizează în modul cuvenit, sistemul juridic în genere nu este eficient: în locul dreptului în societate acționează alți factori regulatorii – puterea politică, forțele militare, interesele unor grupuri corupte etc. Realizarea funcției politice a constituției într-un stat de drept este primul pas al reglementării juridice în general.

➡ **Funcția educativă.** Funcția dreptului în democrație, de regulă, nu se subliniază, deoarece sarcina dreptului, ca instituție socială specifică, este de a regula și reglementa comportamentul omului în societate, și nu de a-l educa. Dacă normele juridice sunt încălcate, se aplică nu măsuri educative, ci anumite sancțiuni juridice.

Problema dacă dreptul are acțiune educativă (și dacă da, cum se manifestă ea) credem că nu are o soluție univocă, deoarece există argumente atât în folosul efectului educativ, cât și împotriva lui. Esențiale sunt beneficiile sau prejudiciile aduse societății. Pe de o parte, societatea, după toate probabilitățile, câștigă dacă dreptul va forma la mase tendințe de loialitate (măcar și în privința plății impozitelor); pe de altă parte, societatea pierde dacă dreptul va fi „educat” de funcționari, judecători și procurori care au săvârșit acțiuni infracționale premeditate (de ex. acte de corupție).

În orice stat, constituției naționale îi sunt proprii o anumită acțiune și influență asupra societății și structurilor ei, asupra persoanelor cu funcții de răspundere, funcționarilor, cetățenilor, însă necunoașterea constituției statului nu este o dovadă a gradului redus de educație și cultură a omului.

Una dintre abordările posibile în soluționarea acestei chestiuni ar putea fi aprecierea funcției educative a constituției în context social și valoric larg. Cu alte cuvinte, constituția are forță de influență socială (ca și educativă) numai atunci când ea acordă libertate, egalitate și dreptul la educație, la muncă tuturor membrilor și straturilor societății.

În unele constituții, chiar în conținutul preambulului, sunt incluse dispoziții privitoare la libertatea creației științifice și artistice. De exemplu, acest compartiment al Constituției Egiptului menționează rolul inovațional, științific și cultural al statului egiptean, deoarece aceasta se întruchipează în forța gândirii egiptene, creației și artei, inclusiv în universități, centre științifice, centre lingvistice și de cercetare, presă, artă, literatură și mijloace de informare în masă, în biserica națională și Universitatea al-Azhar cu istoria ca pilon de bază a identității naționale, limba arabă și shariatul islamic ca gândire moderată – parte a gândirii iluminate.

O condiție indispensabilă pentru libertatea creației științifice și artistice reprezintă neamestecul statului în procesele de creație, din care motiv constituțiile declară libertatea acestor activități. De exemplu, Constituția Turciei (art. 27)²⁹ oferă fiecăruia dreptul de a studia liber și de a preda știința și artele, de a explica, inclusiv a realiza cercetări în aceste domenii. În Constituția Bulgariei (art. 54)³⁰ este consacrat că libertatea creației artistice, științifice și tehnice sunt recunoscute și garantate de stat. Constituția Letoniei (art. 113) consacră libertatea creației științifice, a artelor și de alt gen. În conformitate cu Constituția (art. IX), Republica Ungară respectă și susține libertatea vieții științifice și artelor. Mai mult decât atât, conform Constituției, numai reprezentanții comunității științifice vor avea dreptul de a determina valoarea științifică a cercetărilor³¹. Constituția Germaniei [art. 5 alin. (3)]³² și a Greciei (art. 16)³³ consacră libertatea creației și științei, iar Constituția Portugaliei (art. 42)³⁴ consacră libertatea creației intelectuale, artistice și științifice.

Arabia Saudită (art. 29 din Constituție)³⁵ manifestă grijă de știință, literatură și cultură și încurajează efectuarea cercetărilor științifice. În conformitate cu Constituția Armeniei (art. 36), fiecare se bucură de libertatea creației literare, artistice, științifice și tehnice, are dreptul să beneficieze de realizările științifice și să participe la viața culturală a societății. În Peru [art. 2 alin. (8) din Constituție]³⁶, fiecare se bucură de libertatea creației intelectuale, artistice, tehnice și a creației științifice, inclusiv de dreptul la proprietate asupra acestor invenții și la orice avantaje legate de ele. În Polonia (art. 73 din Constituție)³⁷, fiecăruia i se asigură libertatea creației științifice, cercetărilor științifice, inclusiv la publicarea rezultatelor lor. Fiecare are dreptul la libera participare la viața culturală a societății, creația artistică, științifică și tehnică și să beneficieze de rezultatele ei, declară Constituția Tadjikistanului (art. 40)³⁸, iar cetățenii Turkmenistanului (art. 36 din Constituție)³⁹ se bucură de libertatea creației artistice, științifice și tehnice.

Finlanda (art. 16 din Constituție)⁴⁰ proclamă libertatea activității științifice și artistice. Statul recunoaște libertatea creației științifice, artistice și de alt gen în Letonia (art. 113 din Constituție)⁴¹. Libertatea științei, artei și a altor genuri de creație, inclusiv drepturile

²⁹ Конституция Турецкой Республики. Принятая на сенародном голосовании 7 ноября 1982 г. www.krugosvet.ru/node/42730, vizitat la 14.04.15.

³⁰ Конституция Республики Болгарии, www.uznal.org/constitution.php, vizitat la 13.03.15.

³¹ Конституция Венгрии (25 апреля 2011 года), www.ru.wikipedia.org/, vizitat la 05.03.13.

³² *Legea Fundamentală pentru Republica Federală Germană*, București, Ed. ALL Educațional, 1998.

³³ Конституция Греции, worldconstitutions.ru/?p=153, vizitat la 14.04.15.

³⁴ Конституция Португальской Республики, www.concourt.am/armenian/.../portug-r.htm, vizitat la 14.04.15.

³⁵ Основной Низам (Положение) Королевства Саудовская Аравия. https://ru.wikipedia.org/.../Основной_низам_п..., vizitat la 14.04.15.

³⁶ Политическая Конституция Перу, worldconstitutions.ru/?p=534, vizitat la 14.04.15.

³⁷ Конституция Республики Польша, www.poland.su/poland/konst.html, vizitat la 14.04.15.

³⁸ Конституция Республики Таджикистан, www.prezident.tj/ru/taxonomy/term/5/112, vizitat la 14.04.15.

³⁹ Конституция Туркменистана, turkmenistanembassy.am/index.php?..., vizitat la 14.04.15.

⁴⁰ Конституция Финляндии, <https://www.finlex.fi/fi/laki/.../ru19990731.pdf>, vizitat la 14.04.15.

⁴¹ Конституция Латвийской Республики (с изменениями, провозглашенными до 29 апреля 2009 г.), www.satv.tiesas.gov.lv/?lang=3&mid=8, vizitat la 14.04.15.

care provin din activitatea științifică, de creație sau alt gen de activitate intelectuală este garantată și în Macedonia (art. 47 din Constituție)⁴². Constituția Lituaniei (art. 42) declară că știința, cultura și cercetarea sunt libere⁴³. În Brazilia (art. IX din Constituție)⁴⁴ activitatea intelectuală, artistică, științifică și comunicațională este liberă, nu poate fi cenzurată și nu are nevoie de permisiune.

Unele constituții nu menționează libertatea creației științifice și artistice, ci doar garantarea acestor activități. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art. 33) garantează libertatea creației artistice și științifice. Dreptul cetățenilor la proprietatea intelectuală, interesele lor materiale și morale ce apar în legătură cu diversele genuri de creație intelectuală sunt apărute de lege. Constituția Croației (art. 68)⁴⁵ garantează libertatea creației științifice, culturale și artistice. În Elveția, libertatea învățământului și cercetării științifice este garantată (art. 20 din Constituție)⁴⁶, în Slovacia (art. 43 din Constituție)⁴⁷, Slovenia (art. 59 din Constituție)⁴⁸ este garantată libertatea cercetărilor științifice și a creației. Conform Constituției Yemenului (art. 27), statul garantează libertatea cercetărilor științifice și realizărilor în literatură, artă și cultură. Aceste realizări însă trebuie să corespundă spiritului și scopului Constituției. Articolul 44 alin. (1) din Constituția Federației Ruse stipulează că fiecăruia i se garantează libertatea creației literare, artistice, științifice, tehnice și de alt gen. Constituția Albaniei (art. 58)⁴⁹ garantează tuturor libertatea creației artistice și a cercetărilor științifice, inclusiv venitul obținut în urma acestor activități. Libertatea cercetărilor științifice este garantată și de Constituția Chinei (art. 15). În Polonia, fiecăruia i se garantează libertatea creației artistice, cercetărilor științifice, publicarea rezultatelor acestora (art. 73 din Constituție).

În scopul creării unor condiții efective pentru realizarea libertății creației științifice și artistice, constituțiile obligă statul să întreprindă acțiuni concrete în acest scop. Astfel, Constituția Coreei de Sud (art. 127)⁵⁰ obligă statul să întreprindă toate măsurile pentru ameliorarea economiei naționale prin intermediul dezvoltării științei și tehnologiilor, resurselor informaționale și a forței de muncă, inclusiv contribuind la implementarea inovațiilor tehnice.

Guvernul Iranului trebuie să întreprindă toate acțiunile pentru promovarea inițiativei și spiritului cercetător în toate sferile științei, tehnicii, culturii și islamului prin crearea

⁴² Конституция Республики Македония от 17 ноября 1991 года, www.concourt.am/.../legal.../macedon-r.htm, vizitat la 14.04.15.

⁴³ Конституция Литовской Республики, www3.lrs.lt/home/.../Konstitucija_RU.htm, vizitat la 14.04.15.

⁴⁴ Конституция Федеративной Республики Бразилии, www.krugosvet.ru/node/41662, vizitat la 13.03.15.

⁴⁵ Конституция Республики Хорватия, https://ru.wikipedia.org/.../Конституция_Хорва..., vizitat la 14.04.15.

⁴⁶ Союзная конституция Швейцарской Конфедерации от 18 апреля 1999 года, www.concourt.am/armenian/.../swiss-r.htm, vizitat la 14.04.15.

⁴⁷ Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 года, worldconstitutions.ru/?p=110, vizitat la 14.04.15.

⁴⁸ Конституция Словении, hirakcentre.org/hy/.../286-shirak-centre, vizitat la 14.04.15.

⁴⁹ Конституция Республики Албания от 21 октября 1998 года, www.concourt.am/.../albania/albani-r.htm, vizitat la 14.04.15.

⁵⁰ Конституция Республики Корея (Южная Корея). Принята: 17 июля 1948 года. Статус: 29 октября 1987 года, legalportal.am/download/constitutions/119_ru.pdf, vizitat la 14.03.15.

centrelor de cercetare și stimularea cercetătorilor [art. 3 alin. (1) din Constituție]⁵¹. În Qatar (art. 24 din Constituție)⁵², stimularea științei, artelor, protecția patrimoniului cultural și național, contribuirea la efectuarea cercetărilor științifice constituie una dintre sarcinile statului.

Statul portughez (art. 73 din Constituție)⁵³ este obligat să contribuie la democratizarea instituțiilor culturale, stimulând și asigurând accesul tuturor cetățenilor la realizările culturii și la creație. Când privește creația științifică și descoperirile, inclusiv inovațiile tehnologice, acestea sunt stimulate și susținute de stat în așa fel încât să asigure libertatea și autonomia respectivă, creșterea concurenței și interacțiunea dintre instituțiile științifice și întreprinderi. Totuși, una dintre sarcinile primordiale ale statului [art. 81 lit. j) din Constituție] constă în asigurarea unei politici științifice și tehnologice pentru dezvoltarea favorabilă a țării.

Constituția Kuweitului (art. 14)⁵⁴ obligă statul să contribuie la dezvoltarea științei, literaturii și artei, inclusiv să susțină cercetările științifice. Statul, conform Constituției Lituaniei (art. 42), acordă sprijin culturii și științei. Republica Macedonia (art. 47 din Constituție) contribuie, ajută și protejează dezvoltarea științei, artei și culturii, contribuie și ajută dezvoltarea științifică și tehnologică. Constituția Maltei (art. 8 din Constituție)⁵⁵ impune statului să contribuie la dezvoltarea culturii, cercetărilor științifice și tehnice. În Spania (art. 44 din Constituție), statul va încuraja și proteja accesul la cultură, la care toți cetățenii au dreptul și va încuraja știința, cercetarea științifică și tehnică în beneficiul interesului general. Constituția Yemenului (art. 27) obligă statul să asigure mijloacele necesare, susținerea și stimularea invențiilor tehnico-științifice, operelor artistice și să protejeze realizările din acest domeniu.

Libertatea creației, în calitatea sa de drept fundamental, se află într-o relație interdependentă cu alte drepturi fundamentale, cum ar fi inviolabilitatea vieții private, dreptul la muncă, libertatea mijloacelor de informare în masă, dreptul la învățătură, dreptul la asociere etc.⁵⁶

Unul dintre drepturile fundamentale care se află în cea mai strânsă legătură cu libertatea creației științifice și artistice este libertatea opiniei și a exprimării și care implică dreptul oricărei persoane de a căuta, de a obține și de a răspândi, fără considerații de frontieră, informații și idei prin orice mijloc de exprimare⁵⁷.

În constituții, normele despre libertatea exprimării, de obicei, sunt completate cu norme privind interzicerea cenzurii (art. 22, Albania; art. 20, Kazahstan; art. 17, Cehia; art. 21, Coreea de Sud; art. 38, Croația; art. 77, Danemarca; art. 100, Letonia; art. 29, Federația Rusă; art. 26, Slovacia; art. 20, Spania etc.).

⁵¹ Конституция Исламской Республики Иран, www.cis-emo.net/sites/.../constitution_of_iran.p..., vizitat la 14.03.15.

⁵² Конституция Катара, worldconstitutions.ru/?p=92, vizitat la 14.03.15.

⁵³ Конституция Португальской Республики, www.concourt.am/armenian/.../portug-r.htm, vizitat la 14.04.15.

⁵⁴ Конституция Государства Кувейт, www.worldislamlaw.ru/?p=294, vizitat la 14.04.15.

⁵⁵ Конституция Мальтийской Республики, www.concourt.am/armenian/.../malta-r.htm, vizitat la 14.04.15.

⁵⁶ ГучакИ. Конституционные основы у чноготворчества в Республике Молдова. În: Правнополитология nr. 17, Chișinău, 2011, p. 6-10.

⁵⁷ I. Guceac, *Dictionar juridic: Drepturile omului pe înțelesul tuturor*, Chișinău, Ed. Știința, 2010, p. 86.

➔ **Limitarea abuzului de putere.** Este cunoscută tendința de secole de a identifica unele frâne și contragreutăți care ar asigura ca niciunul dintre organele statale să nu acumuleze prea multă putere și să se transforme, în ultimă instanță, într-o forță tiranică.

Soluția general acceptată în calitate de remediu al acestui fenomen a fost recunoscută ca fiind consacrarea în Constituție a principiilor fundamentale de creare, organizare și funcționare a tuturor instituțiilor cu atribuții de exercitare a puterii. Mai mult decât atât, Constituția trebuie să conțină și norme care distribuie împuternicirile cu care sunt înzestrate aceste autorități, precum și limitele de exercitare a atribuțiilor de putere și măsurile de combatere a tentativelor de abuz. Această ipoteză, argumentată de mai mulți doctrinari⁵⁸, apreciază Constituția ca „cel mai eficient obstacol în fața tendințelor pe care... le au forțele politice ajunse la putere de a-și depăși limitele de autoritate sau de a adopta o atitudine discreționară în actul de guvernare”⁵⁹.

Astfel, constituția trebuie privită nu numai ca o lege fundamentală menită, în primul rând, să asigure protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, dar și să limiteze arbitrarul de putere din partea celor cărora le-a fost încredințată puterea.

Pentru aceasta, dispozițiile cuprinse în Constituție trebuie să fie formulate cu claritate și precizie, fără a lăsa loc pentru interpretare *lato senso* de către autoritatea investită cu atribuții de putere, aceasta transformându-se într-un executant ordonat, netentat să acționeze abuziv sau discreționar. Din aceste considerente, Constituției i se atribuie semnificația unei „autoconstrângerii pe care guvernantii trebuie să-și o impună”, iar recunoașterea faptului că există constrângeri cărora guvernantii urmează să se supună trebuie privită ca o „condiție indispensabilă pentru ca misiunea lor să producă cât mai multă satisfacție socială”⁶⁰.

Din această perspectivă, Constituția Franței (art. 3 alin. 1) stabilește: „Suveranitatea națională aparține poporului, care o exercită prin reprezentanții săi și pe cale de referendum”⁶¹.

Constituția Republicii Moldova (art. 2) prescrie că nicio persoană particulară, nicio parte din popor, niciun grup social, niciun partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu, uzurparea puterii de stat constituind cea mai gravă crimă împotriva poporului.

În articolul 1 din Constituția Italiei se menționează: „Suveranitatea aparține poporului, care o exercită sub formele și în limitele prevăzute de Constituție”⁶².

În Republica Federală Germania [art. 20 alin. (2) din Legea fundamentală]: „Întreaga putere de stat emană de la popor”.

Constituția Spaniei, prin art. 1 alin. (2), statuează: „Suveranitatea națională constă în poporul spaniol, cel de la care emană puterile statului”⁶³.

⁵⁸ T. Drăganu, *Introducere în teoria și practica statului de drept*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1992, p. 43; P. Miculescu, *Statul de drept*, București, Ed. Lumina Lex, 1998, p. 54.

⁵⁹ A. Amititeloaie, *Drept constituțional și instituții politice*, Iași, Ed. Junimea, 2009, p. 177.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 180.

⁶¹ *Constituția Franței*, București, Ed. All Educational, 1998.

⁶² *Constituția Republicii Italiene*, București, Ed. All Beck, 1998.

⁶³ *Constituția Spaniei*, București, Ed. All Educational, 1998.

În Constituția Federației Ruse (art. 3 alin. 1), „poporul multinațional” este recunoscut ca fiind „purtătorul suveranității și unicul izvor al puterii”.

La fel, Constituția României [art. 2 alin. (1)] consacră: „Suveranitatea națională aparține poporului român, care o exercită prin organele sale reprezentative...”.

În procesul examinării funcțiilor Constituției nu trebuie să uităm și de *funcția ei ideologică*. Experiența constituționalismului la acest capitol atestă trei abordări diferite: principiul obligativității unei anumite ideologii; ideologia unică susținută de stat; diversitatea liberă a ideologiei politice⁶⁴. De exemplu, Constituția Vietnamului (art. 30)⁶⁵ declară că statul și societatea păstrează și dezvoltă cultura vietnameză – caracterul popular al acesteia, contemporaneitatea, umanitatea; moștenesc și multiplică valorile culturale ale naționalităților Vietnamului, ideile, morala și stilul lui HỒ Chí Minh. Constituția interzice cu strictete propagarea ideologiei reacționare și amonale. Conform Constituției Coreei de Nord (art. 10)⁶⁶, statul, fortificând revoluția ideologică, sporește conștiința ideologică a tuturor membrilor societății, educându-i în spiritul tradițiilor clasei muncitoare și transformă întreaga societate într-un colectiv tovarășesc închegat. Statul (art. 13 din Constituție), prin întreaga sa activitate, „traduce în viață spiritul și metoda Chonsanri, a cărei esență constă în faptul că suspușii ajută pe cei «de jos», identifică în grosul maselor soluția corectă a problemelor, înaintează pe prim-plan munca politică, lucrul cu oamenii și identifică entuziasmul conștient al acestora”. Constituția Republicii Moldova dispune (art. 5) că nicio ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului. Orice metodă de control ideologic din partea statului interzice și Constituția Andorrei (art. 12). Art. 4 din Constituția Republicii Belarus menționează imposibilitatea creării unei ideologii obligatorii pentru cetățeni⁶⁷. În Bulgaria (art. 11 din Constituție), Uzbekistan (art. 12 din Constituție), nicio ideologie nu poate fi declarată sau adoptată în calitate de ideologie de stat. Constituția Federației Ruse (art. 13) recunoaște diversitatea ideologică. În conformitate cu dispozițiile constituționale, nicio ideologie nu poate fi propusă în calitate de ideologie oficială sau obligatorie. Constituția Republicii Slovacia (art. 1) dispune că statul este liber de orice ideologie. În Spania (art. 16 din Constituție) este garantată libertatea ideologică a indivizilor și a comunităților, fără nicio limitare privind formele de manifestare, în afara celor necesare pentru păstrarea ordinii publice protejate de lege.

⁶⁴ I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, op. cit., p. 353-354.

⁶⁵ *Новшества в управлений Конституции страны*, vovworld.vn/ru..Конституции.../199868.vov, vizitat la 14.03.15.

⁶⁶ *Социалистическая Конституция Корейской Народно-Демократической Республики принята на I сессии и ВНС пятого созыва 27 декабря 61 годачучхе (1972), изменения и дополнения в несенывнеена III сессии и ВНС девятого созыва 9 апреля 81 годачучхе (1992), изменения и дополнения в несенывнеена I сессии и ВНС десятого созыва 5 сентября 87 годачучхе (1998), изменения и дополнения в несенывнеена I сессии и ВНС двенадцатого созыва 9 апреля 98 годачучхе (2009), изменения и дополнения в несенывнеена V сессии и ВНС двенадцатого созыва 9 апреля 99 годачучхе (2010), изменения и дополнения в несенывнеена V сессии и ВНС двенадцатого созыва 13 апреля 101 годачучхе (2012), изменения и дополнения в несенывнеена VII сессии ВНС двенадцатого созыва 1 апреля 102 годачучхе (2013)*, https://vk.com/doc-34486042_284175464?dl=8bb7b7c2ef33dc4339, vizitat la 14.03.15.

⁶⁷ *Конституция Республики Беларусь 1994 года* (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.), https://ru.wikipedia.org/wiki/Конституция_Беларуссии, vizitat la 12.03.15.

Funcțiile Constituției oferă posibilitatea dezvăluirii mai cuprinzătoare a scopului social, a naturii și esenței acesteia; identificării specificului impactului reglementărilor constituționale asupra relațiilor sociale; direcțiile, natura acestui impact; înțelegerea mai profundă a rolului ei în formarea și dezvoltarea sistemului de drept, particularitățile interacțiunii elementelor constitutive ale sistemului de drept; practica aplicării Constituției, specificul realizării instituțiilor, principiilor și normelor de drept constituțional, precum și particularitățile evoluției Constituției însăși.

Funcțiile acestea exprimă rolul activ al Constituției în viața societății. Metoda funcțională are un rol important în evaluarea Constituției din punct de vedere al eficienței juridice și sociale. Nu în zadar, profesorul I. Muraru menționează rolul civilizator al Constituției. Conform acestei opinii, în cazul în care constituția „este receptată în conștiința oamenilor și este respectată, scopurile civilizatoare sunt realizate”⁶⁸.

Constituția evoluează în calitate de factor de formare și dezvoltare a relațiilor sociale, iar funcțiile sale reprezintă întotdeauna proprietăți realizatoare. Prin intermediul lor poate fi urmărită evoluția realizării normelor constituționale, capacitatea de a influența direcționat relațiile sociale, eficiența Legii fundamentale. Funcțiile, evoluând ca un fel de manifestare a proprietăților inerente Constituției, caracterizează, pe lângă rezultat, procesul propriu-zis de intervenție a Constituției asupra relațiilor sociale, modul în care aceasta acționează.

Intervenția Constituției reprezintă o implementare nu numai a proprietăților juridice, dar, de asemenea, și a altor proprietăți. Constituția este capabilă de a influența comportamentul oamenilor, conștiința lor juridică, moralitatea și cultura. Prin urmare, funcțiile Constituției nu pot fi reduse doar la aspectele juridice de influență asupra relațiilor sociale.

Pe lângă funcțiile care mediază procesul de intervenție a Constituției asupra relațiilor sociale și care exprimă natura, direcțiile de bază ale acestui impact, trebuie să evidențiem funcțiile „de serviciu”, care nu depășesc sistemul juridic. Perceperea destinației funcționale a Constituției în cadrul sistemului de drept ne permite să apreciem pe deplin importanța acesteia în mecanismul de reglementare normativă, să evidențiem rolul Constituției în instituirea, organizarea și dezvoltarea sistemului de drept național, asigurarea ierarhiei interne a acestuia.

Astfel, prin funcții ale Constituției trebuie să înțelegem întâi de toate principalele direcții de impact al Constituției asupra relațiilor sociale, comportamentului și conștiinței juridice a oamenilor, moralei și culturii, care dezvăluie esența și destinația socială a acesteia, care asigură coerența și eficiența tuturor elementelor din cadrul mecanismului de reglementare constituțional-juridică. Funcțiile Constituției sunt condiționate de rolul său în societate, de scopurile și obiectivele care stau în fața societății și statului, de legitățile obiective ale dezvoltării sociale.

Funcțiile Constituției oricărui stat se află într-o legătură strânsă, ele se întrepătrund și interacționează între ele; în același timp, fiecare dintre funcțiile Constituției dispune de trăsături specifice, care permit delimitarea lor.

Utilizarea în calitate de criteriu a particularităților relațiilor sociale, în cadrul cărora se manifestă destinația Constituției și sunt puse în aplicare prevederile acesteia, inclusiv ținând cont de caracterul și scopul impactului reglementării constituționale, de formele și

⁶⁸ I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, op. cit., p. 93.

mijloacele de realizare a acestora, pot fi evidențiate, după cum ne-am convins, diferite categorii de funcții ale Constituției.

Destinația deosebită și posibilitățile Constituției în calitate de instrument social de reglementare a relațiilor sociale este de a influența asupra relațiilor sociale, a asigura caracterul ordonat al acestora, ordinea, stabilitatea și dezvoltarea pentru a atinge interesele individuale, ale societății și statului, precum și acțiunea sa directă în aspectul juridic este vădită în funcțiile de reglementare.

În mare parte, gradul de intervenție și impactul Constituției asupra relațiilor sociale depinde și de gradul de constituționalizare a dreptului, prin care ar trebui să înțelegem transpunerea unor principii specifice unei ramuri de drept la rangul de principii constituționale fundamentale consacrate în textul Constituției, ori ca fenomen juridic complex, „ce afectează în ansamblul său un sistem juridic, prin interacțiunea care se stabilește între normele juridice ale legii fundamentale și celelalte norme juridice, de rang inferior Constituției”⁶⁹.

Reglementarea constituțională reprezintă cel mai înalt nivel de reglementare juridică a relațiilor sociale. Constituția contribuie la stabilitatea și înalta organizare a vieții publice, în primul rând prin sistemul funcțiilor sale, acționând astfel ca un instrument esențial pentru gestionarea proceselor sociale.

BIBLIOGRAFIE:

1. A. Amititeloaie, *Drept constituțional și instituții politice*, Iași, Ed. Junimea, 2009.
2. A. Varga, *Constituționalitatea procesului legislativ*, Ed. Hamangiu, București, 2007.
3. Adrian-Paul Iliescu, *Rolul economic al Constituției*, în *Revizuirea Constituției economice. Perspectiva societății civile*, IPP, București, 2011.
4. *Comparative constitutional Law*. 2nd ed./ ed. by V. C. Jackson și M. Tushnet. New York, 2006.
5. I. Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2013.
6. I. Guceac, *Constituționalizarea dreptului la apă, o condiție indispensabilă pentru accesul la apă ca sursă a vieții și demnității*, în *Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la dreptul european în domeniul valorificării durabile și managementului resurselor de apă*, CEP USM, Chișinău, 2010.
7. I. Guceac, *Dreptul la apă – un nou drept fundamental al omului*, în *Akademios* nr. 3 (18), 2010.
8. I. Guceac, *Curs elementar de drept constituțional*, vol. II, Chișinău, Tipografia Centrală, 2004.
9. I. Guceac, *Dicționar juridic: Drepturile omului pe înțelesul tuturor*, Chișinău, Ed. Știința, 2010.
10. I. Muraru, *Pragmatism constituțional*, în *Perspectivile constituționalismului în România*, Monitorul Oficial, R.A., București, 2010.
11. *Reforma constituțională: analiză și proiecții: raportul comisiei pentru o nouă Constituție*, coord.: E.S. Tănăsescu, B. Dima, Ed. Universul Juridic, București, 2012.

⁶⁹ A. Varga, *Constituționalitatea procesului legislativ*, Ed. Hamangiu, București, 2007, p. 1.

12. T. Drăganu, *Introducere în teoria și practica statului de drept*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1992, p. 43; P. Miculescu, *Statul de drept*, București, Ed. Lumina Lex, 1998.
13. A. A. Безуглов, С. А. Солдатов. Конституционно-право России: в 3 т. Т. 1.
14. В. О. Лучин. Конституция Российской Федерации: проблемы реализации. Москва, 2002.
15. Гучак И. Конституционные основы научно-государственного творчества в Республике Молдова. În: *Правои политология* nr. 17, Chișinău, 2011.
15. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Отв. ред. Б. А. Страшун. Т. 1. Москва, 1999, p. 51-52; Конституционное право / Отв. ред. В. В. Лазарев. Москва, 1999.
16. С. А. Авакьян. Конституция России: природа, эволюция, современность. Москва, 2000.
17. Constituția Franței, București, Ed. All Educațional, 1998.
18. Constituția Republicii Italiene, București, Ed. All Beck, 1998.
19. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12 august 1994.
20. Constituția României, București, Eda Moroșan, 2010.
21. Constituția Spaniei, București, All Educațional, 1998.
22. Decizia nr. 14 din 8 octombrie 2013 de respingere a sesizării nr. 27a/2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității, Monitorul Oficial nr. 258-261 din 15 noiembrie 2013.
23. Hotărâre cu privire la aprobarea Raportului privind exercitarea Jurisdicției constituționale în anul 2013 nr. 1 din 28 ianuarie 2014, Monitorul Oficial nr. 261-267/36 din 5 septembrie 2014.
24. Hotărârea Curții Constituționale nr. 12 din 4 iunie 2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste și a promovării ideologiilor totalitare, Monitorul Oficial nr. 167-172 din 2 august 2013.
25. Hotărârea Curții Constituționale nr. 17 din 2 iulie 2013 privind controlul constituționalității unor prevederi ale art. 25 din Legea nr. 947-XIII din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, în redacția Legii nr. 153 din 5 iulie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, și art. VIII alin. (6) din Legea nr. 153 din 5 iulie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative.
26. Hotărârea Curții Constituționale nr. 18 din 4 iulie 2013 privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr. 34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative, Monitorul Oficial nr. 182-185 din 23 august 2013.
27. Hotărârea Curții Constituționale nr. 26 din 19 septembrie 2013 privind controlul constituționalității unor prevederi referitoare la limita de vârstă pentru admiterea la studiile de masterat și doctorat, Monitorul Oficial nr. 297-303 din 20 decembrie 2013.
28. Legea Fundamentală pentru Republica Federală Germană, București, Ed. ALL Educațional, 1998.
29. Legea cu privire la Curtea Constituțională nr. 317-XIII din 13 decembrie 1994, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8/86 din 7 februarie 1995.
30. www.akorda.kz

31. www.base.garant.ru
32. www.cis-emo.net
33. www.concourt.am
34. www.constcourt.md
35. www.czechlegislation.com
36. www.dadalos.org
37. www.finlex.fi
38. www.legalportal.am
39. www.lrs.lt
40. www.poland.su
41. www.president.am
42. www.prezident.tj
43. www.ru.wikipedia.org
44. www.satv.tiesa.gov.lv
45. www.turkmenistanembassy.am
46. www.uznal.org
47. www.worldconstitutions.ru
48. www.worldislamlaw.ru

DESPRE INTERPRETAREA TRATATELOR

Lucreția DOGARU

§ Aspecte generale și practice

Interpretarea juridică – ca operă a teoriei și jurisprudenței – vizează să evidențieze, sensul autentic al textelor normative, interne și internaționale, să găsească spiritul lui și spiritul legiuitorului autor, sensul autentic juridic al faptelor petrecute, cel al conduitei făptuitorului, precum și conexiunea semnificativă juridică a acestor sensuri.

Interpretarea juridică antrenează un ansamblu de operațiuni raționale de analiză, abstragere, lămurire și argumentare a sensului și semnificațiilor normelor de drept și a principii formulate în textele legale în vigoare, mijloacelor de probă, cu scopul justei încadrări a diferitelor situații din practică¹.

În dreptul internațional, *interpretarea* juridică constituie un proces complex, datorită participării la relațiile convenționale a mai multor state, fiecare dintre acestea având interese proprii – ceea ce determină ca acordul de voință al acestora, care este tratatul, să fie privit diferit în diferite momente de către statele-părți, putând să apară astfel o serie de diferende în legătură cu interpretarea unui termen ori a unei clauze, în procesul aplicării tratatului.

Necesitatea interpretării tratatului poate fi determinată și de unele formulări imprecise, lacune sau inconsecvențe în textul tratatului. De asemenea, interpretarea tratatelor are și un fundament obiectiv determinat tocmai de faptul că norma de drept – rezultat al voinței părților-state – are un caracter general, adresându-se unor situații ipotetice, abstracte, fiind însă transpusă în practică, prin situații concrete, astfel că în procesul aplicării acesteia pot apărea divergențe care reclamă intervenția interpretului².

¹ Cu referire la complexitatea și importanța acestei instituții juridice, vezi I. Craiovan, *Metodologie juridică*, Ed. Universul Juridic, București, 2005, p. 180 și urm.; V. Cristea, *Interpretarea și aplicarea normelor juridice*, Ed. C.H. Beck, București, 2014; L. Barac, *Repere de interpretare în drept. Ghid de interpretare în materie civilă*, Ed. Universul Juridic, București, 2014; L. Dogaru, Gh. Mihai, *Teoria normei juridice și interpretarea ei*, Ed. Universul Juridic, București, 2015.

² I. M. Anghel, *Dreptul tratatelor*, vol. I, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 45-48; V. Duculescu, N. Ploșteanu și colectiv de autori, *Dreptul tratatelor. Noțiuni de teorie și practică*, Ed. Lumina Lex, București, 2005, p. 157 și urm.; D. McNair, *The Law of Treaties*, Clarendon Press, Oxford, 1961, p. 3-6.

Problema interpretării juridice a tratatelor nu este numai complexă, ci și deosebit de importantă, aceasta fiind discutată și analizată din prisma jurisprudenței Curții Internaționale de Justiție, a tribunalelor și curților, a principiilor de interpretare juridică prevăzute de Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor și, nu în ultimul rând, a lucrărilor de codificare a tratatelor aparținând Comisiei de Drept Internațional.

Interpretarea juridică în acest domeniu are ca scop lămurirea sensului și înțelesului textului tratatului, astfel cum au înțeles părțile să îl dea, în funcție de circumstanțele sau împrejurările în raport cu care a apărut problema interpretării.

Convenția privind dreptul tratatelor a codificat principalele reguli de interpretare a tratatelor internaționale, stabilind atât o regulă generală de interpretare, cât și mijloacele complementare de interpretare și regulile aplicabile acelor tratate autentificate în mai multe limbi.

Astfel, Convenția de la Viena din 1969 cu privire la dreptul tratatelor, consacră în art. 31, regula generală recunoscută în interpretarea tratatelor, potrivit căreia, interpretul unui tratat trebuie să țină seama *inter alia* de orice reguli relevante ale dreptului internațional aplicabile în relațiile dintre părți la momentul când se face interpretarea.

La nivel de practică internațională, dar și de teorie juridică³, s-au formulat o serie de principii de interpretare a tratatelor internaționale:

- *principiul realității textului*, funcție de care, tratatele internaționale se interpretează în baza textelor lor reale, adică în starea în care se află;

- *principiul înțelesului natural și comun*, după care, cuvintelor particulare și frazelor trebuie să li se dea sensul lor normal, natural, în raport cu contextul în care s-au formulat;

- *principiul integrării tratatelor*, în sensul interpretării lor ca un întreg, în ansamblul sau în întregul lor context; părțile individuale, capitolele sau secțiunile tratatului, vor fi interpretate în întregul lor context;

- *principiul practicii subsecvente*, ce presupune ca interpretarea să se facă luând în considerare practica subsecventă a statelor-părți în legătură cu tratatul;

- *principiul efectivității*, după care, orice tratat se va interpreta în strânsă corelație cu obiectul acestuia și cu scopul declarat;

- *principiul contemporaneității*, potrivit căruia termenii tratatului vor fi interpretați în funcție de uzajul lingvistic curent la momentul încheierii acestuia. Acest principiu, își are originea în declarația făcută de judecătorul Huber în cazul Insulei Palmas, fiind reluat în dreptul jurisprudențial care a urmat.

Convenția de la Viena, consacră trei moduri principale de interpretare juridică a tratatelor, preluate și la nivel doctrinar (M. Fitzmaurice), și anume: interpretarea subiectivă (intenția părților); interpretarea obiectivă (interpretarea textuală); interpretarea teleologică (interpretarea obiectului și scopului tratatului).

De asemenea, la nivelul practicii internaționale, s-au elaborat și o serie de reguli sau principii de interpretare, ce se cer a călăuzi organele competente să interpreteze tratatele internaționale, dintre care expunem: interpretarea în strictă conformitate cu *principiile*

³ M. Fitzmaurice, *The practical working of the law of the treaties. International law*, Oxford University Press, 2003, p. 185 și urm.; D. McNair, *The Law of Treaties*, Carderom Press, Oxford, 1961; A. D. Crăciunescu, *Drept Internațional contemporan*, Ed. Concordia, Arad, 2004.

fundamentale ale dreptului internațional; respectarea principiului buneicredințe ce face corp comun cu principiul pacta sunt servanda; principiul unității de interpretare, indiferent de caracterul tratatului; interpretarea să nu afecteze drepturile statelor și, în primul rând, suveranitatea și egalitatea lor; interpretarea să asigure eficacitatea tratatului (principiul efectului util al tratatului); acordarea priorității dispozițiilor prohibitive în raport de cele imperative și a acestora din urmă față de cele supletive; interpretarea clauzelor cu un sens ambiguu împotriva statelor care le-a redactat (interpretare contra-proferentem); interpretarea clauzelor ambigue prin care se stabilesc obligații ale statelor, în favoarea acelor state (in dubio mitius).

Regulile de interpretare a tratatelor internaționale sunt proceduri de interpretare juridică ce trebuie să țină cont de textul tratatului, contextul încheierii și interpretării sale, de obiectul și scopul acestuia, dar și de practica subsecventă urmată în aplicarea tratatului.

Cât privește metodele de interpretare a normelor juridice cuprinse în tratatele internaționale, acestea prezintă o serie de *trăsături specifice*, în raport cu metodele de interpretare a normelor juridice interne; ele decurg, spre exemplu, din faptul că tratatele internaționale sunt redactate în mai multe limbi, astfel că nu se poate vorbi decât în mod limitat de o interpretare sistematică în sensul celei din dreptul intern, întrucât în dreptul internațional nu există o codificare generală a normelor de drept.

Vom expune sumar principalele metode sau tehnici de interpretare juridică, astfel cum sunt consacrate ele și utilizate în interpretarea tratatelor internaționale, astfel:

- *metoda gramaticală*, ce ia în considerație interpretarea cuvintelor din textul tratatului aflat în litigiu în accepțiunea pe care acestea o au în limbajul obișnuit, dacă nu au un înțeles tehnic aparte sau diferit de cel comun;

- *metoda logică*, ce constă în folosirea contextului unei dispoziții din tratat prin analiza unui text dintr-un articol sau a mai multor articole, precum și a tratatului în ansamblul său, cu scopul lămuririi înțelesului potrivit intereselor statelor-părți;

- *metoda teleologică*, presupune luarea în considerare a scopului pe care statele-părți l-au avut în momentul încheierii tratatului, a rațiunii acestuia, pornindu-se de la ideea că acestea urmăresc întotdeauna un scop rezonabil și licit;

- *metoda sistematică sau comparativă*, ce constă în compararea unui tratat cu alte tratate încheiate anterior de aceleași state-părți, sau doar de către una dintre părți cu state terțe;

- *metoda istorică*, presupune că la stabilirea sensului dispozițiilor unui tratat internațional trebuie să se țină seama de contextul sau de condițiile istorice concrete în care acesta a fost încheiat;

- *metoda restrictivă și metoda extensivă*. Prin interpretarea restrictivă, nu se poate atribui unei clauze din tratat un conținut mai larg decât cel ce rezultă din textul legal al tratatului; pe de altă parte, interpretarea extensivă a tratatelor, are ca rezultat extinderea sferei situațiilor juridice cărora li se aplică norma de drept internațional față de cele ce rezultă din termenii tratatului; această metodă nu poate fi admisă decât cu titlu de excepție și cu mare prudență, doar în cazuri speciale, întrucât tinde să lărgască sfera de obligații de drept internațional opozabile unui stat suveran și astfel poate determina elaborarea de norme pentru care lipsește expresia clară a acordului de voință a unor state ce urmează a se supune acestora;

- *metoda practică*, ce constă în a deduce sensul unei clauze din tratat funcție de modul în care părțile au aplicat-o, pe baza prezumției acționării acestora cu bună-credință;

- *metoda sau tehnica interpretării tratatelor în lumina mijloacelor suplimentare și a lucrărilor pregătitoare* (procese-verbale ale negocierilor, discuții în conferințe, schimburi de note, versiuni ale proiectului de tratat etc.), este o metodă frecvent utilizată în practica internațională pentru a lămuri înțelesul unui text din tratat și a-i stabili conținutul lui nu însăși pentru completarea eventualelor lacune; de menționat că această interpretare nu poate fi opozabilă decât statelor participante la încheierea tratatului, iar nu și celor care au aderat după încheierea lui.

Tratatele internaționale se pot interpreta într-un cadru internațional (*interpretare internațională*), ori unul intern (*interpretare internă*), funcție de particularitățile și nevoile interpretării, de către organe competente în acest sens, interpretarea putând avea efecte diferite, în raport cu organele de la care emană⁴.

Cu referire la interpretarea internațională, se cuvine să facem unele precizări privind organele competente (statele-părți, instanțele jurisdicționale sau arbitrale și organizațiile internaționale), precum și caracterul interpretării făcute într-un astfel de cadru. Astfel, singura interpretare a tratatelor cu caracter general-obligatoriu este aceea făcută de către statele-părți prin acordul lor de voință, fapt pentru care ea este denumită *interpretare autentică* sau interpretare expres și liber exprimată. Pe de altă parte, interpretarea tratatelor realizată de către un organism jurisdicțional internațional se numește interpretare jurisdicțională, iar aceasta are o obligativitate concretă, doar cu referire la speța pentru care a fost dată și numai față de părțile aflate în litigiu; în acest sens dispune *art. 59 din Statutul Curții Internaționale de Justiție*, și anume că, hotărârea Curții nu este obligatorie decât între statele-părți și numai cu privire la cauza care a fost rezolvată; cu toate acestea, *art. 63 din Statut* prevede că în situația interpretării unei convenții la care, în afara statelor-părți aflate în litigiu mai participă și alte state, grefierul Curții este obligat să înștiințeze urgent toate aceste state, care dacă intervin în cauză, interpretarea dată tratatului prin hotărâre le va fi deopotrivă obligatorie.

Interpretarea tratatelor, ce are ca autor O.N.U., (realizată prin organele sale, a actelor lor constitutive ori a altor convenții elaborate sub egida sa), aceasta nu se poate face decât exclusiv prin acordul statelor membre, în conformitate deplină cu procedura stabilită.

În ceea ce privește interpretarea internă a tratatelor, aceasta are ca și subiecte, de regulă, organele executivului, organele Ministerului de Externe și instanțele judecătorești. Interpretarea tratatelor în plan intern, are un caracter limitat, întrucât aceasta este opozabilă doar organelor statului parte în litigiu, nu și altor state. Ea poate îmbrăca forma unei interpretări guvernamentale interne, fiind realizată de organele oficiale ale statului, competente în acest sens, sau a unei interpretări jurisdicționale interne, atunci când are ca autor organele judecătorești cu prilejul soluționării unor cauze în care se face aplicația unor tratate internaționale.

În concluzie amintim că, problema interpretării juridice fiind de regulă, o problemă de tehnică jurisdicțională nesusceptibilă de soluții rigide, imperative și uniforme, aceasta nu presupune reguli de interpretare a tratatelor a căror respectare să fie obligatorie.

⁴ *Ibidem*.

Statele-părți ale unui tratat sunt pe deplin suverane în a-l interpreta sau modifica, ba chiar în a-l desființa conform voinței lor, însă, într-o deplină respectare a dreptului internațional imperativ. Regula generală de interpretare a unui tratat internațional constă în obligativitatea interpretării sale cu bună-credință (potrivit art. 31 din Convenția privind dreptul tratatelor care prevede că: „*Un tratat va fi interpretat cu bună-credință în conformitate cu sensul obișnuit atribuit termenilor tratatului în contextul lor și în lumina obiectului și scopului său*”), ceea ce presupune o interpretare rațională a termenilor tratatului, cu respectarea normelor de drept aplicabile în materie și deopotrivă a voinței statelor-părți existentă la momentul încheierii tratatului respectiv⁵.

⁵ Pentru o analiză amplă a aspectelor practice, a obiectului și scopului tratatului, vezi N. Ploșteanu, *Încetarea tratatelor internaționale*, Ed. Veritas, Târgu-Mureș, 2009, p. 6-18.

PLEDOARIE PENTRU FILOSOFIA DREPTULUI

Prof. univ. dr. Mihai BĂDESCU
Universitatea „Titu Maiorescu” București

1. Filosofia^{*} nu are aceeași vârstă cu cea a culturii scrise; ea nu a apărut, precum știința ori morală, încă din zorii civilizației umane. Ea este produsul unei trepte mai înalte în dezvoltarea spirituală a umanității¹. Primele monumente de cultură scrisă^{**} nu conțin nicio referire la filosofie. Aceasta apare – ca termen – în opera istoricilor antichității grecești, la **Herodot** (sec. V î.Hr.)^{***} și la **Tucidide** (sec. V și sec. VI î.Hr.)^{****}.

Termenul *filosofie* este astfel constituit din două accepțiuni diferite, însă compatibile cu ideea de înțelepciune („*sophia*”): pe de o parte, filosofia înseamnă o cunoaștere întinsă, vastă și profundă, iar, pe de altă parte, ea înseamnă o știință a organizării vieții. De aici rezultă cele două interpretări ale noțiunii de înțelepciune ce străbat întreaga istorie a filosofiei: **interpretarea cognitivă**, respectiv **interpretarea emotivă**².

2. Dacă, la modul general, știința dă naștere filosofiei științei, în particular, **știința dreptului a generat filosofia dreptului**.

Filosofia dreptului reprezintă reflecția filosofică privitoare la drept, care are ca obiect dreptul privit într-un sens dual: **ca drept (în sens) obiectiv**, respectiv ca ansamblu de reguli (norme) care reglementează și organizează viața socială (drept obiectiv, drept pozitiv), norme care, la nevoie, sunt aduse la îndeplinire prin forța coercitivă statală, și, în al

^{*} Cuvântul *filosofie* este compus din „*filio*” (prefix derivat), care înseamnă dragoste, iubire, și din rădăcina „*sophia*”, echivalentul grecesc al ideii de înțelepciune. Asadar, filosofia a însemnat, dintotdeauna, *dragoste de înțelepciune*. Nașterea/inventarea termenului *filosofie* – după cum ne asigură prof. St. Georgescu (în lucrarea *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2 500 de ani*, Ed. All Beck, București, 2001, p. 1) – este atribuită lui Pitagora (580-500 î.Hr.) care, din modestie, a refuzat să se considere „*sophos*” (înțelept), preferând să se dea drept „*philosophos*” (filosof), adică iubitor, prieten, căutător al înțelepciunii. În sensul celor de mai înainte, Pitagora ar fi avut următorul argument: „*Calitatea de înțelept nu convine niciunui om, ci numai lui Zeus. Este destul pentru gloria unui om să iubească, să caute înțelepciunea.*”

¹ St. Georgescu, *op. cit.*, p. 1.

^{**} Epopeile lui Homer (sec. IX î.Hr.) și cânturile lui Hesiod (sec. VIII î.Hr.).

^{***} În opera lui Herodot este prezentă ideea potrivit căreia filosoful este animat de curiozitate intelectuală, de cunoaștere a tot și a toate. Cum am înțelege altfel când Cresus, regele Lidiei, îi spune lui Solon, înțeleptul legislator atenian: „*Am auzit că ai străbătut multe țări, ca filosof (subl. n.s.) pentru a le observa.*” (St. Georgescu, *op. cit.*, p. 1).

^{****} „*Îmbin frumosul cu măsura, filosofăm (subl. n.s.) fără moleșală*”, este celebra orăție funebră dedicată – în opera lui Tucidide – lui Pericle. De aici rezultă că filosofarea era un exercițiu spiritual și o căutare a măsurii (St. Georgescu, *op. cit.*, p. 1).

² *Ibidem*.

doilea înțeles, **ca drept (în sens) subiectiv**, respectiv ca facultate, posibilitate, îndrituire, prerogativă a unui subiect (de drept) de a avea, de a-și valorifica și de a-și apăra împotriva altuia un anumit interes, interes legalmente protejat³.

Așadar, **scopul filosofiei dreptului** este să expliciteze, să pună în lumină și să evalueze principiile pe care este constituit dreptul.

În măsura în care **filosofia reprezintă studiul universalului**^{*}, când aceasta are ca obiect dreptul, aceasta înseamnă că **dreptul este studiat în esența sa universală**. Pe cale de consecință, dacă studiul dreptului, în ceea ce are el *universal*, constituie **obiectul filosofiei dreptului**, din perspectiva în care dreptul este studiat în *caracterele sale particulare*, atunci el alcătuieste/formează **obiectul științei juridice**. Prin urmare, diferența dintre știința dreptului și filosofia dreptului rezidă în modul în care atât una, cât și cealaltă consideră dreptul: *prima*, în **natura lui particulară**, a *doua*, în **esența lui universală**.

3. Trei sunt direcțiile principale în care studiază dreptul:

- în direcția *principiilor privitoare la definiția dreptului (ontologia juridică)*;
- în direcția principiilor ce privesc *sursele dreptului (metodologia sau fenomenologia dreptului)*;

- în direcția principiilor ce privesc *rolul dreptului în viața umană (axiologia juridică)*.

Ontologia juridică este o primă componentă a filosofiei dreptului. Aceasta este legată de faptul că orice sistem de drept are la bază o concepție mai mult sau mai puțin elaborată privitoare la esența sau la natura dreptului⁴.

A defini **dreptul în general** este un obiectiv de prim ordin al filosofiei dreptului, este o cercetare care, de multe ori, depășește competența oricărei științe juridice în parte. De aceea, este necesar – în încercarea de definire a **conceptului universal** al dreptului – să trecem peste particularitățile, peste elementele specifice sistemelor de drept, cu scopul manifest de a cunoaște *dreptul în totalitatea sa logică*, de a cunoaște *elementele esențiale comune tuturor sistemelor juridice*⁵.

Definirea conceptului universal al dreptului presupune cercetarea distincției dintre momentele constitutive ale dreptului (subiectiv, obiectiv), implică cercetarea aprofundată a raporturilor dintre drept și morală⁶.

Fenomenologia juridică reprezintă cea de-a doua componentă a filosofiei dreptului.

Dreptul – departe de a fi produsul unor cauze speciale și excepționale, este un produs necesar al naturii umane, este un fenomen comun, în toate timpurile, tuturor popoarelor și indivizilor umani.

În afara cauzelor particulare și imediate care determină apariția fiecărei reguli de drept în parte, există cauze generale, cauze comune tuturor normelor de drept⁷.

Prezentarea, explicitarea împrejurărilor care au dat naștere unei legi nu este suficientă pentru a demonstra *fundamentul existenței dreptului în general*⁸.

³ M. Bădescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Sitech, Craiova, 2013, p. 28.

^{*} În mod tradițional filosofia se împarte în **filosofie teoretică** – care studiază principiile prime ale existenței și ale cunoașterii (*ontologia, metafizica, gnoseologia și logica*) și **filosofie practică** – care studiază principiile prime ale acțiunii (*filosofia morală și filosofia dreptului*).

⁴ G. del Vecchio, *Lecții de filosofie juridică*, Ed. Europa Nova, f.a., p. 28.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁸ *Ibidem*.

În demersul susținut de cunoaștere a întregului fenomen juridic în ansamblul său, atât în momentul static, cât și în cel dinamic, este necesară studierea *istoriei juridice* a întregii umanități, o „*istorie ideală, eternă, deasupra căreia se desfășoară în timp istoriile tuturor națiunilor.*”⁹

Dimensiunea axiologică a dreptului formează, de asemenea, obiectul filosofiei dreptului.

În societate, dreptul are rolul de a promova și de a apăra **principalele valori sociale**, ceea ce constituie o relevantă problematică axiologică avută în vedere de filosofia dreptului.

Prin natura lor, științele juridice (de ramură) încearcă să explice un sistem existent, fără să aducă în discuție și fără să invoce temeiurile existenței sale. Juristul se mărginește să cunoască dreptul *așa cum este* acesta, *ceea ce este*, să privească normele juridice și să le interpreteze fără a cerceta dacă acestea sunt cele mai potrivite, cele mai bune, negândându-se că ar putea să existe altele superioare lor.

Pe cale de consecință, rămâne *necesitatea umană* de a cerceta și de a judeca valoarea justiției, de a găsi și de a stabili *dreptul care ar trebui să fie*, cercetare care cuprinde *speculația idealului, critica raționalității și legitimității dreptului existent*¹⁰.

Tocmai de aceea, putem afirma, fără teama de a greși, că filosofia dreptului vine să cerceteze **ceea ce trebuie** sau **ceea ce ar trebui să fie** în drept, „*opunând un adevărat ideal unei realități empirice.*”¹¹ În acest sens, componenta deontologică^{*} a filosofiei dreptului vizează cercetarea fundamentului dreptului (intrinsic sau rațional), cercetarea problematicii deosebit de complexe a justiției.

4. **În doctrină** există numeroase **teorii și concepții** care încearcă să definească filosofia dreptului.

- Încă din Antichitate, gânditorii au încercat să studieze modul în care deciziile autorităților sunt juste, dacă acestea comandă în baza și în conservarea unui drept. Astfel, putem afirma că **filosofia dreptului începe cu cercetarea** – în aceste antiteze – **între justul natural și justul legal**¹².

Privită din această perspectivă, filosofia dreptului este, așadar, mai veche decât însăși știința dreptului.^{**}

- **Filosofia dreptului este știința care expune primele principii ale dreptului**, principii întemeiate pe natura omului și concepute de rațiune¹³.

- Filosofia dreptului – departe de a fi o simplă aplicație deductivă pe teren juridic sau o înălțare speculativă a dreptului la orizontul filosofiei – „*implică relații complexe între filosofie și drept, directe și imediate, zone de confluență, interferență, dar și de conflict, elemente generale și fizionomii specifice, întrebări filosofice imperative adresate dreptului,*

⁹ G.B. Vico, *De universi Juris uno principio et fine uno*, 1720, p. 67.

¹⁰ G. del Vecchio, *op. cit.*, p. 30.

¹¹ *Ibidem*.

^{*} *Deontologia* = știința a ceea ce trebuie să fie.

¹² G. del Vecchio, *op. cit.*, p. 31.

^{**} Cu toate acestea, numele de *filosofie a dreptului* este relativ recent. Numele clasic al acestei discipline – în Antichitate – a fost *jus naturale (juris naturalis scientia)*, dreptul natural. Numele de *philosophia juris* – folosit în mod incidental și de scriitorii antici – este folosit doar de două sute de ani încoace (*Ibidem*).

¹³ A. Enirco, *Corso Di Diritto Naturale O Di Filosofia del Diritto (trad. Marghieri, Napoli, 1873)*.

dar și răspunsuri provocatoare pentru filosofii de pe teren juridic, geneză, reușite, eșecuri și orizonturi proprii.”¹⁴

• Departe de a fi un exercițiu steril și arbitrar, mai degrabă răspunzând unei exigențe naturale și constante a spiritului uman, a unei vocații intrinseci lui, filosofia dreptului – descriind originea și evoluția dreptului – constată că acest proces duce negreșit la verificarea treptată a idealului de justiție, care se deduce în mod speculativ *a priori* din rațiunea pură¹⁵.

• Dreptul pozitiv, precum și științele juridice sunt condiționate și datorează consistența și coerența principiilor și categoriilor filosofice¹⁶. Astfel:

- *știința romană a dreptului se fundamentează pe filosofia jusnaturalistă aristotelică;*

- *știința scolastică a dreptului se fundamentează pe filosofia finalist-creștină a lui Toma d’Aquino;*

- *teoria și practica contractelor se fundamentează pe filosofii sociale ale lui J. Locke și J.J. Rousseau;*

- *teoria și practica dreptului public modern se fundamentează pe filosofia empiristă a lui Th. Hobbes;*

- *teoriile și practica dreptului subiectiv au ca fundament filosofia nominalistă medievală (D. Scot, W. Ockham);*

- *teoriile juridice administrativiste se întemeiază pe filosofii utilitariste;*

- *teoriile juridice constituționaliste actuale au la bază filosofia lui Cicero și Kant¹⁷;*

- *știința contemporană a dreptului – cu referire la voință– are originea în concepția kantiană care privește dreptul ca modalitate de coexistență a voințelor libere.**

Cu siguranță, dreptul este dependent de justiție. Astfel, de la ideea de proprietate la ideea de contract, de la ideea de infracțiune la ideea de regulă procedurală, totul nu este decât proiecție filosofică asupra omului și acțiunilor sale¹⁸.

În acest mod, corect se apreciază că: „între știința dreptului și filosofie relația este directă pentru că, în fond, este în joc libertatea omului, pe care gândirea practică juridică nu are cum să o eludeze fără să-și nege propria specificitate.”¹⁹

• Dintr-un început – primii cosmologi greci ori primele reflecții filosofice chineze sau indiene – filosofia dreptului a încercat să găsească un răspuns clar la întrebarea esențială: oare realitatea juridică, socială, se întemeiază și își are măsura și criteriul în viața socială însăși sau într-un principiu universal? Raportat la varietatea de sisteme, instituții și raporturi juridice – care sunt schimbătoare spațial și temporal –, *care este esența dreptului pe care gândirea reflexivă să o poată cuprinde într-un concept în raport de care să judecăm fiecare componentă a varietății?*²⁰ Răspunsul nu poate fi decât acesta: „*orice esență este temeiul, măsura și criteriul manifestărilor ei, le determină și le imprimă unicitatea sensului.*”²¹

¹⁴ P.M. Cosmovici, în „Cuvânt-înainte” la lucrarea prof. I. Craiovan, *Introducere în filosofia dreptului*, Ed. All Beck, București, 1998.

¹⁵ G. del Vecchio, *op. cit.*, p. 31.

¹⁶ Gh. Mihai, *Prelegeri de filosofia dreptului. O perspectivă renautiană*, ed. a II-a, Ed. Mirton, Timișoara, 2003, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*, p. 7.

* „Totalitatea condițiilor conform cărora liberul-arbitru al unui om se poate uni cu liberul-arbitru al altui om, conform unei legi universale a libertății.”

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 8.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

- Filosofia dreptului:²²

- nu poate avea pretenția de a clarifica dreptul, pentru că acesta se poate clarifica el însuși, prin propriile sale puteri;

- nu detine nicio rețetă specială niciun răspuns final, ci doar participă – fără să acapareze – la reflecția privind complexitatea juridică a lumii contemporane; ea însoțește dezvoltarea argumentelor și rațiunilor de ordin juridic, ajută la deschiderea și universalizarea convingerilor, valorilor și prejudecăților;

- trebuie să servească la recunoașterea și la identificarea diversilor parametri culturali ori filosofici, trebuie să ne însoțească pe durata procesului găsirii și dezvoltării unor rațiuni valabile și pertinente;

- „trebuie să ne permită să ne familiarizăm cu diferitele concepții ale relației dintre drept și morală, dintre societate și individ sau dintre alte teme de același gen.”²³ Din această perspectivă, filosofia dreptului nu mai lucrează asupra calităților formale ale dreptului; pe acestea le lasă în responsabilitatea științei dreptului, ea doar însoțind „reflecțiile care alimentează perspectivele demersului juridic modern”²⁴;

- trebuie să ajute la distanțarea de pozitivismul juridic al cărui reduționism „uită că problemele de drept se referă, în practică, la problema drepturilor pe care trebuie să ni le acordăm reciproc și intersubiectiv.”²⁵

- Sub aspect argumentativ, filosofia dreptului participă la discursurile ce vizează demersul juridic modern; ea își supune spațiului public argumentele și rațiunile sale. „Doar în spațiul public se poate dovedi «greutatea» sau «valoarea» fiecărui argument, care trebuie dezbătut și modificat la vederea tuturor.”²⁶

În considerarea spațiului public se poate reflecta asupra unei raționalități „comunicaționale”, asupra ideii primatului unei asemenea raționalități²⁷. Pe cale de consecință, filosofia dreptului – considerând producerea de argumente și rațiuni ca pe un scop major al demersului juridic – însoțește practic acest demers, „demonstrând că raționalitatea practică la care se referă dreptul se întruchipează prin demersul public.”²⁸

- Ca sursă de argument și rațiuni valide, **filosofia dreptului** se dovedește a fi, în sine, o **poziție filosofică**. În fond, dacă filosofia dreptului reprezintă – potrivit lui Kant – ieșirea omului din regnul heteronomiei²⁹, această autonomie trebuie să fie contra pericolului uniformizării, pericol reprezentat de sistemele filosofice²⁹.

- Filosofia dreptului, ca și filosofia în general, nu mai poate oferi „răspunsuri”; ea nu este „știința mamă” a dreptului. Mai mult decât atât, sistemele filosofice nu contribuie cu nimic concret la această disciplină, drept pentru care se naște o nouă întrebare: **Ce trebuie**

²² B. Melkevik, *Reflecții asupra filosofiei dreptului* (trad. C. Drăcșineanu), Ed. Cugetarea, Iași, 2003, p. 12.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 13.

²⁷ *Idem*, *Horizons de la philosophie du droit*, L'Harmattan et Sainte-Foy, Les Presses de l'Université Laval, Paris, 1998, p. 91.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Argumentele raționalului așa cum sunt văzute de individ.

²⁹ *Ibidem*.

să fie filosofia și filosofia dreptului astăzi?³⁰ Răspunsul nu se lasă mult așteptat: „*filosofia dreptului nu poate fi decât o activitate argumentativă și nu poate, prin urmare, decât să acompanieze procesul elaborării unor argumente și raționamente valabile.*”³¹

- Filosofia dreptului trebuie să ne ajute, să ne deschidă convingerile, concepția asupra societății, politicii sau dreptului, a valorilor către o dezbatere critică³². „*Nu trebuie să căutăm răspunsuri deja formulate în lucrările cu referire la filosofia dreptului, ci, mai curând, instrumentele necesare procesului de cunoaștere a propriilor persoane și a societății în care trăim.*”³³

- Prin argumentarea diferitelor abordări pe care le întâlnim, filosofia dreptului ne permite să obținem o clarificare a realității sociale; însă, lucrul cel mai important – după cum afirmă Melkevik – filosofia dreptului „*trebuie să ne facă să devenim conștienți de prejudecățile noastre.*”³⁴

Văzută strict din punct de vedere argumentativ, filosofia dreptului ne ajută să supunem propriile noastre argumente, unui examen critic și rațional, în scopul optimizării raționalității și umanismului care trebuie să constituie orizontul argumentațiilor noastre³⁴. Numai în acest fel, filosofia dreptului ne poate îndruma spre o mai bună înțelegere a propriilor noastre persoane, ne permite să ne familiarizăm cu diversele moduri de gândire, ne permite „*să constatăm maniera în care persoane diferite percep relația dintre individ și societate, dintre drept și morală, dintre polis și logos ... mai mult, să înțelegem de ce unele consideră anumite argumente mai convenabile decât altele.*”³⁵

- Filosofia dreptului „*trebuie considerată mai degrabă ca un melanj de debateri, schimburi, comunicări, enunțuri ... trebuie să-și pună argumentele la încercare în spațiul public, fără a beneficia de privilegii.*”³⁶. Rolul său modern nu poate fi decât argumentativ.

5. Care este relația dintre Enciclopedia dreptului, Filosofia dreptului și Teoria generală a dreptului?”

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem*, p. 11.

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.* „*Aristotel sau Platon, dar și Kant, Fichte și Hegel într-o epocă total diferită, sau Dworkin, Rawes și Habermas mai recent, nu pot, în opinia noastră, să facă obiectul unei cercetări asupra Adevărului, dar ei sunt niște interlocutori cu care ne confruntăm în ideile în materie de drept, societate sau etică*” – afirmă în continuare Melkevik.

* „*Cum se formează argumentele noastre? Care sunt parametrii pe care îi utilizăm? Judecata noastră este condiționată de prejudecăți sau influențată de convingerile noastre exclusive?*” – sunt noi și pertinente întrebări pe care și le pune Melkevik, pentru care „*reflecția filosofică – din punct de vedere argumentativ – trebuie să ne conducă spre o analiză mai profundă a propriilor noastre argumente*” (op. cit., p. 13).

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem.*

” În doctrină – potrivit lui Văllimărescu, care face o incursiune științifică în rândul teoriilor care concep într-un fel sau altul Enciclopedia dreptului – există cinci importante concepții:

1. **Enciclopedia dreptului – studiu reprezentativ al diferitelor ramuri de drept** (Lagus, Hunius, Vorborg, Holt Zendorff, Namur, Orban);
2. **Enciclopedia dreptului – studiu introductiv la știința dreptului** (Oudot, Capitant, G. Maz, Bonnacase, Levy, Ulmann);
3. **Enciclopedia dreptului se confundă cu filosofia dreptului**;
4. **Enciclopedia dreptului** – concepută ca un studiu de ansamblu al tuturor ramurilor dreptului – și **filosofia dreptului** – concepută ca știință care caută bazele dreptului în noțiuni *a priori* – se vor confunda într-o a treia, **teoria generală a dreptului** (Müller);
5. **Enciclopedia – o știință specială, o știință autonomă** (Hegel, Shelling, Ahrens).

• **Enciclopedia dreptului are un obiect mai puțin vast decât filosofia dreptului;** ea „se mărginește să caute și să explice ce este dreptul... filosofia dreptului, din contră, pornește de la filosofie, de la concepțiile mari despre viață și confruntându-le cu rezultatele științei caută să ajungă la rezultatele sale” (M. Djuvara);

• **Enciclopedia dreptului reprezintă un studiu introductiv, pregătitor la știința dreptului;** rolul acesteia este numai de a da primele noțiuni, de a netezi calea, pe când filosofia dreptului are drept scop de a ne da o sinteză, de a evidenția rezultatele generale care se desprind din știința dreptului (G.Mironescu);

• **Enciclopedia juridică este „o încoronare a studiilor de drept, ceea ce este egal cu filosofia dreptului... Studiile de drept trebuie sfârșite cu filosofia dreptului, care este forma cea mai superioară de investigație”** (T. Ionașcu);

• Enciclopedia dreptului studiază „articulațiunea însăși a gândirii juridice, căutând să determine în felul acesta ce este esențial dreptului și se regăsește în toate ramurile și manifestațiunile lui, ea distinge astfel dreptul de celelalte discipline științifice” (M. Djuvara);

• „Enciclopedia dreptului este înainte de toate un studiu preliminar, de orientare, înfățișând o sinteză cât mai strânsă și pe cât posibil mai ordonată a întregii științe a dreptului” (M. Djuvara);

• **Enciclopedia juridică este puntea de legătură necesară introducerii în cercetarea filosofică a dreptului.** Obiectul Enciclopediei – definiția dreptului ca realitate socială, clasificările dreptului, originea și evoluția sa istorică, principiile ideologice care justifică autoritatea sau obligativitatea interioară a dreptului, istoria doctrinelor generale și filosofice în drept (E. Speranția);

• **filosofia dreptului consideră dreptul ca un tot unitar** în tot ceea ce are el intenție cu sine însuși întotdeauna și pretutindeni; ea este subversivă pentru că încearcă să aducă ceea ce este trecător (socialul și politicul) spre o idee perenă (E. Speranția);

• **filosofia dreptului reprezintă cercetarea originii dreptului, a fundamentului său și a principiilor generale** după care se stabilesc și evoluează normele de drept (A. Văllimărescu);

• **filosofia dreptului este singura care poate aduce o întemeiere corespunzătoare dreptului;** ea are ca scop fundamentarea spirituală a dreptului care, înglobând știința, îi oferă posibilitatea să urce spre principii sau primele cauze (E. Speranția);

• **între enciclopedia și filosofia dreptului nu pot exista raporturi ca între două discipline diferite,** ci simple raporturi de la parte la tot, enciclopedia înglobând filosofia dreptului (A. Văllimărescu).

Față de toate aceste teorii și concepții, ne **prezentăm propriul nostru punct de vedere:**

• **Enciclopedia** – în sens etimologic – reprezintă studierea unui ciclu de cunoștințe; ea presupune existența mai multor situații, studierea acestora într-o manieră sistematică;

• dacă putem considera că în afara unui studiu general al unor științe – ceea ce poate face obiectul unei *enciclopedii generale* – poate exista și o abordare (cercetare) enciclopedică sumară, a tuturor ramurilor unei științe, atunci credem că din această perspectivă putem vorbi de o *enciclopedie specială*, iar aplicat la drept, despre o enciclopedie a dreptului;

• altfel spus, vom considera că Enciclopedia dreptului studiază/cercetează dreptul în ansamblul și generalitatea sa, achiesând, astfel, la concepția lui E. Picard (care admite că Enciclopedia privește dreptul sub toate aspectele sale, urmărește ce este permanent în drept și cum acest element permanent se manifestă în formele trecătoare ale dreptului);

- **Filosofia dreptului**, ca disciplină de studiu, are drept obiect principiile generale ale dreptului, originea sa, modul de formare, regulile după care evoluează categoriile și instituțiile juridice;

- filosofia dreptului poate fi concepută ca o *metafizică juridică*^{***}, în sensul că, într-o asemenea dimensiune, ea cercetează *realitatea, absolutul, ideea ce se ascunde în spatele fenomenelor*;

- spre deosebire atât de Enciclopedia juridică – care poate fi considerată predecesoarea Teoriei generale a dreptului –, dar și de Filosofia dreptului, **Teoria generală a dreptului** studiază fenomenul juridic în complexitatea sa, rezultatele acestui studiu exprimă o serie de experiențe ce apar ca adevărate complexe de valori, în care viața juridică a pus ceva general valabil și stabil³⁷;

- **obiectul Teoriei generale a dreptului** îl reprezintă „*ceea ce este comun în toate ramurile dreptului, în orice timp și în orice loc... adevărul și adâncul înțeles al acestei discipline îl reprezintă sinteza tuturor principiilor care domină dreptul*”³⁸.

BIBLIOGRAFIE:

1. M. Bădescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Sitech, Craiova, 2013;
2. I. Craiovan, *Introducere în filosofia dreptului*, Ed. All Beck, București, 1998;
3. M. Djuvara, *Teoria...*
4. A. Enirco, *Corso Di Diritto Naturale O Di Filosofia del Diritto (trad. Marghieri, Napoli, 1873)*;
5. Șt. Georgescu, *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2 500 de ani*, Ed. All Beck, București, 2001;
6. B. Melkevik, *Reflecții asupra filosofiei dreptului (trad. C. Drăcșineanu)*, Ed. Cugetarea, Iași, 2003;
7. Gh. Mihai, *Prelegeri de filosofia dreptului. O perspectivă renautiană*, ed. a II-a, Ed. Mirton, Timișoara, 2003;
8. N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2002;
9. G. del Vecchio, *Lecții de filosofie juridică*, Ed. Europa Nova, f.a.;
10. G.B. Vico, *De universi Juris uno principio et fine uno, 1720*.

^{***} Și aici ne apropiem de concepția lui Hubert.

³⁷ N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. All Beck, București, 2002, p. 9.

³⁸ M. Djuvara, *Teoria...*, p. 100.

TESTAMENTELE EXTRAORDINARE ÎN EPOCA POSTCLASICĂ

Prof. univ. dr. Ioan Cristinel MURZEA
Universitatea Transilvania din Braşov
Facultatea de Drept

Abstract:

This paper proposes an analysis of extraordinary wills applicable during lately Roman law, to those persons who were in special circumstances. There will be treated the peculiarities of the following types of wills – the blind's will, deaf and dumb's will, illiterate's will, tempore pestis conditum will, ruri conditum will, parentum inter liberos will, will for church and charity institutions and military will.

Keywords: extraordinary will, the blind's will, deaf and dumb's will, illiterate's will, tempore pestis conditum will, ruri conditum will, parentum inter liberos will.

§ Testamentele extraordinare

În ultima perioadă a dreptului roman, pe lângă formele obișnuite de testamente, au fost recunoscute anumite forme speciale, aplicabile celor care se află în anumite situații sau care dispun de patrimoniul lor, *mortis causa*, într-un anumit mod. Numeroase constituțiuni ale împăraților s-au ocupat de testament, forma pe care o îmbracă testamentele fiind un mijloc de probă și o garanție a bunei lor redactări – constituțiunile care moderează formalitățile cerute de lege, pentru a asigura testatorului posibilitatea de a recurge la acest act, când, din contră, impun formalități mai riguroase, pentru a se asigura probarea și claritatea voinței autorului, persoană infirmă, în ceea ce privește testamentul.

§ Testamentul orbului

În epoca clasică nu prezenta nicio particularitate, evident, orbul putea recurge doar la testamentul oral¹, asemenea celui care și-a pierdut mâinile². Orbul trebuia să aibă un

¹ Paul, *Sententiae*, 3.4a 4.

² Paul, *Sententiae*, 3.4a 4a.

testament atestat de opt martori, al optulea martor fiind *tabularius*-ul orașului, în fața căruia autorul își manifestă voința, care, redată în scris de către *tabularius*, era citită în prezența martorilor și confirmată de către testator. Intervenția *tabularius*-ului era necesară sub sancțiunea nulității - acesta fiind investit cu o autoritate cvasipublică³, pentru o mai bună garantare. Împăratul Justin I (518-527) declară într-o constituțiune⁴ confirmată⁵ de Justinian că aceasta era singura formă de testament la care orbul are acces.

§ Testamentul surdomutului

Testamentul trebuia să fie scris în întregime de mâna surdomutului, înainte de a fi semnat de martori. Această formă de testament a fost reglementată printr-o constituțiune⁶ dată de Justinian, primul care a admis accesul surdomuților la acest act.

§ Testamentul analfabetului

În epoca clasică, cel care nu știa sau nu putea să scrie putea recurge doar la testamentul oral, fiind probabil exclus de la testamentul scris; documentul putea fi redactat de către un tert, dar practic testatorul nu putea ști dacă voința sa a fost fidel redată. Theodosiu al II-lea și Valentinian, într-o constituțiune⁷ preluată de la Justinian, cer ca testamentul analfabetului să fie redactat în prezența unui al optulea martor, care subscria în locul testatorului, absența acestuia atrăgând după sine nulitatea testamentului.

§ Testamentul *tempore pestis conditum*

Dacă testatorul este bolnav de ciumă sau o altă maladie contagioasă, în scopul evitării răspândirii maladii, pentru întocmirea unui testament valabil se renunța la principiul *unitasactus* printr-o constituțiune⁸ dată de Dioclețian (284-305), păstrându-se toate celelalte formalități și numărul martorilor. Martorii nu sunt obligați să se afle toți în prezența bolnavului, îngăduindu-se ca aceștia să meargă pe rând pentru a subscrie, fiind suficient chiar și să comunice cu testatorul printr-un mijloc oarecare⁹.

§ Testamentul *ruri conditum*

Pentru testamentele făcute la țară, unde este uneori dificilă reunirea numărului de martori liberi ceruți de lege, o constituțiune¹⁰ a lui Justinian menționează că testamentul va fi valabil și când este semnat de numai cinci martori, chiar dacă aceștia sunt analfabeți. Pentru cei care nu pot sau nu știu să scrie ceilalți martori vor subscrie în locul lor, dar

³ B. Biondi, *Corsa de diritto romano*, Milano, 1942, p. 67.

⁴ C.6.22.8.2 (Justinus, a. 521).

⁵ Inst. 2.12.4.

⁶ C.6.22.10 (Justinianus, a. 531); Inst. 2.12.3.

⁷ Nov. Th. 16.3; C.6.23.21.2 (Theodos et Valentin, a. 439); P.F. Girard, *op. cit.*, p. 865.

⁸ C. 6.23.8.1 (Diocl. Maxim., a. 290).

⁹ P. Noailles, *Droit romain*, p. 102.

¹⁰ C.6.23.31.3 (Justinianus, a. 534).

aceștia au obligația de a declara sub jurământ, după moartea testatorului, dacă a fost exact reprodusă voința sa¹¹.

Voluntas intestati

Dacă testatorul, revocând testamentul precedent, instituie moștenitori pe cei care ar fi chemați prin lege, este suficientă simpla voință confirmată cu jurământ de către cei cinci martori, cum reiese dintr-o constituțiune dată de Theodosiu al II-lea și preluată de Justinian¹². Această *voluntas in testati* nu era un adevărat testament, deoarece determină deschiderea succesiunii *ab intestat*, dar este eficace în ceea ce privește revocarea testamentului precedent¹³.

§ Testamentul *parentum inter liberos*

O constituțiune¹⁴ a împăratului Constantin (306-337) - lege ce are probabil un precedent clasic, respectiv o lege dată de Dioclețian privind *divisio parentis inter liberos*¹⁵ - stabilea că, dacă tatăl, fără respectarea formei testamentare, și-a manifestat voința de a institui descendenții chemați prin lege, trebuie respectată dorința autorului în ceea ce privește desemnarea cotelor, orice altă dispoziție în favoarea străinilor fiind nulă. Theodosiu al II-lea va decide¹⁶ că un testament astfel redactat, chiar fără numărul de martori ceruți de lege, este valabil în acest caz, chiar când beneficiarii nu sunt sub puterea paternă a testatorului¹⁷, iar Justinian stabilește¹⁸ anumite formalități de îndeplinit, respectiv datarea documentului¹⁹, indicarea cotelor să fie făcută în litere, nu în cifre, iar actul să fie în întregime scris și semnat de mâna testatorului. Acest act nu era propriu-zis un testament, nici un codicil, ci o dispoziție specială²⁰ *mortis causa*, asimilată testamentului, făcută fără *solemnitatis adminicula* și a cărei eficacitate se sprijină cu totul pe voința autorului (C.Th.2.24 1. - *solis nixae radicibus voluntatis*).

§ *Divisio parentis inter liberos*

În timp ce, în cadrul dispoziției *inter liberos* ascendentul stabilește cotele ce revin descendenților, iar în acest mod actul are aproape caracterul unui testament, în *divisio pater familias*, în cadrul cotelor legale, fără intenția de a modifica devoluția legală,

¹¹ V. Arangio-Ruiz, *Derecho romano*, p. 480

¹² Nov.Th.16.7.; C.6.23.21.5 (Theodos et Valentin, a. 439).

¹³ P. Collinet, *Les sucesiones*, Paris, 1930/31, p. 156.

¹⁴ C.Th.2.24.1 (Constantinus, a.321 sau 324), prin C.3.36.26 (Constantinus, a. 318 sau 321) doar confirmă *divisio parentis inter liberos* din timpul lui Dioclețian.

¹⁵ C.3.36.16 (Diocl. et Maxim., a. 293); S. Solazzi, *L'origine del testamentum inter liberos*, *Studia et documenta historiae et iuris*, Roma, 10 (1944), p. 356.

¹⁶ Nov.th.16.5; C.6.23.21.3 (Theodos et Valentin, a. 439).

¹⁷ N. Corodeanu, *Curs elementar de drept roman*, p. 86

¹⁸ Nov.107.1 și 2 (Justinianus, a 541).

¹⁹ I.C. Cătuneanu, *Drept privat roman*, p. 505.

²⁰ B. Biondi, *op. cit.*, p. 68; M. Amelotti, *op. cit.*, p. 245

repartizează bunuri individuale descendenților săi - realizând astfel dinainte un partaj al acestora, obligând astfel magistratul ce prezidează împărțirea succesiunii. *Divisio inter liberos* nu este un testament, ci o dispoziție *mortis causa* privind repartizarea de bunuri individuale ce fac parte din masa succesorală. În epoca clasică nu era necesar actul scris²¹, dar Justinian va impune ca actul, scris în întregime de mâna tatălui, să fie subscris de către descendent sau de majoritatea fiilor²².

§ Testamentul în favoarea bisericii și al instituțiilor de binefacere

Împăratul Constantin va admite pentru prima dată că se poate testa, fără restricții privind forma actului, în favoarea bisericilor²³, ulterior dispoziția fiind extinsă de către Marcian și în ceea ce privește instituțiile de binefacere²⁴, fie că voința este exprimată oral sau în scris pentru Leon 1, respectiv pentru Justinian va avea valoare doar voința exprimată în scris²⁵.

§ Testamentul militar

Testamentul pentru care dispensa privind formele ordinare a fost cea mai radicală este *testamentum militis*. Acesta era scutit de toate regulile ce priveau forma testamentelor și de majoritatea celor ce priveau fondul testamentului ordinar.

Testamentum militis nu reprezintă atât o formă extraordinară de testament, comparabilă cu testamentul militarilor din legislațiile moderne, cât un regim particular, privind forma și fondul, aplicabil soldaților, un regim ce constituie un privilegiu personal fondat pe statutul de *militis*²⁶. Acesta a apărut ca urmare a provincializării armatei²⁷, apărută la sfârșitul Republicii și devenită cvasicompletă în timpul lui Vespasian (69-79). Fenomenul a dus la o infuzie de principii grecești, ca urmare a imposibilității de a sustrage marea masă a militarilor de origine elenă de sub persistenta influență a concesiilor juridice provinciale.

S-a afirmat că virtutea instrucțiunii adresate guvernatorilor – *mandata*²⁸ – soldații ar fi avut posibilitatea de a alege între formele romane și formele locale, dar, odată alegerea făcută, aceștia trebuiau să respecte exigențele sistemului juridic adoptat. Astfel, soldatul cetățean putea să testeze în mod valabil folosindu-se de formele grecești, iar soldatul peregrin de formele romane, chiar *per aes libram*, dacă ar fi dorit-o²⁹.

Într-o altă opinie s-a susținut că testamentul militar era o tentativă de adaptare a provincialilor la caracterul latin al armatei³⁰, afirmație contestată de Amelotti care vede

²¹ D.10.2.20.3 (Ulpianus 19 ad ed.).

²² Nov.18.7; Nov.107 (Justinianus, a. 541).

²³ C.Th.16.2.4; C.1.2.1 (Constantinus, a. 321); B. Biondi, *op. cit.*, p. 69.

²⁴ Nov.Marc.5.2; C.1.2.13 (Valentin. et Marcian., a. 455).

²⁵ C.1.2.14.1 (Leo. et Anthem., a. 470), respectiv C.1.2.25(26).2 (Justinianus, a. 530).

²⁶ B. Biondi, *op. cit.*, p. 71.

²⁷ N. Hannestad, *op. cit.*, p. 228. 9

²⁸ P.F. Girard, *op. cit.*, p. 866.

²⁹ J. Macqueron, *Revue historique de droit français et étranger*, 24, 1945, p. 144, 146

³⁰ von Bolla, *Zum romischen Militartestament*, Studi, Arangio-Ruiz, 1, p. 273.

în acest testament mai degrabă o cedare a statului în fața exigențelor de natură juridică ale provincialilor, cedare motivată de interesele expansive ale Imperiului³¹, respectiv pentru a favoriza recrutarea soldaților³². Privilegiile acordate militarilor sunt atât de diverse încât este imposibil de a le coordona într-o concepție unică. În orice caz, testamentul militar nu poate fi privit ca un exclusiv produs al influenței grecești și nici ca o transformare a testamentului *in procinctu*, care era în desuetudine încă în vremea lui Caesar³³. Testamentul intră în uzul militarilor încă din timpul lui Caesar, care acordă o *temporalis concessio*, dată la care testamentul *in procinctu* era de mult căzut în desuetudine. Numeroase constituțiuni imperiale s-au ocupat de acesta, compoziția sa fiind definitiv reglementată în timpul Imperiului. În timpul lui Titus (79-81), Domițian (81-96) și Nerva (96-98), testamentul a avut o dezvoltare autonomă: *militibus liberam testamenti factionem primus quidem divus Julius Caesar concessit: sed ea concessio temporalis erat postea vero primus divus Titus dedit: post hoc Domitianus: postea divus Nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit: mandatis: Cum in notitiam meam prolatum sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri, quae possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum revocentur et cum militones simplicitati eorum consulendum existimavi, ut quoquomodo testati fuissent, poterint sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris*³⁴ – divinul Julius Caesar cel dintâi a acordat militarilor libera confecționare a testamentului. Dar această concesiune a fost temporară. După aceea a dat-o primul divinul Titus, apoi Domițianus. Pe urmă divinul Nerva a adus pentru militari cea mai plină de încredință pe care a urmat-o și Traian și de atunci a început a se insera în mandate un fel de capitol (mandat în sens de ordin imperial): fiindcă mi s-a făcut cunoscut că deseori se aduc testamente rămase de la ostași, care pot fi supuse discuției, dacă după diligența și observațiunea legilor trebuiau să fie revocate. Urmăritor dezinteresului sufletului meu pentru cei mai buni și fideli ostași am socotit că trebuie ajutată simplitatea lor așa că oricum vor testa să fie valabilă voința lor. Să facă așadar testamentul cum vor voi; să-l facă cum vor putea, să fie de ajuns pentru împărțirea bunurilor lor nuda voință a testatorului³⁵. Sub Traian (98-117), testamentul militarului de carieră primește o sancțiune stabilă³⁶ și nu mai este supus, din punct de vedere al formei, reglementărilor dreptului civil iar, în ceea ce privește fondul, acesta era dispensat de o importantă cantitate a regulilor de drept civil privind facerea testamentului.

Forma testamentului nu mai necesită realizarea unei prealabile mancipațiuni, nici măcar a unei declarații, unui act scris sau semnăturile martorilor³⁷. O formă oarecare scrisă sau orală, dar prin care să fie exprimată clar voința testatorului, este suficientă

³¹ M. Amelotti, *op. cit.*, p. 91.

³² P. Collinet, A. Giffard, *op. cit.*, p. 389

³³ C.St. Tomulescu, *op. cit.*, p. 205.

³⁴ D.29. 1. 1.pr.(Ulpi anus 45 ad ed.).

³⁵ N. Corodeanu, *op. cit.*, p. 87, 88

³⁶ P.F. Girard, *op. cit.*, p. 866.

³⁷ Gaius, *Institutiones*, 2.109, dar această strictă respectare a formelor de la întocmirea testamentelor a primit unele îngăduințe, prin constituțiuni imperiale, cât privește pe militari, din cauza prea marii lor neîndemânări; astfel, aceștia fac testamente în regulă, chiar și fără a fi întrunit numărul legal de martori, fără a se fi folosit procedeul vânzării averii și fără a-și fi declarat public testamentul (trad. de A.N. Popescu, *op. cit.*, p. 151).

pentru ca testamentul să fie valabil, aceeași libertate de formă fiind acordată și pentru revocarea testamentului. Gaius spune că rigorile dreptului în confecționarea testamentului militarilor au fost îndepărtate pentru *imperita*, respectiv marea lor ignorantă; cu atât mai mult cu cât se aflau într-un mediu în care consultațiile juridice și posibilitățile de ajutor nu existau³⁸. De asemenea, o anumită contribuție a avut și influența dreptului grecesc lipsit de forme în materia de acte patrimoniale, care a dat pentru militari un testament fără forme, un testament care trăiește prin exprimarea voinței testatorului – fără necesitatea sigiliilor, a *subscriptio* și *superscriptio* sau a unui număr determinat de martori etc. Singura problemă ce apare este probarea sa ulterioară, care, de altfel, se poate realiza în orice condiții³⁹. Constantin I, printr-o constituțiune, definește modul de realizare a testamentului: *quo modo possint aut velint*⁴⁰ - cum pot sau cum vor; în plus constituțiunea cere să apară numai voința muribundului. Astfel, testamentul, lăsând la o parte problema probării acestuia, va fi valabil chiar dacă este scris de militar cu sânge pe pavăza sa sau cu vârful sabiei pe nisip, înainte de a intra în luptă; evident, în practică voința va fi manifestată într-o formă care să nu facă imposibilă probarea ulterioară a testamentului. Acest privilegiu este acordat, la început, doar soldaților aflați în campanie, ca mai apoi să fie extins pentru toți soldații de pe uscat și de pe mare⁴¹. Prevederi aproape identice acordă *testamentum militis* chiar și civililor ce însoțesc armata și mor în teritoriul inamic⁴², chiar și soldații muți sau surzi având acces la acest testament⁴³. De asemenea, puteau testa chiar și soldații condamnați *ex militari delicto*, dar numai în urma unei concesi speciale⁴⁴. Împăratul Marcus Aurelius (161-180) va permite chiar și soldaților *filius familiae* să testeze, dar numai asupra bunurilor achiziționate *in castris*⁴⁵, acesta fiind punctul de plecare al instituției *peculium castrense*, a cărei elaborare a urmat o cale autonomă față de testamentul militar.

Testamentul făcut în perioada dintre înrolare și lăsarea la vatră își conservă valabilitatea încă un an, dacă soldatul a obținut o *honestia* sau o *causaria missio*, iar dacă acesta a fost lăsat la vatră *ignominiae causa*, testamentul își pierde automat validitatea⁴⁶. În orice caz, după lăsarea la vatră, nu mai poate face un testament militar, la redactarea unui nou testament trebuie să utilizeze formele ordinare⁴⁷. Pentru veteranii din Egipt s-a admis posibilitatea de a face un testament militar chiar și după lăsarea la vatră⁴⁸. De asemenea, testamentul militar este declarat a fi independent de variațiile pe care le-ar putea avea

³⁸ Noailles, *op. cit.*, p. 103.

³⁹ Biondi, *op. cit.*, p. 72.

⁴⁰ C.6.21.15.pr. (Constantinus, a. 334).

⁴¹ D.37.13.1.1 (Ulpianus 45 ad.ed).

⁴² D.29.1.44 (Ulpianus 45 ad.ed) și D.37.13.1.pr (Ulpianus 45 ad.ed); V. Arangio-Ruiz, *op. cit.*, p. 480.

⁴³ D.29.1.4 (Ulpianus I ad.ed).

⁴⁴ D.29.1.11.pr (Ulpianus 45 ad.ed); D.28.3.6.6 (Ulpianus 10 ad.sab.); D.24.1.32.8 (Ulpianus 33 ad.sab.); D.32.22.1 (Hermogenianus 4 iuris epit.); D.38.12.1 (Macer 2 de re milit.); C.6.21.13 (Valerianus et gallienus, a. 254).

⁴⁵ Ulpian, *Regulae*, 20.10; Inst.2.I 2.pr.

⁴⁶ M. Amelotti, *op. cit.*, p. 84; B. Biondi, *op. cit.*, p. 75.

⁴⁷ D.29.1.17.4 (Gaius 15 ad.ed.provinc.).

⁴⁸ Gnomon, § 34.

*status familiae*⁴⁹, respectiv emanciparea sau adopțiunea. Legat de conținutul testamentului militar, sursele juridice clasice subliniază independența acestuia față de principalele norme ale sistemului testamentar roman. Astfel, acest testament admite *heredis institutio ex re certa*⁵⁰, în ciuda celebrei reguli *nemo partim intestatus, partim testatus descendere potest*⁵¹; poate institui moștenitori sub un termen suspensiv cert, sub un termen extinctiv ori o condiție rezolutorie⁵² – contrar principiului *semel heres, semper heres*⁵³. În testamentul militar se pot, în mod vădit, institui erezi sau onora cu legate chiar și persoane ce, în mod normal, nu au capacitate de a culege o moștenire. Sunt admiși să primească peregrinii și latinii iuniani, ce erau excluși de la *ius civile* și, respectiv, de *lex Iunia Norbana*, celibatarii excluși de *lex Julia de maritandis ordinibus* din anul 17 î.Hr., orbi, cei căsătoriti fără copii, care nu puteau dobândi decât jumătate din ceea ce li s-a lăsat prin testament ca urmare a *lex Papia et Poppaea* din anul 9 d.Hr. și deportații⁵⁴.

Totuși, rămân excluși sclavii proprii nedezrobiți, *servus poenae*, femeile imorale, iar Justinian îi va include și pe eretici⁵⁵. Soldații din Egipt nu pot să lase decât persoanelor capabile să primească prin testamentul ordinar și peregrinilor ce aparțin aceleiași națiuni cu cea căreia i-a aparținut testatorul înainte de a primi cetățenia romană⁵⁶. Soldatul putea face mai multe testamente, iar noul testament nu atrăgea, ca în dreptul civil⁵⁷, completa nulitate a celui anterior făcut. Aceste două testamente pot și trebuie să fie aplicate. Testamentul mai vechi⁵⁸ va fi aplicat în măsura în care noile dispoziții testamentare nu-l fac imposibil de aplicat. Dacă dispozițiile noului testament fac imposibilă aplicarea celui anterior făcut, acesta ar fi o formă indirectă, dar sigură, de a revoca testamentul mai vechi.

Printre altele, testatorul nu este obligat să-și dezmoștenească expres *sui heredes*, dacă vrea să gratifice o altă persoană, iar în cazul în care a epuizat patrimoniul prin legate moștenitorii nu pot invoca *lex Falcidia*⁵⁹, de asemenea, moștenitorii legali excluși în mod injust de la succesiune nu pot apela la *querela inofficiosi testamenti*, testamentul militarilor fiind sustras acestei acțiuni⁶⁰. Totuși, anumite principii sunt explicit menținute și pentru *testamentum militis*, respectiv normele senatusconsultului Lebonian privind dispozițiile în favoarea celui care scrie testamentul, normele legale relative la condițiile

⁴⁹ D. 29.1.22 (Marcianus 4 inst.).

⁵⁰ D.29.1.12 (Papinianus 6 respag.).

⁵¹ Inst.2.14.5; C.St. Tomulescu, *op. cit.*, p. 208, n. 74, această maximă pare a avea totuși o origine postclasică.

⁵² D.29.1.15.4 (Ulpianus 45 ad ed.); P.F. Girard, *op. cit.*, p. 866, n. 3 și 874, n. 3; I.C. Cătuneanu, *op. cit.*, p. 506.

⁵³ D.28.5.89(88) *in fine* (Gaius I.S. de cas.), regulă considerată neromană, dar bazată pe un text din Gaius; C.St. Tomulescu, *op. cit.*, p. 208, n. 73.

⁵⁴ D.32.7.1 (Ulpianus 1 fideic.); 0.29.1.13.2 (Ulpianus 45 ad ed.).

⁵⁵ Sclavul propriu nedezrobit; 0.29.1.13.3 (Ulpianus 45 ad ed.), *servus poenae* și deportații: 0.29.1.13.2 (Ulpianus 45 ad ed.), femeile imorale; 0.29.1.41.1 (Tryphonus 18 dispag.) și 0.34.9.14 (Papinianus 33 quaest), ereticii: C.1.5.22 (Justinianus, a. 531).

⁵⁶ Gnomon, § 34, 35; M. Amelotti, *op. cit.*, p. 90, 93.

⁵⁷ Gaius, *Institutiones*, 2.144.

⁵⁸ P. Noailles, *op. cit.*, p. 104.

⁵⁹ *Lex Falcidia* din 714 R.F./40 î.Hr. este un plebiscit care interzice testatorilor de a face legate mai mari din averea pe care o lasă, toate legatele care vor depăși această proporție urmând a fi reduse.

⁶⁰ D.5.2.27.2 (Ulpianus 6 opin.).

ilicite și imorale, nulitatea dispozițiilor captatorii, limitele legale în materia dezrobirilor testamentare și interdicțiile privind fondul dotal⁶¹. La baza căderii în desuetudine a testamentului militar stă în primul rând atenuarea regulilor ce contraveneau testamentului ordinar, iar avantajul testamentului de a putea institui moștenitori peregrinii, categorie în care erau incluse adesea și rudele cele mai apropiate ale testatorului, dispar ca urmare a Constitutio Antoniniana din anul 212, ce acordă cetățenia romană aproape tuturor peregrinilor din imperiu⁶². Justinian va reduce testamentul militar la forma specială de testament permis soldaților numai în situații excepționale, respectiv *cum in expeditionibus occupati sunt*⁶³.

⁶¹ B. Biondi, *op. cit.*, p. 75; Ch. Mainz, *op. cit.*, p. 310.

⁶² Amelotti, *op. cit.*, p. 97, 98.

⁶³ C.6.21.17 (Justinianus, a. 529); P.F. Girard, *op. cit.*, p. 866.

GARANTAREA DISPONIBILITĂȚII INTERESULUI GENERAL – LIMITĂ A RESTRÂNGERII EXERCITIULUI LIBERTĂȚILOR

Prof. univ. dr. Dan Claudiu DĂNIȘOR

Universitatea din Craiova,
Centrul de Cercetări Juridice Fundamentale

Dedic acest studiu tatălui meu.

„Conceptele filozofice hrănite în liniștea vreunui cabinet profesoral ar putea distruge o civilizație. (...) În mod ciudat, filozofii noștri par să nu-și dea seama de efectele devastatoare ale activităților lor” (Isaiah Berlin, Lectie inaugurală ținută la Universitatea din Oxford – 31 octombrie 1958)

Abstract

The State may restrict the exercise of individual liberties only when the conditions demanded by art. 53 from the Constitution are accomplished. There are only some motives that can justify the restriction. The limits of the possibility to invoke the motives concerning the defense of the general interest can be subordinated to the idea of necessity of the restriction in a liberal society. This paper aims to configure in a more thorough analysis one of the limits, which implies that the State is obliged to guarantee the availability of the general interest when the restriction is ordered. The interest is “general” in opposition to “private” interests do to the fact that is available to all, and not because is superior to the interests of all others. “We say that something is available when anyone can dispose of that something whenever, when that something is not anything in particular, it is non-something in itself”¹. This approach of the general interest in the procedure of restriction of the exercise of rights and liberties implies that the national security, the public order or morality can be invoked only if they are considered as values in themselves and accordingly, only if by the restriction operated in their name the availability of the general interest is better assured. The procedural consequence is the priority of the procedure used to choose the method to defend the general interest upon the substance of one or another of those ways to satisfy the public good.

Keywords: availability of the general interest, restriction of the exercise of rights, particular interests, instrumental nature, procedure.

¹ Gh. Dănișor, *Metafizica libertății*, Ed. Paralela 45, 2006, p. 109.

§ Noțiunea juridică de interes general

Secolul trecut a fost marcat de înfruntarea, violentă din nefericire, a două moduri de înțelegere a raporturilor dintre individ și stat: totalitarismul și liberalismul. Prima filosofie a îmbrăcat forme aparent diverse, dar reductibile la faptul că statul primează asupra individului, că interesul general are întâietate valorică asupra intereselor individuale, că, așa cum afirma Hegel, „suprema datorie (a indivizilor, n.n.) este ca ei să fie membri ai statului. Când statul este confundat cu societatea civilă și se reduce destinația lui la apărarea proprietății și a libertății personale, atunci interesul indivizilor, ca atare, este scopul suprem în vederea căruia ei sunt reuniți (...). Statul stă însă în cu totul alt raport cu individul; în timp ce el este spirit obiectiv, individul însuși nu are obiectivitate, adevăr și caracter etic decât întrucât el este un membru al statului. Reunirea ca atare este ea însăși adevăratul conținut și scop...”². Și apărarea acestei „reuniri ca atare”, a ordinii pentru ordine, poate justifica restrângerea libertăților și drepturilor oamenilor.

Cea de-a doua filosofie consideră, dimpotrivă, că în relația individ – societate individul este primordial din punct de vedere valoric, că el are o valoare în sine, iar societatea și statul nu sunt decât instrumente pentru realizarea libertății lui, care devine astfel scopul oricărei structuri colective, inclusiv al statului.

Liberalismul este adesea pervertit în epoca actuală prin confundarea sa cu democrația și afirmarea procedurilor acesteia din urmă ca valori în sine. Democrația este însă doar un mijloc, printre altele posibile, de realizare a comunității liberale. Ea se bazează pe un *pactum societatis*, adică o formă de coexistență între cetățeni egali, generând o ordine de coordonare, opusă fiind autocrației, care se bazează pe un *pactum subjectionis*, transformând cetățenii în supuși, fiind astfel o ordine de supunere. Preocuparea democrației este astfel orizontală, căci ea se orientează spre coeziunea socială și spre distribuirea egalității, o egalitate care dorește să integreze și să ajusteze, în timp ce liberalismul se preocupă de spontaneitate și de superioritate. Structurarea datorată lui este verticală. Democrația este un mod de legitimare și de exercitare a puterii politice, în timp ce liberalismul este un mod de a concepe și realiza un scop social, libertatea individuală. Dacă scopul este pervertit și apărarea mecanismelor democratice devine mai importantă decât libertatea individuală, democrația însăși devine totalitară. Trebuie, deci, pentru ca libertatea noastră să fie garantată, ca statul democratic să nu pună interesele democrației înaintea libertății persoanelor, ca interesul general, chiar democratic urmărit, să nu primeze asupra intereselor noastre din punct de vedere valoric, ca el să rămână un mijloc, o procedură, nu un scop, o valoare. Reunirea oamenilor într-o societate liberală este făcută cu scopul ca fiecare „să rămână tot atât de liber ca și mai înainte”³.

În totalitarism, interesul general justifică restrângerea libertății, în timp ce în societatea liberală generalizarea unui interes nu este suficientă pentru a limita libertatea, chiar dacă această generalizare este obținută prin mijloace democratice. Aceste mijloace sunt axate în mod natural pe calculul intereselor sociale prin mijlocirea votului și pe negocierea politică. Interesul „general” rezultat nemijlocit din utilizarea acestor tehnici nu este suficient

² G.W.F. Hegel, *Principiile filosofiei dreptului sau elemente de drept natural și știință a statului*, Ed. Academiei, București, 1969, p. 278.

³ J.-J. Rousseau, *Contractul social*, Ed. Științifică, București, 1957, p. 99.

pentru justificarea restrângerii libertăților ori drepturilor, pentru că, „într-o societate justă, (...) drepturile garantate prin intermediul justiției nu pot face obiectul negocierii politice, nici al calculului intereselor sociale”⁴.

Întrebarea fundamentală este ce sens trebuie să aibă interesul general într-o societate liberală pentru ca restrângerea exercitiului drepturilor sau libertăților în numele lui să nu transforme mecanismele sociale în scopuri în sine, pentru ca oamenii să rămână la fel de liberi chiar dacă sunt supuși unor constrângeri.

Prima idee este deja cuprinsă în afirmațiile de mai sus: interesul general în numele căruia statul poate dispune restrângerea exercitiului libertăților este o generalizare politică. El trebuie să fie just determinat, adică determinat prin înseși mijloacele justiției, trebuie să fie juridic. Iar metoda juridică de conceptualizare este particulară. Finalitatea juridică a demersului cognitiv nu este determinarea rezultatului însuși, ci a metodelor de acțiune pentru atingerea scopului meta-juridic. Și aceasta într-un mod specific: nu acțiunea în sine este juridică, ci metodele de a face subiectul să aleagă un anumit tip de acțiune. Alegerea formei acțiunii este obiectul cunoașterii juridice. Determinarea scopului acțiunii este apanajul altor tehnici de cunoaștere: filosofică, politică, economică, sociologică etc. Determinarea metodelor de acțiune pentru realizarea materială a scopului social, de asemenea. Dreptul se mulțumește cu determinarea alegerii formei de orientare a subiecților în vederea unui tip de acțiune. Desigur, el va constrânge formele de alegere a scopului și metodelor, dar această constrângere nu se bazează pe eliminarea valorică a unora dintre ele, ci pe un echilibru formal între valori. Interesul general nu este deci, din punct de vedere juridic, o valoare.

Din punct de vedere juridic, interesul general nu are vreun conținut. El nu este ceva. Este o realitate formală, nu substanțială. Interesul general este, juridic vorbind, doar o procedură prin care se alege o formă a libertății de a acționa. El este astfel de aceeași natură, nu superior libertății. Diferența dintre interesul general și libertate este datorată doar perspectivei: pentru stat, libertatea este abstractă, iar interesul general concret, pentru individ, interesul general este abstract, iar libertatea concretă. Obiectivul construirii unei societăți liberale, opusă uneia totalitare, lămurește perspectiva necesară: libertatea este scop, deci ea este concretă, în timp ce interesul general este un mijloc, deci este abstract, lipsit de conținut în el însuși. El are un conținut doar când este contingent, conjunctural, finit, căci „finitatea contingentului (...) constă (...) în faptul că determinarea formei este deosebită de conținut, și dacă ceva este contingent (...) depinde de conținut”⁵. Din punct de vedere juridic, interesul general are un conținut doar dacă este conjunctural. Conținutul interesului general depinde de tipul amenințării la adresa libertății pe care o elimină apărarea lui. Nu apărarea interesului general în sine este scopul, ci eliminarea amenințării la adresa libertății.

Raporturile dintre interesul general și libertatea individuală nu sunt ierarhice. Interesul este „general” nu pentru că este superior intereselor individuale, ci pentru că este disponibil oricui și oricând. Disponibilitatea, nu superioritatea, îl face general.

⁴ J. Rawls, *Théorie de la justice*, Paris, Ed. Seuil, 1987, p. 30.

⁵ G.W.F. Hegel, *Enciclopedia științelor filozofice*, Partea întâi, *Logica*, §145, Ed. Academiei R.P.R., 1962, p. 266.

§ Înțelesul garantării disponibilității interesului general

„Spunem că ceva este disponibil atunci când de acel ceva se poate dispune de către oricine și oricând, atunci când acel ceva nu e ceva anume, este *ne-ceva* în el însuși”⁶. Disponibilitatea interesului general implică deci trei aspecte: accesibilitatea generală, accesibilitatea temporală și lipsa unui conținut substanțial. Invocarea interesului general pentru a restrânge exercițiul unor drepturi ori libertăți trebuie să fie făcută în așa fel încât el să rămână disponibil în toate cele trei sensuri.

1. Interesul general poate fi invocat ca motiv de limitare a libertății doar dacă el rămâne accesibil tuturor

Interesul general poate fi invocat ca motiv de limitare a libertății doar dacă el rămâne accesibil tuturor. Cei care suportă constrângerea trebuie să aibă acces la beneficiile rezultate pentru libertate din apărarea interesului general. Art. 53 din Constituția României are în mod evident în vedere acest sens al generalității interesului atunci când afirmă că măsura de restrângere a exercițiului dreptului sau libertății trebuie să fie *aplicată nediscriminatoriu*. Astfel, Constituția impune disponibilitatea interesului general: prin apărarea sa, persoanele suportă restrângerea și beneficiază de ea în mod egal, adică fără deosebire în raport de criteriile de nediscriminare enumerate de art. 4 C sau de altele de natura acelora. Dealtfel, criteriile enumerate au ca natură comună caracterul indisponibil al apartenenței la anumite grupuri (rasă, etnie, sex) sau caracterul procedural al participării la formarea spațiului public (apartenența și opinia politică). Disponibilitatea interesului general este garantată deci de imposibilitatea de a invoca apartenențe indisponibile pentru persoane pentru a justifica accesul diferențiat la spațiul public, care trebuie determinat doar procedural, nu substanțial.

Restrângerea libertății în numele interesului general trebuie să fie deci făcută în așa fel încât beneficiile spațiului public să fie disponibile fără discriminare tuturor. *A contrario*, orice restrângere care se bazează pe o indisponibilizare a interesului general pentru o categorie de persoane constituită pe criterii de natura celor de nediscriminare este neconstituțională.

Ceea ce trebuie foarte clar precizat este că interesul general *nu poate fi invocat* dacă este încălcată disponibilitatea lui, deci că această condiție este distinctă de cea prevăzută de art. 53 din Constituția României în alineatul al doilea. Este vorba deci de modul determinării interesului general, nu de modul determinării măsurii de restrângere. De exemplu, dacă interesul general este determinat ca interes al celor mai mulți care au o anumită religie (cum s-a întâmplat în România prin art. 3 al Decretul-lege nr. 126 din 24 aprilie 1990, care dispunea că „situația juridică a lăcașurilor de cult și a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-catolică) și au fost preluate de Biserica Ortodoxă Română se va stabili de către o comisie mixtă formată din reprezentanții clericali ai celor două culte religioase, *(ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri)* (s.n.)”, atunci el nu poate fi invocat în mod constituțional. Statul impune o restrângere a dreptului de proprietate în numele interesului general determinat în funcție de ponderea credincioșilor unui anumit cult. Interesul general

⁶ Gh. Dănișor, *op. cit.*, p. 109.

devine astfel indisponibil pentru credincioșii celui alt cult, inferiori ca număr, statul utilizând pentru determinarea caracterului general al interesului un criteriu discriminatoriu, religia, și încălcându-și necesara neutralitate⁷. Un alt exemplu este condiția de dispersie teritorială a cetățenilor care se pot asocia în partide politice, declarată de altfel, după mai multe ezitări, neconstituțională de către Curtea Constituțională⁸, căci aceasta era făcută în așa fel încât o minoritate etnică concentrată într-o parte a teritoriului să nu poată înregistra un partid politic, chiar dacă la nivelul populației României avea o pondere semnificativă. Statul opera și în acest caz, chiar dacă mai mascat, o restrângere a exercițiului libertății de asociere în numele interesului general, determinat în funcție de etnie, interesul general devenind indisponibil populației minoritare, în speță maghiarii. Oricum, libertatea de asociere a cetățenilor era limitată pe criteriul situației teritoriale a acestora, interzisă într-un stat unitar, în care libertățile sunt nu doar aceleași pentru toți, ci aceleași peste tot. Este vorba tot de o determinare a interesului general pornind de la un criteriu de natura celor enumerate de art. 4C.

2. Interesul general poate fi invocat pentru a justifica restrângerea exercițiului libertății doar dacă rămâne accesibil oricând

Interesul general poate fi invocat pentru a justifica restrângerea exercițiului libertății doar dacă rămâne accesibil oricând. Această generalizare a interesului în raport cu timpul îl face nu independent față de conjunctură, căci el este dimpotrivă, cum vom vedea, necesarmente conjunctural, ci accesibil în orice moment tuturor. *A contrario*, orice determinare a interesului general care îl face indisponibil în anumite momente este neconstituțională. Nu este vorba de condiția ca restrângerea să fie temporară, ci de o condiție distinctă, care implică modul determinării interesului general, nu modul determinării măsurii de restrângere a exercițiului drepturilor ori libertăților.

De exemplu, instituirea unor sisteme speciale, derogatorii de la procedura comună, în numele apărării securității naționale contra unor amenințări generice și perpetue, cum ar fi terorismul, face ca interesul general să nu mai fie temporar disponibil pentru cei care sunt suspectați de fapte calificate *a priori* drept terorism. Interesul general fiind definit prin opoziție față de o amenințare difuză și perpetuă, creează premisa unei eliminări temporare arbitrare a unor persoane de la egalitatea protecției publice. Este vorba nu de aplicarea discriminatorie a unui tratament diferit unor categorii de persoane, ci de definirea interesului general care stă la baza acestui tratament, definire care are ca fundament posibilitatea de a suspenda temporar beneficiile spațiului public pentru anumite persoane doar în baza calificării *a prioria* faptelor lor ca fiind încadrate într-un gen de amenințare neidentificabilă, pornind de la criteriile utilizate în mod obișnuit, la adresa securității naționale. Cum securitatea națională este un concept opozițional, instituirea unei opoziții față de o realitate nedefinibilă face ca ea însăși să fie contaminată de aceeași imposibilitate de încadrare precisă. Acest tip de încălcare a disponibilității temporale a interesului general este practică în România în ceea ce privește corupția. Fenomenul fiind difuz și generalizat, a determinat o definiție a interesului general care trebuie apărat prin eradicarea lui ca ținând de securitatea națională, concept care își extinde astfel sfera, justificând intervenția

⁷ Pentru detalii a se vedea, *Libertatea în capcană. Aporii ale justiției constituționale*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 82-86.

⁸ Decizia C.C.R. nr. 75 din 26 februarie 2015, www.ccr.ro.

unor proceduri speciale, implicând organe speciale, inclusiv serviciile secrete care garantează securitatea națională, în sfere ale relațiilor sociale care nu au în mod natural nicio legătură cu securitatea națională. Protecția publică a persoanelor care sunt doar suspectate de corupție este temporar indisponibilă. Ele nu mai pot invoca interesul general pentru a se proteja. Un exemplu relevant este diabolizarea procedurii care protejează Parlamentul de eventualele excese ale Ministerului Public față de parlamentari. Orice refuz de a „ridica” imunitatea este taxat ca fiind o protecție contrară interesului general acordată persoanei parlamentarului suspectat de corupție. Deși interesul general presupune ca funcționarea Parlamentului să nu fie periclitată prin luarea unor măsuri preventive sau urmărirea penală abuzivă a aleșilor poporului, modul definirii interesului general prin opoziție cu fenomenul difuz al corupției face ca parlamentarii să nu mai poată beneficia pe durata mandatului de protecția constituțională convenită.

3. Interesul general poate fi invocat pentru a justifica restrângerea exercițiului libertății doar dacă rămâne instrumental

Interesul general nu are un conținut în sine. Acesta este cel de al treilea sens al disponibilității sale. El este ne-ceva în el însuși. Problema este cum anume trebuie atunci determinat. O primă variantă, din nefericire cel mai ades utilizată, este să îl determinăm prin opoziție față de interesul particular. Această opoziție poate fi înțeleasă la rândul ei în două moduri: interesul general este o generalizare a intereselor private, o rezultată a lor, sau interesul general este calitativ diferit de interesele particulare, fiind interesul unei realități colective, unui spirit obiectiv, cum ar fi statul sau națiunea. Cea de-a doua metodă de a determina această realitate, în sine fără conținut determinat, pornește de la tipul de amenințare la adresa libertății individuale pe care apărarea interesului general o elimină. Este o metodă mai dificilă, indirectă fiind, dar care răspunde unei cerințe fundamentale a societății liberale: prioritatea libertății.

Prima variantă de generalizare a interesului poate fi compatibilă cu o societate liberală doar dacă generalizarea ia în calcul interesele particulare ale tuturor. Dificultatea constă în faptul că este practic imposibil să cunoaștem interesele tuturor, ceea ce implică în mod automat utilizarea unui set mai restrâns de interese cognoscibile și intervenția nediscriminării ca principiu de generalizare. De fapt, metoda este indirectă, căci ea depinde de modul înțelegerii egalității, și riscantă, pentru că glisează întotdeauna analiza de la determinarea interesului general la aplicarea nediscriminatorie a măsurii de restrângerea exercițiului libertății, cum am văzut mai sus. Riscul este ca pornind de la egalitate să nu mai putem să ajungem la libertate⁹. Facilitatea metodei este deci doar aparentă, căci sensurile egalității sunt prea multe și prea vagi, egalitatea întreținând, pe de altă parte, relații adesea opoziționale cu libertatea individuală. Cea de a doua metodă de generalizare, care face din interesul general interesul unei realități colective, este și mai riscantă. Ea este tipică totalitarismelor. Dacă interesul general este determinat ca fiind al națiunii sau statului ca realități distincte și superioare individului, atunci libertatea poate fi oricând restrânsă, pentru că interesul general nu mai este prin natură disponibil persoanelor.

Pentru a fi fundament al unei societăți liberale, interesul general trebuie să fie deci determinat pornind de la libertate. El rămâne disponibil doar cu condiția ca prin modul

⁹ A se vedea G. Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 344.

determinării lui să fie protejată libertatea individuală. Există, pornind de la acest tip de determinare a interesului general, anumite limite procedurale derivate din prioritatea valorică a libertății: interesul general este un instrument, nu un scop, deci trebuie determinat instrumental, nu valoric; cel care invocă motivele de restrângere trebuie să probeze că prin apărarea lor apără drepturile ori libertățile persoanelor, probând în același timp derivabilitatea protecției persoanelor din protecția interesului general; protecția acordată persoanelor prin apărarea interesului general trebuie să fie concretă; protecția rezultată pentru unele persoane din restrângerea drepturilor altora în numele cauzelor prevăzute de art. 53C trebuie să fie nemijlocită și statul trebuie să probeze că modul apărării interesului general este *a priori* apt să conducă la realizarea apărării drepturilor ori libertăților persoanelor¹⁰.

Securitatea națională, ordinea, sănătatea și morala publică nu au un conținut determinat în abstract. Conținutul lor depinde de tipul amenințării la adresa libertății pe care o elimină apărarea lor.

Noțiunile de securitate națională, ordine, morală, ori sănătate publică sunt noțiuni extrajuridice. Pentru a primi un conținut juridic, ele trebuie formalizate, ceea ce presupune că trebuie considerate ca neavând un conținut valoric în sine. Ele primesc un astfel de conținut doar pentru cei care operează în sferile nejuridice de acțiune în baza alegerii formale făcute în sfera dreptului. Din punct de vedere juridic, securitatea națională, ordinea, sănătatea și morala publică nu sunt deci valori.

Curtea Constituțională le consideră valori. Astfel, pentru ea, „valoarea socială, care constituie obiectul infracțiunii și, totodată, *obiectul ocrotirii juridice* pe care legiuitorul urmărește să o realizeze prin incriminarea și sancționarea penală a răspândirii de materiale obscene, este *morală publică*”¹¹(s.n.). Curtea face deci din valoarea perfecționistă în sine obiectul ocrotirii juridice, fără să determine care sunt persoanele și drepturile astfel ocrotite.

Valoarea perfecționistă sau interesul general nu mai sunt astfel disponibile. Ele nu mai asigură libertatea. Indisponibilizarea interesului general sau valorilor perfecționiste, prin transformarea lor în scopuri în sine, cu un conținut valoric, distruge derivabilitatea protecției libertății din protecția lor.

Viziunea juridică asupra conceptelor politice sau sociologice utilizate de art. 53 C presupune transfigurarea lor din concepte care descriu o realitate materială în concepte care descriu o *formă* de protecție a libertății. Astfel, morala publică are pentru un om politic o anumită consistență: ea înseamnă *ceva*. Pentru jurist însă ea rămâne disponibilă, adică ea poate fi utilizată de către oricine și oricând pentru a se proteja, doar dacă nu are un conținut, dacă este *ne-ceva*, adică doar o formă, pe care, protejând-o, protejăm libertatea cuiva. Conținutul ei este determinat doar prin prisma priorității procedurii de protecție a persoanei față de o morală concretă sau alta.

Dacă aplicăm acest tip de formalizare problemei raporturilor dintre morala publică și restrângerea libertății de exprimare, atunci restrângerea libertății este necesară într-o societate liberală doar dacă protecția unor persoane este prioritară față de apărarea moralității în sine, deci dacă morala rămâne disponibilă persoanei, nefiind impus un conținut al acesteia de către stat. Protecția persoanelor vulnerabile din punct de vedere

¹⁰ A se vedea articolul *Justificarea necesității restrângerii exercițiului drepturilor ori libertăților într-o societate liberală*, Revista română de drept privat nr. 1/2014, p. 48–59.

¹¹ Decizia nr. 19/2005, www.legalis.ro.

moral, a minorilor, de exemplu, nu trebuie făcută prin impunerea unei opțiuni morale, ci prin proceduri de evitare a contactului prematur cu anumite manifestări ale libertății de exprimare care ar putea fi moralmente periculoase pentru minor. Reacția procedurală precede astfel reacția substanțială, justul precede binele. În loc să impunem celui care se exprimă o opțiune morală, restrângându-i libertatea, impunem o procedură de încadrare a contactului minorilor cu posibilele materiale obscene rezultate din exercitarea libertății de exprimare.

Acțiunea statului pentru protecția interesului general sau valorilor perfecționiste trebuie să fie privită din punct de vedere juridic, adică nu prin raportare la scopurile sociale, ci la alegerea formală a metodei de acțiune. Din punct de vedere juridic, nu este relevant care acțiuni sunt valoric mai bune, ci cum putem să alegem una dintre multiplele posibilități fără să încălcăm un echilibru formal just între ele. După ce determinăm acest just echilibru, putem analiza substanța valorică a măsurilor care pot restrânge exercițiul drepturilor ori libertăților.

§ Primatul procedurii asupra substanței

Consecința determinării juridice a interesului general în materia justificării necesității restrângerii exercițiului unor drepturi ori libertăți într-o societate liberală este primatul procedurii de alegere a modului de apărare a interesului general asupra determinării substanței uneia sau alteia dintre aceste modalități de satisfacere a binelui public.

Statul trebuie să arate clar justetea procedurii de arbitraj între multiplele posibilități, în sine bune, de protecție a securității naționale, a ordinii, sănătății ori moralei publice. Omiterea acestei justificări sau inconsistența ei face ca măsura să nu fie necesară într-o societate liberală.

Disponibilitatea interesului general este garantată doar dacă persoanei îi este întotdeauna deschisă o cale procedurală de a face prioritară analiza echilibrului dintre interesul său și interesul general față de conținutul politic al acestuia din urmă. Accesul la justiție are astfel un sens diferit de accesul la judecător. El este accesul la prioritatea justului asupra binelui.

STABILITATE LEGISLATIVĂ ȘI CODIFICARE ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ

Prof. univ. dr. Virginia VEDINAȘ¹

Abstract

The article aims to analyze the legal stability as an essential component of the rule of law. The analysis relates to both constitutional and legal framework and to practice of competent public authorities for regulation. Equally, it is envisaged also the normative work of public administration authorities in a critical view, which reveals the “deviations” from requirements imposed by law and the principles of law equally. One of the reasons that governs them is the essence of an administrative code which, although is a project undertaken by all governments, is not yet translated into practice, which affects the legality of public administration activity.

Keywords: legislative stability, instability, legality, rule of law, public administration, administrative code, codification.

§ Considerații generale

„Importanța respectării principiului securității juridice pentru existența statului de drept impune o mai mare atenție acordată calității legii”². Calitatea legii și, mai departe, calitatea procesului de legiferare, în general, sunt elemente definitorii pentru o societate care aspiră la normalizare. Statul de drept a fost definit, în mod tradițional, ca acel tip de stat în care legea este respectată.

Sau, cum spunea Hegel, statul, *în care domnia oamenilor este înlocuită cu domnia legii*. Evoluția legislației contemporane impune regândiri și redefiniri în ceea ce privește inclusiv conceptele fundamentale ale dreptului.

Din ce în ce mai mult, **respectul legii trebuie înțeles atât din punct de vedere al subiectelor de drept care cad sub incidența legii, cât și din cel al subiectelor de drept public care sunt investite, prin Constituție, să legifereze.**

¹ Profesor la Facultatea de Drept a Universității din București, membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință; e-mail: verginia.vedinas@rcc.ro.

² I. Predescu, M. Safta, *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudentiale*, publicat pe <http://193.226.121/publications/buletin/8/predescu.pdf>, p. 18, consultat la 23.01.2015.

A *legifera* este o sintagmă pe care o înțelegem **în sens larg**, ea evocând toate actele normative care conțin reglementări cu caracter **primar, secundar sau terțiar, care sunt obligatorii pentru particularidar și pentru autorități, în egală măsură**.

Autoritățile contemporane sunt caracterizate, în general, printr-o accelerare în materie de legiferare, am putea spune chiar o frenezie, care creează probleme din punct de vedere al **fondului reglementării**, dar și al **procedurii** prin care se legiferează.

Este evident că în prezent se legiferează mult, dar, oare, se legiferează bine?³

În opinia noastră, este o întrebare retorică. Se manifestă carențe la toate nivelele de reglementare sau de legiferare, în sensul larg al termenului, pe care le vom analiza în secțiunile ulterioare ale prezentului material. Credem că deficiențele care se manifestă vizează, în egală măsură, **fondul reglementării**, conținutul actului normativ propriu-zis, cât și **procedura în care se legiferează**, precum și atitudinea față de procesul în care se realizează actul de reglementare, care relevă o lipsă de responsabilitate și de respect, în egală măsură.

O altă cauză care generează toate carențele pe care le-am evocat anterior vizează faptul că se legiferează *pro causa*, în considerațiunea unor situații concrete, a unor persoane determinate, care chiar nu au nicio legătură cu existența unei relații sociale obiective care să se impună a fi reglementată. Norma juridică reprezintă, conform unei definiții primare, o regulă de conduită generală, abstractă, cu caracter obligatoriu, a cărei executare sau respectare, după caz, se asigură de bunăvoie sau în caz de nevoie, prin intervenția forței de constrângere a statului. Elaborarea unei norme juridice se supune unor rigori, care au fost consacrate printr-o reglementare-cadru, al cărei obiect îl reprezintă, cum rezultă din chiar titlul ei, **normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative**⁴.

Exigențe în activitatea de normativitate juridică

Nu ne propunem să analizăm toate prescripțiile pe care le instituie actul normativ. Ne propunem să ne concentrăm atenția asupra celor pe care le considerăm relevante pentru administrația publică, prin efectele negative, nocive chiar, pe care le produc asupra acesteia.

Primul principiu la care ne raportăm este acela că prin actul normativ, încă din faza de proiect **„trebuie să se instituie reguli necesare, suficiente și posibile, care să conducă la cât mai mare stabilitate și eficiență legislativă”**⁵. În continuare, textul impune ca *„soluțiile pe care le cuprinde trebuie să fie temeinic fundamentate, luându-se în considerare interesul social, politica legislativă a statului român și cerințele corelării cu ansamblul reglementărilor interne și ale armonizării legislației naționale cu legislația comunitară și cu tratatele internaționale”*.

Deși textul a fost redactat în anul 2011, prin modificările aduse alin. (1) al articolului 6 al Legii nr. 24/2000 prin Legea nr. 29/2011, el este criticabil sub aspectul faptului că face referire la *„legislația comunitară”*, în contextul în care, după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona⁶, nu se mai utilizează conceptul de *comunitar, comunități europene*,

³ I. Predescu, M. Safta, *art. cit.*, p. 2, consultat la data de 10 martie 2015.

⁴ Legea nr. 24 din 27 martie 2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, republicată în M. Of. nr. 260 din 21 aprilie 2010.

⁵ Norma se regăsește în art. 6 alin. (1) astfel cum a fost modificat prin pct. 1 al art. I din Legea nr. 29 din 11 martie 2011 pentru modificarea și completarea Legii nr. 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, publicată în M. Of. nr. 182 din 15 martie 2011.

⁶ Tratatul de la Lisabona a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009 și a fost ratificat prin Legea nr. 13 din 7 februarie 2008, pentru ratificarea Tratatului de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, semnat la Lisabona la 13 decembrie 2007, publicată în M. Of. nr. 107 din 12 februarie 2008.

cea ce a atras înlocuirea lor, la nivelul limbajului juridic și instituțional, cu sintagma „*legislatia Uniunii Europene*”.

Dincolo de aceste aspecte, din analiza textului de lege anterior citat rezultă anumite **exigente impuse procesului de legiferare**, în sens de reglementare. Cum am mai arătat, utilizăm termenul „*legiferare*” în accepțiunea *lato sensu*, care include orice formă de normativitate juridică, indiferent de categoria de organ care o exercită. În acest context, activitate normativă regăsim la nivelul **Parlamentului**, care este singura autoritate legiuitoare a țării, al **Guvernului**, care este investit, în baza delegării legislative, cu atribuția de a adopta acte juridice cu forța legii, numite **ordonanțe**, cât și acte juridice subsecvente legii, prin care legea este pusă în executare, numite **hotărâri ale Guvernului și administrației centrale de specialitate**, atât cea **subordonată**⁷, cât și cea **autonomă**⁸. De la nivelul acesteia emană *ordine, instrucțiuni, norme metodologice, precizări și alte categorii de acte juridice* care pot avea, în egală măsură, caracter individual, dar și normativ. Adăugăm **administrația publică de la nivelul unităților administrativ-teritoriale**, respectiv **consiliile locale, județene, primării și președinții consiliilor județene**, precum și **prefectul**, care adoptă sau, după caz, emite *hotărârî, dispoziții*⁹ sau *ordine*¹¹. Trebuie avute în vedere și autoritățile publice autonome, aflate sub control parlamentar, al căror statut le plasează în afara clasicei trinități a puterilor statului. *Exempli gratia*, Curtea de Conturi, are misiunea potrivit Constituției¹² și legii sale organice, să exercite controlul asupra modului de formare, de administrare și de întrebuințare a resurselor financiare ale statului și ale sectorului public. În exercitarea atribuțiilor sale, ea adoptă **regulamente**, cel mai important dintre ele este regulamentul de organizare și desfășurare a activităților specifice (RODAS), care se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I¹³.

O altă autoritate publică autonomă este Autoritatea de Supraveghere Financiară¹⁴, în a cărei competență intră și emiterea de acte administrative cu caracter normativ, denumite *reglementări*.

Toate aceste categorii de autorități publice dispun, așa cum am menționat deja, de anumite competențe normative, în exercitarea cărora se supun aceluiași exigente care sunt prevăzute de Legea nr. 24/2000.

Nu ne propunem, prin prezentul material, să ne raportăm la toate prescripțiile de tehnică legislativă consacrate de Legea nr. 24/2000. Interes pentru studiul de față prezintă

⁷ Conform art. 116–117 din Constituție, administrația centrală de specialitate este formată din *ministere*, care se organizează și funcționează numai în subordinea Guvernului, și *alte autorități centrale* care se pot organiza și funcționează în subordinea Guvernului, în subordinea unui minister sau ca *autorități centrale autonome*.

⁸ *Autorități centrale autonome*, potrivit art. 117 alin. (3) din Constituție, se pot înființa prin lege organică.

⁹ Consiliile locale și județene adoptă, conform art. 45 alin. (1) din Legea nr. 215/2001 a administrației publice locale, hotărâri.

¹⁰ Primarul și președinții consiliilor județene emit, conform art. 61 din Legea nr. 215/2001 a administrației publice locale, *dispoziții*.

¹¹ Prefectul emite, conform art. 26 alin. (1) din Legea nr. 340/2004, *ordine*.

¹² Avem în vedere art. 140 din Constituție.

¹³ Potrivit art. 11 din Legea nr. 94/1992, republicată. Forma actuală a RODAS a fost aprobată prin Hotărârea Plenumului Curții de Conturi nr. 155/2010, publicată în M. Of. nr. 547 din 24 iulie 2014.

¹⁴ Organizarea și funcționarea acesteia sunt reglementate prin O.U.G. nr. 93/2012, publicată în M. Of. nr. 874 din 21 decembrie 2012, cu modificările și completările ulterioare.

regulile consacrate prin articolul 6 alin. (1) al Legii nr. 24/2000, din conținutul căruia rezultă următoarele exigențe impuse proiectelor de acte normative și, implicit, actelor normative înseși:

a) regulile instituite să fie *necesare*, în sensul că să răspundă unor nevoi sociale care să se impună a fi reglementate prin norme juridice;

b) să se consacre soluții normative suficiente, care să acopere nevoile sociale care le-au generat; cerința *suficienței* nu trebuie să genereze o apetență în a reglementa, care să determine **inflație de reglementări**. Trebuie să existe un echilibru între trebuințe și soluții;

c) normele juridice trebuie să promoveze soluții *posibile*, care să se poată pune în executare sau, după caz, să poată fi respectate. Acest lucru vine din *claritatea normei*, care trebuie să fie ușor de interpretat și aplicat și care să realizeze o armonie între litera și spiritual ei;

d) *eficiența legislativă* reprezintă o consecință a respectării cerințelor anterior menționate care trebuie să reprezinte finalitatea normei, aptitudinea ei de a oferi o reglementare oportună, coerentă și corespunzătoare situației care a determinat-o, pe care subiectele destinate ale normei să o poată aplica și executa fără dificultăți în a-i înțelege conținutul și procedura de urmat;

e) *fundamentarea temeinică a soluțiilor* pe care le consacră norma care se regăsește în expunerea de motive¹⁵ sau, după caz, în *nota de fundamentare*¹⁶.

Fundamentarea temeinică, la rândul ei, trebuie să se facă ținându-se seama de anumite criterii. Mai întâi, este necesar să se urmărească *interesul social*, pe care norma trebuie nu doar **să își propună să-l satisfacă, ci să-l satisfacă efectiv**. În al doilea rând, autorul actului normativ trebuie să se raporteze la *politica legislativă a statului român*. În funcție de modul în care autoritățile publice înțeleg să-și exercite atribuțiile în sfera de reglementare, poate fi influențată pozitiv sau negativ politica legislativă dintr-un stat. Este suficient să ne raportăm exemplificativ la *materia delegării legislative*, pornind de la modul în care guvernele care s-au succedat după 8 decembrie 1991¹⁷ au înțeles să apeleze la acest procedeu legislativ. Trăsătura dominantă a fost aceea a unui exces de ordonanțe ale Guvernului, mai ales cele de urgență, ceea ce a determinat, evident, modul de derulare a politicii legislative în România, aspect asupra căruia vom reveni în secțiunea următoare.

Tipuri de nereguli întâlnite în procedura de adoptare a actelor normative

Vom analiza această problemă raportându-ne la **cele două nivele** unde se regăsește această activitate, respectiv **nivelul central** și **nivelul local**.

La nivel central, primul aspect pe care-l semnalăm este **instabilitatea legislativă**. Ea se manifestă sub două aspecte:

a) pe de o parte, înlocuirea periodică a unor acte normative cu alte acte normative, care reglementează aceeași materie și care, analizate comparativ, se poate constata că nu cuprind norme fundamentale diferite față de cele care le-au înlocuit. Să exemplificăm cu reglementarea în materia **descentralizării**. Aceasta reprezintă unul din principiile care

¹⁵ Conform art. 30 alin. (1) lit. a) din Legea nr. 24/2000, expunerea de motive se întocmește în cazul proiectelor de lege și al inițiativelor legislative.

¹⁶ Potrivit art. 30 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 24/2000, notele de fundamentare se redactează în cazul ordonanțelor și hotărârilor Guvernului.

¹⁷ Avem în vedere data aprobării prin referendum a Constituției României, care a consacrat delegarea legislativă în fostul articol 114, devenit 115 după revizuirea și republicarea Constituției.

guvernează organizarea și funcționarea administrației publice locale, consacrat atât de Constituție¹⁸, cât și de Legea administrației publice locale nr. 215/2001¹⁹.

Datorită interesului pe care-l prezintă, el excedează calității de principiu aplicabil administrației publice, devenind un principiu de organizare și funcționare a statului însuși, o coordonată a politicii statale în plan intern, ceea ce face ca el să beneficieze de o lege separată. Acest lucru este comun tuturor statelor membre ale Uniunii Europene, care îl reglementează la nivel constituțional, unele dintre ele în mod dezvoltat, consacându-i condiții și proceduri²⁰. După ce a fost consacrată de Constituție, în forma inițială, într-un mod în care a stârnit unele dezbateri²¹, acest principiu a beneficiat de o **primă reglementare**, reprezentată de Legea nr. 213/1998²², care ulterior a fost abrogată prin Legea nr. 339/2004²³, iar în anul 2013 Guvernul și-a angajat răspunderea pe un nou proiect de lege privind descentralizarea, care a fost însă declarat neconstituțional de către Curtea Constituțională²⁴. Dacă nu s-ar fi întâmplat acest lucru, am fi fost în situația în care să avem **trei reglementări-cadru**, într-un interval de aproximativ 15 ani.

Același parcurs l-a avut și reglementarea administrației publice locale, consacrată inițial prin Legea nr. 69/1991, cu modificările și completările ulterioare²⁵, înlocuită de Legea actuală, nr. 215/2001. Aici situația este relativ mai de înțeles, în condițiile în care prima reglementare era preconstituțională;

b) pe de altă parte, instabilitatea legislativă se manifestă prin modificările repetate care intervin asupra unui act normativ, realizate atât prin procedura obișnuită, cât și prin procedurile atipice, respectiv *delegarea legislativă* și *angajarea răspunderii Guvernului*.

În opinia noastră, stabilitatea legislativă nu doar că are rolul de a contribui la consolidarea statului de drept, ci și la înnobilarea unei națiuni. Modificarea frecventă este generată fie de caracterul precar al legii, mai ales cele adoptate pe calea angajării răspunderii Guvernului²⁶, fie de interese care nu întotdeauna au legitimitate obiectivă.

O altă modalitate prin care se afectează calitatea actului de legiferare vizează tendința de a apela la proceduri atipice de legiferare și **de a le transforma pe acestea, din cazuri de excepție, în regulă**. Exemplul tipic este recurgerea abuzivă la procedura fie a **ordonanței de urgență**, fie la cea a **angajării răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege**, calificate în mod constant în doctrină ca fiind o **excepție** în materie de legiferare. Abuzul, în ambele cazuri, a fost reprezentat nu doar de faptul că s-a apelat în mod excesiv la

¹⁸ În articolul 120 alin. (1), care consacră cele trei principii, *autonomia locală, descentralizarea și deconcentrarea serviciilor publice*.

¹⁹ Republicată în M. Of. nr. 123 din 20 februarie 2007.

²⁰ A se vedea L. Ionescu (Bezeriță), *Tutelă administrativă*, Ed. Bren, București 2014.

²¹ Avem în vedere faptul că, inițial, articolul 119 din Constituție făcea referire doar la „*descentralizarea serviciilor publice*”, nu și la „*deconcentrarea*” acestora, iar fostul articol 122 prevedea că *prefectul conduce serviciile publice descentralizate ale ministerelor*, în condițiile în care în mod corect este vorba despre „*serviciile publice deconcentrate*”.

²² Publicată în M. Of. nr. 448 din 24 noiembrie 1998.

²³ Publicată în M. Of. nr. 668 din 26 iulie 2004.

²⁴ Prin Decizia nr. 1/2014, publicată în M. Of. nr. 123 din 19 februarie 2014.

²⁵ Republicată în M. Of. nr. 79 din 18 aprilie 1996.

²⁶ Relevant este cazul Legii nr. 330/2009 privind salarizarea unitară a personalului plătit din fonduri publice, care a fost modificată chiar înainte de a intra în vigoare, prin O.U.G. nr. 1/2010, publicată în M. Of. nr. 762 din 9 noiembrie 2009.

ambele proceduri, dar și la fondul reglementării, care a atras infirmarea actelor respective de către Curtea Constituțională, prin declararea lor ca neconstituționale. Relevante sunt câteva exemple:

- Ordonanța de urgență nr. 37 din 22 aprilie 2009 privind unele măsuri de îmbunătățire a activității administrației publice²⁷, a cărei lege de aprobare a fost declarată neconstituțională prin Decizia nr. 1257 din 7 octombrie 2009²⁸;

- Ordonanța de urgență nr. 105 din 6 octombrie 2009 privind unele măsuri în domeniul funcției publice, precum și pentru întărirea capacității manageriale la nivelul serviciilor publice deconcentrate ale ministerelor și ale celorlalte organe ale administrației publice centrale din unitățile administrativ-teritoriale și ale altor servicii publice, precum și pentru reglementarea unor măsuri privind cabinetul demnitarului din administrația publică centrală și locală, cancelaria prefectului și cabinetul alesului local²⁹. Această ordonanță de urgență, cu un titlu atât de dezvoltat, care încalcă în mod grav exigențele de tehnică legislativă, a fost declarată neconstituțională prin Decizia nr. 1629 din 3 decembrie 2009³⁰, prin care au fost puse în discuție și aspectele de neconstituționalitate ale O.U.G. nr. 37/2009, dat fiind faptul că, prin articolul XIV, ea abroga prevederile acesteia.

Aceasta deoarece motivația principală a adoptării O.U.G. nr. 305/2009 viza faptul că O.U.G. nr. 37/2009 pe care a abrogat-o, dar al cărei conținut, în cea mai mare parte, îl prelua, făcea obiectul unui control de neconstituționalitate din partea Curții, iar noua ordonanță urmărea să golească de conținut decizia pe care Curtea Constituțională urma să o ia și care se prefigura în sensul admiterii excepției. Acest lucru rezultă și din Decizia nr. 1629/2009, unde Curtea reține că O.U.G. nr. 105/2009 „reglementează, în prezent, aceleași soluții juridice, cuprinse în O.U.G. nr. 37/2009, inițial criticată”.

O atare situație ne permite să identificăm o altă carență în actul de legiferare, și anume **imoralitatea**, concretizată prin mijloace prin care autorități publice, în spetă Guvernul, din considerațiuni care excedează unor **situații** obiective, afectează statutul altor autorități și principii ale statului de drept, între care reținem **supremația Constituției** și **rolul de garant al acesteia**, principiu pe care îl are Curtea Constituțională. Spunem aceasta deoarece scopul nedeclarat al O.U.G. nr. 37/2009, care a fost mistificat prin titlul acesteia, care făcea referire la „*îmbunătățirea activității administrației publice*”, ca și al O.U.G. nr. 105/2009, rătăcit în titlul foarte extins al ei, a fost acela de a suprima statutul de funcționari publici al șefilor de servicii deconcentrate și de a-i transforma în niște „*manageri*”, pentru a crea posibilitatea de a-i schimba din funcție și de a instala în locul lor persoane care erau agreeate la nivelul conducerii executive centrale³¹.

Un alt act normativ care, în opinia noastră, împărtășită inclusiv la nivelul opiniei publice, se încadrează în aceeași tendință este O.U.G. nr. 55/2014, pentru reglementarea unor măsuri privind administrația publică locală³².

²⁷ Publicată în M. Of. nr. 264 din 22 aprilie 2009.

²⁸ Publicată în M. Of. nr. 758 din 6 noiembrie 2009.

²⁹ Publicată în M. Of. nr. 668 din 6 octombrie 2009.

³⁰ Publicată în M. Of. nr. 28 din 14 ianuarie 2010.

³¹ Pentru o viziune critică a acestei reglementări, a se vedea V. Vedinaș, *Neconstituționalitatea proiectului de lege privind amnistia fiscală*, în Revista de drept public nr. 1-2/2012, p. 110-115.

³² Publicată în M. Of. nr. 464 din 2 septembrie 2014.

Prin intermediul articolului unic al acestei ordonanțe de urgență se consacră o normă derogatorie de la prevederile art. 9 alin. (2) lit. h¹) și art. 15 din Legea nr. 393/2004 privind Statutul aleșilor locali³³, permițând ca, în termen de 45 de zile de la intrarea în vigoare, aleșii locali (primari, președinți de consilii județene, consilieri locali și județeni) să își exprime o singură dată opțiunea cu privire la formațiunea politică din care doresc să facă parte sau să devină independenți, fără a-și pierde calitatea dobândită în urma alegerilor.

Precizăm că textele respective fuseseră introduse prin Legea nr. 249/2006 pentru modificarea și completarea Legii nr. 393/2004 privind statutul aleșilor locali³⁴ cu scopul declarat de a diminua fenomenul migrației politice, care este frecvent la nivelul administrației locale³⁵.

Legea de aprobare a O.U.G. nr. 55/2014 a făcut obiectul unei obiecții de neconstituționalitate, soluționată de către Curtea Constituțională prin Decizia nr. 761 din 17 decembrie 2014³⁶, care a fost admisă, iar Legea de aprobare a ordonanței a fost declarată **neconstituțională**³⁷. Între numeroasele motivații care au stat la baza pronunțării deciziei se regăsește și „*încălcarea art. 1 alin. (3) și art. 5 din Constituție, componentă referitoare la statul de drept și la obligativitatea respectării Constituției, a supremației sale și a legilor*”.

La nivelul **administrației publice locale**, deficiențele care se înregistrează sunt, în opinia noastră, următoarele:

a) *încălcarea caracterului lor de acte subordonate legii, hotărârilor și ordonanțelor Guvernului și a altor acte juridice care au o forță superioară lor.*

Exemplul cel mai elocvent, pe care l-am identificat în activitatea desfășurată la Curtea de Conturi, constă în acordarea de drepturi salariale suplimentare, în afara cadrului legal, prin hotărâri ale consiliilor județene și locale pentru personalul din administrația publică locală și județeană, atât funcționarilor publici, cât și salariaților. Sumele acordate în baza acestor hotărâri au fost considerate nelegale de către Curtea de Conturi pe considerentul, legitim, de altfel, conform căruia salariile personalului bugetar, atât în ceea ce privește categoria, cât și quantumul, se stabilesc de către legiuitor, însăși sintagma „*personal bugetar*” obligând la o asemenea interpretare³⁸. Atât vechea reglementare³⁹, cât și cea actuală⁴⁰ conțin dispoziții prin care se interzice stabilirea prin contracte colective de clauze care intră în competența legiuitorului.

³³ Republicată în M. Of. nr. 227 din 7 aprilie 2009.

³⁴ Publicată în M. Of. nr. 227 din 7 aprilie 2009.

³⁵ Migrația politică se regăsește și la nivelul Parlamentului, în forme mult mai mari, am putea spune chiar paroxistice, la unii parlamentari, dar ea nu poate fi stopată printr-o soluție similară, deoarece art 69 din Constituție prevede că mandatul parlamentarului este reprezentativ, nu imperativ.

³⁶ Publicată în M. Of. nr. 46 din 20 ianuarie 2015.

³⁷ A existat și o opinie separată aparținând judecătorilor Valer Dormeanu și Tudorel Toader și o opinie concurentă a doamnei Mona Maria Pivniceru.

³⁸ Pentru o viziune critică asupra acestei practici, a se vedea V. Vedinaș, M. Duță, I.L. Vedinaș, *Sporul de salariu pentru titlul științific de doctor. Aspecte controversate. Propuneri de lege ferenda*, în Dreptul nr. 1/2015, p. 51.

³⁹ Este vorba despre Legea nr. 130/1996 privind contractul colectiv de muncă, publicată în M. Of. nr. 259 din 24 octombrie 1996. Această lege a fost republicată în M. Of. nr. 184 din 19 mai 1998.

⁴⁰ Este vorba despre Legea nr. 62/2011 a dialogului social, publicată în M. Of. nr. 322 din 10 mai 2011.

Astfel de acte administrative au generat o practică neunitară din partea instanțelor judecătorești de contencios administrativ în fața cărora au fost atacate, existând numeroase soluții prin care beneficiarii sumelor acordate prin hotărâri constatate nelegale au fost obligați să le restituie. Într-o atare situație, Guvernul a fost obligat să intervină legislativ și să acorde așa-zise „*amnistii fiscale*”, în realitate scutirea celor care trebuiau să le restituie de la a face acest lucru⁴¹.

O altă carență care se regăsește în activitatea prin care autoritățile autonome locale adoptă acte normative o reprezintă **defectuoasa lor motivare**. Rățiunea motivării are la bază nevoia de a le consolida caracterul legal, în contextul în care autoritatea precizează argumentele de fapt și de drept care o determină să adopte actul respectiv. Se regăsește, ca și la nivelul central, de altfel, o motivare deficitară, formală, incompletă. Exemplu: se menționează în motivare actul normativ în integralitatea lui, și nu articolele care sunt aplicabile. **Un act normativ nu poate reprezenta temei de drept în integralitatea lui.**

Un ultim aspect la care ne oprim vizează deficiențe în ceea ce privește contrasemnarea actelor autorităților locale deliberative și executive de către secretarul unității administrativ-teritoriale. Acesta garantează pentru legalitate actul, legea dându-i posibilitatea să refuze, motivat, contrasemnarea, în anumite cazuri. În practică se identifică un formalism determinat nu doar de cauze subiective, ci și de faptul că secretarul unității administrativ-teritoriale a fost plasat în subordinea primarului⁴², care îl numește, sancționează, eliberează sau destituie din funcție. Un asemenea statut este de natură să-i afecteze activitatea, să-l facă dependent de primar, cu toate consecințele care rezultă de aici.

§ Concluzii

Am urmărit prin prezentul material, să atragem atenția asupra unei probleme grave, serioase, cu care ne confruntăm, și anume calitatea actului de legiferare, în sensul larg al termenului. Am relevat că se manifestă carențe atât la nivel central, cât și local, cu consecințe grave atât asupra destinatarilor normei, cât și asupra statului, în ansamblul său, inclusiv la nivel economico-financiar. Este suficient să menționăm deficiențele în legiferare sancționate cu declararea neconstituționalității unor acte normative, cu toate efectele negative și perturbatoare care se produc.

La data la care redactăm prezentul material sunt în dezbatere efectele produse de O.U.G. nr. 55/2014, declarată neconstituțională, asupra statutului aleșilor locali care, sub imperiul ordonanței respective și-au schimbat formațiunea politică. Se pune problema destinului mandatului lor și argumente sunt și în sensul de a și-l pierde, și de a și-l păstra. Mai mult chiar, problema privește însăși formațiunea politică din care fac parte, dată fiind situația creată. La fel de grave sunt și consecințele produse de hotărârile autorităților autonome care au determinat și intervenția legislativă a Guvernului.

⁴¹ Legea nr. 84/2000 privind respingerea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 14/1999 pentru modificarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 82/1997 privind regimul accizelor și al altor impozite indirecte, publicată în M. Of. nr. 215 din 16 mai 2000, Legea nr. 124/2014 privind unele măsuri referitoare la veniturile de natură salarială ale personalului plătit din fonduri publice, publicată în M. Of. nr. 700 din 24 septembrie 2014.

⁴² Anterior, secretarul se afla sub autoritatea prefectului, ceea ce îi conferea mai multă stabilitate și obiectivitate.

Nu în ultimul rând, este afectat **principiul securității juridice**, care, alături de cel al legalității, constituie un principiu fundamental al statului de drept, stat care este apreciat în bună măsură în funcție de calitatea legilor sale⁴³.

De aceea, subscriem propunerii formulate în doctrină⁴⁴, că este necesar să urmăm recomandarea Consiliului de Stat francez, în sensul că trebuie „*să legiferăm mai puțin, dar să legiferăm mai bine*⁴⁵”. În felul acesta, ajutăm autoritățile publice să-și exercite corect atribuțiile, subiectele de drept să aibă o conduită corespunzătoare legii, iar statul să funcționeze într-un mod armonios și benefic.

⁴³ S. Popescu, C. Ciara, V. Teodoreanu, *Aspecte practice de tehnică și evidență legislativă*, Ed. Monitorul Oficial, 2008, p. 7.

⁴⁴ I. Predescu, M. Safta, *Principiul securității juridice*, art. cit., p. 19, consultat la data de 10 martie 2015.

⁴⁵ În original, „legiferons moins, legiferons mieux”.

OPINIE CRITICĂ REFERITOARE LA APLICAREA PEDEPSEI PRINCIPALE ÎN CAZUL CONCURSULUI DE INFRAȚIUNI ÎN PREVEDERILE NOULUI COD PENAL

Dr. Costel NICULEANU

*Profesor la Facultatea de Drept din Craiova
Procuror la Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Craiova*

Abstract:

Cu toate că menține sistemul contopirii juridice pentru sancționarea concursului de infracțiuni, Noul Cod penal prevede obligativitatea aplicării la pedeapsa cea mai grea a unui spor fix de pedeapsă reprezentând o treime din totalul celorlalte pedepse stabilite pentru infracțiunile concurente.

Prevederea în cuprinsul legii a cuantumului sporului de pedeapsă nu mai permite instanței de judecată să aprecieze, de la caz la caz, în funcție de numărul și gravitatea infracțiunilor concurente și de datele care îl caracterizează pe inculpat asupra necesității și, mai ales, cuantumului sporului de pedeapsă.

Pentru evitarea unor exagerări judiciare ce ar putea să apară ca urmare a stabilirii și aplicării sporului de pedeapsă, conform noilor reglementări, pentru respectarea principiului legalității sancțiunilor de drept penal și pentru a nu fi dată posibilitatea instanței de judecată să aplice pedeapsa detențiunii pe viață atunci când nu este prevăzută pentru niciuna dintre infracțiunile concurente, se impune modificarea pe cale legislativă a prevederilor art. 39 din noul Cod penal.

Keywords: infracțiune, concurs, pedeapsa, spor, contopire, cumul juridic, cumul aritmetic.

§ Considerații generale referitoare la concursul de infracțiuni și la sistemele de pedepsire a acestuia

Cu excepția unor nuanțări, art. 38 din noul Cod penal păstrează definițiile date celor două forme ale concursului de infracțiuni în art. 33 din Codul penal de la 1 ianuarie 1969.

Prima nuanțare constă în faptul că în textul art. 38 alin. (1) este introdusă sintagma „concurș real” și că acesta se realizează prin „acțiuni sau inacțiuni distincte”, însă aceste precizări, în opinia noastră, sunt lipsite de semnificație juridică, știut fiind faptul că în

literatura de specialitate și în practica judiciară în mod constant s-a argumentat că atunci când făptuitorul comite acțiuni sau inacțiuni distincte concursul de infracțiuni este denumit real.

Cealaltă nuanțare o reprezintă faptul că a doua formă a concursului de infracțiuni este denumită în mod expres în art. 38 alin. (2) din noul Cod penal „concur formal”, denumire care nu se regăsește în precedenta reglementare, în doctrina și în practica judiciară această formă fiind denumită în principal „concur ideal” și în subsidiar „concur formal”.

Considerăm că introducerea în textul de lege a sintagmei „concur formal”, deși nu este producătoare de consecințe juridice, este justificată și are menirea de a elimina cealaltă denumire impropriu uzitată în literatura de specialitate și în practica judiciară (concur ideal), pentru că „ideal” din perspectivă semantică presupune desăvârșirea, atingerea perfecțiunii etc., obiectiv despre care nu poate fi vorba în domeniul infracționalității.

În ceea ce privește sancționarea concursului de infracțiuni, în legislațiile penale și în știința dreptului penal sunt cunoscute trei modalități de aplicare a pedepselor principale, și anume:

a) Sistemul cumulului aritmetic sau al aditării pedepselor, care constă în stabilirea pedepsei pentru fiecare infracțiune concurentă comisăși executarea pedepsei care rezultă din însumarea matematică a pedepselor respective.

Codul penal român nu conține acest sistem de sancționare, deoarece prin însumarea pedepselor s-ar putea depăși limita maximului general al pedepsei închisorii sau amenzii, ceea ce legislația noastră nu permite în nicio situație¹.

Mai mult decât atât, acest sistem de sancționare a concursului de infracțiuni nu este acceptat, deoarece prin însumarea aritmetică a pedepselor se poate ajunge la o pedeapsă rezultantă care depășește durata vieții infractorului și îi creează un plus de suferință care există în măsură mai mică atunci când pedepsele sunt executate cu intermitențe. Pe de altă parte, adăugarea pedepselor nu corespunde rațiunii de a fi a represivității, întrucât această măsură nu trebuie să reprezinte o pură retribuție (suportarea unui rău de către infractor pentru răul produs prin încălcarea normei penale), ci trebuie să asigure o anumită finalitate, respectiv constrângerea și reeducarea infractorului, care se poate realiza prin aplicarea și executarea unei pedepse just determinate ca specie și ca durată.

b) Sistemul absorbției potrivit căruia se stabilește pedeapsa pentru fiecare infracțiune și se aplică cea mai grea care se consideră că absoarbe celelalte pedepse pentru infracțiunile concurente.

Nici acest mod de sancționare nu este prevăzut de legislația noastră penală, întrucât ar putea lăsa infractorului impresia că, după comiterea unei infracțiuni grave, celelalte infracțiuni de aceeași gravitate sau mai ușoare rămân, în concret, nesancționate, din moment ce el va executa pedeapsa cea mai severă. Acest sistem de sancționare ar crea dificultăți în aplicarea actelor de clemență care s-ar referi la pedeapsa pentru infracțiunea cea mai grea.

c) Sistemul contopirii juridice este adoptat de legislația noastră penală și constă în stabilirea de către instanță a pedepsei pentru fiecare infracțiune din concurs, făcând

¹ M. Zolyneak, *Drept penal. Partea generală*, Iași, 1976, p. 270.

abstracție de celelalte infracțiuni și, în final, aplicarea celei mai grele, la care se adaugă un spor de pedeapsă în limita prevăzută de lege.

Stabilirea pedepsei reprezintă operațiunea de individualizare a răspunderii penale pentru fiecare infracțiune din cadrul concursului, făcând abstracție de celelalte. Pedeapsa stabilită pentru fiecare infracțiune concurentă poate atinge maximum special prevăzut de lege, în funcție de pericolul social concret al faptei.

După stabilirea pedepsei pentru fiecare infracțiune concurentă, urmează aplicarea pedepsei rezultante care presupune determinarea celei mai grele și adăugarea la aceasta a unui spor de pedeapsă.

2. Aplicarea pedepsei principale în cazul concursului de infracțiuni

În conformitate cu prevederile art. 39 alin. (1) lit. a) C. pen., atunci când pentru o infracțiune concurentă instanța de judecată stabilește pedeapsa detențiunii pe viață, iar pentru altă sau alte infracțiuni concurente stabilește una sau mai multe pedepse cu închisoare sau cu amendă, se aplică pedeapsa detențiunii pe viață.

În astfel de situații, legea exclude adăugarea celorlalte pedepse stabilite în afara pedepsei detențiunii pe viață și aplicarea unui spor de pedeapsă, deoarece detențiunea pe viață este cea mai grea pedeapsă din legislația noastră penală și, pentru că are durată nedeterminată, nu este posibilă și nici necesară aplicarea vreunui spor.

În situația când instanța de judecată stabilește pentru infracțiunile concurente numai pedepse cu închisoare, se aplică pedeapsa cea mai grea la care se adaugă un spor de o treime din totalul celorlalte pedepse stabilite [art. 39 alin. (1) lit. b) C. pen.].

Elementul de noutate, cu efecte practice deosebit de grave pentru infractor, constă în aceea că aplicarea sporului de pedeapsă nu mai este facultativă, iar durata acestuia nu mai este lăsată la aprecierea instanței, așa cum prevedea art. 34 alin. (1) lit. b) din Codul penal de la 1 ianuarie 1969, ci se aplică în mod obligatoriu și are durată fixă, respectiv o treime din totalul celorlalte pedepse cumulate aritmetic.

Analiza și interpretarea prevederilor art. 39 alin. (1) lit. b) C. pen. duce la concluzia că în calculul sporului de pedeapsă nu se include pedeapsa cea mai grea stabilită pentru una dintre infracțiunile concurente și că sporul reprezintă o treime din totalul celorlalte pedepse mai ușoare decât pedeapsa cea mai grea.

Textul de lege sus-menționat nu reglementează modalitatea de aplicare a pedepsei principale constând în închisoare când concursul de infracțiuni este alcătuit doar din două infracțiuni.

În privința acestei probleme de drept s-ar putea argumenta că nu se aplică spor pentru infracțiunile concurente, deoarece legea nu reglementează obligativitatea aplicării și cuantumul sporului de pedeapsă atunci când concursul este alcătuit din două infracțiuni.

În ceea ce ne privește, considerăm că și în această situație aplicarea sporului de pedeapsă este obligatorie, iar cuantumul acestuia este de o treime din cealaltă pedeapsă mai ușoară.

La formularea acestui punct de vedere pornim de la concepția legiuitorului de a sancționa concursul de infracțiuni prin aplicarea în mod obligatoriu a unui spor de pedeapsă.

Cum în art. 39 alin. (1) lit. a) C. pen. este prevăzută în mod expres singura situație de neaplicare a unui spor de pedeapsă, respectiv cazul când una dintre pedepsele stabilite

este detențiunea pe viață, concluzia care se desprinde este aceea că în toate celelalte cazuri de pedepse stabilite pentru infracțiuni concurente, indiferent de numărul acestora, aplicarea sporului de pedeapsă este obligatorie.

Deoarece în cazul comiterii a două infracțiuni concurente pedeapsa mai ușoară nu poate fi cumulată aritmetic cu o altă pedeapsă, de asemenea mai ușoară, sporul de pedeapsă care trebuie aplicat în mod obligatoriu este de o treime din singura pedeapsă mai ușoară.

În ceea ce ne privește, susținem fără rezerve că modalitatea de sancționare a concursului de infracțiuni prezentată mai înainte, prevăzută de noul Cod penal, excedează regulilor principiale ale contopirii juridice și creează serioase dificultăți instanțelor de judecată la aplicarea pedepsei rezultante pentru infracțiunile concurente.

Este cunoscut faptul că, în cazul concursului de infracțiuni, operațiunea complexă de individualizare judiciară presupune stabilirea pedepsei pentru fiecare infracțiune concurentă, aplicarea pedepsei rezultante și alegerea modalității de executare a acesteia, determinări pe care instanța de judecată le realizează, conform art. 74 din noul Cod penal, prin luarea în considerare a naturii, numărului și gravității infracțiunilor aflate în concurs și a datelor care îl caracterizează pe infractor.

Prevederile imperative din noul Cod penal, conform cărora în toate situațiile sporul de pedeapsă se aplică în mod obligatoriu și are durată precis determinată prin lege, duc la soluții practice greu de acceptat.

În argumentarea punctului de vedere pe care îl exprimăm pornim de la un exemplu ipotetic, considerând că un inculpat comite în aceleași împrejurări cinci infracțiuni de lipsire de libertate în mod ilegal pentru care instanța stabilește pedeapsa de câte 7 ani închisoare și o infracțiune de omor pentru care stabilește pedeapsa de 10 ani închisoare.

Conform art. 39 alin. (1) lit. b) C. pen. la pedeapsa cea mai grea de 10 ani stabilită pentru infracțiunea de omor, care prezintă pericolul social generic și concret cel mai ridicat, instanța de judecată este obligată să adauge un spor de 11 ani și 8 luni închisoare, reprezentând o treime din totalul celorlalte pedepse de câte 7 ani închisoare, urmând ca pedeapsa rezultantă să fie de 21 de ani și 8 luni închisoare.

Prima constatare care se impune a fi făcută este aceea că, în exemplul dat, prin aplicarea în mod obligatoriu a sporului de pedeapsă se ajunge la o pedeapsă rezultantă exagerat de mare, cu atât mai mult cu cât sporul de pedeapsă astfel calculat este mai mare decât pedeapsa cea mai grea stabilită pentru infracțiunea care prezintă gradul de pericol social concret cel mai ridicat.

Acceptând, totuși, că intenția legiuitorului a fost aceea de a da eficiență juridică cazurilor când infractorul comite mai multe infracțiuni concurente prin aplicarea în mod obligatoriu a unui spor de pedeapsă, pentru evitarea unor exagerări juridice la aplicarea pedepselor rezultante, considerăm că se impune modificarea prevederilor art. 39 alin. (1) lit. b) din noul Cod penal, pentru ca sporul de pedeapsă să nu aibă o durată fixă de o treime din totalul celorlalte pedepse cumulate, ci, dimpotrivă, quantumul acestuia să fie lăsat la aprecierea instanței de judecată.

Pe de altă parte, în scopul evitării unor excese pe care le pot manifesta instanțele de judecată prin aplicarea unor sporuri de pedeapsă disproporționate în raport cu numărul și gravitatea infracțiunilor concurente și cu datele care îl caracterizează pe infractor, susținem că prin aplicarea sporului de pedeapsă nu trebuie să se depășească totalul celorlalte pedepse decât cea mai grea, stabilite pentru infracțiunile concurente.

Având în vedere aceste argumente, susținem ca se impune modificarea prevederilor art. 39 alin. (1) lit. b) C. pen. conform propunerii *de lege ferenda* pe care o vom formula la finalul prezentei lucrări.

Argumentele și propunerile anterioare sunt valabile și în situația prevederilor art. 39 alin. (1) lit. c) C. pen. care reglementează aplicarea pedepsei rezultante când pentru toate infracțiunile concurente instanța de judecată stabilește numai pedepse constând în amendă.

Serioase probleme de acuratete juridică pun reglementările art. 39 alin. (2) din noul Cod penal conform cărora „atunci când s-au stabilit mai multe pedepse cu închisoare, dacă prin adăugare la pedeapsa cea mai mare a sporului de o treime din totalul celorlalte pedepse cu închisoarea stabilite s-ar depăși cu 10 ani sau mai mult maximul general al pedepsei închisorii, iar pentru cel puțin una dintre infracțiunile concurente pedeapsa prevăzută de lege este închisoare de 20 de ani sau mai mare, se poate aplica pedeapsa detențiunii pe viață”.

În ceea ce ne privește, considerăm că această prevedere contravine prevederilor art. 23 alin. (12) din Constituția României, conform cărora „nicio pedeapsă nu poate fi stabilită sau aplicată decât în condițiile și în temeiul legii”.

Totodată, reglementarea supusă discuției încalcă principiul legalității sancțiunilor de drept penal înscris în art. 2 alin. (1) din noul Cod penal care stipulează că „legea penală prevede pedepsele aplicabile și măsurile educative ce se pot lua față de persoanele care au săvârșit infracțiuni”, cât și în art. 2 alin. (3) din același cod care prevede că „nicio pedeapsă nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia”.

Sintagma „pedeapsă stabilită sau aplicată în afara limitelor generale ale acesteia”, în opinia noastră, nu poate avea alt înțeles decât pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită, și nicidecum pedeapsa, în general, prevăzută de legea penală română.

Articolul 53 din noul Cod penal prevede că pedepsele principale sunt detențiunea pe viață, închisoarea și amenda, fiecare dintre acestea având regim juridic distinct, iar art. 60 din același cod stipulează că închisoarea constă în privarea de libertate pe durată determinată cuprinsă între 15 zile și 30 de ani.

Așa fiind, odată cu intrarea în vigoare a prevederilor art. 39 alin. (2), care încalcă principiul legalității sancțiunilor de drept penal înscris în Constituție și în art. 2 alin. (1) și (3) din noul Cod penal, instanța de judecată are posibilitatea să aplice în mod arbitrar sau chiar cu rea-credință pedeapsa detențiunii pe viață, chiar dacă aceasta nu este prevăzută de lege pentru niciuna dintre infracțiunile concurente deduse judecătii.

De exemplu, un inculpat comite în concurs real infracțiunea de acțiune împotriva ordinii constituționale pedepsită cu închisoare de la 15 la 25 de ani pentru care instanța stabilește pedeapsa de 20 de ani închisoare și 25 de infracțiuni de furt pentru care instanța stabilește pedepse de câte 3 ani închisoare. Deoarece pedeapsa rezultantă depășește cu 10 ani maximul general al pedepsei închisorii și pentru că în cazul infracțiunii de acțiune împotriva ordinii constituționale pedeapsa prevăzută de lege este mai mare de 20 de ani închisoare, instanța de judecată are dreptul să aplice pedeapsa detențiunii pe viață, cu toate că aceasta nu este prevăzută pentru niciuna dintre infracțiunile concurente comise, iar pe de altă parte pericolul social concret redus al infracțiunilor de furt și datele pozitive care îl caracterizează pe infractor nu ar justifica aplicarea pedepsei celei mai grele din legislația noastră penală.

3. Concluzii și propuneri de lege ferenda

Aplicarea pedepsei rezultante constând în închisoare pentru infracțiuni concurente, în condițiile art. 39 alin. (1) lit. b) C. pen. excedează principiului contopirii juridice a pedepselor și nu permite instanței de judecată să aprecieze asupra necesității aplicării sporului de pedeapsă și a cuantumului acestuia, în funcție de numărul și gravitatea infracțiunilor concurente și de datele care îl caracterizează pe infractor.

Pentru înlăturarea unor asemenea inconveniente, propunem *de lege ferenda* ca art. 39 alin. (1) lit. b) C. pen. să aibă următorul conținut:

„Când s-au stabilit numai pedepse cu închisoare se aplică pedeapsa cea mai grea, la care se poate adăuga un spor de până la o treime din totalul celorlalte pedepse cumulate”.

Pe de altă parte, în scopul evitării unor excese pe care le pot manifesta instanțele de judecată prin aplicarea unor sporuri de pedeapsă disproporționate în raport cu numărul și gravitatea infracțiunilor concurente și cu datele care îl caracterizează pe infractor, propunem ca articolul 39 din noul Cod penal să aibă următorul conținut:

„Prin aplicarea dispozițiilor din alineatul precedent nu se poate depăși totalul pedepselor stabilite de instanță pentru celelalte infracțiuni concurente”.

Considerăm că pedeapsa cea mai grea nu trebuie luată în calcul în nicio situație la stabilirea sporului de pedeapsă pentru aplicarea pedepsei principale în cazul concursului de infracțiuni, deoarece aceasta este cea care se execută, și în cazul în care ar fi cumulată cu celelalte pedepse condamnatul ar trebui să execute de două ori o parte din aceasta în urma cumulării tuturor pedepselor stabilite de instanță, ceea ce legea penală nu permite.

Pentru identitate de argumentare, susținem că modificările la care am făcut referire trebuie efectuate de forul legislativ și în privința art. 39 alin. (2) lit. c) C. pen. care reglementează după aceleași reguli aplicarea pedepsei rezultante când instanța de judecată aplică pentru toate infracțiunile concurente numai pedeapsa amenzii.

În ceea ce privește reglementările art. 39 alin. (2) C. pen., în scopul evitării admisibilității unor excepții de neconstituționalitate, respectării principiului legalității sancțiunilor de drept penal înscris în art. 2 din noul Cod penal, cât și pentru a nu da posibilitatea instanțelor de judecată să aplice pedeapsa detenției pe viață în situațiile când nu este prevăzută de lege pentru vreuna dintre infracțiunile concurente, propunem abrogarea acestui text de lege.

POLISEMIE ȘI AMBIGUITATE ÎN LIMBAJUL CODULUI CIVIL

Conf. univ. dr. Diana Domnica DĂNIȘOR
Lector univ. dr. Simina BADEA

Abstract

Although it should be monoreferential and univocal, legal language is characterized by the frequency of polysemy which represents a factor of ambiguity and which, from a terminological perspective, operates as a restrictive conditioning. In this framework, the paper aims to analyze the polysemy of the Civil Code as a source of ambiguity, as well as a quality ensuring the longevity of a code. The study of various terminologies has demonstrated that there is both an internal polysemy, referring to the fact that within a certain legal system, the same term can have two or several distinct meanings, and an external polysemy, which means that most legal terms have at least a legal meaning and an extra-legal one.

Keywords: language, internal polysemy, external polysemy, ambiguity, Civil Code.

§ Introducere

Deși ar trebui să fie monoreferențial și univoc, limbajul juridic are drept caracteristică frecvența polisemiei, care reprezintă un factor de ambiguitate și care, din punct de vedere terminologic, operează ca o condiționare restrictivă. „În ansamblul vocabularului juridic, termenii se opun după cum sunt înzestrați cu unul sau mai multe sensuri și în funcție de natura și gradul lor de polisemie”¹.

În *Dicționarul de neologisme*, polisemia este definită astfel: „1. Calitate a unui cuvânt de a avea mai multe sensuri; polisemantism. 2. (*Estet.*) Proprietate a operei de artă de a avea pentru contemplator mai multe sensuri, care se dezvoltă succesiv în funcție de contextul social-cultural, de momentul istoric în care este receptată opera etc.”².

Conceptul de polisemie se înscrie într-un dublu sistem de opoziție: opoziția dintre polisemie și omonimie, pe de o parte, și cea dintre polisemie și monosemie, pe de altă parte. Printre cauzele polisemiei se numără: tendința de economie lingvistică (utilizarea

¹ G. Cornu, *Linguistique juridique*, Montchrestien, Paris, 2000, p. 94.

² DN 1986.

unui număr mai mic de corpuri sonore), când se opune sinonimiei; evoluția semantică a unor cuvinte după legi și tipuri; necesitatea de a delimita denotația de conotație, dezambiguizarea sensurilor cuvintelor polisemantice făcându-se la nivelul componentelor de sens și la cel al unor contexte specifice³.

Cu toate că termenii monosemantici sunt rar utilizați în Codul civil și polisemia limbajului acestuia reprezintă o sursă de ambiguitate, acest fapt îi asigură, în același timp, longevitatea și lasă deschisă calea interpretării. „Fără polisemie, redactarea legilor ar prezenta o provocare considerabilă. Dar dacă, în plus, ar trebui să mai și inventarieze toate sensurile potențiale ale fiecărui termen utilizat, scenariul legislativ ar căpăta alura unui roman al lui Kafka”⁴. Iată de ce legiuitorul, conștient de pericolele polisemiei, încearcă să o remedieze cu ajutorul introducerii definițiilor în corpul codului.

§ Polisemia externă

Cei mai mulți termeni juridici sunt termeni de dublă apartenență, care au cel puțin un sens juridic, dar și unul extrajuridic. Este ceea ce Cornu numește *polisemie externă*⁵. Se pune întrebarea dacă această polisemie poate fi redusă prin specializarea vocabularului juridic. S-a conturat în acest sens teoria respingerii termenilor care aparțin vocabularului curent în desemnarea noțiunilor juridice, prin desemnarea acestora prin termeni speciali de apartenență juridică specifică, termeni proprii vocabularului juridic: „Ne luptăm pentru specificitatea limbii juridice!”⁶. Chiar dacă intenția este laudabilă, acest vis de specializare în exprimarea tehnicității noțiunilor juridice nu poate elimina termenii curenți în desemnarea noțiunilor juridice, având în vedere că nu am putea elimina din discursul juridic termeni al căror sens reprezintă aplicarea specifică a unui sens generic. Intră în această categorie termeni precum cauză, motiv, materie, substanță, obiect, condiție. Este deci exclus să putem exprima ansamblul noțiunilor juridice prin termeni de apartenență juridică exclusivă sau principală, aceștia fiind în număr foarte limitat și definit.

§ Polisemia internă, factor de ambiguitate

Studiul diferitelor terminologii a demonstrat că există o polisemie externă, dar și o polisemie internă, care se referă la faptul că într-un anumit sistem juridic același termen poate avea două sau mai multe sensuri distincte.

Ermetismul limbajului juridic este tributar polisemiei lexicului său a cărui stăpânire adecvată necesită un nivel ridicat de cunoștințe în drept. „Există polisemie internă atunci când, în viziunea dreptului, într-un sistem juridic dat, același termen poate îmbrăca, în utilizarea actuală, două sau mai multe sensuri distincte”⁷.

³ A. Bidu-Vrănceanu et al., *Dictionar general de științe. Științe ale limbii*, Ed. Științifică, București, 1997, p. 368.

⁴ M. Sparer, W. Shwab, *Rédaction des lois : rendez-vous du droit et de la culture*, disponibil la <http://www.cslf.gouv.qc.ca/bibliotheque-virtuelle/publication-html>.

⁵ G. Cornu, *op. cit.*, 2000, R. Martin, *Pour une logique du sens*, Linguistique nouvelle, Presses Universitaires de France, 1983.

⁶ J. Becquart, *Les mots a sens multiple en droit civil français; Contribution au perfectionnement du vocabulaire juridique*, Tezã, Lille, 1928, PUF, p. 156.

⁷ G. Cornu, *op. cit.*, 2000, p. 95.

§ Polisemia dublată de sinonimie

Dacă polisemia este însușirea unor cuvinte sau unități frazeologice de a avea mai multe sensuri⁸, sinonimia este fenomenul de echivalență semantico-funcțională a unor unități de limbă (cuvinte, expresii, afixe sau construcții gramaticale) diferite ca aspect sonor⁹.

Dacă am admite existența sinonimiei complete în vocabularul dreptului, aceasta s-ar limita întotdeauna la un context juridic (și lingvistic) anume. Numai în mod excepțional există sinonime care pot fi folosite unul în locul celuilalt în cele mai multe contexte de natură juridică¹⁰.

Polisemia este caracteristica esențială a limbajului legislativ, dar sinonimia nu ar trebui acceptată, deoarece conform art. 37 din Legea nr. 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, „aceleași noțiuni se exprimă numai prin aceiași termeni”, formulare ce interzice utilizarea sinonimelor pentru exprimarea aceluiași realități juridice.

➔ *Privilegierea unui sens figurat*

Vom analiza în continuare câteva inconsecvențe ale noului Cod civil în utilizarea termenilor, din perspectiva privilegierei unui sens figurat.

➔ *Atingere, vătămare, lezare sau încălcare a dreptului*

Dacă sintagma generică și tradițională este aceea de *încălcarea dreptului*, observăm că ea este înlocuită în N.C.C. cu termeni care uneori sunt sinonimi, alteori nu. În materia dreptului la viață, la sănătate și la integritate ale persoanei fizice, se vorbește de *a aduce atingere*. Credem că în dreptul civil, această sintagmă are sensul figurat pe care *Dictionarul explicativ al limbii române* îl dă verbului *a atinge*: 1. „a aduce prejudicii, a provoca pagube; a vătăma, a leza” sau 2. „a jigni, a insulta, a ofensa”. Vedem că termenul este polisemantic, chiar și în sensul său figurat. Dacă în art. 62 alin. (1) se dispune că „Nimeni nu poate aduce atingere speciei umane”, iar în art. 64 alin. (2) că „... Nu se poate aduce atingere integrității ființei umane...” sintagma poate îmbrăca toate sensurile figurate ale verbului *a atinge* prezentate mai sus, în cazul art. 72 alin. (2) „Este interzisă orice atingere adusă onoarei și reputației unei persoane, fără consimțământul acesteia ori fără respectarea limitelor prevăzute la art. 75”: atingerile vizează doar jignirile, insultele, ofensele. Conform profesorului Cornu, fapta trebuie să fie săvârșită cu intenția de a ofensa pentru a fi considerată ca aducând atingere onoarei și reputației unei persoane¹¹. Observăm din analiza articolelor N.C.C. în care sintagma apare că aceasta este utilizată cu sensurile împrumutate de la termenul francez *atteinte*, des folosit de doctrina de drept civil, pentru a desemna „acțiunea dirijată contra a ceva sau a cuiva prin mijloace directe”¹². Conform

⁸ DEX online.

⁹ NODEX (2002).

¹⁰ M. Chromá, *Synonymy and Polysemy in a Bilingual Law Dictionary*, p. 737, disponibil la http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2006/092_2006_V2_Marta%20CHROMA_Synonymy%20and%20Polysemy%20in%20a%20Bilingual%20Law%20Dictionary.pdf.

¹¹ G. Cornu, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 5e éd., Montchrestien, Paris, 1991, p. 251.

¹² G. Cornu, *Vocabulaire juridique*, Presse Universitaires de France, Paris, 2007, p. 88-89.

aceluiași dicționar, această acțiune poate fi „materială (degradare), imaterială (injurii), corporală (rănire), juridică (spoliere), cât și rezultatul prejudiciabil al acestor acțiuni, paguba, prejudiciul”¹³. Fiind polisemantic, acest termen ar fi trebuit evitat, preferabile fiind sinonimele sale: a încălca, a vătăma, a prejudicia, sau dacă s-ar fi apreciat că este preferabilă utilizarea lui *a aduce atingere*, acesta trebuia să fie în prealabil definit, așa cum o cere tehnica legislativă: dacă o noțiune sau un termen nu este consacrat sau poate avea înțelesuri diferite, semnificația acestuia în context se stabilește prin actul normativ ce-l instituie, în cadrul dispozițiilor generale sau într-o anexă destinată lexicului respectiv, și devine obligatoriu pentru actele normative din aceeași materie. Cum lucrurile nu stau așa, vom încerca să sistematizăm utilizarea sintagmei.

Aceasta este folosită cu sensul de *a încălca* atunci când se referă la drepturi, legi, obligații. De exemplu, în art. 608 – „(1) Proprietarul poate acorda orice întrebuintare izvorului ce ar exista pe fondul său, sub rezerva de a nu aduce atingere drepturilor dobândite de proprietarul fondului inferior”; art. 738 – „(1) Uzufuctuarul are dreptul să încaseze capitalul și să perceapă dobânzile creanței și să îndeplinească toate actele necesare pentru conservarea ori încasarea dobânzilor. Titularul dreptului de creanță poate face toate actele de dispoziție care nu aduc atingere drepturilor uzufructuarului”; art. 1 281 – „Contractul este opozabil terților, care nu pot aduce atingere drepturilor și obligațiilor născute din contract. Terții se pot prevala de efectele contractului, însă fără a avea dreptul de a cere executarea lui, cu excepția cazurilor prevăzute de lege”; art. 2 471 – „Preluarea bunului în deplină administrare nu poate aduce atingere drepturilor dobândite anterior de locatar” etc.

Tot atunci când se referă la drepturi, legi, obligații, dispoziții, legiuitorul utilizează verbul *a încălca* sau substantivul *încălcare*, verbul *a leza* sau substantivul *lezare*, utilizări sinonimice care creează confuzie la nivelul interpretării. „O asemenea diversitate de formule introduce în terminologia juridică distincții, fie artificiale, fie inexacte, afectând precizia unora dintre enunțurile normative”¹⁴.

Exigențele impuse de normele de tehnică legislativă cer ca termenii juridici să fie folosiți cu același înțeles. Omogenitatea limbajului juridic este pusă în cauză și prin faptul că aceleași noțiuni nu sunt exprimate prin aceiași termeni. Codul civil se referă astfel, în art. 253, la „persoana fizică ale cărei drepturi nepatrimoniale au fost lezate sau amenințate...”, și nu *atinse* sau căroră *le-a fost adusă atingere*, tot așa cum în art. 255 alin. (6) se are în vedere „... *apărarea dreptului nepatrimonial încălcat*”, și nu a dreptului care a fost *atins*. Explicația ar fi că textele au fost redactate de autori diferiți și că nu au fost corelate, fapt inadmisibil din perspectiva normelor de tehnică legislativă.

Atingerile pot fi, conform art. 1 359, vătămătoare pentru interesele victimei, iar, conform art. 74, independente de orice prejudiciu, ceea ce sporește ambiguitatea termenului nou-introdus de N.C.C. și afectează precizia exprimării normative. „Pentru că norma instituie un principiu care privește nu doar drepturile integrității corpului uman, ci și toate drepturile personal nepatrimoniale, ea ar fi trebuit inclusă în „dispozițiile comune” privind drepturile personalității. Aceeași consecvență ar fi trebuit să determine ca și

¹³ *Idem*.

¹⁴ S. Neculaescu, *Noul Cod civil, între tradiție și modernitate în privința terminologiei juridice normative*, disponibil la <https://sacheneaculaescudotcom.wordpress.com/2011/01/11/noul-cod-civil-intre-traditie-si-modernitate-in-privinta-terminologiei-juridice-normative/>.

denumirea de la art. 74 din noul Cod civil să se refere la *atingeri ilicite*, și nu la *orice atingeri ale drepturilor*, exprimare mult prea generală și echivocă.¹⁵ Coerența ar putea fi însă asigurată prin folosirea generalizată a primei sintagme.

Atingerea este uneori asimilată vătămării, ca în cazul art. 1359, ce are drept denumire marginală „repararea prejudiciului constând în vătămarea unui interes” și în termenii căruia „autorul faptei ilicite este obligat să repare prejudiciul cauzat și când acesta este urmare a *atingerii aduse* unui interes al altuia, dacă interesul este legitim, serios și, prin felul în care se manifestă, creează aparența unui drept subiectiv”, fapt ce ne îndreptățește la interpretarea sintagmei cu sensul de a vătăma, căci folosirea ei nu conferă precizie exprimării normative. În cazul interesului, a-i aduce atingere nu poate însemna decât a-l vătăma. Pentru coerența limbajului Codului s-ar impune folosirea aceluiași termeni, chiar dacă se repetă, atât în denumirea normei, cât și în ipoteza descrisă de aceasta.

➡ **A vătămă, a păgubi, a dăuna**

Articolul 15 vorbește despre faptul că „niciun drept nu poate fi exercitat cu scopul de a vătămă sau păgubi pe altul, ori într-un mod excesiv și nerezonabil, contrar bunei-credințe”. Dar în limba română a vătămă înseamnă atât a *dăuna* sănătății și integrității corporale, cât și a *cauza pagube*, a *leza*. Credem că legiuitorul a dorit să distingă de fapt între prejudiciul moral și cel material, distincție ce nu este susținută de termenii pe care-i utilizează: a vătămă înseamnă nu doar a leza moral, ci și a păgubi. Noul Cod civil nu mai folosește termenul *pagubă*, acesta fiind înlocuit de cel de *prejudiciu*, dar această opțiune terminologică nu se regăsește în textul art. 15.

Codul civil folosește ca sinonim al verbului a vătămă verbul a leza. El apare cu acest sens în art. 253 alin. (1) care prevede că „persoana fizică ale cărei drepturi nepatrimoniale au fost lezate ori amenințate poate cere oricând instanței (...)” pentru ca la alin. (2) să dispună că „în cazul lezării prin exercitarea dreptului la liberă exprimare, instanța poate dispune (...)”. Cu toate că termenul pare mai adecvat materiei drepturilor nepatrimoniale la care face referire acest articol, deoarece el sugerează că încălcarea acestor drepturi are urmări preponderent morale, definiția lexicografică ne face să înțelegem că lezarea rămâne subordonată ideii generice de vătămare: a vătămă înseamnă „a cauza pagube, stricăciuni, prejudicii, neajunsuri; a atinge, a leza (moralmente)”.

➡ **Distincții dintre atingere și încălcare**

Cei doi termeni sunt folosiți cu același sens, de exemplu, în art. 253 alin. (3) din noul Cod civil potrivit căruia „...cel care a suferit o încălcare a unor asemenea drepturi poate cere instanței să-l oblige pe autorul faptei să îndeplinească orice măsuri socotite necesare de către instanță spre a ajunge la restabilirea dreptului atins...”. În acest caz este evident că *atins* este sinonim cu *încălcat*, logica utilizării a doi termeni fiind aceea a evitării repetării, deci o problemă de stil, pe care legiuitorul nu și-o pune în mod consecvent, deși în anumite situații repetiția ar putea fi ușor evitată.

➡ **Privilegierea unui sens concret**

Distincția terminologică dintre bunuri, lucruri, obiecte nu este consecventă pe parcursul noului Cod civil. Dacă exigentele normelor de tehnică legislativă cer ca aceleași noțiuni

¹⁵ *Idem*.

să fie mereu exprimate prin aceiași termeni, se înțelege că cei trei termeni supuși analizei ar trebui să fie utilizați cu înțelesuri diferite pentru a explica opțiunea terminologică diferită a legiuitorului. Dacă nu este recomandat să se utilizeze același termen pentru a desemna lucruri diferite, nici nu trebuie utilizați mai mulți termeni pentru a desemna același lucru. De obicei se explică utilizarea sinonimelor prin evitarea excesului de repetiții ale aceluiași cuvânt sau ale aceleiași expresii, dar legiuitorul nu are drept obiectiv să scrie o operă literară, ci să redacteze o normă.

Bunurile sunt definite de Dicționarul explicativ al limbii române ca fiind „1. Ceea ce este util sau necesar societății sau individului pentru a-i asigura existența, bunăstarea, bogăția. • Obiect sau valoare care are importanță în circulația economică. 2. (Mai ales la pl.) Tot ce posedă cineva; avut, proprietate, avere; bogăție, avuție. • *Bunuri de consum* = bunuri materiale destinate consumului personal sau social; obiecte de consum. 3. Element al patrimoniului unei persoane, care poate consta dintr-un lucru (*bun corporal*) sau dintr-un drept (*bun necorporal*)”. Noul Cod civil face și el distincția între bunuri și lucruri. Astfel, în art. 535 care dă definiția bunurilor, acestea sunt „lucrurile, corporale sau necorporale, care constituie obiectul unui drept patrimonial”. Conform aceluiași dicționar, *lucrul* este „I. Tot ceea ce există (în afară de ființe) și care este conceput ca o unitate de sine stătătoare; obiect”. Cu sens juridic, dicționarul ne oferă sintagmele „*lucru imobil* (sau *nemişcător*) = lucru care, în mod natural sau prin voința omului, nu poate fi strămutat dintr-un loc într-altul. *Lucru mobil* (sau *mişcător*) = lucru care poate fi strămutat dintr-un loc într-altul”. Această distincție nu este preluată de N.C.C. care face această distincție relativ la termenul de bunuri atunci când distinge bunurile mobile de bunurile imobile.

Chiar dacă intenția legiuitorului a fost aceea de a delimita drepturile patrimoniale de bunuri, prin abandonarea clasificării Codului civil de la 1864, unde drepturile patrimoniale erau încadrate în categoria bunurilor mobile sau imobile în funcție de natura dreptului¹⁶, inconsecvența utilizării termenilor de către noul Cod civil duce la confuzii și ambiguități.

Articolul 529 definește bunurile mobile printr-o exprimare la forma negativă, nu prea des întâlnită în definiții, după criteriul excluderii: orice bun care nu este imobil este mobil. Alineatul (2) al aceluiași articol, nouatate în această materie, include în categoria bunurilor mobile „și undele electromagnetice sau asimilate acestora, precum și energia de orice fel produse, captate și transmise, în condițiile legii, de orice persoană și puse în serviciul său, indiferent de natura mobilă sau imobiliară a sursei acestora”¹⁷.

Dacă în Secțiunea I *Despre distincția bunurilor* a Capitolului I *Despre bunuri în general* al Titlului I *Bunurile și drepturile reale în general* din Cartea III *Despre bunuri* termenii sunt consecvent utilizați, în Secțiunea II *Apărarea dreptului de proprietate privată* a aceleiași Cărți, lucrurile se complică, legiuitorul nemaifiind la fel de consecvent în utilizarea termenilor. În art. 563 se folosește în alin. (4), cu același sens, când termenul *bun*, când termenul *lucru*, pentru a desemna aceeași realitate: „Hotărârea judecătorească prin care

¹⁶ Art. 471 și art. 474 din vechiul Cod civil.

¹⁷ A.I. Duscă, *Codul civil și materia mediului – parțiale împliniri și deziluzii*, Pandectele Române nr. 1/2012, Ed. Wolters Kluwer, București, p. 90.

s-a admis acțiunea în revendicare introdusă împotriva posesorului este opozabilă și celui care *deține bunul* pentru posesor, putând fi executată direct împotriva acestuia. Hotărârea judecătorească prin care s-a admis acțiunea în revendicare împotriva celui care *deține lucrul* pentru posesor nu este opozabilă posesorului, dacă acesta nu a fost introdus în cauză”. Aceeași inconsecvență terminologică se observă tot relativ la cei doi termeni și în cadrul art. 941 care utilizează sintagma *lucru mobil*, care nu este definită nicăieri în cod (acesta definește doar *bunul mobil*), vorbind când de lucruri mobile, când de bunuri mobile, când de lucruri, când de bunuri, astfel încât confuzia terminologică este extremă: „(1) Posesorul unui *lucru mobil* care nu aparține nimănui devine proprietarul acestuia, prin ocupațiune, de la data intrării în posesie, însă numai dacă aceasta se face în condițiile legii. (2) Sunt *lucruri fără stăpân bunurile mobile abandonate*, precum și *bunurile care*, prin natura lor, nu au un proprietar, cum sunt animalele sălbatice, peștele și resursele acvatice vii din bazinele piscicole naturale, fructele de pădure, ciupercile comestibile din flora spontană, plantele medicinale și aromatice și altele asemenea. (3) *Lucrurile mobile* de valoare foarte mică sau foarte deteriorate care sunt lăsate într-un loc public, inclusiv pe un drum public sau într-un mijloc de transport în comun, sunt considerate lucruri abandonate”.

Termenul *obiecte* este folosit ca sinonim al termenului *lucruri* în articole precum art. 148 - „(3) *Obiectele* ce au valoare afectivă pentru familia minorului sau pentru minor nu vor fi vândute decât în mod excepțional. (4) Dacă minorul este lipsit de *bunuri* și nu are părinți sau alte rude care sunt obligate prin lege să îi acorde întreținere ori aceasta nu este suficientă, minorul are dreptul la asistență socială, în condițiile legii” etc.

§ Polisemia dublată de paronimie

Din partea legii nu poate veni nicio acțiune de ansamblu contra polisemiei, în afară de tehnica definiției. Redactorii Codului dezambiguiază astfel înțelegerea termenilor, prin definirea lor. Deși noul Cod civil este în parte rezultatul dorinței de modernizare a societății românești și marchează o evoluție în acest sens¹⁸, opțiunile terminologice sunt uneori îndoielnice.

Ne vom ocupa în continuare de o definiție care ne pare importantă din perspectiva rezolvării paronimiei. Este vorba despre definiția *subiectelor de drept*.

Din perspectiva legiuitorului, faptul de a defini anumite sintagme juridice le asigură dreptul de cetățenie în cadrul terminologiei juridice. Dar problema este nu definiția în sine, ci opțiunea terminologică eronată. Este cazul sintagmei pe care ne propunem să o analizăm: eroarea provine, după părerea noastră, din traducerea neadecvată a substantivului *sujet* din limba franceză.

Dacă dicționarele generale românești ne oferă definiția *subiectului*, aceasta pune o problemă de interpretare nu atunci când substantivul este folosit la numărul singular, ci în folosirea sa la plural în textul Codului. Acest substantiv are două genuri pe care legiuitorul pare să le încurce atunci când redactează și face alegeri terminologice. Aceste alegeri nu tin doar de limbaj, care vehiculează în cadrul sistemului de drept „vocabularul propriu

¹⁸ T. Danciu, *The Evolution of Romanian Civil Law in the Modern Times*, Revista de științe juridice nr. 43/2014, Ed. Universitaria, Craiova, p. 74.

profesiunilor juridice”¹⁹, ci exprimă „în mod fidel, atât opțiunile politice ale legiuitorului național, tradițiile sale istorice, culturale, religioase, cât și influențele altor reglementări”²⁰.

Opțiunea legiuitorului român pentru sintagma *subiecte de drept* ni se pare greșită, în primul rând plecând de la definițiile lexicografice ale subiectului, pe care le vom analiza în cele ce urmează. Substantivul *subiect* are în limba română două genuri: neutru și masculin. La genul neutru, pluralul său este *subiecte* ce corespunde următoarelor definiții: „1. S.n. Totalitatea acțiunilor, evenimentelor (prezentate într-o anumită succesiune) care alcătuiesc conținutul unei opere literare, cinematografice etc. • Chestiune, temă despre care vorbește sau scrie cineva. • Cauză, pricină, motiv. 2. S.n. (Lingv.) Partea principală a propoziției care arată cine săvârșește acțiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă, cine suferă acțiunea când predicatul verbal este la diateza pasivă sau cui i se atribuie o însușire ori o caracteristică exprimată de numele predicativ în cazul predicatului nominal. 3. S.n. (Log.) Termen al unor judecăți, reprezentând noțiunea ce desemnează obiectul gândirii despre care se afirmă sau se neagă însușirea exprimată de predicatul logic”. Acestea ar trebui să fie sensurile pe care legiuitorul le reține atunci când reglementează subiectele de drept în art. 25 ce are ca denumire marginală *Subiectele de drept civil* despre care alin. (1) ne spune că sunt „persoanele fizice și persoanele juridice”. Această sintagmă mai apare și în alte articole, nici aici definiția lexicografică nefiind-o lămuritoare pentru opțiunea terminologică a legiuitorului: art. 1 *Obiectul Codului civil* – „Dispozițiile prezentului cod reglementează raporturile patrimoniale și pe cele nepatrimoniale dintre persoane, ca subiecte de drept civil”; art. 3 *Aplicarea generală a Codului civil* – „(1) Dispozițiile prezentului cod se aplică și raporturilor dintre profesioniști, precum și raporturilor dintre aceștia și orice alte subiecte de drept civil”; art. 516 *Subiectele obligației de întreținere* – „(1) Obligația de întreținere există între soț și soție, rudele în linie dreaptă, între frați și surori, precum și între celelalte persoane anume prevăzute de lege. (2) Dispozițiile alin. (1) privind obligația de întreținere între rudele în linie dreaptă, precum și între frați și surori sunt aplicabile și în cazul adopției. (3) Obligația de întreținere există între foștii soți, în condițiile prevăzute de lege”; art. 1160 *Subiectele partajului de ascendent* – „Ascendenții pot face partajul bunurilor lor între descendenți”; art. 1472 *Subiectele plății. Persoanele care pot face plata* – „Plata poate să fie făcută de orice persoană, chiar dacă este un terț în raport cu acea obligație”.

Paronimia acestui cuvânt care are aceeași formă de singular pentru două forme de plural cu sensuri total diferite este de fapt sursa confuziei terminologice pe care legiuitorul crede că o rezolvă prin procedeele definirii.

Tehnica legislativă cere, conform Legii nr. 24/2000 ca aceleași noțiuni să se exprime prin aceiași termeni. Nu este respectată această cerință atunci când subiectul apare la singular cu un alt sens decât la plural. Sensul privilegiat de Cod pentru singularul termenului este acela al substantivului masculin (cu pluralul *subieci*) definit de dicționare drept „4. S.m. Ființă aflată sub observație, supusă anchetei, experimentului etc.; individ care prezintă anumite caracteristici. 5. S.m. (În sintagmele) *Subiect de drepturi și obligații* = persoană care, în cadrul raporturilor juridice, are drepturi și obligații. *Subiect impozabil* = persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească un anumit impozit către stat”²¹. Apare cu

¹⁹ *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1988, p. 139.

²⁰ S. Neculaescu, *op. cit.*

²¹ DEX 2009.

acest sens în: art. 193 *Efectele personalității juridice* – „(2) Nimeni nu poate invoca împotriva unei persoane de bună-credință calitatea de subiect de drept a unei persoane juridice, dacă prin aceasta se urmărește ascunderea unei fraude, a unui abuz de drept sau a unei atingeri aduse ordinii publice”; art. 1 391 *Repararea prejudiciului nepatrimonial* – „(3) Dreptul la despăgubire pentru atingerile aduse drepturilor inerente personalității oricărui subiect de drept va putea fi cedat numai în cazul când a fost stabilit printr-o tranzacție sau printr-o hotărâre judecătorească definitivă”; art. 1 938 – „În cazul în care contractul nu prevede altfel, societatea încetează și prin: b) încetarea calității de subiect de drept a uneia dintre persoanele juridice asociate”.

Credem că această confuzie se datorează și traducerii neadecvate a substantivului francez *sujet* care are doar genul masculin. Provenind din adjectiv prin substantivizare, acesta are sensul de „cel care este supus unei autorități suverane, absolute” - cu acest sens el este sinonim cu *supus*; și de „resortisant al unui stat dat” - cu acest sens el este sinonim cu *cetățean*.

De aceea, alegerea terminologică corectă ar fi cea de *subiect/subieci* care ar respecta și alegerea terminologică a lui Cornu ce oferă drept etimologie termenului juridic *sujet* latinescul *subjectus*, de la *subjicere*, etimologie pe care o agreăm și noi. Primul sens oferit de Cornu este acela de *supus*, ca fiind sinonim cu *resortisant*, *cetățean*. Al doilea sens apare în sintagmele *subiect de drept* - persoană (fizică sau morală) considerată drept suport al unui drept subiectiv; titular al dreptului (subiect activ) sau debitor al obligației (subiect pasiv) - și *subiect al acțiunii* (sinonim cu *titular al acțiunii*) - persoană investită cu dreptul de a acționa în instanță, fie pentru a ridica o pretenție, fie pentru a o combate²².

Propunem, **de lege ferenda**, din considerentele prezentate mai sus, ca legiuitorul să-și schimbe opțiunea terminologică incorectă *subiect/subiecte* cu aceea de *subiect/subieci*.

§ Concluzii

Pentru a evita imprecizia juridică, orice act normativ trebuie să fie redactat „într-un limbaj și stil juridic specific normativ, concis, sobru, clar și precis, care să excludă orice echivoc, cu respectarea strictă a regulilor gramaticale și de ortografie”²³. Un obstacol în calea respectării acestor cerințe poate fi polisemia, însă, în vederea asigurării unei unități terminologice a stilului juridic, legislativul își poate impune anumite acțiuni de autolimitare a folosirii polisemiei sau poate chiar să ia inițiative menite să prevină formarea polisemiei prin²⁴: oferirea unor definiții clare pentru diferite noțiuni sau termeni; evitarea utilizării cu sensuri diferite a aceluiași cuvânt, și deci folosirea aceluiași termen pentru denumirea aceleiași realități, acțiune dictată și disciplinată de dezideratul monosemiei; numirea sau redenumirea unei realități juridice prin recurgerea la neologisme, adică prin diferite procedee și tehnici de introducere a cuvintelor noi în limbă, i.e. calcul, adaptarea etc.

²² G. Cornu, *op. cit.*, 2007, p. 789.

²³ Art. 34(1) din Legea nr. 24/2000 privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative, republicată, cu modificările și completările ulterioare.

²⁴ S. Popescu; C. Ciora; V. Țândăreanu, *Probleme curente privind folosirea limbajului juridic*, Buletin de informare legislativă nr. 3/2007, p. 6, disponibil la http://www.clr.ro/eBuletin/3_2007/Buletin_3_2007.pdf.

BIBLIOGRAFIE

Becquart, Joseph, *Les mots a sens multiple en droit civil français; Contribution au perfectionnement du vocabulaire juridique*, Teză, PUF, Lille, 1928.

Chromá, Marta, *Synonymy and Polysemy in a Bilingual Law Dictionary*, disponibil la http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2006/092_2006_V2_Marta%20CHROMA_Synonymy%20and%20Polysemy%20in%20a%20Bilingual%20Law%20Dictionary.pdf.

Cornu, Gérard, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 5e éd., Montchrestien, Paris, 1991.

Cornu, Gérard, *Linguistique juridique*, Montchrestien, Paris, 2000.

Cornu, Gérard, *Vocabulaire juridique*, Presse Universitaires de France, Paris, 2007.

Danciu, Tereza, *The Evolution of Romanian Civil Law in the Modern Times*, Revista de științe juridice nr. 43/2014, p. 66-74, Ed. Universitaria, Craiova.

Dușcă, Anca Ileana, *Codul civil și materia mediului – parțiale împliniri și deziluzii*, Pandectele Române nr. 1/2012, p. 89-99, Ed. Wolters Kluwer, București.

Martin, Robert, *Pour une logique du sens*, Linguistique nouvelle, Presses Universitaires de France, 1983.

Mazet, Guy, *Informatique et système jurilinguistique*, IRETIJ, Université de Montpellier I, 2001.

Neculaescu, Sache, *Noul Cod civil, între tradiție și modernitate în privința terminologiei juridice normative*, disponibil la <https://sacheneaculaescudotcom.wordpress.com/2011/01/11/noul-cod-civil-intre-traditie-si-modernitate-in-privinta-terminologiei-juridice-normative/>.

Popescu, S.; Ciora, C.; Tândăreanu, V., *Probleme curente privind folosirea limbajului juridic*, Buletin de informare legislativă nr. 3/2007, p. 3-11, disponibil la http://www.clr.ro/eBuletin/3_2007/Buletin_3_2007.pdf.

Sparer, Michel & Shwab, Wallace, *Rédaction des lois: rendez-vous du droit et de la culture*, disponibil la <http://www.cslf.gouv.qc.ca/bibliotheque-virtuelle/publication-html>.

Saussure, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, Geneva, 1916.

*** *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1988.

*** *Dictionarul explicativ al limbii române*, 2009.

*** *Dictionarul de neologisme*, 1986.

DEX online

Dictionnaire français lexilogos (http://www.lexilogos.com/francais_langue_dictionnaires.htm)

NODEX (2002)

PRINCIPIUL EFECTIVITĂȚII – UN NOU PRINCIPIU AL DREPTULUI MEDIULUI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Conf. univ. dr. Anca Ileana DUȘCĂ

Abstract

Emerged from the case law of the Luxembourg Court, the principle of effectiveness has had the same evolution as many other principles inferred from CJEU practice. The Court first mentions it without insisting, just to later define it and develop its content and application. After a while, the Court starts to evoke it as an entrenched principle characterizing EU law. The paper aims to outline this process of birth and development of the new principle of EU law effectiveness.

Keywords: principle of effectiveness, principle of equivalence, principle of direct effect of EU law.

§ Clarificări

Principiul efectivității dreptului Uniunii Europene – inclusiv al dreptului mediului – este o adaptare realizată de Curtea de la Luxemburg, a principiul efectului direct, care permite persoanelor fizice să invoce în mod direct o normă europeană, în fața unei instanțe europene sau naționale, independent de existența unor acte corespunzătoare în dreptul național. Efectul direct al dreptului european este, alături de principiul *supremației*, un principiu fundamental al dreptului european. Principiul efectului direct garantează astfel **aplicabilitatea și eficacitatea** dreptului european în statele membre.

Momentul nașterii principiului efectului direct al dreptului comunitar l-a constituit hotărârea Curtii, din 5 februarie 1963, în cauza 26/62, în procedura Societatea N. V. Algemene Transport - en Expeditie Onderneming *van Gend & Loos*, contra *Nederlandse Administratie der belastingen*¹, cu privire la întrebarea: dacă articolul 12² din Tratatul C.E.E. are efect intern, cu alte cuvinte, dacă justițiabilii pot invoca, pe baza acestui articol, drepturi individuale pe care instanțele trebuie să le protejeze. Curtea a răspuns: „Comunitatea constituie o nouă ordine juridică de drept internațional, în favoarea căreia statele și-au limitat drepturile suverane, chiar dacă într-un număr limitat

¹ Administrația fiscală olandeză.

de domenii, și ale cărei subiecte sunt nu numai statele membre, ci și resortisanții acestora; prin urmare, independent de legislația statelor membre, dreptul comunitar nu creează numai obligații în sarcina particularilor, ci este destinat de asemenea să confere drepturi care intră în patrimoniul lor juridic; aceste drepturi iau naștere nu numai atunci când acestea sunt acordate explicit prin tratat, ci și ca urmare a unor obligații pe care tratatul le impune într-un mod bine definit atât particularilor, cât și statelor membre și instituțiilor comunitare”. Concluzia Curții a fost: „în conformitate cu spiritul, structura și textul tratatului, articolul 12 trebuie să fie interpretat în sensul că acesta produce efecte directe și conferă drepturi individuale pe care instanțele naționale trebuie să le protejeze”².

Completări și precizări ale principiului, Curtea a adus prin celebrele hotărâri *Costa contra E.N.E.L. și Amministrazione delle Finanze dello Stato contra Simmenthal Spa*. Astfel, în hotărârea din 15 iulie 1964, dată în cauza 6/64, în procedura *Flaminio Costa contra E.N.E.L.*³. Curtea afirmă: „având în vedere că, spre deosebire de tratatele internaționale obișnuite, Tratatul C.E.E. a instituit o ordine juridică proprie, integrată în sistemul juridic al statelor membre, în momentul intrării în vigoare a tratatului și care este obligatorie pentru instanțele acestora; că, într-adevăr, prin instituirea unei Comunități cu o durată nelimitată, dotată cu instituții proprii, cu personalitate, cu capacitate juridică, cu capacitate de reprezentare internațională și, în special, cu puteri reale derivate din limitarea competenței sau din transferul atribuțiilor statelor către Comunitate, acestea din urmă au limitat, chiar dacă în domenii restrânse, drepturile lor suverane și au creat astfel un corp de drept aplicabil resortisanților lor și lor însele. Având în vedere că supremația dreptului comunitar este confirmată prin articolul 189, conform căruia regulamentele au caracter „obligatoriu” și „se aplică direct în fiecare stat membru” Curtea concluzionează că această dispoziție, care nu este însoțită de nicio rezervă, ar fi lipsită de valoare în cazul în care un stat ar putea să îi anuleze efectele unilateral, printr-un act legislativ opozabil textelor comunitare.

Hotărârea Curții din 9 martie 1978, dată în cauza C-106/77, în procedura *Amministrazione delle Finanze dello Stato contra Simmenthal Spa*, a răspuns la întrebarea care sunt consecințele aplicabilității directe a unei dispoziții de drept comunitar, în cazul incompatibilității cu o dispoziție legislativă ulterioară a unui stat membru. În răspunsul său, Curtea a avut ca punct de pornire faptul că aplicabilitatea directă presupune că normele de drept comunitar trebuie să își producă totalitatea efectelor în mod uniform, în toate statele membre, de la intrarea lor în vigoare și în cursul întregii perioade de validitate a acestora; prin urmare, aceste dispoziții reprezintă o sursă imediată de drepturi și de obligații pentru toți cei cărora li se adresează, indiferent dacă este vorba de statele membre sau de particulari care sunt părți în raporturi juridice reglementate de dreptul comunitar⁴. Acest efect privește, de asemenea, orice instanță care, ca autoritate a unui stat membru, fiind sesizată în cadrul competenței sale, are ca misiune să protejeze drepturile conferite particularilor de dreptul comunitar; de altfel, în temeiul principiului supremației dreptului comunitar, dispozițiile tratatului și actele instituțiilor direct aplicabile au ca efect, în

² Articolul 12 „În relațiile comerciale reciproce, statele membre se abțin să introducă între ele noi taxe vamale la import și la export sau taxe cu efect echivalent, precum și să le majoreze pe cele în vigoare”.

³ Ente nazionale energia elettrica, impresa già della Edison Volta.

⁴ Pct. 15.

raporturile lor cu legislația națională a statelor membre, prin simplul fapt al intrării lor în vigoare, nu numai de a determina inaplicabilitatea de drept a oricărei dispoziții contrare a legislației naționale existente, ci și – în măsura în care aceste dispoziții și acte fac parte integrantă, cu rang superior normelor interne, din ordinea juridică aplicabilă pe teritoriul fiecărui stat membru – de a împiedica adoptarea valabilă a unor noi acte normative naționale, în măsura în care acestea ar fi incompatibile cu norme comunitare⁵. Rezultă că orice instanță națională care trebuie să aplice, în cadrul competenței sale, dispozițiile de drept comunitar are obligația de a asigura efectul deplin al acestor norme, înlăturând, dacă este necesar, din oficiu aplicarea oricărei dispoziții contrare a legislației naționale, chiar ulterioare, fără a fi necesar să solicite sau să aștepte înlăturarea prealabilă a acestora pe cale legislativă sau prin orice alt procedeu constituțional⁶.

§ Jurisprudența C.J.U.E.

1. În hotărârea *Curtii (Marea Cameră)* din 23 octombrie 2007, dată în cauza C 440/05, având ca obiect o acțiune în anulare a Deciziei cadru 2005/667/JAI a Consiliului din 12 iulie 2005 de consolidare a cadrului penal pentru aplicarea legii împotriva poluării cauzate de nave formulate, în temeiul articolului 35 alineatul (6) T.U.E, de Comisia Comunităților Europene contra Consiliului Uniunii Europene⁷, se precizează „*legiitorul comunitar poate impune statelor membre obligația de a institui astfel de sancțiuni pentru a asigura deplina eficiență a normelor pe care le stabilește în acest domeniu*”. În temeiul articolului 47 T.U.E., niciuneia dintre dispozițiile Tratatului C.E. nu i se poate aduce atingere printr-o dispoziție din Tratatul U.E.; aceeași cerință figurează la primul paragraf al articolului 29 T.U.E., care introduce titlul VI din acest tratat, intitulat „Dispoziții privind cooperarea polițienească și judiciară în materie penală”. Prin urmare, revine Curtii sarcina de a se asigura că actele cu privire la care Consiliul susține că se încadrează în domeniul de aplicare al titlului VI nu afectează competența pe care dispozițiile Tratatului C.E. o conferă Comunității⁸ - adică, mai clar, Curtea trebuie să verifice dacă dispozițiile Deciziei-cadru 2005/667 nu afectează competența care revine Comunității în temeiul articolului 80 alineatul (2) C.E., prin aceea că respectivele prevederi ar fi putut fi adoptate, în temeiul acestei din urmă dispoziții⁹.

⁵ Pct. 16, 17.

⁶ Pct. 23, 24.

⁷ J.O.C.E. L 255, p. 164, Ediție specială, 15/vol. 15, p. 169. A se vedea M.O. Bertella-Geffroy, *Un an de jurisprudence en droit pénal de l'environnement*, Environnement-Revue Mensuelle Lexisnexus Jurisclasseur- février 2009, p.26-29. Printre hotărârile prezentate în articol, de menționat este hotărârea curții de apel din Lyon, din 29 octombrie 2008, care a condamnat, pentru delict de publicitate înșelătoare, relativ la pesticidul *Round-up*, incriminată de art. L.121-1 și L.121-2 din Codul Consumului, pe fostul președinte al societății Monsanto Agriculture France și pe fostul președinte al societății Scotts France. În fapt, acest produs a fost prezentat, în spoturile publicitare televizate, ca fiind fără efecte nocive asupra mediului, deși conținea un compus clasificat ca toxic pentru organismele acvatice, iar ambalajul conținea mențiuni de genul: *respect pentru mediu, eficacitate și securitate pentru mediu*. Curtea a considerat că această prezentare eludează pericolul potențial al produsului, prin folosirea unor cuvinte liniștitoare care induc consumatorul în eroare și diminuează preocuparea pentru precauție și prevenție.

⁸ Hotărârea din 12 mai 1998, Comisia/Consiliul, C 170/96, Rec., p. I 2763, pct. 16; Hotărârea din 13 septembrie 2005, Comisia/Consiliul, C 176/03 Rec., p. I 7879, îndreptată împotriva Deciziei cadru *Protecția mediului prin dreptul penal*, pct. 39.

⁹ Pct. 52-54.

Pentru aceasta, Curtea aminteste, mai întâi, că politica comună în domeniul transporturilor se numără printre elementele de bază ale Comunității, articolul 70 C.E., coroborat cu articolul 80 alineatul (1) C.E. prevăzând că obiectivele tratatului sunt într-adevăr urmărite de statele membre în sectorul transporturilor feroviare, rutiere și pe căi navigabile, în cadrul unei astfel de politici¹⁰. Apoi precizează că, potrivit articolului 80 alineatul (2) C.E., Consiliul are posibilitatea de a decide în ce caz, în ce măsură și prin ce procedură se pot adopta dispoziții corespunzătoare în domeniul transporturilor maritime¹¹ și că dispozițiile procedurale prevăzute la articolul 71 C.E. sunt aplicabile. De fapt, așa cum reiese din jurisprudența sa mai veche, articolul 80 alineatul (2) C.E., departe de a înlătura aplicarea Tratatului C.E. la transporturile maritime, se mărginește la a prevedea că normele specifice ale acestuia referitoare la politica comună în domeniul transporturilor, care sunt incluse în titlul V din același tratat, nu se vor aplica deplin drept acestui domeniu de activitate¹². Prin urmare, în măsura în care articolul 80 alineatul (2) C.E. nu prevede nicio limitare explicită în ceea ce privește natura normelor comune specifice pe care, în conformitate cu dispozițiile procedurale din articolul 71 C.E., le poate adopta Consiliul în acest temei, legiuitorul comunitar dispune, în virtutea acestei dispoziții, de importante atribuții normative și este competent astfel, prin analogie cu celelalte dispoziții ale Tratatului C.E. referitoare la politica comună în domeniul transporturilor, în special articolul 71 alineatul (1) C.E., să stabilească, printre altele, „măsurile care permit îmbunătățirea siguranței transporturilor”, precum și „orice altă dispoziție utilă” în domeniul transporturilor maritime¹³.

Pe de altă parte, Curtea adaugă că, în măsura în care cerințele de protecție a mediului, care constituie unul dintre obiectivele esențiale ale Comunității¹⁴, trebuie, în temeiul articolului 6 C.E., „integrate în definirea și punerea în aplicare a politicilor și acțiunilor Comunității”, o astfel de protecție trebuie considerată ca fiind un obiectiv care face parte și din politica comună în domeniul transporturilor; legiuitorul comunitar poate, așadar, în temeiul articolului 80 alineatul (2) C.E. și în exercitarea atribuțiilor pe care i le conferă această dispoziție, să hotărască să promoveze protecția mediului¹⁵. Tot din jurisprudența constantă a Curtii rezultă că alegerea temeiului juridic al unui act comunitar trebuie să fie fondată pe elemente obiective, care pot fi supuse controlului jurisdicțional, printre care figurează în special scopul și conținutul actului¹⁶. Decizia-cadru 2005/667, după cum reiese din preambul, are ca obiectiv atât ameliorarea siguranței maritime, cât și îmbunătățirea protecției mediului marin împotriva poluării cauzate de nave, iar din considerentele (2) și (3) ale Deciziei analizate rezultă că urmărește să realizeze apropierea legislațiilor statelor membre pentru a împiedica producerea unor prejudicii precum cele care au fost cauzate de naufragiul petrolierului Prestige¹⁷. Această decizie-cadru

¹⁰ Hotărârea din 28 noiembrie 1978, Schumalla, 97/78, Rec., p. 2311, pct. 4.

¹¹ Hotărârea din 17 mai 1994, Corsica Ferries, C 18/93, Rec., p. I 1783, pct. 25.

¹² Pct. 55-57. Hotărârea din 7 iunie 2007, Comisia/Grecia, C 178/05, Rep., p. I 4185, pct. 52.

¹³ Hotărârea din 9 septembrie 2004, Spania și Finlanda/Parlamentul European și Consiliul, C 184/02 și C 223/02, Rec., p. I 7789, pct. 28.

¹⁴ Hotărârea din 13 septembrie 2005, Comisia/Consiliul, pct. 41.

¹⁵ Pct. 58-60. Hotărârea din 19 septembrie 2002, Huber, C 336/00, Rec., p. I 7699, pct. 36.

¹⁶ Hotărârea din 11 iunie 1991, Comisia/Consiliul, *Dioxid de titan*, C 300/89, Rec., p. I 2867, pct. 10; Hotărârea Huber, pct. 30; Hotărârea din 13 septembrie 2005, Comisia/Consiliul, pct. 45.

¹⁷ Pct. 61, 62. Nava s-a rupt în două și s-a scufundat, la 19 noiembrie 2002, în largul coastelor Spaniei, după ce a plutit în derivă timp de șase zile în Oceanul Atlantic, provocând scurgerea din cocă a aproximativ 50.000 de tone de țiței, care a poluat mii de kilometri de coastă.

completează, astfel cum reiese din considerentul (4) al acesteia și din considerentul (6) al Directivei 2005/35, această din urmă directivă prin intermediul unor norme detaliate din domeniul penal - rezultă din considerentele (1) și (15), precum și din articolul 1 din această directivă, că are de asemenea, drept scop asigurarea unui nivel ridicat de siguranță și de protecție a mediului în transportul maritim, iar din considerentul (15) și din articolul 1 rezultă că are ca obiect introducerea în dreptul comunitar a standardelor internaționale referitoare la poluarea cauzată de nave și stabilirea unor sancțiuni, penale și administrative, în caz de încălcări ale acestor standarde, în scopul asigurării eficienței acestora. În ceea ce privește conținutul Deciziei-cadru 2005/667, aceasta prevede, în temeiul articolelor 2, 3 și 5, obligația statelor membre de a institui sancțiuni penale aplicabile persoanelor fizice sau juridice care au săvârșit una dintre infracțiunile prevăzute la articolele 4 și 5 din Directiva 2005/35 sau au instigat la săvârșirea acesteia sau au acționat în calitate de complici. Această decizie-cadru, potrivit căreia *sancțiunile penale trebuie să fie eficiente, proporționate și cu efect de descurajare*, stabilește, de altfel, la articolele 4 și 6, tipul și nivelul sancțiunilor aplicabile în funcție de prejudiciile pe care respectivele infracțiuni le au cauzat calității apelor, speciilor de animale sau plante sau persoanelor. Prin urmare, Curtea conchide: *chiar dacă, în principiu, legislația penală, la fel ca și normele ce reglementează procedura penală, nu se încadrează în sfera competenței comunitare*¹⁸, *nu este mai puțin adevărat că, atunci când aplicarea unor sancțiuni penale eficiente, proporționate și cu efect de descurajare de către autoritățile naționale competente reprezintă o măsură indispensabilă pentru combaterea daunelor grave provocate mediului, legiuitorul comunitar poate impune statelor membre obligația de a institui astfel de sancțiuni pentru a asigura deplina eficiență a normelor pe care le stabilește în acest domeniu*¹⁹. Ori, trebuie să se constate, pe de o parte, că dispozițiile Deciziei-cadru 2005/667²⁰, au în vedere acțiuni de natură să provoace daune deosebit de grave mediului, ce rezultă, în cauză, din nerespectarea normelor comunitare în materie de siguranță maritimă; pe de altă parte, astfel cum rezultă din interpretarea coroborată a considerentelor (3), (4), (5), (7) și (8) ale Directivei 2005/35, precum și din primele cinci considerente ale Deciziei-cadru 2005/667, Consiliul a considerat că erau necesare sancțiuni penale pentru a asigura respectarea normelor comunitare stabilite în materie de siguranță maritimă. Prin urmare, în măsura în care articolele 2, 3 și 5 din Decizia-cadru 2005/667 urmăresc *asigurarea eficienței normelor adoptate în domeniul siguranței maritime*, a căror nerespectare poate avea consecințe grave asupra mediului, prin obligarea statelor membre să sancționeze penal anumite comportamente, trebuie să se considere că aceste articole au drept scop, în esență, ameliorarea siguranței maritime, precum și protecția mediului și ar fi putut fi în mod valabil adoptate în temeiul articolului 80 alineatul (2) CE²¹.

2. *Hotărârea Curtii (Marea Cameră) din 28 februarie 2012*, dată în cauza C 41/11, având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare – formulată în temeiul

¹⁸ Hotărârea din 11 noiembrie 1981, Casati, 203/80, Rec., p. 2595, pct. 27; Hotărârea din 16 iunie 1998, Lemmens, C 226/97, Rec., p. I 3711, pct. 19; Hotărârea din 13 septembrie 2005, Comisia/Consiliul, pct. 47.

¹⁹ Hotărârea din 13 septembrie 2005, Comisia/Consiliul, pct. 48.

²⁰ Precum acelea ale Deciziei-cadru 2003/80 care au făcut obiectul cauzei în care a fost pronunțată Hotărârea din 13 septembrie 2005, Comisia/Consiliul.

²¹ Pct. 64, 68.

articolului 267 TFUE de Conseil d'État (Belgia), în procedura Inter Environnement Wallonie ASBL, Terre wallonne ASBL împotriva Région wallonne-privește condițiile în care un „plan” sau un „program” în sensul Directivei 2001/42/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 27 iunie 2001 privind evaluarea efectelor anumitor planuri și programe asupra mediului²², care nu a făcut obiectul unei evaluări ecologice, astfel cum prevede această directivă, poate rămâne în vigoare cu titlu provizoriu. Cererea a fost formulată în cadrul unor litigii între Inter Environnement Wallonie ASBL și Terre wallonne ASBL, pe de o parte, și Région wallonne, pe de altă parte, având ca obiect anularea Decretului guvernului valon din 15 februarie 2007 privind modificarea cărții II din Codul mediului care constituie Codul apelor în ceea ce privește gestionarea durabilă a azotului în agricultură²³, iar prin intermediul întrebării adresate instanța de trimitere a solicitat, să se stabilească dacă, în împrejurări precum cele în acțiunea principală, în care este sesizată cu o acțiune prin care se urmărește anularea unui act național care constituie un „plan” sau un „program” în sensul Directivei 2001/42 și în care constată că un astfel de plan sau de program a fost adoptat cu încălcarea obligației prevăzute de această directivă de a efectua o evaluare ecologică prealabilă, instanța în cauză, care constată totuși că actul contestat constituie o punere în aplicare corespunzătoare a Directivei 91/676, poate face uz de o dispoziție din dreptul său național care i ar permite să mențină anumite efecte anterioare ale actului menționat, până la data intrării în vigoare a unor măsuri menite să remedieze neregularitatea constatată.

În răspunsul său, Curtea face o interpretare teleologică a dispoziției, amintind că *obiectivul* esențial al Directivei 2001/42, astfel cum reiese din articolul 1 al acesteia, constă în supunerea planurilor și a programelor care pot avea efecte semnificative asupra mediului unei evaluări ecologice cu ocazia elaborării acestora și înainte de adoptarea lor²⁴. Această directivă stabilește reguli minime privind elaborarea raportului referitor la efectele asupra mediului, punerea în aplicare a procesului de consultare, luarea în considerare a rezultatelor evaluării ecologice, precum și comunicarea de informații privind decizia adoptată la finalizarea evaluării²⁵. În lipsa, din directivă a unor prevederi referitoare la consecințele care trebuie deduse dintr-o încălcare a dispozițiilor procedurale pe care aceasta le conține, revine statelor membre obligația de a adopta, în cadrul competențelor lor, toate măsurile necesare, generale sau speciale, pentru ca toate „planurile” sau „programele” care pot avea „efecte semnificative asupra mediului” în sensul Directivei 2001/42 să facă obiectul unei evaluări ecologice, înainte de adoptarea lor, în conformitate cu mijloacele procedurale și cu criteriile prevăzute de directiva menționată²⁶. În completarea acestui raționament, Curtea aduce jurisprudența sa constantă din care rezultă că, în temeiul *principiului cooperării loiale prevăzut la articolul 4 alineatul (3) T.U.E., statele*

²² J.O.C.E. L 197, p. 30, Ediție specială, 15/vol. 7, p. 135.

²³ *Moniteur belge* din 7 martie 2007, p. 11118.

²⁴ Pct. 40. Hotărârea din 11 martie 2009 Terre wallonne și Inter Environnement Wallonie, în cauza C 110/09, pct. 32; Hotărârea din 22 septembrie 2011, Valèiukienė și alții, C 295/10, pct. 37.

²⁵ Pct. 41. Hotărârea Terre wallonne și Inter Environnement Wallonie, pct. 33.

²⁶ Pct. 42. Hotărârea din 24 octombrie 1996, Kraaijeveld și alții, C 72/95, Rec., p. I 5403, pct. 61; Hotărârea din 16 septembrie 1999, WWF și alții, C 435/97, Rec., p. I 5613, pct. 70; Hotărârea din 7 ianuarie 2004, Wells, C 201/02, Rec., p. I 723, pct. 65.

*membre sunt ținute să elimine consecințele ilicite ale unei încălcări a dreptului Uniunii*²⁷. Prin urmare, din moment ce un „plan” sau un „program” ar fi trebuit supus unei evaluări a efectelor sale asupra mediului înainte de a fi adoptat în conformitate cu cerințele Directivei 2001/42, autoritățile competente sunt obligate să adopte toate măsurile generale sau speciale pentru a remedia omiterea unei astfel de evaluări²⁸. O astfel de obligație revine, de asemenea, instanțelor naționale sesizate cu o acțiune împotriva unui astfel de act național și, în această privință, trebuie amintit că normele de procedură aplicabile unor astfel de acțiuni care pot fi introduse împotriva unor asemenea „planuri” sau „programe” rezultă din ordinea juridică internă, a fiecărui stat membru, în temeiul *principiului autonomiei procedurale a statelor membre, însă cu condiția ca acestea să nu fie mai puțin favorabile decât cele care se aplică unor situații similare de natură internă (principiul echivalenței) și să nu facă imposibilă în practică sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică a Uniunii (principiul efectivității)*²⁹. Curtea conchide că instanțele sesizate, în această privință, trebuie să adopte, în temeiul dreptului lor național, *măsuri de suspendare sau de anulare a „planului” sau a „programului” adoptat cu încălcarea obligației de a efectua o evaluare ecologică*³⁰; altfel, obiectivul fundamental al Directivei 2001/42 ar fi ignorat dacă, sesizate în această privință, instanțele naționale nu ar adopta, în cadrul unor astfel de acțiuni și în limitele autonomiei procedurale, măsurile prevăzute de dreptul lor național, care sunt adecvate pentru a împiedica punerea în aplicare, în lipsa unei evaluări ecologice, a unui astfel de plan sau de program, inclusiv a proiectelor care ar trebui realizate în cadrul acestuia.

3. Principiul efectivității este definit, explicat și dezvoltat și în *Hotărârea Curtii (Marea Cameră) 15 ianuarie 2013*, dată în cauza C 416/10, având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 T.F.U.E. de Najvyšší súd Slovenskej republiky (Slovacia), în procedura Jozef Križan s.a, împotriva Slovenská inšpekcia životného prostredia³¹.

În lipsa unor norme stabilite în acest domeniu de dreptul Uniunii, ordinea juridică a fiecărui stat membru este cea care trebuie să definească modalitățile procedurale care

²⁷ Hotărârea din 16 decembrie 1960, Humblet/Statul belgian, 6/60, Rec., p. 1125, 1146; Hotărârea din 19 noiembrie 1991, Francovich și alții, C 6/90 și C 9/90, Rec., p. I 5357, pct. 36. O astfel de obligație revine, în cadrul competențelor sale, fiecărui organ al statului membru în cauză - Hotărârea din 12 iunie 1990, Germania/Comisia, C 8/88, Rec., p. I 2321, pct. 13, Hotărârea Wells, pct. 64.

²⁸ Hotărârea Wells, pct. 68.

²⁹ Pct. 43-46. Hotărârea Wells, pct. 67.

³⁰ Hotărârea Wells, pct. 65.

³¹ Cererea de decizie preliminară privește interpretarea Convenției privind accesul la informații, participarea publicului la luarea deciziilor și accesul la justiție în probleme de mediu, semnată la Aarhus la 25 iunie 1998 și aprobată în numele Comunității Europene prin Decizia 2005/370/CE a Consiliului din 17 februarie 2005 (JO L 124, p. 1, Ediție specială, 15/vol. 14, p. 201), a articolului 191 alineatele (1) și (2) T.F.U.E. și a articolului 267 T.F.U.E., a Directivei 85/337/CEE a Consiliului din 27 iunie 1985 privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului (JO L 175, p. 40, Ediție specială, 15/vol. 1, p. 174), astfel cum a fost modificată prin Directiva 2003/35/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 mai 2003 (JO L 156, p. 17, Ediție specială, 15/vol. 10, p. 8), precum și a Directivei 96/61/CE a Consiliului din 24 septembrie 1996 privind prevenirea și controlul integrat al poluării (JO L 257, p. 26, Ediție specială, 15/vol. 3, p. 183), astfel cum a fost modificată prin Regulamentul (CE) nr. 166/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 18 ianuarie 2006 (JO L 33, p. 1, Ediție specială, 15/vol. 15, p. 212).

urmăresc să asigure garantarea drepturilor conferite justițiabililor de dreptul Uniunii, cu condiția însă ca acestea să nu fie mai puțin favorabile decât cele care se aplică procedurilor similare de natură internă (principiul echivalenței) și să nu facă imposibilă în practică sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică a Uniunii (*principiul efectivității*)³². În ceea ce privește principiul efectivității, deși dreptul Uniunii nu se poate opune posibilității ca normele naționale aplicabile să permită, în anumite cazuri, regularizarea operațiunilor sau a actelor nelegale în raport cu acesta, o astfel de posibilitate este supusă condiției de a nu oferi persoanelor interesate ocazia să eludeze sau să nu aplice normele de drept al Uniunii și de a rămâne o excepție³³. În această privință, este important de subliniat că articolul 15 din Directiva 96/61 impune statelor membre obligația de a oferi publicului interesat șanse efective de a participa încă de la început la procedura de eliberare a unei autorizații. Această dispoziție trebuie să fie interpretată în lumina considerentului (23) al respectivei directive, potrivit căruia publicul trebuie să aibă acces, înainte de luarea oricărei decizii, la informațiile referitoare la cererile de autorizații pentru noile instalații, și a articolului 6 din Convenția de la Aarhus, care prevede, pe de o parte, că participarea publicului începe din etapa incipientă a procesului, în momentul în care toate opțiunile și soluțiile sunt încă posibile, iar publicul poate avea o influență reală, și, pe de altă parte, că publicul trebuie să aibă acces la informațiile relevante de îndată ce sunt disponibile. Rezultă că publicul interesat trebuie să dispună de toate informațiile relevante încă din etapa procedurii administrative desfășurate în primă instanță, înainte de adoptarea unei prime decizii, în măsura în care aceste informații sunt disponibile la data la care se desfășoară această fază a procedurii³⁴. În ceea ce privește aspectul dacă principiul efectivității se opune unei regularizări a procedurii în a doua instanță prin punerea la dispoziția publicului a documentelor relevante care nu au fost accesibile în cursul procedurii administrative desfășurate în primă instanță, reiese din informațiile transmise de instanța de trimitere că, potrivit legislației naționale aplicabile, organul administrativ care se pronunță în a doua instanță are posibilitatea să modifice decizia administrativă adoptată în primă instanță. Trebuie însă ca instanța de trimitere să verifice dacă, pe de o parte, în cadrul procedurii administrative desfășurate în a doua instanță sunt încă posibile toate opțiunile și soluțiile în sensul articolului 15 alineatul (1) din Directiva 96/61, interpretat în lumina articolului 6 alineatul (4) din Convenția de la Aarhus, și dacă, pe de altă parte, regularizarea în această etapă a procedurii prin punerea la dispoziția publicului interesat a documentelor relevante îi mai permite publicului respectiv să aibă o influență reală asupra rezultatului procesului decizional³⁵.

³² Pct. 85. Hotărârea din 14 decembrie 1995, Peterbroeck, C 312/93, Rec., p. I 4599, pct. 12; Hotărârea din 12 iulie 2012, VALE Építési, C 378/10.

³³ Pct. 87. Hotărârea din 3 iulie 2008, Comisia/Irlanda, C 215/06, Rep., p. I 4911, pct. 57.

³⁴ Pct. 88.

³⁵ Pct. 89.

CONCEPTUL DE FUNCȚIE PUBLICĂ ÎN SPAȚIUL EUROPEAN

Prof. univ. dr. Iulian M. NEDELCO

Universitatea din Craiova

Facultatea de Drept și Științe Sociale

Motto:

*„Lenea spiritului duce către dogmatism,
trezirea sa conduce către criticism.”*

(Gheorghe Dănișor)

Abstract:

The public function can be defined - in the broadest sense of the concept - as representing a legal normative situation consisting in rights and obligations, which are accomplished by the specifically jurisdiction of a state body that exercise public power in accordance with the prerogatives conferred by national or European authority.

Keywords: public function, state, public servant.

În literatura de specialitate¹ se arată în funcție de țara de referință, termenul de funcție publică are mai multe accepțiuni și mai multe arii de cuprindere, în majoritatea cazurilor neexistând o definiție legală riguroasă a acestei noțiuni și, pentru a preciza sensul sau, trebuie să se recurgă la practica și doctrina administrativă, aceasta noțiune putând îngloba totalitatea persoanelor supuse unui statut de drept public, dar și o parte dintre cele supuse unui statut de drept privat.

În plan internațional, raportat la țările Uniunii Europene, conform precizărilor din literatura de specialitate², prima țară care a adoptat un Statut general al funcției publice este Spania, prin Legea din 1852, urmată de Luxemburg (1872), Danemarca (1899), Italia (1908 – prima lege privind funcția publică), Olanda și Belgia (1929 – prima lege privind funcționarii publici), Marea Britanie (1931 – Regulamentul general al funcționarilor din Regat).

¹ Ioan Alexandru (coordonator), Alexandru Negoila, Ioan Santai, Dumitru Brezoianu, Ioan Vida, Stelian Ivan, Ion Popescu Slăniceanu, *Drept administrativ*, Ed.Omnia, Brașov, 1999, p. 333

² Antonie Iorgovan, *Tratat de drept administrativ*, Ed.Nemira, București, 1996, vol. II, p, 608, citând lucrarea profesorului Jaques Ziller, Egalite. *L'accès a la fonction publique dans les États de la Communauté européenne*, Ed. Bruylant, Bruxelles, 1998.

De asemenea, în literatura de specialitate³ s-a dat noțiunii de funcție publică o accepțiune largă, conform căreia aceasta cuprinde totalitatea funcțiilor statului prin care se realizează suveranitatea acestuia, fără a face deosebire după faptul că aceste funcții îndeplinesc sarcinile puterii legislative, executive sau judecătorești și o accepțiune *stricto sensu* care se referă numai la funcția publică executivă.

În perioada interbelică⁴ în literatura juridică s-a exprimat opinia că „orice serviciu public, sub orice formă s-ar prezenta, dezvoltă o activitate proprie absolut necesară existenței și progresului sau numită funcție administrativă, care este caracteristică tuturor activităților sociale”, opinie conform căreia noțiunea de serviciu public are același sens cu funcțiunea publică, iar funcțiunea publică se exercită numai pentru realizarea atribuțiilor administrației publice.

Profesorul Paul Negulescu⁵ a exprimat opinia că “funcțiunea publică apare, deci, ca o grupare de atribuții, de puteri și de competențe în scop de a da satisfacțiunea unor anumite interese generale”.

Funcția publică a mai fost definită ca fiind un complex de drepturi și de obligații cu care a fost investită o persoană fizică făcând parte din cadrul unui organ al statului, care are caracter de continuitate și care se execută în realizarea puterii de stat pentru îndeplinirea sarcinilor acelui organ de stat. Această definiție nu surprinde însă toate elementele esențiale ale funcției publice, astfel că a fost definită, de o manieră care surprinde raportul juridic complex în care intră titularul funcției cu autoritatea, în formularea: funcția publică este “situația juridică a persoanei fizice investite legal cu atribuții în realizarea competenței unei autorități publice, care constă în ansamblul drepturilor și obligațiilor care formează conținutul juridic complex dintre persoana fizică respectivă și organul care l-a investit”⁶. Acest mod de definire a noțiunii permite observarea caracterului legal și unilateral al drepturilor și obligațiilor care alcătuiesc competența ocupantului funcției, cât și caracterul de putere al raportului juridic stabilit între autoritate și titularul funcției.

Legea nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici a acoperit un gol legislativ tot mai greu de suportat de personalul din administrația publică. Primul merit al acestui act normativ este vizibil încă de la citirea primului articol din care rezultă că activitatea funcționarului în cadrul administrației publice centrale și locale sau în cadrul unor autorități administrative autonome⁷ este o activitate supusă unui regim juridic special – dreptul administrativ – și nefiind aplicabile prevederile normelor de dreptul muncii raportului juridic între angajat – în acest caz funcționarul public – și angajator – autoritatea publică sau instituția publică – este definit ca fiind „raport de serviciu”. Este un real progres precizarea faptului că prevederile Legii privind Statutul funcționarilor publici sunt aplicabile și funcționarilor din autoritățile administrative autonome, reglementându-se astfel prin norme de drept administrativ situația juridică a celei mai numeroase categorii de personal din respectivele autorități.

³ Valentin Prisăcaru, *Tratat de drept administrativ român*, Ed.All, București, 1996, p. 152.

⁴ M. Văraru, *Tratat de drept administrativ român*, București, 1928, p.129.

⁵ Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ*, București, 1934, vol. I, p. 522.

⁶ Antonie Iorgovan, *Drept administrativ și elemente de știința administrației*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1986, p. 118.

⁷ Art. 1, alin. (1) din Legea nr. 188/1999 republicată, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 365 din 29 mai 2007.

Legiuitorul român a definit funcționarul public ca fiind⁸ persoana numită într-o funcție publică în condițiile legii. Funcția publică în accepțiunea legală reprezintă⁹ ansamblul atribuțiilor și responsabilităților, stabilite în temeiul legii, în scopul realizării prerogativelor de putere publică de către administrația publică centrală, administrația publică locală și autoritățile administrative autonome.

O altă definiție legală¹⁰, a carei existență prezintă importanță pentru că instituie un corp profesional, este aceea a corpului funcționarilor publici. Astfel, legiuitorul a reglementat acest concept ca fiind “totalitatea funcționarilor publici din cadrul autorităților administrative autonome și din cadrul autorităților și instituțiilor publice din administrația publică centrală și locală”. Ideea de corp profesional corespunde specificului activității desfășurate de un funcționar public: exercitarea prerogativelor de putere publică. Aceasta mențiune are meritul de a motiva orice persoană să aspire la calitatea de funcționar public știut fiind că funcționarii publici constituie o categorie socio-profesională prestigioasă, fapt subliniat de realitatea că el este instituit prin lege.

Astfel, legiuitorul român a apreciat că funcțiile publice se clasifică:

- a) după gradul de generalitate;
- b) în raport de nivelul studiilor necesare ocupării funcției publice;
- c) în raport de autoritatea care definește conținutul funcției publice există;
- d) după nivelul atribuțiilor titularului funcției publice;

Existența statului, înțeles sintetic ca putere organizată asupra unei populații, pe un anumit teritoriu, a presupus, încă din momentele sale de început, o continuă adaptare la dinamica vieții economice, sociale și politice. Răspunsurile pe care statul le-a oferit cerințelor venite în număr tot mai mare din partea societății s-au concretizat în creșterea volumului și a complexității funcțiilor sale, în multiplicarea atribuțiilor autorităților și organelor sale. Pe bună dreptate, Mircea Djuvara¹¹ considera că „realitatea cea mai puternică și cea mai interesantă în drept, cea mai pasionantă de studiat este statul”.

Potrivit teoriei separației puterilor în stat, funcțiile pe care statul le dobândește în asigurarea suveranității sale, funcția legislativă, funcția executivă și funcția judecătorească nu pot fi realizate decât prin exercitarea lor de către puteri independente, reprezentate la nivel politico-juridic de organe corespunzătoare.

În momentul în care este tot mai des evocată¹² noțiunea de „spațiu administrativ european”, nu se pune numai problema cerinței crescânde a colaborării între funcțiile publice din diferite state, ci și aceea a mobilității sporite a activității din sectorul public, concomitent cu armonizarea condițiilor în care se desfășoară asemenea activități.

În opinia regretatului profesor Antonie Iorgovan, administrația publică reprezintă *ansamblul activităților Președintelui, Guvernului, autorităților administrației autonome centrale, autorităților administrației autonome locale și, după caz, structurilor subordonate*

⁸ Art. 2 alin. (2), Legea nr. 188/1999, republicată, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 365 din 29 mai 2007.

⁹ Art. 2 alin. (1), Legea nr. 188/1999, republicată, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 365 din 29 mai 2007.

¹⁰ Art. 2 alin. (5) din Legea nr. 188/1999, republicată, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 365 din 29 mai 2007.

¹¹ Mircea Djuvara – „Teoria generală a dreptului”, București, vol. II, 1930, p. 16

¹² Ioan Alexandru, – „Dreptul administrativ în Uniunea Europeană - Drept administrativ comparat. Drept administrativ al Uniunii Europene”, Ed. Lumina Lex, București, 2007, p. 280 și urm.

acestora, prin care, în regim de putere publică, se aduc la îndeplinire publică legile sau, în limitele legii, se prestează servicii publice¹³.

La nivelul legislațiilor statelor membre ale Uniunii Europene, noțiunea de „serviciu public” este utilizată pentru a îngloba întreg domeniul public și, bineînțeles, întreprinderile publice sau instituțiile de utilitate publică. Termenul de „serviciu public” este folosit în trei accepțiuni¹⁴:

1. în sens material (funcțional) se referă la o activitate de interes general, pe care administrația este obligată să o presteze;

2. în sens organic (structural) reprezintă un ansamblu de agenți și de mijloace pe care o persoană publică (persoană juridică de drept public) le efectuează pentru îndeplinirea unei sarcini determinate;

3. în sensul care asociază o activitate ce reprezintă un serviciu public, unui anumit regim juridic, derogatoriu de la dreptul comun.

În majoritatea țărilor europene, dreptul funcției publice presupune un set de reguli aplicabile unor agenți, care corespunde definiției stricte a funcționarului, nucleu în jurul cărora gravitează dispoziții mai restrânse sau mai numeroase aplicabile altor categorii de angajați din sectorul public¹⁵. Altfel spus, Uniunea Europeană nu are competențele necesare pentru a reglementa funcția publică și nici pentru a reforma administrațiile publice sau pentru a reorganiza structurile administrative și organizaționale din statele membre. Ca atare, în toate statele membre ale Uniunii Europene, funcția publică constituie sectorul sistemului politico-administrativ cel mai marcat de tradiția și istoria națională și cel mai puțin afectat de integrarea europeană.

Faptul că Uniunea Europeană nu are competențe în ceea ce privește reglementarea funcției publice nu semnifică deloc că integrarea europeană nu are efecte asupra serviciilor publice naționale, care sunt din ce în ce mai mult influențate de procesul de unificare europeană¹⁶, fie și numai dacă ne gândim la adoptarea aceluiași principii de reglementare a funcției publice.

În mod tradițional, în spațiul european, noțiunea de „funcție publică”, s-a impus ca o noțiune fundamentală a dreptului public, în special a dreptului administrativ, ea fiind strâns dimensionată de noțiunea de activitate, autoritate, organ etc¹⁷.

În funcție de țara de referință, conceptul de funcție publică are mai multe accepțiuni și, în consecință, mai multe arii de cuprindere. În majoritatea cazurilor, nu există o definiție legală riguroasă a acestei noțiuni și, pentru a se preciza sensul acesteia, trebuie să se recurgă la practica și doctrina administrativă. În sensul larg al termenului, prin funcție publică se poate înțelege ansamblul persoanelor aflate la dispoziția guvernanților pentru a face să funcționeze serviciile publice.

¹³ A. Iorgovan – „*Tratat de drept administrativ*”, vol. I, Ed. All Beck, București, 2001, p. 85

¹⁴ G. T. Zaharia, ș.a. – „*Sisteme administrative în context european*”, Ed. Tehnica-Info, Chișinău, 2005, p. 205

¹⁵ J. Ziller – „*Administrations comparées: les systèmes politico-administratifs de l'Europe des Douze*”, Montchrestien, Paris, 1993, p. 350.

¹⁶ D. Bossaert, C. Demmke – „*Are Civil Servants Different Because They Are Civil Servants?*”, European Institute of Public Administration, Maastricht, NL, 2005, p. 2.

¹⁷ A. Iorgovan – „*Tratat de drept administrativ*”, vol. I, ed. a IV-a, Ed. All Beck, 2005, p. 547.

RESPECTAREA PRINCIPIULUI SECURITĂȚII JURIDICE- CONDIȚIE PENTRU O LEGISLAȚIE DE CALITATE

Asistent univ. dr. Ramona DUMINICĂ*

*Facultatea de Drept și Științe Administrative, Universitatea din Pitești
Cercetător postdoctoral, Universitatea „Titu Maiorescu”, București*

Abstract:

Within the actual Romanian legal system, the proliferation of the legal norms, their instability, the degradation of the conditions for drafting laws and the uncertainty of the conditions for application creates a legal insecurity unbearable for the person confronted with the application of the law. In many situations, the existence of the laws is seen by the simple justice seeker as similar with that of an “enigmatic castle”. Starting from these findings, the article pleads for the initiation of a process to revalue the law and reform the legislative activity. During this process an objective must be aimed by all the participants in the legislative activity, namely the compliance with the principle of legal security of the person.

Keywords: legal security, law, accessibility, predictability of the law, the principle of non-retroactivity.

§ Principiul securității juridice

Stricto sensu, prin siguranța persoanei se înțelege dreptul acesteia de a nu fi supusă controalelor, reținută, arestată decât în situațiile, condițiile și potrivit procedurii consacrate de lege, drept consacrat expres de art. 23 din Constituția României revizuită potrivit căruia „Libertatea individuală și siguranța persoanei sunt inviolabile. Percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sunt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege”. *Lato sensu*, prin siguranța persoanei se înțelege siguranța juridică a acesteia, siguranță garantată de către drept, precizându-se în acest sens că „siguranța persoanei este un principiu care este aproape rațiunea de a fi a dreptului însuși”¹ sau că „securitatea juridică este calitatea unei

* Elaborarea acestei lucrări a fost finanțată din Contractul POSDRU/159/1.5/S/141699, proiect strategic ID 141699, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurelor Umane 2007-2013.

¹ M. Fromont, *Le principe de sécurité juridique*, în AJDA. L'Actualité Juridique. Droit Administratif, n° spécial, Dalloz, Paris, 1996, p. 178.

ordini de drept ce garantează individului lizibilitate și încredere în ceea ce constituie dreptul la un moment dat și care, după toate probabilitățile, va fi dreptul și în viitor”².

În principal, securitatea juridică se caracterizează prin faptul că aceasta trebuie să protejeze persoana „de pericolul care vine chiar din partea dreptului, contra unei insecurități pe care a creat-o dreptul sau pe care acesta riscă s-o creeze”³ și are un conținut complex, în sensul că ea comportă două mari categorii de reguli, pe de-o parte, cele care vizează calitatea dreptului și, pe de altă parte, cele care privesc asigurarea stabilității situațiilor juridice, respectiv neretroactivitatea legii și previzibilitatea acesteia și a acțiunilor statului, numită și principiul încrederii legitime în continuitatea acțiunilor statale. În acest context, s-a susținut⁴ că o noțiune mai potrivită decât cea de „securitate juridică” ar putea fi cea de „fiabilitate a dreptului”.

Principiul securității juridice este, în fapt, „un produs de import” provenit în mare parte din dreptul german și introdus pas cu pas în ordinea internă prin prisma dreptului unional și a celui consacrat de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Astfel, deși nu este consacrat în mod expres într-un text comunitar, Curtea de Justiție a Comunităților Europene a stabilit că principiul securității juridice este parte integrantă a ordinii juridice comunitare și trebuie respectat atât de instituțiile comunitare, cât și de statele membre în exercitarea prerogativelor conferite de directivele comunitare⁵.

De asemenea, nici în dreptul european al drepturilor omului nu regăsim o reglementare expresă, dar securitatea juridică este analizată la nivel jurisprudențial, de regulă, în legătură cu principiul preeminenței dreptului, prevăzut în Preambulul Convenției Europene a Drepturilor Omului: „Guvernele semnatare, membre ale Consiliului Europei [...] hotărâte, în calitatea lor de guverne ale statelor europene animate de același spirit și având un patrimoniu comun de idealuri și de tradiții politice, de respect al libertății și de preeminență a dreptului, să ia primele măsuri menite să asigure garantarea colectivă a anumitor drepturi enunțate în Declarația Universală”.

În jurisprudența sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a evidențiat importanța principiului securității juridice, de exemplu în cauza *Marcks c. Belgiei*, 1979, arătând că principiul în discuție este inerent atât dreptului Convenției, cât și dreptului comunitar⁶ sau, dacă ne raportăm la țara noastră, amintim, cu titlu de exemplu, cauza *Brumărescu c. României*⁷ în care instanța europeană a concluzionat că unul dintre elementele fundamentale ale preeminenței dreptului este principiul securității juridice, care impune, printre altele, ca soluția dată în mod definitiv de către tribunale unui litigiu să nu fie repusă în discuție, sau în cauza *Ștefănică ș.a. c. României*⁸, în care Curtea a statuat că principiul securității juridice este

² S. Calmes, *Du principe de protection de la confiance légitime en droits allemand, communautaire et français*, Thèse, Dalloz, Paris, 2001, p. 162-163.

³ L. François, *Le problème de la sécurité juridique*, în *La sécurité juridique*, Jeune Barreau de Liège, Liège, 1993, p. 10.

⁴ P. Lambert, *Le principe général de la sécurité juridique et les validations législatives*, în *Sécurité juridique et fiscalité*, Ed. Bruylant, Bruxelles, 2003, p. 6.

⁵ De exemplu, Curtea de Justiție Europeană, Cauza C-74/74, *CNTA c. Comisiei*, Culegere 1975, p. 533; Cauza C-381/97, Belgocodex, Culegere 1998, p. I-8153, par. 26 apud C. Flavius Costas, *Principiul securității juridice*, în *Revista română de fiscalitate nr. 7/2008*, p. 42-44.

⁶ C. Bârsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol. I, *Drepturi și libertăți*, Ed. C.H. Beck, București, 2005, p. 472.

⁷ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea din 10 ianuarie 2001 în *Cauza Brumărescu c. României*, publicată în M. Of. nr. 758 din 28 noiembrie 2001.

⁸ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea din 2 noiembrie 2010 în *Cauza Ștefănică ș.a. c. României*, publicată în M. Of. nr. 175 din 11 martie 2011.

un element esențial al statului de drept și nerespectarea lui echivalează cu încălcarea prevederilor art. 6 alin. (1) din Convenție.

Deși, plecându-se de la caracterul multiform al principiului, s-a arătat⁹ că nu este posibilă o definire exactă a acestuia, totuși, relativ recent, în doctrina românească, securitatea juridică a fost definită ca fiind „acel principiu care tinde să înlăture din ordinea juridică riscul de incertitudine generat de imprecizia sau instabilitatea dreptului”¹⁰.

La nivel legislativ intern, acest principiu nu este consacrat ca o regulă de drept de sine stătătoare, ci rezultă implicit din art. 1 alin. (3) din Constituție, putând fi privit ca un corolar al statului de drept. Prin urmare, din perspectiva elaborării legii, în esență, principiul securității juridice, înglobează următoarele aspecte: neretroactivitatea legii, accesibilitatea și previzibilitatea legii, interpretarea unitară a legii, coordonate asupra cărora ne vom opri pe scurt în cele ce urmează și a căror respectare constituie o condiție *sine qua non* pentru o legislație de calitate¹¹.

§ Neretroactivitatea legii – garant al securității juridice

Este unanim admis că principiul neretroactivității legii este esențial pentru asigurarea protecției drepturilor omului în fața legii. Astfel, s-a arătat că „dacă o persoană care se supune ordinului legii ar putea să fie tulburată sub motivul că o lege ulterioară a modificat termenii reglementării existente anterior, legea și-ar pierde orice putere, pentru că nimeni n-ar mai putea să execute ordinele legii de teama unor acte care, deși făcute legitim, ar fi apoi criticate de o lege nouă și necunoscută”¹². În același sens, în literatura de specialitate românească s-a susținut că, s-ar ajunge la arbitrar, dispărând încrederea subiecților de drept în conceptul de ordine socială¹³ și că „nu ar putea exista nicio siguranță pentru destinatarii normei juridice dacă, atâta vreme cât o lege este în vigoare, iar ei s-au conformat prevederilor acesteia, s-ar putea repune în discuție, după abrogarea ei, actele încheiate conform dispozițiilor legale. Sau, în alți termeni, legea este un ordin al legiuitorului, iar un ordin nu poate fi valabil decât pentru viitor; nu se poate pretinde cetățenilor supunerea față de o lege pe care n-o puteau cunoaște, întrucât încă nu exista”¹⁴.

Acest principiu, consacrat în toate constituțiile moderne, democratice, are astfel o justificare rațională, în sensul că nu se poate cere unui subiect de drept să răspundă pentru o conduită ce a avut-o anterior intrării în vigoare a unei legi, iar comportamentul său este normal sau firesc dacă se desfășoară în cadrul ordinii de drept în vigoare. Principiul neretroactivității reprezintă o garanție a stabilității ordinii de drept, a constituționalismului, o garanție esențială a drepturilor constituționale și, în special, a libertății și siguranței persoanei.

⁹ A se vedea: A. Cristau, *L'exigence de sécurité juridique*, în *Recueil Dalloz-Sirey (D.) Chroniques*, 2002, p. 2815; V. Caroline Naômé, *La notion de sécurité juridique dans la jurisprudence de la Cour de Justice et du Tribunal de première instance des Communautés européennes*, în *Rivista di Diritto Europeo (RDE)* nr. 2/1993, p. 223 ș.a.

¹⁰ I. Brad, *Revocarea actelor administrative*, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 158.

¹¹ R. Duminiță, *Criza legii contemporane*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 107.

¹² Fr. Terré, *Introduction générale au droit*, 8e éd., Dalloz, Paris, 2009, p. 469-470.

¹³ E. Chelaru, *Drept civil. Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 22.

¹⁴ L. Stângu, *Neretroactivitatea legii în statul de drept*, în *Buletinul Curții Constituționale* nr. 1/2010, p. 7.

Neretroactivitatea legii și excepțiile de la aceasta sunt consacrate expres prin art. 15 alin. (2) din Constituția României revizuită: „Legea dispune numai pentru viitor, cu excepția legii penale sau contravenționale mai favorabile”. Consecințele ridicării la rang constituțional a acestui principiu sunt dintre cele mai „severe”, așa cum s-a exprimat de altfel Curtea Constituțională care a statuat în mai multe rânduri caracterul universal al principiului: „principiul neretroactivității este valabil pentru orice lege, indiferent de domeniul de reglementare al acesteia”¹⁵, noțiunea de lege fiind utilizată cu sensul său larg, de orice act normativ.

În doctrină¹⁶ s-a subliniat că prima consecință¹⁷ constă în faptul că nicio lege nu poate deroga de la acest principiu, singurele excepții fiind cele prevăzute expres de Constituție, adică legile penale sau contravenționale mai favorabile, a căror retroactivitate devine ea însăși principiu constituțional, legiuitorul neputând să facă nicio derogare de la ea, fiind vorba de o retroactivitate obligatorie.

Plecând de la faptul că reglementarea constituțională a neretroactivității vine în contradicție cu tradiția constituțională românească, precum și cu cea europeană, fără a se nega însă beneficiile aduse statului de drept, s-a atras atenția asupra riscurilor generate de constituționalizarea acestui principiu¹⁸, în sensul că neretroactivitatea, dat fiind caracterul stabilității, posibil excesiv, pe care îl conferă regulii juridice, poate fi un obstacol în calea evoluției dreptului.

Însă, în condițiile în care în țara noastră fenomenul inflației legislative nu este deloc de neglijat, iar statul de drept se dovedește incapabil să asigure previzibilitatea și accesibilitatea legii, considerăm că această consacrare constituțională a neretroactivității legii este, fără dubiu, soluția menită să asigure eliminarea abuzurilor din opera de legiferare și în același timp contribuie la consolidarea statului de drept. „A da legilor libertatea să modifice situații definitiv stabilite și acte definitiv terminate ar însemna a instaura arbitrariul și a nesocoti principiile de echitate cele mai elementare”¹⁹. În același sens, Curtea Constituțională în una dintre deciziile sale a arătat că „efectele înscrierii principiului neretroactivității în Constituție sunt foarte severe și probabil, tocmai de aceea, soluția aceasta nu se întâlnește în foarte multe țări, dar în același timp ridicarea la rangul de principiu constituțional se justifică prin faptul că asigură în condiții mai bune securitatea juridică și încrederea cetățenilor în sistemul de drept, precum și datorită faptului că blochează nesocotirea separației dintre puterea legislativă, pe de o parte, și puterea judecătorească sau cea executivă, pe de altă parte, contribuind în acest fel la consolidarea statului de drept”²⁰.

¹⁵ Curtea Constituțională, Decizia nr. 90 din 1 iunie 1999 publicată în M. Of. nr. 489 din 11 octombrie 1999.

¹⁶ D.C. Dănișor, I. Dogaru, Gh. Dănișor, *Teoria generală a dreptului*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 408-409.

¹⁷ Cu privire la alte consecințe, a se vedea R. Duminiță, *Criza legii contemporane*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, p. 109-110.

¹⁸ D.C. Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice*, vol I, *Teoria generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 564.

¹⁹ C. Hamangiu, I. Rosetti Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. I, Ed. All Beck, București, 2002, p. 66.

²⁰ Curtea Constituțională, Decizia nr. 9/1994 publicată în M. Of. nr. 326 din 25 noiembrie 1994.

§ Accesibilitatea, previzibilitatea și interpretarea unitară a legii - coordonate ale principiului securității juridice

Securitatea juridică reprezintă unul dintre fundamentele statului de drept și dincolo de neretroactivitatea legii implică și dreptul oamenilor de a fi în măsură, fără ca acest aspect să implice din partea lor eforturi deosebite, să stabilească ce este permis și ce este interzis prin lege. Pentru atingerea acestui obiectiv, normele adoptate trebuie mai întâi să fie cunoscute, să fie clare, inteligibile și previzibile. Din această perspectivă, s-a arătat că „axa formală a securității juridice o reprezintă calitatea legii, în timp ce axa temporală o reprezintă previzibilitatea legii”²¹.

Accesibilitatea și previzibilitatea presupun atât caracterul public al normei ca un element intrinsec al juridicității sale, claritatea conținutului ei, care să-i confere inteligibilitate, nu doar pentru specialistul în drept, ci pentru orice persoană cu inteligență medie, dar și caracterul previzibil al revizuirilor normative. Așadar, cele două concepte se află în strânsă legătură și într-o relație de interdependență, afirmându-se în acest sens că „accesibilitatea este condiția imanentă a previzibilității: pentru a prevedea trebuie însă să ai acces la suficiente și comprehensibile informații pertinente. Sintagma „accesibil și previzibil” evocă, astfel, un lanț causal *sui generis*. Accesibilitatea și previzibilitatea nu sunt doar o categorie-pereche formală, ci o unitate dialectică”²².

Din păcate, asigurarea accesibilității și previzibilității este destul de dificil de realizat. Jurisprudența Curții Constituționale române în materia previzibilității și accesibilității este încă una imprecisă. Astfel, Curtea Constituțională a pronunțat neconstituționalitatea Legii pentru modificarea și completarea Legii nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici pentru încălcării principiului constituțional al bicameralismului Parlamentului României, iar în finalul motivării a arătat că: „legea examinată, prin modul deficitar de redactare, nu corespunde exigențelor de tehnică legislativă specifice normelor juridice”²³, făcându-se trimitere expresă către jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în materia previzibilității și accesibilității normei.

În cazul controlului de constituționalitate *a posteriori*, Curtea a constatat neconstituționalitatea dispozițiilor din Legea contenciosului administrativ nr. 554/2004 conform cărora termenul pentru declararea căii de atac împotriva unei hotărâri judecătorești curge „de la pronunțare ori de la comunicare” din cauza lipsei lor de precizie, în motivarea Curții, susținându-se că „principiul accesului liber la justiție consacrat prin art. 21 din Legea fundamentală implică, între altele, adoptarea de către legiuitor a unor reguli de procedură clare, în care să se prescrie cu precizie condițiile și termenele în care justițiabilii își pot exercita drepturile lor procesuale, inclusiv cele referitoare la căile de atac împotriva hotărârilor pronunțate”²⁴.

²¹ S. Popescu, V. Tândăreanu, *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez*, în Buletin de informare legislativă nr. 1/2007, p. 5.

²² I. Deleanu, *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale române*, în Dreptul nr. 8/2011, p. 53.

²³ Curtea Constituțională, Decizia nr. 710/2009 referitoare la obiecția de neconstituționalitate a Legii pentru modificarea și completarea Legii nr. 188/1999 privind Statutul funcționarilor publici, publicată în M. Of. nr. 358 din 28 mai 2009.

²⁴ Curtea Constituțională, Decizia nr. 189/2006 publicată în M. Of. 307 din 5 aprilie 2006.

Totuși, astfel de decizii de neconstituționalitate sunt destul de puține, de multe ori, considerându-se că diversele aspecte ale „previzibilității și accesibilității” sunt simple probleme de tehnică legislativă, ce excedează obiectului controlului de constituționalitate, așa cum a arătat, de exemplu Curtea Constituțională în Decizia nr. 94/2000: „aspectele de tehnică legislativă în de activitatea legiuitorului, care trebuie să construiască norma juridică într-un mod inteligibil, cu un înțeles neîndoielnic”²⁵, lipsa de claritate, precizie a textului, neputând reprezenta prin ea însăși temei de neconstituționalitate. În schimb, în doctrina recentă, se susține că „accesibilitatea și previzibilitatea normei – ca repere ale controlului de convenționalitate și de constituționalitate – trebuie valorizate nu prin referire la tehnica legislativă de elaborare a actelor normative, ci prin referire la conotația lor convențională, în considerarea faptului că sunt concepte autonome, cu determinări și implicații specifice.

De altfel, în raport cu dispozițiile art. 20 din Constituție, indiscutabil prevalează normele primare și derivate ale Convenției Europene, iar punerea în operă a acestora, ori de câte ori va fi cazul, este, esențialmente, o problemă de convenționalitate și de constituționalitate, nu o simplă chestiune de tehnică legislativă. În aceste condiții, Curtea Constituțională nu se poate mulțumi doar cu simpla constatare a unor insuficiențe de tehnică legislativă și cu recomandarea – expresă, uneori, implicită, aproape totdeauna – făcută legiuitorului să-și îmbunătățească reglementarea; ea trebuie ca, pe temeiul art. 147 alin. (1) din Constituție, să constrângă legiuitorul la adaptarea sau, după caz, abrogarea acelor dispoziții, sub semnul irepresibil al constituționalității”²⁶.

O măsură absolut necesară în societatea secolului în care trăim și care se regăsește în majoritatea statelor, menită a îmbunătăți accesibilitatea sub aspectul disponibilității legii, ar fi asigurarea accesului online, gratuit, neîngrădit și permanent la Monitorul Oficial al României al oricărei persoane. Însă, pentru a cunoaște prevederile legii, nu este suficient ca ea să fie accesibilă doar din punct de vedere material, aspect într-adevăr esențial și care îi garantează opozabilitatea, ci ea trebuie să fie și inteligibilă. „Inteligibilitatea implică lizibilitatea, atât claritatea și precizia enunțurilor, cât și coerența lor. Ea mai presupune și ca regulile să dobândească întreaga lor forță în contextul corpusului juridic în care ele sunt chemate să se integreze, fără să facă, în acest scop, apel la prea multe dispoziții exterioare textului”²⁷.

În contextul deselor condamnări primite de statul român pentru lipsa de accesibilitate și previzibilitate și jurisprudența imprecisă a Curții Constituționale în această materie, considerăm că ar fi oportună consacrarea expresă la nivel constituțional a normelor de tehnică legislativă. Evident, într-o eventuală reglementare de acest gen se va ține cont și de generalitatea legii, întrucât precizia cerută de normele de tehnică legislativă în redactarea unei legi nu poate avea caracter absolut. Așa cum rezultă din jurisprudența CEDO, întinderea conceptelor de previzibilitate și accesibilitate depinde, într-o mare măsură, de conținutul textului în discuție, de domeniul la care se referă, precum și de numărul și calitatea destinatarilor săi. O previzibilitate absolută, oricât de dorită ar fi, nu poate fi atinsă și, mai mult, există riscul apariției unei rigidități excesive. Ca atare, aici intervine rolul interpretării acestor texte.

²⁵ Curtea Constituțională, Decizia nr. 94 din 11 mai 2000 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 34 alin. (1) teza finală și ale art. 35 din Legea fondului cinegetic și a protecției vânatului nr. 103/1996, publicată în M. Of. nr. 444 din 8 septembrie 2000.

²⁶ I. Deleanu, *op. cit.*, p. 68.

²⁷ S. Popescu, V. Tândăreanu, *op. cit.*, p. 5.

Interpretarea unitară a legii constituie din această perspectivă o altă exigență a principiului securității juridice și chiar dacă, în aparență, acest element al său aduce în prim-plan rolul instanțelor judecătorești, în realitate, exigența vizează tot activitatea legislativă, deoarece de modul în care sunt elaborate, corelate, sistematizate actele legislative, depinde caracterul unitar al interpretării lor²⁸.

Deși, în dreptul intern este reglementată calea extraordinară de atac a recursului în interesul legii, totuși existența unor neconcordanțe de interpretare în cadrul sistemului român de drept a fost constatată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în numeroase cauze, cu consecința condamnării statului român. De pildă, în cauza *Păduraru c. României*, 2005²⁹, Curtea a statuat că „în lipsa unui mecanism care să asigure coerența practicii instanțelor naționale, asemenea divergențe profunde de jurisprudență, ce persistă în timp și țin de un domeniu ce prezintă un mare interes social, sunt de natură să dea naștere unei incertitudini permanente și să diminueze încrederea publicului în sistemul judiciar, care reprezintă una dintre componentele fundamentale ale statului de drept. În concluzie, CEDO consideră că lipsa de coerență pe plan legislativ și divergențele de jurisprudență din domeniul naționalizării imobilelor erau susceptibile să creeze un climat general de incertitudine și nesiguranță juridică”. De asemenea, într-o altă cauză³⁰, constatând existența a numeroase hotărâri care au condus la stabilirea încălcării art. 1 din Protocolul nr. 1 adițional la Convenție, Curtea a calificat problema care a generat insecuritatea juridică ca având „caracter sistemic”, fiind cauzată de o „imperfecțiune” în sistemul de drept intern și de o „disfuncționalitate a legislației române”. Categorie, alături de lipsa de previzibilitate și accesibilitate, interpretările diferite date acelorași norme sunt de natură a conduce la insecuritatea juridică a persoanei.

§ Concluzii

În concluzie, în aceste condiții, apreciem, alături de alți doctrinari³¹, că asigurarea respectării principiului securității juridice trebuie să reprezinte o prioritate pentru existența statului de drept și implică acordarea unei importante cât mai mari calității legii. Ca atare, chiar dacă inflația legislativă și complexitatea legilor pot fi justificate prin factori istorici, sociologici, politici, economici, este necesar totuși un efort susținut de reducere a excesului normativ și de supunere a normelor edictate exigențelor securității juridice. Este vorba de un efort care privește în primul rând pe legiuitor, care trebuie să pornească de la diagnosticarea problemelor și identificarea de remedii adecvate. Primul pas constă în fundamentarea riguroasă a activității de legiferare pe principiile tehnicii legislative și în creșterea accesibilității și previzibilității normelor juridice.

BIBLIOGRAFIE

Tratate, cursuri, monografii

Bârsan, C., *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, vol. I, *Drepturi și libertăți*, Ed. C.H. Beck, București, 2005.

Brad, I., *Revocarea actelor administrative*, Ed. Universul Juridic, București, 2009.

Calmes, S., *Du principe de protection de la confiance légitime en droits allemand, communautaire et français*, Thèse, Dalloz, Paris, 2001.

Chelaru, E., *Drept civil. Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007.

Dănișor, D.C., *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I, *Teoria generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007.

Dănișor, D.C., Dogaru, I., Dănișor, Gh., *Teoria generală a dreptului*, Ed. C.H. Beck, București, 2008.

Duminică, R., *Criza legii contemporane*, Ed. C.H. Beck, București, 2014.

François, L., *Le problème de la sécurité juridique*, în *La sécurité juridique*, Jeune Barreau de Liège, Liège, 1993.

Hamangiu, C., Rosetti Bălănescu, I., Băicoianu, Al., *Tratat de drept civil român*, vol. I, Ed. All Beck, București, 2002.

Lambert, P., *Le principe général de la sécurité juridique et les validations législatives*, în *Sécurité juridique et fiscalité*, Ed. Bruylant, Bruxelles, 2003.

Terré, Fr., *Introduction générale au droit*, 8e éd., Dalloz, Paris, 2009.

Articole în reviste de specialitate

Costaș, C. Flavius, *Principiul securității juridice*, în *Revista Română de Fiscalitate* nr. 7/2008.

Cristau, A., *L'exigence de sécurité juridique*, în *Recueil Dalloz-Sirey (D.) Chroniques*, 2002.

Deleanu, I., *Accesibilitatea și previzibilitatea legii în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale române*, în *Dreptul* nr. 8/2011.

Fromont, M., *Le principe de sécurité juridique*, în *AJDA. L'Actualité Juridique. Droit Administratif*, n^o spécial, Dalloz, Paris, 1996.

Naômé, V. Caroline, *La notion de sécurité juridique dans la jurisprudence de la Cour de Justice et du Tribunal de première instance des Communautés européennes*, în *Rivista di Diritto Europeo (RDE)*, nr. 2/1993.

Popescu, S., Țăndăreanu, V., *Securitatea juridică și complexitatea dreptului în atenția Consiliului de Stat francez*, în *Buletin de informare legislativă* nr. 1/2007.

Predescu, I., Safta, M., *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*, în *Buletinul Curții Constituționale* nr. 1/2009.

Stângu, L., *Neretroactivitatea legii în statul de drept*, în *Buletinul Curții Constituționale* nr. 1/2010.

EFICIENȚA CA OBIECTIV ȘI PROVOCARE A SISTEMULUI RESPONSABILITĂȚII PENALE*

*Asistent univ. dr. Mădălina-Cristina DĂNIȘOR (PUTINEI)***

„As soon as men decide that all means are permitted to fight an evil then their good becomes indistinguishable from the evil that they set out to destroy” („Din momentul în care oamenii decid că toate metodele sunt premise pentru a înfrânge un rău, binele lor nu mai poate fi distins de răul pe care și l-au propus să-l distrugă”) – Christopher Dawson, The Judgment of the Nations, 1943.

Abstract

The new objective declared and imposed by those conceiving the system of criminal repression and also by its subjects seems to be the efficiency of the State's activities. Thus the efficiency is the central point of the analysis of the criminal responsibility system and in the same time it's most pronounced vulnerability. We can argue the fact that societies are now centered on achieving the most elevated degree of efficiency possible and this leads inevitable to an exacerbated substantialisation there where is an urgent need for procedures, but also to the opposite situation, by an overrated formalism that transforms values into procedures. Thus we have to find a neutral procedure of decision between the methods to be used in order to obtain the equilibrium between the will of the authority when interiorizing the individual behaviors into the criminal policy and the actual content in value of the general and specific objectives of this particular field.

Western democracies and those similar to them are menaced by crimes of terrorism, and the efficiency of the criminal response seems to take the shape of the new nature of those acts and to take into account the national security rather than the individual freedoms. The paper aims to verify if under the pressure of the preventive paradigm, the typical democratic procedures are still adequate to protect the individuals or, on the contrary, they became the very instruments the States use to justify the intrusions in the individual's rights under the pretext of defending them.

Keywords: criminal responsibility, systemic efficiency, preventive paradigm, rule of law, individual freedoms.

* Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/159/1.5/S/133255, proiect strategic ID 133255 (2014), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

** Autoarea este cadru didactic al Facultății de Drept și Științe Sociale, Universitatea din Craiova.
E-mail: madalinaputinei@yahoo.com.

§ Introducere

Cei trei piloni ai unui sistem al responsabilității penale care să fie eficient în mod rezonabil sunt constituiți din principiile dreptului penal, cel al legalității infracțiunilor și pedepselor, cel al necesității și cel al proporționalității. Conform principiului de *ultima ratio* al dreptului penal, prin intermediul sistemului responsabilității penale nu trebuie protejat ansamblul obiectelor juridice împotriva ansamblului atacurilor la adresa lor: dacă toate obiectele juridice pot să se bucure de o protecție juridică, nu toate merită protecția juridico-penală. Eficiența sistemului responsabilității penale se raportează astfel nu la o aplicare cât mai comprehensivă a bunurilor juridice, ci la o înțelegere și o combinare particulare ale sistemului principal de bază.

Restrângerea libertății determinată de crearea unei noi incriminări penale nu poate fi acceptată într-un regim liberal decât dacă este indispensabilă protecției persoanelor sau societății și dacă gravitatea sa este proporțională cu importanța valorilor protejate și cu gravitatea atingerii pe care o implică. În acest context în care se pun în balanță valorile ce pot face obiectul protecției penale, putem distinge cu claritate între interesele generale ale societății de interesul protejat, căci dacă statul ca titular al interesului general poate foarte bine să aibă un *interes* pentru o protecție penală eficientă, nu toate interesele sunt demne de protecție, iar justificarea restrângerii libertății determinată de edictarea unei noi norme penale constrângătoare nu rezidă în natura interesului invocat.

Infracțiunile de terorism, adică cele despre care se afirmă că afectează securitatea unui stat, nu sunt o noutate pentru societățile democratice europene. Oriunde un regim democratic este instaurat iau naștere imediat și acțiuni care să îl destabilizeze, acțiuni care mizează pe caracterul procedural al democrației, pe lipsa unei ideologii inerente, pe implicarea dialogului și a dezbaterii și pe neacceptarea violenței ca modalitate de soluționare a conflictelor. Violența pe care o presupun infracțiunile îndreptate împotriva securității naționale este una aparte, prin maniera de manifestare, prin sursele sale difuze, greu de identificat, prin baza foarte vagă de selectare a participanților la astfel de infracțiuni și prin gradul și modul de repercutare a efectelor. În fața acestor manifestări care nu mai respectă regulile știute ale jocului democratic, statele tind să își adapteze comportamentul normativ și aplicativ. Premisa de la care se pleacă este că a apărut o schimbare de natură a amenințărilor, care sunt acum calificate drept teroriste, și care ar justifica modificarea naturii intervențiilor statele pentru combaterea acestor fapte. Astfel, statele au dezvoltat metode din ce în ce mai intruzive în viața intimă a persoanelor prin practici de colectare de date pe care să le folosească dacă se va ivi ocazia și printr-o generalizare accentuată a regimului de suspendare a garanțiilor procedurale ale libertății individuale.

În România lucrurile urmează exact același model. Organele statului consideră că pierd teren în fața noilor amenințări și, sub presiunea exercitată de societatea civilă și de mass-media pentru a obține rezultate specifice unui sistem eficient de tragere la răspundere penală, utilizează metode care nu respectă niciunul dintre pilonii unui sistem eficient al responsabilității penale. Astfel, încercarea legiuitorului român de a încadra normativ problema apărării securității naționale, concretizată în Legea privind securitatea cibernetică a României, reprezintă un exemplu clar de nesocotire a principiului legalității infracțiunilor și pedepselor, a necesității intervenției penale și a proporționalității măsurii de restrângere a libertății individuale cu situația care a determinat-o.

➔ *Eficiența responsabilității penale din perspectiva paradigmei securitare*

Democrațiile de tip occidental sunt din ce în ce mai sensibile la fenomenul criminal. Această sensibilizare s-a produs din interior și este oarecum paradoxală. Nivelul din ce în ce mai crescut de protecție recunoscut libertății persoanelor față de puterea statală a dus la crearea unor standarde. Acestea sunt incompatibile cu anumite acte care aduc atingere drepturilor și libertăților persoanelor. Standardele sunt atât normative, prin aderarea statelor la convenții de protecție a drepturilor persoanelor, cât și jurisprudențiale, prin recunoașterea competențelor de impunere a acestor convenții de către organe investite în acest sens. Dar tocmai aceste standarde minimale de protecție fac societățile actuale foarte vulnerabile la atacurile din exterior. Atunci când regulile se schimbă pe parcursul jocului, adaptabilitatea este indispensabilă. Din păcate, societățile actuale sunt greu adaptabile altor standarde. Acesta este motivul pentru care presiunea pentru obținerea unor rezultate eficiente este foarte crescută. Dar eficiența nu poate fi obținută prin măsuri normative experimentale menite să apere securitatea națională.

Fără îndoială că punerea în aplicare a represiunii penale îndeplinește o funcție de netăgăduit de reafirmare a valorilor sistemului social și este un instrument de coeziune a acestuia. Dar existența acestei funcții a pedepsei odată cu stabilirea responsabilității penale concrete, care își găsește fundamentul în violarea legii, nu trebuie să ducă la ascunderea finalității sale, finalitate care trebuie să se regăsească în mod necesar în afara acestei funcții simbolice dacă nu vrem să cădem într-o concepție autopoietică a sistemului penal. În plus, nu putem să nu ne raportăm la fundamentul sancțiunii penale: responsabilitatea. Este astfel, necesar să nu pierdem din vedere că pedepsirea nu se face pentru a atribui o responsabilitate, ci, în mod contrar, atribuim o responsabilitate pentru a putea pedepsi, proces fără de care represiunea penală s-ar putea găsi complet instrumentalizată pentru găsirea prin orice mijloace a unui responsabil.

Țara noastră s-a confruntat cu același tip de problemă și a avut o primă reacție normativă, dar care pare mai degrabă să fie instinctivă și să se constituie într-o derivă către autoritarism. Această reacție nu este însă decât un reflex al legislației europene. Parlamentul European a emis Recomandarea sa din 7 iunie 2005 către Consiliul European și către Comisie privind protecția infrastructurilor critice în cadrul luptei împotriva terorismului¹. Aceasta a fost urmată de adoptarea Directivei 2008/114/CE a Consiliului din 8 decembrie 2008 privind identificarea și desemnarea infrastructurilor critice europene și evaluarea necesității de îmbunătățire a protecției acestora².

Ulterior, Comisia Europeană, sesizând nevoia unor acțiuni comune și coordonate la nivelul statelor membre a inițiat, în februarie 2013, Propunerea de Directivă privind măsuri de asigurare a unui nivel comun ridicat de securitate a rețelelor și a informației în Uniune — Directiva NIS (Network and Information Security)³, care a fost adoptată cu modificări în Parlamentul European la 13 martie 2014; la 10 iunie 2014 Comisia Europeană și-a exprimat acordul parțial cu privire la modificările adoptate de Parlament. Această directivă, încă nedefinitivă, reprezintă cadrul normativ de referință pentru legislația națională. Motivele care au determinat această reglementare, precum și obiectivele pe

¹ JO C 124 E, 25.5.2006, p. 250.

² JO C 345 L, 23.12.2008.

³ COM (2013) 48 final.

care directiva și le propune sunt prezentate în Expunerea de motive. Astfel, actul normativ este determinat de imperativul de asigurare a „rezilienței și stabilității rețelelor și a sistemelor informatice, care sunt esențiale pentru definitivarea pieței digitale unice și pentru buna funcționare a pieței interne”, a „unei capacități și a unei pregătiri similare la nivelul statelor membre de natură să ofere o securitate globală a rețelelor și a informației în cadrul sistemelor interconectate”⁴. În privința obiectivelor, directiva are în vedere să obțină de la statele membre implicarea necesară pentru asigurarea unui nivel minim de capacități naționale prin înființarea de autorități competente în materie de rețele și sisteme informatice, pentru crearea de echipe de intervenție în caz de urgență informatică (Computer Emergency Response Teams – CERT) și să adopte strategii naționale privind securitatea cibernetică și planurile naționale de cooperare în acest domeniu.

Legislația națională privitoare la securitatea cibernetică cuprinde acte normative primare sau secundare, în general ca un reflex al legislației europene. Astfel, Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 98/2010 privind identificarea, desemnarea și protecția infrastructurilor critice⁵ transpune prevederile Directivei 2008/114/CE a Consiliului din 8 decembrie 2008. Această ordonanță stabilește cadrul legal privind identificarea, desemnarea infrastructurilor critice naționale/europene și evaluarea necesității de a îmbunătăți protecția acestora, în scopul creșterii capacității de asigurare a stabilității, securității și siguranței sistemelor economico-sociale și protecției persoanelor. În aplicarea ordonanței de urgență, Guvernul a emis Hotărârea nr. 718/2011⁶, prin care aprobă Strategia națională privind protecția infrastructurilor critice. Hotărârea Guvernului nr. 494/2011⁷ reglementează înființarea ca instituție publică cu personalitate juridică, în coordonarea Ministerului Comunicațiilor și Societății Informaționale, a Centrului Național de Răspuns la Incidente de Securitate Cibernetică – CERT-RO, structură independentă de expertiză și cercetare-dezvoltare în domeniul protecției infrastructurilor cibernetice. Un alt act normativ este Hotărârea Guvernului nr. 271/2013 pentru aprobarea Strategiei de securitate cibernetică a României și a Planului de acțiune la nivel național privind implementarea Sistemului național de securitate cibernetică⁸. La data de 14 decembrie 2014 a fost adoptată Legea privind securitatea cibernetică a României, care are ca scop completarea legislației în acest domeniu.

Unul dintre elementele de noutate adus de Legea privind securitatea cibernetică a României îl reprezintă desemnarea Serviciului Român de Informații ca autoritate națională în domeniul securității cibernetice, calitate în care asigură organizarea și executarea activităților care privesc securitatea cibernetică a României. Acesta este aspectul central al analizei de constituționalitate pe care Curtea Constituțională a făcut-o acestei legi în decizia nr. 17 din 21 ianuarie 2015⁹. Curtea a trebuit să verifice dacă legea se înscrie în obligația statului de respect al vieții intime, familiale și private, a inviolabilității corespondenței, a dreptului la protecția datelor cu caracter personal. De asemenea, Curtea

⁴ Propunerea de Directivă NIS, <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/eu-cybersecurity-plan-protect-open-internet-and-online-freedom-and-opportunity-cyber-security>.

⁵ M. Of. nr. 757 din 12 noiembrie 2010, aprobată cu modificări prin Legea nr. 18/2011, M. Of. nr. 183 din 16 martie 2011.

⁶ M. Of. nr. 555 din 4 august 2011.

⁷ M. Of. nr. 388 din 2 iunie 2011.

⁸ M. Of. nr. 296 din 23 mai 2013.

⁹ M. Of. nr. 79 din 30 ianuarie 2015.

a verificat respectarea statului de drept, la care se raportează în jurisprudența sa în următorii termeni: „exigențele acestuia privesc scopurile majore ale activității statale, prefigurate în ceea ce îndeobște este numit ca fiind domnia legii, sintagmă ce implică subordonarea statului față de drept, asigurarea acelor mijloace care să permită dreptului să cenzureze opțiunile politice și, în acest cadru, să pondereze eventualele tendințe abuzive, discreționare, ale structurilor etatice. Statul de drept asigură supremația Constituției, corelarea legilor și tuturor actelor normative cu aceasta, existența regimului de separație a puterilor publice, care trebuie să acționeze în limitele legii, și anume în limitele unei legi ce exprimă voința generală. *Statul de drept consacră o serie de garanții, inclusiv jurisdicționale, care să asigure respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor prin autolimitarea statului, respectiv încadrarea autorităților publice în coordonatele dreptului*”¹⁰.

Faptul că un serviciu național de informații, militarizat, are rolul central în organizarea și executarea activităților ce privesc securitatea cibernetică este de natură să încalce statul de drept. Riscul cel mai important este lipsa unor garanții suficiente pentru preîntâmpinarea unor eventuale abuzuri în activitatea de utilizare a datelor cu caracter privat. Directiva NIS vorbește în considerentul 10 al preambulului său de același risc: „autoritățile competente și punctele unice de contact ar trebui să fie organisme civile, care să funcționeze integral pe baza controlului democratic și care nu ar trebui să desfășoare activități în domeniul informațiilor, al aplicării legii sau al apărării și nici să fie legate organizațional în vreun fel de organisme active în aceste domenii”. De aceea, Curtea Constituțională se pronunță asupra constituționalității competenței serviciului național de informații de a colecta toate datele privind starea de securitate a infrastructurii cibernetice, din mediul public și privat și decide că „în condițiile în care Centrul Național de Securitate Cibernetică constituie o structură militară, în cadrul unui serviciu de informații, subordonată ierarhic conducerii acestei instituții, deci sub un control direct militar-administrativ, apare cu evidență că o atare entitate nu îndeplinește condițiile cu privire la garanțiile necesare respectării drepturilor fundamentale referitoare la viață intimă, familială și privată și la secretul corespondenței”¹¹. Din perspectiva statului de drept, această competență se sustrage oricărui control democratic, fiind vădit contrară legii fundamentale.

Obligațiile și responsabilitățile care le incumbă deținătorilor de infrastructuri cibernetice, potrivit art. 16 și 17 din Legea privind securitatea cibernetică a României, ridică un mare semn de întrebare, deoarece nu respectă cerințele de precizie și claritate specifice statului de drept. Aceste persoane au obligația să acorde sprijinul necesar, la solicitarea motivată a Serviciului Român de Informații, Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Afacerilor Interne, Oficiului Registrului Național al Informațiilor Secrete de Stat, Serviciului de Informații Externe, Serviciului de Telecomunicații Speciale, Serviciului de Protecție și Pază, CERT-RO și ANCOM, în îndeplinirea atribuțiilor ce le revin acestora, și „să permită accesul reprezentanților desemnați în acest scop la datele deținute, relevante în contextul solicitării”. Și de această dată problema este accesul organelor statului la datele cu caracter personal, care, din păcate, nu se realizează în condiții stricte, cu avizul unei instanțe independente, care să se pronunțe asupra necesității și proporționalității măsurii intruzive.

¹⁰ Decizia nr. 17 din 21 ianuarie 2015, § 49.

¹¹ *Idem*, § 51.

Din acest punct de vedere, Curtea Constituțională a decis că accesul la un sistem informatic pentru a obține astfel de date trebuie să se realizeze în condițiile Codului de procedură penală care impune ca măsura de supraveghere specială să fie dispusă doar de judecător sau de procuror pentru o durată de maximum 48 de ore. Potrivit Curtii, „solicitările de acces la datele reținute în vederea utilizării lor în scopul prevăzut de lege, formulate de către organele de stat desemnate de autorități în domeniul securității cibernetice pentru domeniile lor de activitate, nu sunt supuse autorizării sau aprobării instanței judecătorești, lipsind astfel garanția unei protecții eficiente a datelor păstrate împotriva riscurilor de abuz, precum și împotriva oricărui acces și a oricărei utilizări ilicite a acestor date. Această împrejurare este de natură a constitui o ingerință în drepturile fundamentale la viață intimă, familială și privată și a secretului corespondenței și, prin urmare, contravine dispozițiilor constituționale care consacră și protejează aceste drepturi”¹².

Lipsa garanțiilor necesare unei protecții adecvate a drepturilor persoanelor este subliniată și de generalitatea normelor cuprinse în Legea privind securitatea cibernetică. Utilizarea de termeni generali contravine cerințelor de concizie, certitudine și previzibilitate a normelor legale. Aceste cerințe specifice statului de drept sunt cu atât mai necesare cu cât este vorba de o lege ce autorizează restrângerea exercitiului dreptului la viață privată.

➔ **Completarea paradigmei securitare cu cea preventivă**

Alături de paradigma cu care se confruntă statele actuale, de securizare excesivă a valorilor pe care dreptul penal trebuie să le apere și indiferent de consecințele pe care le antrenează asupra drepturilor individuale, paradigma preventivă este cea care determină natura regimului de exercițiu al drepturilor și libertăților. În materia apărării securității naționale de faptele de terorism, inclusiv cibernetic, practica este aceea de stocare de cât mai multe date despre cât mai multe persoane, în eventualitatea în care va fi nevoie să fie utilizate pentru apărarea unui interes general. În consecință, libertatea persoanelor la viață privată este mult restrânsă, nemaifiind disponibilă acestora și căpătând o substanțialitate *a priori* stabilită de organele statului cu competențe în materia apărării securității naționale. Această substanțializare face ca persoanele să nu se mai bucure liber de viața lor privată, deoarece „spunem că ceva este disponibil atunci când de acel ceva se poate dispune de către oricine și oricând, atunci când acel ceva nu e ceva anume, este *ne-ceva* în el însuși”¹³. Securitatea juridică a persoanelor, previzibilitatea pentru acestea a acțiunilor statale și gradul de cunoaștere a propriei libertăți este pus sub semnul întrebării de practicile de stocare și utilizare de date private. Curtea Constituțională a României se pronunță în următorii termeni despre această situație: „*ingerința în drepturile fundamentale privind viața intimă, familială și privată, secretul corespondenței și libertatea de exprimare este de o mare amploare și trebuie considerată ca fiind deosebit de gravă*, iar împrejurarea că păstrarea datelor și utilizarea lor ulterioară sunt efectuate fără ca abonatul sau utilizatorul înregistrat să fie informat cu privire la aceasta este susceptibilă să imprime în conștiința persoanelor vizate sentimentul că viața lor privată face obiectul unei supravegheri constante”¹⁴.

¹² *Idem*, § 64.

¹³ Gh. Dănișor, *Metafizica libertății*, Ed. Paralela 45, 2006, p. 109.

¹⁴ Decizia CC nr. 440 din 8 iulie 2014, § 55.

Cresterea ponderii dreptului la viață privată a fost determinată tocmai de emergența sa din multitudinea de măsuri statale restrictive menite să protejeze siguranța națională de actele de terorism și, în particular, de cele de terorism cibernetic. Natura sa specifică delimitează dreptul la viață privată de alte drepturi. Astfel, putem constata în urma analizei acestei naturi că „art. 8 din Convenția Europeană (...) diferă de toate celelalte articole pentru că nu garantează un drept la un rezultat anume (viață, liberate individuală, proces echitabil ș.a.m.d.), ci un drept la respect”¹⁵. De aici rezultă o obligație specifică a statului atunci când restrânge dreptul la viață privată, diferită de cadrul obișnuit al necesității și proporționalității măsurii într-o societate democratică. Statul este obligat să își circumscrie măsurile cerințelor de necesitate și de proporționalitate a restrângerii exercitiului dreptului într-o societate liberală, înainte de a se raporta la o societate democratică¹⁶.

Dreptul la viață privată, ce impune statului obligația generică de respect, dă consistență libertății individuale, mai exact acelei sfere intangibile a drepturilor persoanelor. Din acest punct de vedere, dreptul la viață privată constituie în termeni liberali o libertate *față de* (*liberty from*), și nu o libertate *de a* (*liberty to*). Această distincție a fost făcută de Isaiah Berlin în termenii de libertate negativă și pozitivă¹⁷ și, în consecință, „viața privată nu este doar un interes privat, ci și un bun public”¹⁸. Din această perspectivă liberală, dreptul la viață privată este o libertate negativă și este determinată de faptul că „trebuie să existe o arie minimă de libertate personală care, sub niciun motiv, să nu poată fi violată”¹⁹. Interdicția oricărei intervenții statale în acest spațiu privat este cerută de faptul că, dacă ar fi încălcat, „individul s-ar vedea limitat la o arie prea strâmtă pentru minima dezvoltare a facultăților sale naturale, singurele care îi permit să urmărească și chiar să conceapă scopuri variate pe care oamenii le consideră bune, drepte sau sacre”²⁰. Consecința firească a naturii specifice a dreptului la viață privată este că apărarea sa în contextul european și internațional al amenințărilor la adresa siguranței cibernetice are un scop negativ, acela de a îndepărta orice ingerință exterioară. Această înțelegere particulară a vieții private nu este incompatibilă, în principiu, cu practicile statale de colectare de date în scopul luptei împotriva terorismului cibernetic. Dar statul nu trebuie să ajungă la „suprimarea modelului penal bazat pe justiție și procesul echitabil printr-un model securitar bazat pe teamă și suspiciune”, care a fost descris ca „prima și cea mai și dezastruoasă moștenire a războiului asupra terorismului din punctul de vedere al drepturilor omului”²¹.

Problema este deci de a găsi echilibrul între interesul general și libertatea individuală sub aspectul vieții private a persoanei. Și acesta este momentul în care statele încep să încline balanța în defavoarea vieții private. Dacă este incontestabil că echilibrul rămâne un ideal, procedura care permite statului să se plaseze pe o poziție de neutralitate între interesul general și cel particular ar trebui să fie inerentă practicilor statale. Astfel, este o

¹⁵ T. Bingham, *The Rule of Law*, London, Penguin Books (2010): 74.

¹⁶ Necesitatea analizei restrângerilor exercitiului drepturilor și libertăților persoanelor prin raportare la liberalism a fost propusă de D.C. Dănișor în *Justification of necessity to limit the exercise of rights and liberties in a liberal society*, Revista de științe politice (2014) 41: 13-23.

¹⁷ «Negative and positive freedom», I. Berlin, *Two Concepts of Liberty*, Oxford: Clarendon Press (1958): 29 și urm.

¹⁸ M. Hildebrandt, *Profiling and the rule of law*, IDIS (2008) 1:61.

¹⁹ I. Berlin, *Patru eseuri despre libertate*, București, Ed. Humanitas, 1996, p. 206.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ C. Gearty, citat de T. Bingham, *op. cit.*, p. 137.

falsă problemă aceea de a stabili, în funcție de circumstanțe, ce este mai important, și deci ce trebuie protejat cu prioritate: securitatea sau viața privată. Dacă ne plasăm în această logică, interesul general va prima întotdeauna asupra celui individual, permițând statului să sacrifice și să restrângă libertățile câtorva pentru protecția celor mulți. De aceea, interesul general nu este prioritar în fața libertății individuale pentru că ar constitui ansamblul intereselor particulare, căci din acest punct de vedere întotdeauna libertatea este cea sacrificată. Interesul este general nu prin generalitatea sa, ci prin faptul că este disponibil tuturor, spre deosebire de interesul particular care nu este disponibil²². De aici și înțelegerea vieții private ca libertate negativă, ca libertate *față de*. Astfel, „dacă a proteja sau nu viața privată a unei persoane într-o situație particulară este aproape întotdeauna o problemă de punere în balanță”, „de îndată ce cântărim valoarea vieții private în termeni de libertate negativă, o singură unitate de măsură este necesară – libertatea”²³.

Legea privind securitatea cibernetică a României intră chiar în logica acestei false probleme, aceea de a pune în balanță viața privată a persoanei și securitatea cibernetică a statului. Legiuitorul a încercat să restrângă viața privată invocând interesul general, dând posibilitatea serviciilor statale cu competențe în domeniul informațiilor de a dispune, fără un control din partea societății civile, de informații ce țin de viața privată a persoanei. Respectul pe care statul îl datorează vieții private, ca libertate negativă, interzice calificarea securității cibernetică ca motiv universal ce ar putea fi invocat pentru justificarea utilizării datelor ce țin de viața privată a persoanei în scopul instituirii unui regim care să autorizeze *a priori* exercițiul acestei libertăți. Raportarea la noile amenințări teroriste la securitatea cibernetică în termeni de gravitate nu schimbă natura obligației statului de a se menține în limitele impuse de statul de drept. Astfel, chiar dacă frontierele intervenției statale în sfera dreptului la respectul vieții private pot să se modifice, permițând măsuri diferite ca intensitate în funcție de actele teroriste pe care statul trebuie să le controleze, natura limitelor acțiunilor statale rămâne aceeași. În cazul concret al legislației privind securitatea cibernetică a României, legiuitorul român a depășit limitele impuse de statul de drept, deoarece a autorizat un acces necontrolat și nelimitat la informații ce țin de viața privată a persoanei, în scopul prevenirii actelor de terorism cibernetic, fără respectarea necesității și proporționalității restrângerii vieții private într-o societate democratică și liberală. „Dar oricare ar fi principiul care justifică existența acestui spațiu de noningerință, fie că este vorba de legile naturii sau de drepturile naturale, de utilitate sau de imperative categorice, de un contract social inviolabil sau de un alt concept prin care oamenii au căutat să-și clarifice și să-și justifice convingerile, libertate în acest sens înseamnă libertate *față de* (liberty *from*), înseamnă absența ingerinței dincolo de o frontieră mișcătoare, dar întotdeauna identificabilă”²⁴.

În sistemul constituțional român, articolul 53 se constituie în această frontieră a sferei inviolabile a libertății persoanei, fiind cel mai eficient mecanism al statului de drept. Articolul 53 este limită a acțiunii statale, el nu autorizează statul să restrângă exercițiul drepturilor sau libertăților, ci, dimpotrivă, este procedura pe care acesta din urmă este

²² D.C. Dănișor, *Garantarea disponibilității interesului general – limită a restrângerii exercițiului libertăților*, Revista de științe juridice (2015) 1, în curs de apariție.

²³ B. de Bruin, *The Liberal Value of Privacy*, Law and Philosophy (2010) 29: p. 505–534.

²⁴ I. Berlin, *op. cit.*, 1996, p. 209.

ținut să o respecte întocmai în situațiile excepționale care afectează exercițiul unor drepturi sau libertăți²⁵.

Obligația de colectare și stocare a datelor cu caracter privat, impusă de actele normative care privesc securitatea națională a României, a operatorilor de servicii de comunicații reprezintă restrângeri ale exercițiului dreptului persoanelor la viață intimă, familială și privată. Securitatea națională este, potrivit art. 53 din Constituție, un motiv ce poate fi invocat de stat când restrânge exercițiul dreptului la viață privată, dar acesta nu poate fi invocat în abstract, ci doar pentru a da substanță drepturilor și libertăților pe care statul intenționează să le apere prin restrângerea vieții private. În acest sens, Curtea Constituțională a ales să se exprime foarte concis și clar cu privire la interdicția pentru stat de a invoca motivele de restrângere în mod abstract, interdicție de a le transforma în cauze universal valabile pentru orice măsură statală restrictivă²⁶. Din acest punct de vedere, statul nu este autorizat să instituie sisteme preventive generale prin crearea unor baze de date pe care ar putea să le utilizeze împotriva persoanelor în eventualitatea unor amenințări teroriste la adresa securității sale cibernetice. Acest lucru nu înseamnă că statul nu poate să ia măsuri preventive pentru a apăra securitatea națională, inclusiv prin restrângerea exercițiului dreptului la viață privată, intimă și familială, adică prin colectarea de date și informații al căror rol este pur preventiv, dar interdicția pe care o impune art. 53 din Constituție privește imposibilitatea generalizării acestor tipuri de practici prin transformarea regimului de exercițiu al drepturilor și libertăților din represiv în preventiv.

Aceasta este capcana în care sunt dispuse să cadă toate societățile democratice. Statul de drept democratic nu oferă practic, prin garanțiile standardului procesului echitabil, nicio protecție efectivă împotriva noii paradigme a prevenției. „Pentru a lupta împotriva terorismului și a-l înfrânge a fost adăugată o nouă paradigmă la cea a acuzării – o paradigmă a prevenției”²⁷. Acesta este motivul pentru care, rând pe rând, societățile democratice de tip occidental, confruntate cu amenințări teroriste, se lovesc de o nouă ecuație a puterii care se răsfrânge în primul rând asupra dreptului statului la anchetarea infracțiunilor. Această activitate, prin natură represivă, sporește în intensitate atunci când lupta împotriva criminalității cibernetice se transformă într-o cruciadă împotriva terorismului cibernetic. Astfel, statul califică o activitate ca fiind «teroristă» sau «îndreptată împotriva securității naționale» și autorizează măsuri ce par să suspende garanțiile unui regim penal represiv, care intervine ulterior săvârșirii actelor concrete. Plecând de la această ipoteză, în baza legilor privind securitatea națională a României, statul a inițiat un proces de colectare de date pe care să le utilizeze când și dacă consideră necesar pentru apărarea interesului general. Persoanele sunt lipsite, în logica acestor acte normative, de posibilitatea de a prevedea în mod rezonabil, așa cum se pronunță Curtea de la Strasbourg în privința previzibilității constrângerii, dacăși în ce mod datele referitoare la viața lor privată, colectate și stocate anterior, vor fi utilizate într-un moment ulterior comiterii unor infracțiuni ce atentează la securitatea cibernetică a României. Din analiza acestei ipoteze detectăm o multitudine de necunoscute, care sunt incompatibile cu respectul pe care statul îl datorează vieții private. Dacă societățile democratice actuale nu pot fi sustenabile fără o protecție

²⁵ D.C. Dănișor, *Reglementarea constituțională a restrângerii exercițiului unor drepturi sau a unor libertăți*, Noua Revistă de Drepturile Omului (2008) 2:3-22.

²⁶ Decizia nr. 139/1994, M. Of. nr. 353 din 21 decembrie 1994.

²⁷ T. Bingham, *op. cit.*, 2010, p. 134.

adecvată a securității, viața privată rămâne o valoare liberală ce se supraordonează altor valori liberale. De aceea, „libertatea este valoroasă, dar cunoașterea despre libertate este, de asemenea, valoroasă. Eu numesc acest lucru «libertate cunoscută», și ea include nu numai cunoștințele despre propria libertate, dar și despre propria lipsă de libertate, deoarece faptul de a ști că nu ești liber să faci o anumită acțiune te scutește de frustrarea de a «încerca imposibilul»”²⁸.

O altă capcană la adresa vieții private, de data aceasta generată și întreținută chiar de stat, o reprezintă subestimarea pericolului pe care îl constituie intruziunile statale în sfera libertății individuale. De cele mai multe ori, necesitatea practicilor preventive în lupta împotriva terorismului este justificată de beneficiul pe care îl aduce în contrapondere o eventuală stare de securitatea generală a populației. În plus, acțiunile preventive de colectare de date sunt prezentate ca fiind inofensive pentru cei care oricum respectă voluntar comandamentul legii, cei ce utilizează acest argument mizând pe faptul că este vorba de majoritatea covârșitoare a populației. Acestea au fost premisele dezvoltării unor practici ce ignorăși nu înțeleg dreptul la viață intimă, familialăși privată, ce consacră sintagme de genul «Nu am nimic de ascuns (*I've Got Nothing to Hide*)»²⁹, pe care populația, în înțelegerea sa ca masă în general obedientă, le folosește inconștient pentru a permite restrângerea sfere private a drepturilor ei.

§ Concluzii

Se poate observa că în procesul de creare și dezvoltare a sistemului responsabilității/răspunderii penale, o problemă esențială este cea a unei teorii a valorilor. Sub influența puternică a pozitivismului, juristul penal, confruntat cu această problemă, adoptă una dintre aceste două atitudini generale: fie încearcă să conturneze dificultatea închizând valorile în cadrul sistemului normativ, și dând astfel naștere la valori infrajuridice, fie încearcă să facă apel la morală pentru a da un fundament extern mult mai stabil. Prin negarea existenței înseși a valorilor din determinarea sistemului responsabilității penale, se ajunge la legitimarea normelor penale prin simpla lor efectivitate factuală. Iar din această efectivitate factuală urmează să fie derivată și o presupusă eficiență intrinsecă a normelor penale.

Chiar dacă existența acestei premise greșite a eficienței inerente legii penale nu poate fi negată, prioritatea axiologică a persoanei trebuie să rămână o trăsătură esențială a dreptului penal pozitiv și a exigenței conceperii unei răspunderi penale bazate pe principiile liberale care fundamentează dreptul penal.

BIBLIOGRAFIE

1. Berlin, Isaiah, *Two Concepts of Liberty*, Oxford: Clarendon Press (1958).
2. Berlin, Isaiah, *Patru eseuri despre libertate*, București, Ed. Humanitas, 1996.
3. Bingham, Tom, *The Rule of Law*, London: Penguin Books (2010).

²⁸ B. de Bruin, *op. cit.*, 2010.

²⁹ D. Solove, «*I've Got Nothing to Hide*» and Other Misunderstandings of Privacy, San Diego Law Review 44 (2007): 745–772.

4. Dănișor, Gheorghe, *Metafizica libertății*, Ed. Paralela 45 (2006).
5. Dănișor, Gheorghe, *Filosofia drepturilor omului*, București, Ed. Universul Juridic, 2011.
6. Dănișor, Gheorghe, *Dincolo de logos*, Craiova, Ed. Universitaria, 2014.
7. Dănișor, Dan Claudiu, *Drept constituțional și instituții politice*, Tratat, vol. I, *Teoria generală*, București, Ed. C.H. Beck, 2007.
8. Dănișor, Dan Claudiu, *Justification of necessity to limit the exercise of rights and liberties in a liberal society*, *Revista de științe politice* (2014) 41.
9. Dănișor, Dan Claudiu, *Garantarea disponibilității interesului general – limită a restrângerii exercițiului libertăților*, *Revista de Științe Juridice* (2015) 1.
10. Dănișor, Dan Claudiu, *Reglementarea constituțională a restrângerii exercițiului unor drepturi sau a unor libertăți*, *Noua Revistă de Drepturile Omului* (2008) 2.
11. de Bruin, Boudewijn, *The Liberal Value of Privacy*, *Law and Philosophy* (2010) 29.
12. Hildebrandt, Mireille, *Profiling and the rule of law*, *IDIS* (2008) 1.
13. Lacaze, Marion, *Réflexions sur le concept de bien juridique protégé par le droit pénal*, Paris : LGDJ (2010).
14. Pounder, Chris N. M., *Nine principles for assessing whether privacy is protected in a surveillance society*, *IDIS* (2008) 1.
15. Putinei, Mădălina-Cristina, *Notă la Decizia CCR nr. 1258 din 8 octombrie 2009*, *Revista română de jurisprudență*, Ed. Universul Juridic, 2009, p. 5.
16. Quéloz, Nicolas, *Les dérives des politiques pénales contemporaines. La fin de l'ultima ratio du droit pénal?*, *Revue Suisse de Criminologie* (2013) 2.
17. Solove, Daniel, *«I've Got Nothing to Hide» and Other Misunderstandings of Privacy*, *San Diego Law Review* 44 (2007).
18. Zanfir, Gabriela, *Drepturile persoanei cu privire la protecția datelor private*, Teză, Craiova (2013).

VOTUL PRIN CORESPONDENȚĂ ȘI VOTUL ELECTRONIC, MIJLOACE DE CONSOLIDARE A DEMOCRAȚIEI ROMÂNEȘTI*

Marina-Irina LAZĂR *

*Cercetător postdoctoral,
Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea din Craiova*

Abstract:

The presidential elections from November 2014 brought into the public opinion some sharp problems of the Romanian democracy, some of them latent or even hidden, both for representative and participatory democracy. The final result of the election, the great mobilization of citizens and especially, the mechanisms of „collecting” the votes aroused passions, ardor and disappointment on the public scene, and, what is the most important, a will of change. The change, among other things, of the Romanian electoral system.

Our study aims to analyze the impact and the mechanisms of changing the electoral legislation from our country, through the introduction of correspondence vote or e-vote. In order to have a wide image of this process, we will analyze the European legislation in this field, which establishes certain principles and standards to be achieved. The experiences of other European countries (and not only) which have already implemented this system, could be extremely useful for overcoming the legislative or technical problems that could appear over this reformative process, whose aim is to increase the quality of the democratic process through an efficient use of technology.

Keywords: correspondence vote, e-vote, electoral system, participatory democracy, legislative reforms.

§ Introducere: despre democrație și e-democrație

Unul dintre cele mai interesante aspecte cu privire la democrație este acela că, deși este analizată și implementată în diverse formule încă din antichitatea greco-romană, ea nu poate fi epuizată. Cu toate că a fost intens disecată (și uneori amputată!), ea nu

*Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/159/1.5/S/133255, proiect strategic ID 133255 (2014), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013.

conține să își păstreze prospețimea și actualitatea științifică datorită provocărilor cu care societățile contemporane se confruntă, cărora trebuie să le aducă răspunsuri adaptate și adecvate, ceea ce o face să își pună în permanentă în discuție principiile directoare.

Giovani Sartori spunea în fraza de deschidere a celebrei sale lucrări, *Teoria democrației reinterpretate*, că „dintre condițiile democrației, cea mai puțin amintită este aceea că ideile greșite despre democrație fac ca democrația să funcționeze greșit”¹. Epidemia de democrație care a cucerit lumea a făcut ca aceasta să devină un obiectiv politic universal, acceptat și implementat, de multe ori, fără simț critic. „Aceasta înseamnă că și nivelul de impostură în transmiterea mesajului democratic a explodat exponențial. Nici când, într-un domeniu ce excelează în ambiguitate, un termen nu a fost supus atât de multor deturnări și maltratări de sens”². Ambiguitățile și controversele funcționale pe care le generează democrația determină permanenta sa reinventare și reinventariere.

O astfel de reinventariere a democrației are loc în ultimii ani în statele Uniunii Europene (și nu numai) cu o tradiție democratică îndelungată și chiar la nivelul instituțiilor unionale, acest proces articulându-se în jurul unor concepte intens vehiculate, integrate într-o legislație europeană mai mult sau mai puțin coagulată. Vorbim aici despre concepte precum transparență, liber acces, democrație participativă, e-democrație, vot electronic, și altele asemenea, care au devenit omniprezente pe scena publică, în proiecte de guvernare, strategii de dezvoltare și modernizare a aparatului statal, a infrastructurii instituționale a Uniunii Europene, în discursurile politicianilor și, nu în ultimul rând, în revendicările cetățenilor.

Drepturile electorale, ca piloni de susținere ai oricărei democrații, deși se bucură de o reglementare amănunțită și de o protecție sporită în majoritatea statelor, par a fi tot mai puțin valorificate de cetățenii acestora, pe fondul scăderii capitalului de încredere în reprezentanții politici. Alegerile reprezintă mult mai mult decât un proces tehnic de colectare a voturilor. Prin valoarea lor constituțională, legală, dar și simbolică, ele sunt momentul realizării acordului de transfer al exercitiului puterii de la cetățeni la reprezentanți, iar modul în care se desfășoară acest proces complex reflectă gradul de democratizare a societății, precum și respectul pe care statul îl arată propriilor cetățeni, „având în vedere faptul că legitimitatea este produsul cel mai de valoare al alegerilor cu adevărat libere și echitabile, iar alegerile tulburate de încălcări grave la scară largă pun sub semnul întrebării legitimitatea candidaților astfel aleși”³.

Trăind în epoca informației, a internetului (cu ale sale rețele de socializare) și a tehnologiei, se pune problema integrării tuturor acestor ingrediente, pentru ajustarea rețetei democrației contemporane, care, din anumite puncte de vedere, pare depășită, sau cel puțin, nu mai satisface gusturile și exigențele cetățenilor.

Este important să observăm și să analizăm modalitatea în care tehnologia poate afecta și influența calitatea democrației atât la nivel local, cât și la nivel național sau european. Este adevărat că procesul electoral trebuie să fie unul cât mai simplificat, astfel încât orice cetățean cu drept de vot să își poată exercita acest drept fundamental.

¹ G. Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, Ed. Polirom, 1999, p. 31.

² V. Pleșca, *Liberalismul și democrația*, Institutul European, Iași, 2011, p. 11.

³ Punctul 51 al Codului de bune practici în materie electorală, adoptat de Comisia de la Venetia în anul 2002.

Simplificarea se poate obține însăși prin integrarea unor mecanisme tehnice complexe, prin folosirea tehnologiei și a internetului în vederea creării unui sistem securizat, cu o interfață accesibilă, prin care cetățenii să își poată exercita dreptul de vot în condiții optime.

Doctrina de specialitate, în special cea străină, este foarte vastă în acest domeniu⁴ și ea a determinat o re poziționare a statelor lumii în jurul ideii de a simplifica accesul cetățenilor la procesul de vot prin intermediul internetului. Așa se face că, multe dintre acestea, cu viteze și mecanisme tehnice și juridice diferite, au implementat sistemul electronic de vot, fie sub formă experimentală, fie prin legi cu aplicabilitate locală sau națională. Studiile de specialitate⁵ au arătat că există o legătură directă între calitatea democrației unei țări și sistemul tehnic existent pentru colectarea voturilor cetățenilor, printr-o analiză în două etape: în primul rând, transparența site-urilor de internet ale instituțiilor publice și ale partidelor politice contribuie la creșterea încrederii cetățenilor în capacitatea instituțională a statului de a le proteja drepturile fundamentale prin mecanismele juridice existente sau, din contră, cota de încredere a cetățenilor în reprezentanții aleși scade și, odată cu aceasta, se acutizează nevoia cetățenilor de a sancționa acțiunile politice care nu îi reprezintă și de a-și face auzită vocea. Oricare ar fi cauzele, un lucru este cert: transparența activității politice și instituționale crește în mod exponențial conștientizarea rolului activ pe care cetățenii trebuie să îl joace în procesele decizionale de la orice nivel de exercitare a puterii, ceea ce determină o mai mare prezență la vot și manifestarea unui mai mare activism civic în colectivitate.

Acest activism civic⁶ și-a făcut simțită prezența și în societatea românească în contextul alegerilor prezidențiale din luna noiembrie 2014, când, pe fondul unei organizări defectuoase a procesului de votare din diaspora, mii de cetățeni nu au reușit să voteze sau unii dintre ei au reușit să își exercite acest drept fundamental după ore întregi de stat în fața ambasadelor și a consulatelor României. Unele din bolile democrației românești (slabă organizare și capacitate de reacție a autorităților, tendința de manipulare și control a procesului de vot) și-au arătat colții și au aplicat o palmă rușinoasă pe obrazul României în relația cu propriii cetățeni și cu partenerii internaționali. Totuși, acest episod neplăcut a adus o reacție de mobilizare a autorităților în sensul modificării legislației electorale cu privire la mai multe aspecte foarte delicate, printre care și tematica introducerii votului prin corespondență și/sau electronic. Acesta nu reprezintă o noutate absolută în peisajul

⁴ Vom aminti aici o mică parte din lucrările pe care le considerăm a fi reprezentative în domeniu: Zissis, D.; Lekkas (April 2011), *Securing e-Government and e-Voting with an open cloud computing architecture*, *Government Information Quarterly* 28 (2): 239–251. doi:10.1016/j.giq.2010.05.010, Buchsbaum, T. (2004), *E-voting: International developments and lessons learnt*, *Proceedings of Electronic Voting in Europe Technology, Law, Politics and Society. Lecture Notes in Informatics. Workshop of the ESF TED Programme together with GI and OCG*, Simons, Barbara. August 13, 2007, California: *The Top to Bottom Review*, *The Voter*, Retrieved November 27, 2007, etc.

⁵ Pentru mai multe informații a se vedea Alexander H. Trechsel și coll., *Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. E-democratizing the parliaments and parties of Europe*, http://www.academia.edu/610420/Evaluation_of_the_Use_of_New_Technologies_in_Order_to_Facilitate_Democracy_in_Europe_E-democratization_the_Parliaments_and_Parties_of_Europe

⁶ Expresia este oarecum forțată, însă comportamentul electoral (firesc, de altfel, într-o democrație sănătoasă) al cetățenilor care au ieșit din hibernarea civică și apatia față de alegerile ultimilor ani, și s-au prezentat la vot într-un număr foarte mare la alegerile prezidențiale din luna noiembrie 2014, i-a creat o asemenea imagine, atât pe plan intern, cât și pe plan extern.

legislativ românesc, după cum vom observa în secțiunea dedicată travaliului legislativ de modernizare a legislației electorale. Mai mult, vom observa că România a avut un parcurs ciudat în această direcție, diferit de al celorlalte state europene care au adoptat și implementat o legislație în materie de vot prin corespondență și vot electronic.

În acest context politic și legislativ aflat în plină prefacere, studiul de fațăși dovedește utilitatea și importanța. Deși, pe masa de lucru a autorității legiuitoare române se află în prezent doar proiectul cu privire la votul prin corespondență, ne propunem să stimulăm crearea unei discuții publice și cu privire la votul electronic, ce ar reprezenta următoarea etapă de consolidare și modernizare a procesului electoral din țara noastră.

Pentru a avea o imagine de ansamblu, cât mai completă și complexă asupra acestui fenomen, ne-am propus să pornim analiza de la cadrul legislativ european în materie, identificând într-o primă etapă actele normative și standardele pe care acestea le impun. Următoarea etapă a studiului va avea în vedere experiențele altor state europene care au implementat deja aceste modalități alternative de votare, astfel încât să putem desprinde anumite practici pozitive, dar și negative, tocmai pentru a evita crearea unor probleme similare în România. La finalul studiului vom analiza propunerile legislative care au existat cu privire la votul prin corespondență, precum și proiectul de lege pe care autoritățile române îl au în lucru în prezent.

§ Reglementări europene și standarde ce trebuie îndeplinite cu privire la votul prin corespondență și votul electronic

Întâlnirea dintre folosirea mijloacelor tehnice moderne și procesul electoral aduce numeroase provocări pentru democrația contemporană, acesta fiind poate unul din cele mai interesante terenuri ce trebuie explorate în perioada următoare, deopotrivă din punctul de vedere al științelor juridice și politice, precum și al științelor tehnice și informatice. Votul prin corespondență (care a fost deja implementat cu succes în numeroase state europene) și votul electronic (care se află în stadiu de implementare în puține cazuri și în stadiu de experimentare în multe țări europene) pot contribui la remedierea unora din problemele cu care se confruntă statele democratice sau, din contră, pot adânci aceste probleme și pot bulversa sistemul electoral. Diferența o va face cadrul legislativ existent în fiecare stat și infrastructura tehnică pusă la dispoziție de autorități pentru exprimarea votului în condiții de maximă securitate, care să îi garanteze fiabilitatea și eficiența.

Din acest motiv și pentru a înțelege care este evoluția și perspectiva europeană asupra sistemelor alternative de votare în statele membre ale Uniunii Europene, ne-am propus să facem o radiografie a legislației primare și secundare în acest domeniu. Un prim aspect pe care l-am remarcat a fost acela că în tratatele Uniunii Europene întâlnim doar reglementări generale cu privire la drepturile electorale ale cetățenilor Uniunii, iar dispozițiile specifice cu privire la votul electronic și prin corespondență se regăsesc mai degrabă în declarații politice sau juridice ale instituțiilor unionale ori în recomandările Comisiei de la Venetia⁷, majoritatea fiind de dată relativ recentă.

⁷ Este de specificat faptul că Comisia de la Venetia este un organism al Consiliului Europei, și nu al Uniunii Europene, iar actele pe care aceasta le adoptă au, în general, caracter de recomandare, fără a crea în mod direct obligații pentru statele membre ale acestei organizații internaționale.

a) Evoluția reglementării dreptului de vot în Uniunea Europeană

La nivel mondial, principiile pe baza cărora statele trebuie să organize alegeri democratice au fost consacrate pentru prima dată în anul 1948, în articolul 21 al *Declarației Universale a Drepturilor Omului*⁸, urmând a fi reluate și completate de articolul 25 al *Pactului Internațional cu privire la drepturile civile și politice*⁹, care a intrat în vigoare la data de 20 noiembrie 1974.

Revenind pe plan european și analizând din punct de vedere cronologic, trebuie spus că primele dispoziții referitoare la drepturile electorale în Uniunea Europeană le regăsim în *Articolul 21 (1) al Tratatului fondator al Uniunii Europene*, referitor la Comunitatea Cărbunelui și a Oțelului. Acest articol vorbea despre alegerea adunării reprezentative a statelor membre, ce trebuia să fie compusă din delegați ai parlamentelor statelor membre, pentru un mandat de un an, sau aleși direct de către cetățeni prin vot universal, conform unei proceduri stabilite de fiecare din Înaltele Părți Contractante. Referirea la votul universal direct a deschis calea tuturor transformărilor care au culminat cu alegerea membrilor Parlamentului European, conform procedurilor binecunoscute astăzi¹⁰.

Un alt act fundamental al Uniunii Europene (deși la origini el excedea cadrul unional și abia de dată recentă Uniunea a „aderat” la el) este *Convenția europeană a drepturilor omului*, unde nu regăsim expres menționat dreptul de vot (și cu atât mai puțin aceste mijloace moderne), însă în *Protocolul nr. 1 la Convenție* din anul 1952 se prevede că „Înaltele părți contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condiții care să asigure libera exprimare a opiniei poporului despre alegerea corpului legislativ” (articolul 3). Acest text a servit drept fundament Curții Europene a Drepturilor Omului în jurisprudența pe care aceasta a construit-o cu privire la drepturile electorale¹¹.

⁸ „Orice persoană are dreptul de a lua parte la conducerea treburilor publice ale țării sale, fie direct, fie prin reprezentanți liber aleși. Orice persoană are dreptul de acces egal la funcțiile publice din țara sa. Voința poporului trebuie să constituie baza puterii de stat; această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri nefalsificate, care să aibă loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal și exprimat prin vot secret sau urmând o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului”.

⁹ „Orice cetățean are dreptul și posibilitatea, fără niciuna dintre discriminările la care se referă articolul 2 și fără restricții nerezonabile:

a) de a lua parte la conducerea treburilor publice, fie direct, fie prin intermediul unor reprezentanți liber aleși;

b) de a alege și de a fi ales, în cadrul unor alegeri periodice, oneste, cu sufragiu universal și egal și cu scrutin secret, asigurând exprimarea liberă a voinței alegătorilor;

c) de a avea acces, în condiții generale de egalitate, la funcțiile publice din țara sa”.

¹⁰ Pentru o analiză exhaustivă a evoluției reglementărilor europene cu privire la alegerea membrilor Parlamentului European, a se vedea Jo Shaw, *The transformation of citizenship in the European Union, Electoral rights and the Restructuring of political shape*, Cambridge University Press, 2007, p. 102-108.

¹¹ Trebuie să menționăm că jurisprudența CEDO în materie electorală este foarte amplă, Curtea reiterând cu fiecare ocazie că „dreptul la alegeri libere reprezintă un principiu fundamental al oricărui regim politic democratic”. Amintim cu această ocazie unele dintre cele mai importante decizii în materie: *Aziz v. Cyprus* (2004), *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece* (2012), *Alajos Kiss v. Hungary* (2010), *Paksas v. Lithuania* (2011), *Tanase v. Moldova* (2010), *Namat Aliyev v. Azerbaijan* (2010), *Grosaru v. Romania* (2010) etc.

În tratatele constitutive ale Uniunii Europene reglementarea drepturilor electorale s-a făcut treptat și în mod difuz, pornind de la principiul reprezentării cetățenilor statelor membre în Parlamentul European¹² și coagulându-se după crearea noțiunii de cetățenie europeană, care presupunea garantarea anumitor drepturi și îndeplinirea anumitor obligații politice. *Tratatul de la Maastricht* (1992) menționează ca obiectiv al Uniunii Europene „consolidarea protecției drepturilor și intereselor resortisanților (statelor membre) prin instituirea unei cetățenii a Uniunii Europene” (articolele 17-22). Aceste prevederi au fost detaliate de Directiva 93/109/CE din 6 decembrie 1993 privind alegerile în Parlamentul European și de Directiva 94/80/CE din 19 decembrie 1994 privind participarea la alegerile locale. Drepturile politice și, implicit, dreptul de vot (în genere) au fost reglementate și de următoarele tratate unionale (de la Amsterdam, Lisabona) și de diferite Decizii ale Consiliului (Decizia 2002/772 ce modifica Actul Electoral adoptat în 1976, Decizia nr. 16616/07 referitoare la compunerea Parlamentului European etc.).

Sediul principal al dreptului de vot în Uniunea Europeană îl regăsim în prezent în articolul 20 al *Tratatului Fundamental al Uniunii Europene*, care în primul său alineat reglementează cetățenia europeană, iar în cel de-al doilea alineat prevede că „dreptul de a alege și de a fi aleși în Parlamentul European, precum și la alegerile locale în statul membru unde își au reședința, în aceleași condiții ca și resortisanții acestui stat”. „Deopotrivă cu drepturile omului și preeminența dreptului, democrația constituie unul din cei trei piloni ai patrimoniului constituțional european și ai Consiliului Europei. Democrația este de neconceput în lipsa unor alegeri desfășurate în conformitate cu anumite principii care le conferă statutul de alegeri democratice. Aceste principii reprezintă un aspect specific al patrimoniului european constituțional care, în mod legitim, poate fi numit „patrimoniul european electoral”. Acest patrimoniu cuprinde două aspecte. Primul aspect, nucleul, constituie principiile constituționale care guvernează dreptul electoral: sufragiul universal, egal, liber, secret și direct, iar cel de-al doilea aspect reprezintă principiul conform căruia alegerile cu adevărat democratice pot fi desfășurate numai dacă sunt satisfăcute anumite condiții fundamentale ale unui stat democratic bazat pe preeminența dreptului: drepturile fundamentale, stabilitatea legislației electorale și garanții procedurale efective”¹³.

Toate aceste acte normative la care am făcut referire conțin doar dispoziții cu caracter general ce reglementează dreptul de vot și principiile alegerilor democratice. Lor li se adaugă însă diferite ghiduri, coduri, recomandări cu o tematică mai specifică, elaborate de alți actori instituționali europeni.

Un astfel de instrument este *Codul de bune practici în materie electorală* (2002), prin care Consiliul Europei a consacrat principiile fundamentale care trebuie să guverneze procesul de votare (aceste principii regăsindu-se, de altfel, și în Constituția României):

¹² Actul din 20 septembrie 1976 referitor la alegerea prin vot universal a reprezentanților din Parlamentul European.

¹³ Pct. 1 și 2 al Codului bunelor practici în materie electorală, adoptat de Comisia de la Venetia în 2002, p. 14. <http://www.e-democracy.md/files/elections/venice-code-good-practice-19-10-2002-ro.pdf>.

organizarea de alegeri libere¹⁴, în condiții de independență și imparțialitate din partea autorităților organizatoare, de supraveghere și control, caracterul periodic al alegerilor, precum și caracterele votului (direct, universal, egal, liber și secret). Responsabilitatea pentru transparența procesului organizatoric, precum și pentru instruirea și informarea cetățenilor cu privire la tot ce înseamnă exercitarea dreptului de vot, incumbă statului. Principiile incluziunii, transparenței și responsabilității formează împreună baza pentru încrederea publică în alegeri (pct. 45). Pentru a asigura o stabilitate și predictibilitate sistemului de vot, Codul de bune practici în materie electorală prevede anumite limitări pentru state în privința modificărilor aduse legislației electorale¹⁵ sau a cadrului de reglementare – ce trebuie să fie Constituția sau o lege ordinară. Prin *Declarația interpretativă privind stabilitatea sistemului electoral (2005)*, Comisia de la Venetia a adus anumite nuanțări limitării temporale de modificare a legislației, în sensul că pot exista excepții de la regula de un an în situația unor „probleme neprevăzute ori a prevenirii încălcării drepturilor recunoscute pe plan internațional, acolo unde au fost integrate în legea electorală”.

Un alt act cu valoare de recomandare este *Codul de bune practici în materie de referendum*¹⁶, care, în contextul stabilirii anumitor standarde cu privire la procedura de votare, introduce anumite principii ale votului prin corespondență și ale votului electronic. Astfel, în articolul 3.2 pct. III se arată că „*votul prin corespondență* nu poate fi admis decât dacă serviciul de poștă este sigur și fiabil; dreptul de vot prin corespondență poate fi limitat la persoanele spitalizate sau aflate în detenție sau persoanele cu mobilitate redusă ori în cazul alegătorilor care locuiesc în străinătate; fraudă și intimidarea nu trebuie să fie posibile”, iar punctul următor arată că „*votul electronic* trebuie să se exercite în conformitate cu *Recomandarea Rec(2004)11* a Comitetului de Miniștri [al Consiliului Europei] cu privire la normele juridice, operaționale și tehnice privind votul electronic. În mod special, el trebuie utilizat doar dacă este sigur, fiabil, eficace, solid din punct de vedere tehnic, deschis față de o verificare independentă și ușor accesibil pentru alegători; transparența sistemului trebuie garantată; în măsura în care nu există canale universale accesibile pentru votul electronic la distanță, acestea rămân o modalitate de vot suplimentară și facultativă”.

În afara acestor acte juridice elaborate într-un cadru instituțional, regăsim o serie de alte recomandări în materia votului electronic, elaborate de organizații internaționale (OSCE în 2013, ONU, 2010), de think-tank-uri și ONG-uri (Carter Center în 2012,

¹⁴ Același act prevede la punctul 28 că alegerile libere „sunt acele alegeri în cadrul cărora candidații pot participa fără niciun obstacol pus de autorități, iar electoratul are opțiuni veritabile de alegere și acces liber la informațiile privind aceste opțiuni. Ceea ce contează nu este numărul mare de candidați, ci diversitatea de programe care diferă ca substanță. Până la urmă, în cadrul alegerilor sunt foarte importante platformele politice, nu numai personalitățile care candidează, ale căror diferite poziții față de programe nu sunt cunoscute, nu sunt înțelese sau nu sunt discutate în mod public”.

¹⁵ Art. II.2.b: „Aspectele fundamentale în materia dreptului referendar nu trebuie să poată fi modificate cel puțin un an înainte de referendum”, sau trebuie reglementate de Constituție ori la un nivel superior legii ordinare.

¹⁶ Adoptat de Consiliul pentru Alegeri Democratice la cea de-a 19-a reuniune (Venetia, 16 decembrie 2006) și de Comisia de la Venetia la cea de-a 70-a Sesiune Plenară (Venetia, 16-17 martie 2007).

International IDEA în 2011, National Democratic Institute for International Affairs în 2008) sau în doctrina de specialitate¹⁷.

b) Recomandarea 2004(11), cadrul general de reglementare a votului electronic

Consiliul Europei a adoptat în 2004 o Recomandare cu privire la normele juridice, operaționale și tehnice referitoare la votul electronic. Această recomandare a fost adoptată la data de 30 septembrie 2004 de către Consiliul de Miniștri și invita statele membre să își adapteze legislația electorală ținând cont de principiile și de cadrul general stabilit, fără a le impune însă vreo obligație în acest sens. Fiind singurul act juridic ce reglementează standardele în materie, el servește drept element de referință nu doar pentru statele semnatare ale Convenției Europene a Drepturilor Omului, ci și pentru alte state noneuropene. În anul 2010 au fost adoptate două instrumente adiționale, sub formă de Apendice, care detaliază anumite prevederi ale Recomandării 2004 (11) – unul cu privire la transparența procesului de vot și cel de-al doilea cu privire la standardele de certificare a sistemelor informatice folosite.

Conform preambulului acestei recomandări, scopul său este multiplu: „să aplice principiile alegerilor democratice în cadrul votului electronic, să ofere statelor membre o listă comprehensivă a etapelor acestui tip de proces electoral, să stabilească un set minimal de standarde ce trebuie îndeplinite, să promoveze și să asigure operabilitatea și eficiența sistemelor de votare on-line”. Recomandarea cuprinde mai multe seturi de dispoziții: cu privire la standardele legale ce trebuie respectate de state (aici sunt avute în vedere principiile legale și garanțiile procedurale), standardele operaționale (care vizează componentele hardware și software ce urmează a fi utilizate), cerințele tehnice, verificările și auditul întregului proces de votare electronic, precum și aspecte cu privire la certificarea¹⁸ sistemelor informatice utilizate.

În ceea ce privește *principiile legale ce trebuie îndeplinite*, Recomandarea 2004(11) face o aplicare a principiilor și caracteristicilor generale ale dreptului de vot la sistemul electronic. Astfel, cu privire la caracterul universal al sufragiului se arată că interfața sistemului de votare trebuie să fie ușor de înțeles, să nu implice un sistem complicat de autentificare a votantului și să fie ușor de folosit, inclusiv de persoanele cu dizabilități. În privința caracterului egalitar al votului se arată că sistemul trebuie să fie gândit în condiții de operativitate și eficiență, astfel încât pe baza datelor de identificare a persoanei să se poată verifica dacă aceasta și-a mai exprimat votul (în mod material sau electronic), să fie împiedicat votul dublu și să existe o numărătoare automată a votului. Libertatea votului

¹⁷ Vom cita aici unele dintre cele mai reprezentative lucrări în domeniu: Barrat, J. (2012) *Observing e-enabled elections: how to implement regional electoral standards*, <http://www.idea.int/democracydialog/upload/Observing-e-enabledelections-how-to-implement-regional-electoral-standards.pdf>; Dubuis, E., Haenni, R. and Koenig, R. (2012) *Konzept und Implikationen eines verifizierbarenVote Électronique Systems*, Studie im Auftrag der Schweizerischen Bundeskanzlei, <http://e-voting.bfh.ch/publications/2012/>; Franklin, J. and Myers, J. (2012) *Interpreting Babel: Classifying Electronic Voting Systems*, in Kripp, M., Volkamer, M., Grimm, R. (Eds.) *Electronic Voting 2012, Proceedings of the 5th Conference on Electronic Voting 2012 (EVOTE2012)*, p. 244-256.

¹⁸ Termenul de certificare este definit drept „procesul de confirmare a faptului că sistemul de vot electronic corespunde cerințelor și standardelor prevăzute și garantează corecta funcționare a sistemului”.

presupune totodată să existe elemente de securitate a sistemului informatic, care trebuie gândit de asemenea manieră încât alegătorul să voteze în cunoștință de cauză, să fie ghidat pe parcursul procesului, opțiunea exprimată să nu fie urmarea unei erori materiale (de aici chestionarea în mai multe etape cu privire la votul exprimat) și să prevină răzgândirea electorului odată ce procesul de votare a fost finalizat. Se recomandă, de asemenea, să existe aplicații demonstrative sau posibilitatea de a simula votul. În același capitol este prezentat și secretul sufragiului (caracterul anonim al opțiunii exprimate, cu împiedicarea sistemului informatic de a crea orice legătură între datele de identificare ale persoanei și votul acesteia).

Garantiile procedurale ale sistemului electronic de votare sunt transparența, verificarea și responsabilitatea votului, fiabilitatea și securitatea. Aceste elemente sunt esențiale chiar și în statele cu un grad crescut de încredere în sistemul electoral și în autoritățile care organizează alegerile și cu atât mai mult în statele unde există probleme de acest tip (cum este și cazul României). În ghidul pentru transparență, existent în Apendicele al II-lea, se recomandă implementarea unui dublu sistem de numărare (în două baze de date în care este „depozitat” votul) și de verificare a voturilor (în sensul ca alegătorii să poată oricând accesa sistemul electronic pentru a verifica dacă votul lor a fost contabilizat în sensul în care aceștia l-au exprimat).

În ceea ce privește *standardele operaționale*, Recomandarea 2004(11) stabilește mai multe etape pe care statele care doresc să implementeze un asemenea proces ar trebui să le aibă în vedere. Prima etapă se referă la informarea și consultarea cetățenilor cu privire la oportunitatea acestui sistem de vot, demarată cu o perioadă de timp suficient de mare înaintea organizării unor alegeri sau a unui referendum. Urmează apoi pregătirea votanților, prin explicarea modalității de funcționare a sistemelor informatice și realizarea de simulări. Spre deosebire de sistemul clasic de votare, ale cărui rezultate pot fi anticipate pe baza sondajelor exit poll realizate la ieșirea de la urne, în cazul votului electronic s-a făcut recomandarea ca sistemul electronic să nu permită dezvăluirea numărului de voturi exprimate pentru orice opțiune de vot, până după închiderea programului legal de votare (pct. 53). Un aspect important avut în vedere este profesionalizarea și independența instituției și a corpului de specialiști care supraveghează procesul de numărare a voturilor electronice.

Standardele tehnice avute în vedere impun crearea unui sistem de vot care să asigure măsurile de protecție corespunzătoare, capabil să evalueze riscurile și să gestioneze problemele specifice care pot apărea. La acest capitol sunt avute în vedere exigențe de accesibilitate (pct. 61-65), operabilitate (66-68) și securitate a tuturor etapelor (premergătoare, concomitente și ulterioare) procesului de vot.

După mai mult de 10 ani de la adoptarea Recomandării 2004 (11) și pornind de la experiențele statelor europene care au recurs, fie și sub formă experimentală, la acest sistem alternativ de votare, se pune problema revizuirii și adaptării sale, astfel încât să fie corectate problemele apărute în practică, pentru a încuraja tot mai multe state europene să implementeze votul electronic. Se estimează că această revizuire va fi inițiată la reuniunea Consiliului Europei din luna mai 2015¹⁹. Precizăm faptul că orice modificare trebuie să

¹⁹ http://www.e-voting.cc/wp-content/uploads/downloads/2014/10/evote2014_driza_maurer_p111-117.pdf.

fie făcută cu respectarea principiilor legale în materie și având în vedere faptul că statele europene au sisteme electorale diferite, ceea ce înseamnă că prevederile sale trebuie să se bucure de elasticitate și de precizie, în același timp.

§ **Experiențe europene în materie de vot prin corespondență și vot electronic**

Înainte de a observa modalitatea în care diferite state europene au introdus în legislația electorală votul prin corespondență și votul electronic, se cuvin a fi făcute unele precizări. Din punct de vedere cronologic se va observa că statele din vestul Europei au recurs la această metodă alternativă de vot cu mult timp înaintea adoptării Recomandării 2004(11), care a servit doar ca element de referință pentru ajustarea legislației și a practicii, după anul 2004. O altă precizare ce trebuie făcută este una de natură terminologică. Votul prin corespondență și votul electronic au anumite puncte de confluență, și ajung uneori să se confunde în terminologia juridică și opiniile doctrinare. Astfel, votul prin corespondență cunoaște două variante: una clasică, ce „presupune ca votul să fie trimis prin poștă, pentru a fi preîntâmpinate fraudele, luându-se măsura plicurilor duble sau a scrisorilor recomandate”²⁰, și o variantă modernă, de factură recentă, votul prin corespondență electronică. Acesta din urmă este denumit vot electronic de doctrina juridică internațională și de Recomandarea 2004(11), terminologie pe care o vom adopta și noi.

a) Votul prin corespondență

Ideea votului prin corespondență a fost legată, la origini, de nevoia de a folosi serviciile de poștă sau de curierat rapid pentru a trimite în plicuri speciale votul cetățenilor aflați în străinătate sau a celor aflați în imposibilitatea de a se deplasa la urnele de votare. Ulterior, s-a făcut distincție între votul prin corespondență poștală și cea electronică, astfel încât atenția s-a mutat treptat asupra celei din urmă, care presupune o mai mare operativitate și rapiditate dacă este transpusă în practică într-o formă securizată și eficientă.

În general, procedura votului prin corespondență presupune parcurgerea mai multor etape. Prima etapă constă în identificarea de către autoritățile competente a votanților care urmează să își exprime astfel votul. Făcând o retrospectivă a legislației statelor europene am constatat că majoritatea au adoptat criteriul extraneității cetățenilor cărora li se acordă posibilitatea de a-și exprima votul prin astfel de mijloace; uneori se recurge la votul prin corespondență și atunci când cetățenii se află pe teritoriul național, însă din cauze obiective nu se pot deplasa la urnele de votare; în mod excepțional, se dă curs inclusiv unor motive subiective, ce țin strict de opțiunea votantului aflat în țară în perioada alegerilor, dar care, din diferite motive personale, alege să voteze prin corespondență. Următoarele etape presupun transmiterea unui plic ce conține un buletin de vot special și a instrucțiunilor privind procedura de votare și returnarea plicului către autoritățile electorale competente (din țară sau organizate în cadrul ambasadelor din străinătate). În acest circuit există mai mulți factori care pot influența securitatea și secretul votului

²⁰ M. Nica, *Drept electoral*, Ed. Sitech, 2010, p. 104.

(elemente de securitate a plicurilor, a serviciilor de transport, faptul că persoana care votează astfel este una și aceeași cu cea autorizată să voteze, depozitarea și numărarea voturilor, independența și corectitudinea autorităților publice implicate etc.).

Cele mai multe state europene au recurs la metoda votului prin corespondență poștală, încă din vremuri îndepărtate. De exemplu, în *Regatul Unit al Marii Britanii*, votul prin corespondență a fost introdus prin Representation of People Act 1918, pentru a crea posibilitatea soldaților aflați pe câmpurile de luptă să își exprime dreptul fundamental de a vota. Dispozițiile acestui act aveau o aplicare temporară, determinată, limitată doar la alegerile organizate în perioadă de război, motiv pentru care după terminarea Primului Război Mondial și întoarcerea trupelor, actul a fost abrogat. În 1945 a fost adoptat un alt asemenea act, Representation of People Act 1945, iar din anul 1948, votul prin corespondență a fost extins și la alte categorii de cetățeni decât soldații, vizând persoanele aflate în imposibilitatea de deplasare la urnele de votare și cetățenii britanici aflați în străinătate. În 1985 legislația electorală a fost revizuită și s-a stabilit că dreptul de vot prin corespondență acordat cetățenilor cu domiciliul sau rezidența în străinătate trebuie să fie acordat pe perioadă determinată, ceea ce presupunea ca aceștia să adreseze autorităților britanice solicitări de a le fi trimise plicuri cu buletine de vot, pentru fiecare tip de scrutin organizat (la care aveau dreptul să participe).

Ulterior, categoria votanților prin corespondență a fost extinsă și la alte categorii de persoane, motivele fiind expres și limitativ prevăzute de lege: boală, deplasări în interes de serviciu, concedii programate. Aceste dispoziții nu se aplicau cetățenilor Irlandei de Nord. Au urmat mai multe intervenții ale legiuitorului (Representation of the People Act 2000, Electoral Administration Act 2006) care au simplificat procedura de votare. Este de menționat faptul că din 2001 orice persoană cu drept de vot putea solicita autorităților locale sau naționale (în funcție de tipologia alegerilor) să îi fie trimis prin poștă buletinul de vot²¹, fără vreun motiv special (face, de asemenea, excepție Irlanda de Nord, unde motivele sunt circumscrise de legiuitor: cauze legate de locul de muncă, dizabilități sau restricții legate de educație).

În prezent, procedura este următoarea: cetățenii britanici cu drept de vot adresează o solicitare autorităților locale sau naționale competente, în care cer să le fie trimis buletinul de vot prin corespondență, fie pentru un anumit tur de scrutin, fie pentru toate alegerile ce se vor organiza într-o anumită perioadă, fie pe perioadă nedeterminată. Acestei cereri îi atașează o copie a actului de identitate și un specimen de semnătură. Buletinul de vot îi este trimis cu cel puțin unsprezece zile înainte de ziua alegerilor, moment până la care trebuie expediat înapoi de votant²². Fiecare buletin de vot conține mai multe elemente de securitate: o marcă oficială (filigran sau ștampilă), un element unic de identificare (de tipul codurilor de bare) și un număr unic de identificare (generat de autoritatea electorală care gestionează organizarea alegerilor, în legătură cu datele de identificare ale persoanei)²³. Desigur, sistemul nu este perfect și nu de puține ori au apărut suspiciuni de fraudă²⁴, însă

²¹ <http://www.parliament.uk/>.

²² The Representation of the People (England and Wales) Regulations 2001, Section 72.

²³ *Ibidem*.

²⁴ <http://www.theguardian.com/politics/2005/apr/13/uk.localgovernment>.

acestea nu au fost de natură a renunța la sistemul de vot prin corespondență. Răspunsul autorităților naționale la suspiciunile de fraudă și soluția pe care au avut-o în vedere a fost, în mod paradoxal, nu de a centraliza securitatea procesului electoral de la nivel național, ci, din contră, de a-l descentraliza, permițând autorităților locale să realizeze diferite experimente prin care să testeze proiecte-pilot de eficientizare a votului prin corespondență. Până în prezent nu a fost coagulată o strategie națională care să determine o eventuală modificare a legislației votului prin corespondență, în sensul introducerii unor elemente suplimentare de securitate.

O altă variantă de vot prin corespondență este cea prin intermediul corespondenței electronice, utilizată la scară largă în Elveția și Statele Unite ale Americii, unde electorii primesc buletinul de vot prin e-mail, având posibilitatea fie de a-l completa pe calculator și de a-l expedia pe mail, fie de a-l imprima și de a-l depune la secțiile de votare, asemenea unui buletin de vot obișnuit.

Un ultim exemplu pe care îl vom prezenta vine din Franța, unde votul prin corespondență a avut o evoluție foarte interesantă. El a început să fie folosit din anul 1982 pentru votarea reprezentanților locali de către cetățenii francezi aflați în străinătate, iar în anul 2012 a fost extins și la alegerile naționale, pentru ca în 2013 să fie abrogat din Codul electoral²⁵.

Modalitatea de votare era similară cu cea prezentată în cazul Regatului Unit al Marii Britanii. Procedura era următoarea: votantul aflat în străinătate adresa o cerere ambasadelor sau consulatelor în circumscripția cărora avea domiciliul, cu o anumită perioadă de timp (stabilită de la caz la caz de Parlament sau Guvern) înainte de data alegerilor îi era trimis materialul necesar votării: instrucțiuni, buletinele de vot și trei tipuri de plicuri: un plic electoral, un plic de identificare și un plic pentru expediere. Practic, elementele de securitate a votului prin corespondență aveau ca element central aceste plicuri. Votantul introducea buletinul de vot cu opțiunea sa în „plicul electoral”, pe care îl sigila și îl introducea în „plicul de identificare”, pe care îl semna, îl data și îl sigila, atașând o copie a actului de identitate cu semnătura olografă. Introducea apoi aceste elemente în plicul de expediere, care era prețimbrat de către autoritatea emitentă (pentru a nu implica niciun fel de cost pentru votant) și îl expedia serviciilor consulare sau ambasadei de care aparținea. Acestea întocmeau un registru centralizat al votanților prin corespondență, lucru posibil întrucât legiuitorul național urma să precizeze de la caz la caz cu cât timp înainte de data alegerilor trebuie să fie expedit buletinul de vot. Chiar dacă votantul adresase solicitarea de a vota prin corespondență, dar, din varii motive, nu reușise, legea îi dădea posibilitatea de a se prezenta la urne în ziua alegerilor și să voteze în modalitatea clasică sau pe internet. Totodată, trebuie spus că lipsa copiei actului de identitate sau a semnăturii determina anularea votului.

Din cauza procedurii relativ complicate a votului prin corespondență, dublate de existența alternativei electronice, mai rapidă și mai puțin birocratică, legiuitorul francez a decis să suprimă această modalitate alternativă de votare. Așadar, declinul votului prin corespondență poștală se asociază în Franța cu emergența votului electronic (în cele

²⁵ <http://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmin&idTexte=CETATEXT000026664259&fastReqId=975886929&fastPos=15>.

două variante ale sale, prin intermediul mașinilor de vot și al internetului), chiar dacă costurile pentru cel din urmă au fost mai mari. Unii autori francezi au considerat că „votul prin corespondență este o victimă colaterală a votului electronic”²⁶ și au solicitat reintroducerea acestuia în legislația electorală, pe considerente de securitate sporită față de votul electronic, costuri mai scăzute și o flexibilitate mai mare pentru cetățenii francezi aflați în afara țării de a-și exprima votul fie la sediul ambasadelor și consulatelor, fie, mai simplu, prin corespondență postală. Rămâne de văzut dacă legiuitorul francez va considera oportună și necesară reintroducerea votului prin corespondență în perioada următoare.

b) **Votul electronic**

Considerat de către unii doctrinari drept „prima modalitate de votare în același timp interpersonală și de masă, ce permite, printr-o procedură accelerată și mai puțin costisitoare, o alegere mai rațională sau măcar mai puțin irațională, care poate fi exprimată în numeroase locații, precum și posibilitatea multiplicării recursului la vot și a reducerii absenteismului, ceea ce ar putea revoluționa, în cele din urmă, noțiunea însăși de mandat reprezentativ, prin constrângerea la dialog între alegători și aleși, votul prin internet se bucură totodată, în contextul unei societăți excesiv de tehnologizată, de o largă apreciere din partea electoratului”²⁷.

Întorcându-ne la perioada de început a votului electronic, trebuie spus că în a doua jumătate a secolului XX, într-o perioadă de efervescență a ideilor despre emergența democrației participative, în țările din Vestul Europei au început să fie folosite, la o scară tot mai mare calculatoare și rețele de intranet. Cu această ocazie s-a discutat, mai întâi la nivel teoretic și mai apoi s-a experimentat posibilitatea modernizării procesului de vot, prin crearea unui nou sistem de vot electronic. Este de menționat faptul că ideea votului electronic nu este una total inovatoare la acea vreme, întrucât, încă din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost inventate diferite mașini de votat²⁸, pe care însăși politicienii nu le-au acceptat și au încercat să împiedice folosirea lor²⁹.

Din punct de vedere tehnic, votul electronic cunoaște în prezent două variante: un sistem de votare bazat pe anumite carduri ce trebuie scanate cu ajutorul unor dispozitive speciale (montate în anumite locuri, așa-numitele mașini de votat) și votul electronic, care se poate exercita de oriunde, prin intermediul internetului (de pe calculator, telefon și gadgeturi moderne conectate la rețea de internet), prin accesarea unui program informatic³⁰. Procedura de votare la aceste dispozitive cunoaște mai multe etape: pregătirea

²⁶ <http://www.joellegarriaud.com/wp-content/uploads/2014/07/Note-Vote-par-correspondance-2014.pdf>.

²⁷ Madalina Nica, *op. cit.*, p. 104.

²⁸ Prima mașină de vot a apărut în anul 1892 în Lockport (statul New York) și de atunci ea s-a răspândit în Statele Unite ale Americii și după anii 1950 și în Europa. În Franța prima mașină de votat a apărut în 1970 și a fost folosită, la scară mică, timp de unsprezece ani în diferite tipuri de alegeri naționale. După 1981 a încetat să mai fie utilizată datorită numeroaselor defecte cu care se confruntau dar și a costurilor mari de întreținere. Ea a fost înlocuită ulterior cu mașini mai performante de vot.

²⁹ <http://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/historical-overview>.

³⁰ Pentru a avea o imagine completă a particularităților și a modului de funcționare a acestor dispozitive a se vedea <http://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/types-of-e-voting>.

scrutinului, deschiderea procesului de votare, derularea și închiderea acestuia, evaluarea scrutinului și centralizarea rezultatelor³¹.

În Franța, primele dispoziții legislative care au creat cadrul pentru votul electronic au fost introduse de Legea nr. 69-419 din 10 mai 1969, care a modificat anumite dispoziții ale Codului electoral, în sensul creării posibilității autorităților locale din unitățile administrative (orașe și comune, în general) care aveau mai mult de 30 000 de locuitori, de a decide dacă folosesc acest sistem în alegerile locale și de asemenea, de a crea infrastructura electronică necesară. Primele experiențe nu au fost tocmai fericite, deoarece s-au înregistrat o serie de disfuncționalități tehnice și probleme generate de necorelarea și omisiunile textelor legislative în materie electorală, motiv pentru care acest sistem de vot electronic a fost abandonat până în anul 1988. Prin adoptarea Legii nr. 88-1262 din 30 decembrie 1988 și a celorlalte legi conexe care au urmat (Legea nr. 2001-420 din 15 mai 2001, Legea nr. 2003-277 din 28 martie 2003 Legea nr. 2004-1343 din 9 decembrie 2004 etc.) au fost aduse unele modificări importante: a scăzut pragul de la care autoritățile locale pot recurge la acest sistem de vot de la 30 000 de locuitori la 3 500; s-a schimbat procedura de autorizare a organizării procesului de votare on-line, în sensul că până în anul 2004 autoritățile locale trebuiau să obțină autorizația printr-un decret emis de Consiliul de Stat, iar ulterior, această decizie a fost transferată prefectului regiunii; a fost stabilit un regulament tehnic cu privire la infrastructura electronică de votare; au fost stabilite modalitățile de control, de securitate și autoritățile însărcinate (în principal, CNIL – Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés – o autoritate administrativă independentă) să verifice buna desfășurare a procesului de vot.

Potrivit articolului L. 57-1 din Codul electoral francez mașinile de vot ce pot fi folosite în secțiile de votare din comunele cu mai mult de 3 500 de locuitori trebuie să fie făcute după un model agreat de Ministerul de Interne și să satisfacă următoarele cerințe: să aibă un dispozitiv de securitate care să asigure secretul votului; să permită alegătorilor cu handicap să voteze autonom, indiferent de handicap (ceea ce presupune accesibilitatea sa și o interfață ușor de utilizat); să permită desfășurarea în aceeași zi a mai multor alegeri, de tipuri diferite; să permită înregistrarea voturilor albe; să nu permită înregistrarea a mai mult de un singur vot pentru fiecare alegător, cu ocazia unui singur scrutin; să aibă un sistem de numărare a voturilor, care să nu poată fi accesat pe parcursul zilei de votare; să totalizeze sufragiile obținute de către fiecare listă sau de către fiecare candidat, precum și voturile albe, pe numărători care să nu poată fi citite decât după închiderea scrutinului; să nu poată fi utilizate decât cu ajutorul a două chei diferite, astfel încât, pe durata desfășurării scrutinului, una să rămână în mâinile președintelui secției de votare și alta în mâinile asesorului tras la sorți din ansamblul asesorilor³².

În paralel cu legislația electorală adoptată progresiv în Franța, au fost informatizate multe procese decizionale și electivă din diferite domenii și instituții publice. Spre exemplu, Legea nr. 2001-420 din 15 mai 2001 referitoare la noile modalități de reglementare economice, a prevăzut votul electronic ca fiind o nouă formă de participare în cadrul

³¹ Alain Bensoussan, *Informatique et libertés*, éditions Grancis Lefebvre, 2010, p. 294-295.

³² Olivier Couvert-Castéra, *Code électoral comenté*, Edition Berger-Levrault, 2009, p. 205-206.

unei întreprinderi sau societăți comerciale³³. Multe companii și societăți au implementat acest sistem rapid datorită avantajelor pe care le genera: eficiență, fiabilitate, flexibilitate, internaționalizare, reducerea costurilor, incluziune și o mai bună cooperare a angajaților etc.³⁴. De asemenea, sistemul de vot electronic a început să fie utilizat în alegerea departamentelor de conducere a companiilor și întreprinderilor, inclusiv a sindicatelor profesionale, din diferite medii profesionale, prin modificarea Codului Muncii și a Codului Comercial. Instituțiile publice s-au adaptat și ele sistemului electronic de vot³⁵.

Votul electronic propriu-zis în alegerile locale și naționale a fost reconsiderat în anul 2003 odată cu adoptarea Legii nr. 2003-277, referitoare la autorizarea votului prin corespondență electronică pentru cetățenii francezi cu domiciliul în străinătate, care puteau astfel vota reprezentanții acestora în Adunarea Națională și în Senat. În anul 2004, pe fondul absenteismului la vot din ultimele alegeri prezidențiale, a existat o inițiativă legislativă de introducere a votului electronic pentru alegerea președintelui țării, precum și în problemele supuse referendumului național. Ea a fost transpusă într-o lege adoptată în 2005 care a permis ca în cadrul alegerilor prezidențiale din anul 2007 votul electronic să fie folosit în 81 de comune la primul tur de scrutin și în 77 la cel de-al doilea. De asemenea, la alegerile municipale și regionale din 9 și 16 martie 2008, a fost adoptată o circulară ministerială (1 februarie 2008) privind utilizarea mașinilor de vot³⁶.

Votul electronic stârnește în continuarea discuții aprinse pe scena publică în Franța, fiind invocate adesea argumente ce țin de securitate, confidențialitate și fiabilitate. În iunie 2008, Consiliul Constituțional a considerat că „în ceea ce privește derularea materială a votării, folosirea mașinilor de vot ridică anumite probleme”³⁷. Mai mulți autori ai sesizării susțineau că mașinile de vot erau insuficiente, că testele ce permiteau verificarea bunei funcționări a mașinilor nu erau posibile, că imprimarea proceselor-verbale de inițializare a mașinii, a incidentelor și a rezultatelor era defectuoasă, că mașinile nu erau accesibile persoanelor cu handicap, în special celor cu deficiențe vizuale³⁸. Consiliul Constituțional a considerat că aceste puncte de vedere sunt simple interpretări și opinii, care nu intră în conflict cu normele constituționale referitoare la garanțiile dreptului de vot. Totuși, a

³³ Totuși, anumite decizii luate la nivel de întreprindere făceau excepție de la „democrația corporatistă”, precum nivelul de remunerare al angajaților, sau elementele strategice majore, tehnice și financiare ale întreprinderii.

³⁴ Pentru mai multe informații a se vedea Christian Féral Schul, *CyberDroit Le droit à l'épreuve de l'Internet*, Dalloz, 2008, p. 173-175.

³⁵ Spre exemplu, Universitatea Lyon 2 a creat un sistem informatic integrat, numit *Cumul* (Carte universitaire multiservice) care permite reprezentanților studenților, cadrelor didactice și personalului tehnic și administrativ să participe și să își exprime punctul de vedere cu privire la luarea anumitor decizii de către forurile decizionale ale universității (Consiliul de administrare, Consiliul științific etc.). Acest sistem are și anumite limite, unele dintre ele foarte importante, justificate de considerente de securitate electronică și costuri de implementare. Astfel, exprimarea votului și a opiniilor de către categoriile vizate de „democrația universitară” se poate face doar de la anumite dispozitive electronice instalate în incinta universității, în anumite birouri special amenajate, printr-un sistem de intranet, iar nu printr-un acces de la distanță, prin internet.

³⁶ O. Couvert-Castera, *op. cit.*, p. 206-207.

³⁷ J.O. nr. 0129 din 4 iunie 2008, p. 9205.

³⁸ *Idem.*, p. 206.

ținut să reamintească faptul că el nu poate să conteste alegerea făcută de legiuitor, și anume aceea de a autoriza folosirea unor asemenea mașini, că aceste incidente pot să crească reticența psihologică de care se lovește folosirea unui procedeu ce rupe legătura simbolică dintre cetățean și actul electoral. Le revine așadar puterilor publice sarcina de a face în așa fel încât, pe viitor, aceste neajunsuri, chiar și minime, să nu contribuie la alterarea încrederii cetățenilor față de sinceritatea votului³⁹. De asemenea, Consiliul a considerat că, faptul că o mașină de vot nu permitea alegătorilor cu deficiențe vizuale să voteze de manieră autonomă, oricât de regretabilă este, nu este de natură, prin ea însăși, să altereze rezultatele scrutinului⁴⁰.

Deși criticat și contestat, votul electronic este folosit din ce în ce mai mult în Franța, astfel că în luna mai 2012, cetățenii francezi aflați în străinătate au votat pentru prima dată la alegerile naționale prin acest sistem, reglementat expres de Decretul nr. 2011-843 din 15 iulie 2011⁴¹. Acesta stabilește în articolul R176-3 categoriile de date cu caracter personal ce trebuie înregistrate în sistemul electronic, modalitățile de expertiză ale acestuia, garanțiile și obligațiile de securitate a informațiilor pe care sistemul electronic le stochează, modul în care este creat și gestionat indicativul care se acordă fiecărui elector în parte și autoritățile care supraveghează și controlează sistemul de vot electronic.

Totuși, într-un raport parlamentar dat publicității în anul 2014⁴² se face apel la prudență în utilizarea votului electronic în Franța (în ambele sale variante, prin mașina de votat și prin internet), propunându-se „limitarea folosirii votului electronic și consolidarea controlului operațiunilor de vot” pentru a „asigura încrederea legitimă a cetățenilor în procesul de electoral”.

Depășind exemplul francez și mergând către alte modele europene, trebuie să precizăm faptul că există o preocupare constantă și foarte intensă atât la nivel național, cât și în cadrul Consiliului Europei, instituția care a elaborat Recomandarea 2004 (11), principalul act european în materie. Astfel, ultima întâlnire a unor reprezentanți naționali și experți din cadrul Consiliului a avut loc la data de 19 decembrie 2013⁴³ la Viena, unde a fost analizat stadiul de implementare în unele state europene, precum și posibilitatea modificării cadrului european, plecând de la experiențele înregistrate.

În raportul prezentat de reprezentantul *Belgiei* s-a arătat că sistemul de vot electronic prin internet a fost utilizat sub formă experimentală la alegerile regionale organizate în luna octombrie a anului 2012, ocazie cu care au fost semnalate mai multe probleme de ordin tehnic, ceea ce a conturat o voință politică de a nu implementa la nivel național acest sistem. Înainte de anul 2012 în Belgia a fost utilizat sistemul mașinilor de votat, prima formă de prezentare a acestora (apărută în anul 1991) fiind destul de simplistă și

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Decizia din 12 iunie 2007, An Val-de-Marne 5^e, nr. 2007-3606.

⁴¹ http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=054ECE204DABC0C1239519D19724E973.tpdjo16v_2?idSectionTA=LEGISCTA000024372042&cidTexte=LEGITEXT000006070239&dateTexte=20120525

⁴² http://www.liberation.fr/politiques/2014/04/15/vote-electronique-un-rapport-parlementaire-appelle-a-la-prudence_997935. A se vedea de asemenea și <http://archive.francesoir.fr/actualite/societe/elections-machines-voter-moins-fiables-que-papier-28041.html>.

⁴³ <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/>.

constând într-un panou care cuprindea numele candidaților, sub care se afla câte un buton pe care cetățeanul apăsa pentru a-și exprima votul. Datorită problemelor tehnice și de securitate care au apărut, el a fost înlocuit cu un sistem bazat pe o cartelă magnetică, ce a înlocuit buletinele de vot din hârtie. Aceste cartele trebuiau introduse într-un calculator (mașină de vot), unde erau scanate, se desfășura procesul de vot după care cartelele erau reținute de aparat, întocmai buletinelor clasice de vot. La alegerile din 1999, 44% din electori au folosit sistemul electronic⁴⁴. La următoarele alegeri naționale din anul 2003 s-a încercat o îmbunătățire a sistemului cu cartele magnetice, prin introducerea unui nou sistem de securitate a votului, ce consta în imprimarea de către mașina de vot a unui „bilet de vot”, care era depozitat automat într-o urmă de votare transparentă. Se realiza astfel o dublă numărare și control al voturilor exprimate de electori. Dintre toate formulele de exprimare a votului electronic, aceasta pare a fi cea mai îmbrățișată de doctrina și specialiștii în domeniu din Belgia (cu mențiunea că se caută încă modalități mai eficiente de securizare a votului, cu protejarea datelor personale ale alegătorilor și secretul votului exprimat), însă aplicarea sa nu este una generalizată și obligatorie, ci are mai degrabă caracter experimental⁴⁵.

Pe de altă parte, reprezentantul Estoniei arăta succesul tot mai mare de care se bucură votul pe internet în țara sa, estonienii votând prima dată astfel în anul 2004 în cadrul unui referendum consultativ organizat în capitala Tallin⁴⁶, apoi în cadrul alegerilor municipale din 2005, urmând ca mai apoi să fie generalizată aplicarea sa și la alegerile naționale (din 2007, 2011 și cele care urmează în 2015) și europene (2009 și 2014). La alegerile municipale din 2013 un procent de 24,3% dintre cetățeni au folosit această modalitate de a vota, procentul fiind similar și la celelalte tururi de scrutin. Trebuie spus de asemenea faptul că începând cu anul 2012 estonienii pot vota și de pe smartphone⁴⁷. În cursul anului 2015 se estimează că legislația electorală, și în special dispozițiile referitoare la votul electronic, vor fi îmbunătățite. În prezent în Estonia este singurul stat european care utilizează votul electronic la scară largă, având mai multe sisteme de securizare: carduri cu PIN (care trebuie introduse într-o mașină de votat), ID digital (identificarea persoanei se face printr-o semnătură digitală) și un ID mobil (aceasta este cea mai simplă formă de a vota, fiind necesare doar codurile de securitate furnizate persoanei și o conexiune la internet – de pe calculator sau telefon mobil)⁴⁸. Pentru a preîntâmpina eventualitatea producerii unor fraude electorale, infrastructura și programele electronice sunt verificate în permanență de specialiști. Succesul formulei estoniene a votului electronic are următoarele ingrediente: acces răspândit la internet, un cadru legislativ coerent, care încadrează foarte clar procedura de vot pe internet, o cultură politică favorabilă utilizării

⁴⁴ Johnatan Bishop, *Transforming politics and policy in the digital age*, IGI Global Science, 2014, p. 201.

⁴⁵ *Idem.*, p. 204.

⁴⁶ <http://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/countries>.

⁴⁷ Votul de pe telefonul mobil a fost introdus prima dată în Elveția în septembrie 2002 când Guvernul federal a adoptat o ordonanță cu privire la drepturile politice, care reglementează votul pe internet și chiar votul prin SMS. Pentru mai multe informații a se consulta site-ul administrației centrale: <http://www.admin.ch/opc/fr/classifiedcompilation/19780105/201206010000/161.11.pdf>.

⁴⁸ *Idem.*

internetului în diverse activități politice și administrative, existența cărților de identitate care permit identificarea digitală a alegătorului⁴⁹. „Acest tip de vot se bazează foarte mult pe încredere. Trebuie să crezi că alegătorul care votează de acasă este independent. Dacă nu există această încredere (...) sistemul va fi atacat și nu va funcționa”⁵⁰.

În aceeași categorie de exemple pozitive se află și *Norvegia*, unde diverse proiecte pilot de experimentare au fost introduse cu ocazia alegerilor municipale din anul 2011 și a alegerilor parlamentare din 2013, constatându-se receptivitatea cetățenilor față de acest sistem de votare, transpusă în creșterea procentului celor care l-au folosit de la 4,5% în primul caz la 7% din totalul populației în cel de-al doilea. Implementarea lui în anumite localități a dovedit o bună mobilizare a autorităților atât din punct de vedere tehnic (nu au existat probleme de programare, criptare sau securitate a voturilor), al costurilor (nu au fost necesare cheltuieli suplimentare cu achiziționarea de echipamente, întrucât a fost utilizată infrastructura informatică autorităților publice din localitățile unde s-a desfășurat) și al transparenței sistemului de votare (sistemul fiind de așa natură gândit, încât cetățenii aveau posibilitatea de a verifica corectitudinea votului personal exprimat și situația voturilor în timp real). În urma acestor succese înregistrate accidental și experimental, *Norvegia* a devenit prima țară din Europa care a transpus (cu unele modificări și adaptări) *Recomandarea 2004(11)* într-o lege internă. Anumite prevederi nu au fost preluate, cum ar fi, de exemplu, cele referitoare la sistemul de verificare și de securizare, fiind creat un model nou de securitate a votului, bazat pe generarea de către sistemul informatic a anumitor coduri secrete, accesibile doar votantului, prin intermediul cărora acesta putea să urmărească transparența votului său⁵¹. „Prin deducție, se poate concluziona că atâta vreme cât *Norvegia* a transpus în legislația internă 85 din cele 102 recomandări, și acestea au avut o foarte bună aplicabilitate și eficiență, *Recomandarea 2004(11)* nu reprezintă doar un set de principii generale și abstracte, ci un instrument eficient, ce ar putea fi folosit cu succes și de alte state europene”⁵².

În *Olanda* mașinile de votat au fost introduse (de asemenea, sub formă experimentală) încă de acum douăzeci de ani, însă în anul 2008, în urma unor reportaje difuzate la televiziunile naționale s-a demonstrat că acestea puteau fi manipulate în anumite circumstanțe⁵³. Sistemul a fost abandonat, iar la alegerile europarlamentare din anul 2009 s-a votat pentru prima dată după foarte mult timp, exclusiv prin buletine de vot tipărite⁵⁴. Totuși au existat numeroase solicitări din partea societății civile de întoarcere la

⁴⁹ Alexander H. Trechsel, Michel R. Alvarez, 2008, *Internet Voting in Estonia*, Voting Technology Project, http://vote.caltech.edu/sites/default/files/vtp_wp60.pdf.

⁵⁰ Dragoș Chilea, *Votul electronic, o necesitate în epoca tehnologiei digitale*, Revista Expert Electoral nr. 4/2014, p. 36.

⁵¹ Pentru mai multe informații a se vedea Driza Maurer, *Report on the possible update of the Council of Europe Recommendation Rec(2004)11 on legal, operational and technical standards for e-voting*, 2013, p.10-11.

⁵² Barrat, J. and Goldsmith, B. (2012) *Compliance with International Standards, Norwegian evote project*, http://www.regjeringen.no/upload/KRD/Prosjekter/evalg/evaluering/Topic7_Assessment.pdf

⁵³ <http://aceproject.org/ace-en/focus/e-voting/countries>.

⁵⁴ Leontine Loeber, *E-voting in the Netherlands; past, current, future?*, <http://www.e-voting.cc/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=245>.

sistemul de vot electronic, iar în acest sens s-au organizat mai multe comisii tehnice de evaluare, raportul final al Guvernului din anul 2013 a arătat că votul electronic poate fi folosit în continuare, însă este nevoie de o revizuire a programelor informatice, care să asigure o mai mare securitate și o mai bună protecție a datelor cu caracter personal. Soluția la care s-a ajuns (dar care nu a fost încă transpusă într-un proiect de lege) este aceea ca votul electronic să comporte un dublu grad de securizare, prin crearea unui sistem de imprimare și a unui sistem de numărare a votului. Altfel spus, votul exprimat on-line urmează să genereze anumite coduri de securitate (prima etapă de securizare) care urmează să fie scanate și introduse în sistemul de numărare a voturilor. În prezent se fac cercetări și experimente pentru a verifica fezabilitatea acestui sistem.

În *Ungaria* s-a pus problema votului electronic doar pentru cetățenii aflați în afara țării. Deși au existat propuneri legislative încă din anul 2003, și o susținere politică pentru adoptarea unei legi în acest sens înainte de alegerile din 2007, votul electronic a fost abandonat. În anul 2013, ca o etapă premergătoare și experimentală pentru numărarea voturilor, au fost achiziționate dispozitive electronice, asemănătoare scannerelor. Au fost înregistrate probleme atât de ordin tehnic, dar și legal, legate de securitatea codurilor și a datelor prelucrate, astfel încât s-a procedat la verificări manuale ale tuturor buletinelor de vot primite din străinătate. Până, în prezent, este incertă poziția autorităților ungare de a continua procedurile legislative și tehnice în această direcție.

Un alt stat circumspect față de introducerea votului electronic este *Marea Britanie*, unde s-a discutat îndelung despre oportunitatea, costurile și garanțiile de securitate ale unui astfel de sistem de votare. De asemenea, au fost derulate mai multe proiecte pilot care au demonstrat reticența cetățenilor față de mecanismele electronice de votare și problemele tehnice care au apărut, fapta ce a condus la concluzia că „principala problemă a sistemului a fost că este un proces de tip cutie neagră în care invenția votantului nu poate fi verificată ca fiind corect înregistrată sau contabilizată”⁵⁵.

Un ultim exemplu pe care îl vom prezenta vine din *Germaniei*, unde primele mașini de vot au fost introduse sub formă experimentală în anul 1998, utilizarea lor fiind foarte apreciată de către cetățeni⁵⁶, motiv pentru care sistemul a fost extins și pentru alegerile naționale. După alegerile din anul 2005, doi cetățeni au sesizat Comitetul însărcinat cu supravegherea alegerilor, contestând funcționarea acestor mașini și faptul că procedura de votare nu era una transparentă, alegătorul neștiind ce se întâmplă de fapt cu votul său, trebuind să dea credit total de încredere aparatului electronic. Toate aceste elemente, însoțite de dovezi tehnice, demonstrau că votul electronic putea fi manipulat și fraudat cu ușurință. În urma sesizării, cazul a ajuns la Curtea Constituțională Federală care a pronunțat Decizia din 3 martie 2009 prin care a declarat neconstituțional votul electronic. Cauzele de neconstituționalitate au fost, în opinia Curții, faptul că sistemul prezenta elemente reduse de securitate, voturile erau numărate în secret de către dispozitivele de votare, interfața informatică era greoaie iar cetățenii nu puteau avea garanția că votul lor a fost înregistrat în mod corespunzător. Curtea mai arată că sistemul electoral german este

⁵⁵ http://legi-internet.ro/blogs/index.php/votul_electronic_tehnologia_viitorului_s.

⁵⁶ La alegerile parlamentare din anul 2005 aproape două milioane de cetățeni votaseră cu ajutorul mașinilor de votat.

unul flexibil și nu respinge, *a priori*, utilizarea votului electronic, însă este necesar să fie oferite electorilor mai multe garanții de securitate și funcționalitate și o mai mare transparență a funcționării aparatelor de vot. Următoarele alegeri din Germania s-au desfășurat după metoda clasică, prin buletine de vot imprimabile⁵⁷.

Exemplele și experiențele prezentate în materia votului prin corespondență și a votului electronic demonstrează dificultatea implementării acestor sisteme alternative de votare și faptul că ele trebuie cântărite cu mare atenție, trebuie să se pornească de la o nevoie și dorință socială de a le utiliza, receptată de o voință politică fermă și transpusă într-o legislație coerentă și precisă, care să îi garanteze securitatea și eficiența. Orice fisură intervenită în acest circuit complex poate altera calitatea procesului electoral și implicit, a democrației.

§ Votul electronic și prin corespondență în România

În prezent, tema introducerii votului prin corespondență este de foarte mare actualitate în România. De fapt, acesta face parte dintr-un proiect mai amplu de modificare a legislației electorale și de adoptarea a unui cod electoral⁵⁸, pornind de la nevoia de a pune ordine în practicile de organizare a alegerilor⁵⁹, la care se adaugă nevoia și mai stringentă de a rezolva problemele legislative nevralgice, care fac ca după fiecare tur de alegeri să se creeze adevărate isterii naționale cu privire la fraudarea alegerilor prin diferite mijloace (turism electoral, vot multiplu, liste electorale suplimentare, urne mobile, voturi cumpărate, presiuni politice etc.). „Experiența electorală a anului 2014 a demonstrat prin excelență limitele cadrului legislativ și instituțional și a accentuat mai mult ca oricând nevoia de a lua o decizie curajoasă cu privire la reformarea de substanță a legislației. Alegerile din noiembrie au arătat cât de simplu poate fi încălcat dreptul de vot al cetățenilor – unul din drepturile fundamentale – la scară largă. Atât în afara României, cât și în țară, alegătorii nu au putut vota din cauza deciziilor întârziate și neclare sau chiar a lipsei de decizie din partea Ministerului Afacerilor Externe și a Biroului Electoral Central, a birocrăției excesive și a planificării defectuoase a votului în străinătate”⁶⁰. Imaginea cetățenilor români dispersați

⁵⁷ http://www.loc.gov/lawweb/servlet/lloc_news?disp3_l205401164_text. În aceeași situație se găsește și Irlanda, unde la data de 6 iulie 2012 guvernul a decis renunțarea definitivă la 7500 de mașini de vot, achiziționate în 2012 la o valoare de 54 de milioane de euro, datorită lipsei lor de fiabilitate.

⁵⁸ A se vedea Roxana Albăstroiu, *Necesitatea codificării – percepută sau nu la nivel social?*, Revista de Științe Juridice, nr. 1/2012, Ed. Universul Juridic, pp. 212-222.

⁵⁹ În prezent există patru legi pentru organizarea alegerilor (Legea alegerilor locale nr. 67/2004, Legea pentru alegerea Președintelui nr. 340/2004, Legea pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului nr. 35/2008 și Legea alegerilor europarlamentare nr. 33/2007) și o lege a referendumului (Legea nr. 3/2000), fiecare având norme proprii de aplicare. Acestea li se adaugă și alte legi incidente, precum Legea partidelor politice nr. 14/2003, Legea finanțării activității partidelor politice și a campaniilor electorale nr. 334/2006, numeroase ordonanțe de urgență, hotărâri de Guvern, decizii și hotărâri ale Biroului Electoral Central și Autorității electorale permanente. Pe lângă faptul că legislația este foarte stufoasă, pe alocuri ea cuprinde dispoziții contradictorii, iar modificările legislative frecvente (în special prin ordonanțe de urgență – lucru criticat, de altfel, de Curtea Constituțională în jurisprudența sa, a se vedea Decizia nr. 51/2012, Decizia nr. 61/2010) crează un adevărat haos și pune în discuție încălcarea unor principii constituționale derivate ale statului de drept, precum stabilitatea sistemului juridic, predictibilitatea normelor etc.

⁶⁰ Septimius Pârnu, *Codul Electoral nu mai poate aștepta*, Revista Expert Electoral nr. 4(8)/2014, p. 20.

cu gaze lacrimogene în anumite capitale europene deoarece au protestat violent pentru că nu și-au putut exprima dreptul fundamental de a vota, va rămâne o pată greu de șters pe imaginea democrației românești.

a) Traviulul modernizării legislației electorale românești în sensul introducerii votului electronic și/sau prin corespondență

Trebuie spus faptul că tema introducerii votului prin corespondență nu este una complet nouă pentru țara noastră, în trecut existând mai multe discuții și chiar proiecte de lege în acest domeniu. Ceea ce surprinde (sau, poate, din păcate a devenit o obișnuință ... care nu mai uimește pe nimeni) este bălbăiala autorităților în a face pași fermi în această direcție și eternul adamism românesc, manifestat prin abandonarea unor proiecte legislative și începerea altora, mereu de la zero, fără a avea memoria experiențelor anterioare (fie ele pozitive sau negative). Pentru susținerea acestei idei vom prezenta detaliat traseul proiectelor legislative existente până în prezent.

Prima experiență a legiuitorului român în domeniul votului electronic și/sau prin corespondență a avut loc cu ocazia referendumului din 2003, când Guvernul a adoptat Ordonanța nr. 93/2003⁶¹ pentru exprimarea votului prin mijloace electronice la referendumul național privind revizuirea Constituției, ea vizând militarii și polițiștii aflați în teatrele de operațiuni din Afganistan, Bosnia-Herțegovina, Irak și Kosovo⁶². Prevederile ordonanței completau legislația în materie (Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului și Legea nr. 375/2003 pentru organizarea și desfășurarea referendumului național pentru revizuirea Constituției), urmând să fie organizate secții de votare în cadrul comandamentelor de pe teritoriul țărilor unde se desfășoară operațiuni militare. În cabinetele de vot au fost instalate calculatoare cu conexiune la internet, iar votanților li s-au acordat plicuri sigilate care conțineau datele de accesare ale sistemului informatic⁶³ (un user și o parolă – fără nicio legătură cu datele de identificare ale votanților) cu ajutorul cărora calculatorul genera un buletin de vot electronic cu opțiunile „DA” și „NU”, ce puteau fi alese printr-un simplu click. Sistemul de vot electronic nu a fost însă auditat nici în prealabil și nici în ziua votului de experți independenți care să confirme sau să infirme elementele de securitate a votului⁶⁴. În schimb, din declarațiile autorităților implicate (Ministerul de Interne și Ministerul Comunicației și tehnologiei), utilizarea sa a fost una de succes, motiv pentru care ... la scurt timp a fost abandonată, și datorită schimbării Guvernului.

⁶¹ Publicată în M. Of. nr. 716 din 14 octombrie 2003.

⁶² <http://vreaupresedinte.gandul.info/votesti/sondaj-sunteti-de-acord-cu-introducerea-votului-electronic-voteaza-13477799>.

⁶³ Potrivit articolului 9 alin. (2) al ordonanței „Datele de accesare vor fi generate printr-un algoritm specific, de către Inspectoratul General pentru Comunicații și Tehnologia Informației și vor fi tipărite în condiții stabilite de Biroul Electoral Central, care să asigure deplina confidențialitate a acestora, urmând a fi trimise, în plicuri sigilate, către secțiile de votare de Biroul Electoral Central”. Pentru etapele complete ale procesului legislativ a se vedea http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?cam=2&idp=4300.

⁶⁴ http://legi-internet.ro/blogs/index.php/votul_electronic_tehnologia_viitorului_s.

În 2007, votul electronic revine în atenția Parlamentului, odată cu înregistrarea *propunerii legislative*, Pl-x nr. 875/2007, la Camera Deputaților în data de 6 iunie. Potrivit expunerii de motive „În contextul modernizării vieții sociale românești este necesară realizarea unor pași și în evoluția sistemului electoral. Într-un asemenea context se subscriu și eforturile care au fost făcute timp de doi ani pentru realizarea votului electronic și a mecanismelor sale on-line”. Sunt invocate o serie de motive care justifică necesitatea sa pentru societatea și democrația românească: „rapiditatea constatării și calculării rezultatelor înregistrate ca urmare a oricărui tip de alegeri și a referendumului, accesibilitatea crescută, mai ales pentru persoanele cu handicap care locuiesc departe de locul exprimării opțiunii politice, supletea unui asemenea sistem de vot față de procedura clasică, creșterea accesului tinerilor la procesul electoral, fapt deosebit de important, având în vedere că se înregistrează un mare grad de absentism în rândul acestei categorii sociale, descentralizarea desfășurării alegerilor și a referendumului și, nu în ultimul rând, scăderea destul de serioasă, de cca. 10-12% a absentismului electoral”.

Proiectul de lege era unul destul de încheșat, ce lărgea considerabil sfera destinatarilor votului electronic (așa cum fusese delimitată prin ordonanța din 2003), cuprinzând prevederi specifice cu privire la principiile votului electronic, atribuțiile Autorității Electorale Permanente, procedura de votare, elaborarea normelor tehnice și metodologice, precum și necesitatea experimentării și testării sistemului de vot electronic.

Consiliul Legislativ a avizat favorabil propunerea legislativă, aducând anumite amendamente, completări și modificări formei inițiatorilor. În schimb, în punctul de vedere pe care și l-a exprimat, Guvernul a arătat că nu susține proiectul de lege, datorită numeroaselor sincope pe care acesta le prezintă, legea cuprinzând mai mult principii privind votul electronic și mai puțin reglementări clare pentru realizarea și implementarea sa. Erau criticate astfel prevederile ambigue referitoare la categoriile de cetățeni care pot exercita votul în această modalitate, procedura de transmitere a buletinelor de vot, autentificarea alegătorului și centralizarea rezultatelor. Era semnalată totodată lipsa din cadrul propunerii legislative a unor dispoziții esențiale cu privire la: „auditarea sistemului electronic folosit; asistarea electronică a cetățeanului pentru a putea folosi sistemul informatic; folosirea semnăturii electronice pentru autentificare; normele privind urna electronică; stabilirea componentei comisiei de certificare (omologare) a sistemului informatic; cerințele de securitate pe care ar trebui să le îndeplinească persoanele cu acces la servere; modalitatea concretă de exprimare a votului, în sensul că legea nu este clară cu privire la faptul că ar urma să fie instalate calculatoare în cabinetele de vot (ce ar urma să fie conectate la o rețea intranet locală) sau se dorește votul electronic la distanță, prin folosirea infrastructurii de comunicații a Internetului; implicațiile financiare ale implementării unei asemenea legi, care, din punct de vedere al infrastructurii tehnice, presupune anumite cheltuieli (considerabile)”.

La comisia proiectul de lege a primit aviz negativ, având în vedere următoarele motive: Comisia pentru Tehnologia Informației a considerat că „propunerea legislativă este neconstituțională, deoarece nu se poate asigura secretul votului conform Constituției; propunerea nu asigură identificarea persoanei în mod unic și autentificarea acesteia în sistemul de vot electronic”; Comisia Juridică, de Disciplină și Imunități și-a justificat respingerea pe faptul că trebuie așteptată finalizarea raportului Comisiei Electorale

Permanente cu privire la criteriile tehnice necesare la trecerea în faza de pilot de pilot de programare și implementare a acestui sistem, ținând seama de Recomandarea (2004) 11 și că lipsa dispozitiilor cu privire la mijloacele financiare necesare implementării măsurilor stabilite de inițiativa legislativă ce contravine prevederilor art.138 alin. (5) din Constituția României; Comisia pentru administrație publică, amenajarea teritoriului și echilibru ecologic a avizat negativ propunerea legislativă, fără nicio motivare⁶⁵. Ca urmare, proiectul de lege a fost respins.

O a treia tentativă de elaborare a unei legi a votului prin corespondență (de data aceasta) a început în anul 2011, când un număr de 55 de deputați și senatori au inițiat un astfel de proiect, sub motivarea că „metodele administrative folosite până acum pentru a ușura accesul românilor din străinătate la procesele electorale din România au rezultate limitate. Mărirea numărului de secții de votare din străinătate a făcut, într-adevăr mai ușoară exercitarea dreptului de vot pentru mai mulți români, dar problema costurilor și a timpului pierdut pentru transport și așteptare rămâne în continuare”⁶⁶. Consiliul Legislativ a avizat favorabil propunerea, cu numeroase observații și propuneri. În schimb, Guvernul a arătat că nu susține adoptarea unei asemenea legi, fiind invocate argumente derizorii legate de protecția datelor cu caracter personal care ar urma să fie prelucrate⁶⁷, de faptul că votul prin corespondență încalcă dispozițiile constituționale referitoare la caracterul secret al votului sau de faptul că inițiatorii nu prezintă în conținutul proiectului sursele de finanțare pentru implementarea unui asemenea mecanism.

În primă fază, proiectul a fost adoptat de Senat, la data de 9 mai 2011, după care s-a rătăcit pe traseul de la prima cameră sesizată către Camera Deputaților, unde a ajuns abia doi ani mai târziu, la data de 5 martie 2013, când a fost și respins. În acest interval au fost solicitate și primite avize de la Comisia pentru buget, finanțe și bănci, Comisia pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale, Comisia de egalitate de șanse pentru femei și bărbați, Comisia pentru politică externă, Comisia pentru administrație publică și amenajarea teritoriului și Comisia juridică, de disciplină și imunități. Toate comisiile au dat aviz negativ, fără a oferi niciun fel de motivare. La Camera decizională proiectul a fost respins, fără a exista nicio dezbateră.

Potrivit acestui proiect de lege, sarcina organizării și gestionării sistemului de vot prin corespondență îi revine Autorității Electorale permanente și Ministerului Afacerilor Externe, prin intermediul misiunilor diplomatice și consulare. Procedura de desfășurare a votului era similară cu cea prezentată anterior, în secțiunea referitoare la experiențele altor state europene. Într-o primă etapă ambasadele și consulatele trimiteau documente de informare către cetățenii români cu domiciliul în circumscripția lor, însoțite de un

⁶⁵ <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6472&idm=8&idl=3>.

⁶⁶ Expunerea de motive a proiectului de lege, http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?cam=2&idp=12035.

⁶⁷ În opinia Guvernului prelucrarea datelor necesare unui asemenea sistem (cod numeric personal, numărul și seria actului de identitate, convingerile politice exprimate) intră sub incidența Directivei europene 95/46/CE transpusă în legislația națională prin Legea nr. 677/2001, iar proiectul de lege nu asigură nivelul de protecție impus de legislația în domeniu. Se mai arată totodată, că prelucrarea datelor cu privire la convingerile politice ale cetățenilor este interzisă de Legea nr. 677/2001.

formular de actualizare a datelor (dacă este cazul) și de un formular prin care aceștia solicitau să își exercite votul prin corespondență. În termen de 30 de zile de la primirea plicului trebuiau să îl returneze, exprimându-și astfel dorința de a primi buletinul de vot prin poștă. Se întocmea apoi o evidență centralizată a acestor persoane, care era transmisă autorităților naționale implicate în organizarea alegerilor, ce urmau să trimită cu prioritate către misiunile diplomatice buletinele de vot, pentru a fi trimise mai departe cetățenilor în cauză, cu cel puțin 7 zile înainte de data desfășurării consultării electorale.

După părerea noastră, unul din puținele puncte nevralgice ale acestei legi, care însă nu a comportat niciun fel de dezbateri în camerele Parlamentului sau în comisiile de specialitate, se referă la faptul că plicul ce urma să fie trimis cetățenilor care și-au exprimat dorința de a vota astfel, conținea două buletine de vot (al doilea urmând a fi folosit în cazul în care primul ar fi fost deteriorat) fără elemente de securitate, ceea ce ar fi permis fraudarea votului (în lipsa unui sistem centralizat care să actualizeze în permanență situația votanților), printr-o dublă exercitare a dreptului de vot (unul putea fi trimis prin corespondență oficiilor diplomatice), iar cel de-al doilea depus ca atare în cadrul urnelor existente la secțiile de votare. O altă critică pe care o putem aduce este faptul că legea propunea ca unic element de securitate a exercitării votului prin corespondență un certificat de alegător, care urma să fie primit și returnat de persoană odată cu buletinul de vot. Oricât de criticabile ar putea fi dispozițiile acestui proiect de lege, este regretabilă atitudinea parlamentarilor de a nu organiza dezbateri serioase și consistente pe marginea lui.

b) Punct. Și de la capăt

Ajungând în prezent⁶⁸, putem considera că istoria se repetă, într-un mod neplăcut, din păcate. Deși nu se uscaseră bine cerneala pe proiectul de lege respins definitiv în luna martie 2013, câteva luni mai târziu, mai exact la data de *24 septembrie 2013* este depusă la Senat *o altă propunere legislativă privind exercitarea prin corespondență a dreptului de vot* de către alegătorii români cu domiciliul sau reședința în străinătate. Nici de această dată, Guvernul nu a susținut adoptarea unei asemenea legi, invocând argumente (unele dintre ele ceva mai pertinente) legate de: experiențele mai puțin plăcute cu fraudarea votului prin corespondență în unele state europene; vulnerabilitatea siguranței procesului de votare raportat la faptul că nu se poate verifica dacă cel care votează efectiv este persoana al cărei nume figurează ca expeditor al buletinului de vot; imposibilitatea misiunilor diplomatice și a oficiilor consulare de a gestiona eventuale fraude care pot apărea⁶⁹. Este invocată totodată jurisprudența recentă a Curții Constituționale care a statuat că „jurisprudența și documentele examinate relevă instabilitatea legislației românești în materie electorală în contradicție cu principiile statului de drept, exigența unor deficiențe ale sistemului electoral, necesitatea modificării legislației electorale și faptul că aceasta trebuie să aibă o solidă fundamentare, respectiv, să se concretizeze într-un act complex – un cod electoral, precum și faptul că modificarea trebuie să respecte principiul securității

⁶⁸ Realizarea acestui articol s-a finalizat la sfârșitul lunii martie 2015.

⁶⁹ http://www.cdep.ro/pls/proiecte/upl_pck.proiect?cam=2&idp=13557.

juridice, respectiv, să nu intervină (cu unele excepții admisibile) cu mai puțin de un an înainte de alegeri”⁷⁰.

Deși a fost înregistrată la Senat la data de 24 septembrie 2013, în mod inexplicabil, procedura legislativă a fost tergiversată și legea a ajuns să fie supusă dezbaterii și votului abia la data de 25 februarie 2014, când a fost respinsă. Au fost solicitate ulterior avizele comisiilor de specialitate care s-au pronunțat astfel: Comisia pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale a transmis un aviz negativ, Comisia pentru comunitățile de români din afara granițelor țării a transmis un aviz favorabil, iar Comisia pentru administrație publică și amenajarea teritoriului și Comisia juridică, de disciplină și imunități au transmis un raport comun ce conținea un aviz negativ pentru proiectul de lege.

Și de această dată, parcursul legii între cele două camere ale Parlamentului s-a dovedit a fi extrem de anevoios, astfel că deși înscrisă pe ordinea de zi a Camerei Deputaților (cu rol decizional) la data de 22 aprilie 2014, votarea proiectului de lege s-a făcut abia pe 9 decembrie 2014, după eșecul organizatoric al alegerilor prezidențiale în diasporă. Nici de această dată nu au existat dezbateri politice sau juridice pe conținutul legii iar proiectul de lege a avut aceeași soartă ca și celelalte trei anterioare, care fuseseră respinse.

Un argument „de rezistență” al actorilor instituționali implicați (Guvernul și unele din comisiile parlamentare de specialitate) în procedura legislativă de adoptare a unei legi privind votul electronic și prin corespondență a fost acela că nu este indicată adoptarea unei asemenea legi câtă vreme Autoritatea Electorală Permanentă are în lucru un proiect de Cod electoral. Ținem să precizăm faptul că acest mult-așteptat proiect a fost finalizat și făcut public încă de la data de 25 ianuarie 2011⁷¹, fiind apoi trimis grupurilor parlamentare. La mai bine de patru ani de la acest moment, pe scena politică se discută tot despre proiecte, strategii și planuri pentru viitorul Cod electoral al României.

Este adevărat că procesul de codificare a legislației într-un anumit domeniu (în special unde există legi dezlănate și care conțin neconcordanțe între ele) este unul de durată, ce necesită timp și atenție sporită. Este la fel de adevărat că pentru a duce la bun sfârșit o asemenea misiune este nevoie de o continuitate a acțiunii publice, ce trebuie să transceadă afilierea și interesele politice. Or, după părerea noastră, de acest prag s-au lovit în ultimii ani toate proiectele de modernizare a legislației electorale⁷² pe care le-am prezentat, în

⁷⁰ Decizia nr. 682/2012 cu privire la obiecția de neconstituționalitate a Legii privind modificarea și completarea Legii nr. 35/2008 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului și pentru modificarea și completarea Legii nr. 67/2004 pentru alegerea autorităților administrației publice locale, a Legii administrației publice nr. 215/2001 și a Legii nr. 393/2004 privind Statutul aleșilor locali, publicată în Monitorul Oficial nr. 516 din 25 iulie 2012.

⁷¹ www.roaep.ro – comunicate de presa – 25 ianuarie 2011.

⁷² Situația nu este singulară domeniului electoral. Aceeași soartă de faceri și prefaceri continue, fără continuitate și voință fermă de realizare a avut-o și Codul administrativ și/sau de procedură administrativă. Pentru o analiză a travaliului nefinalizat al acestora a se vedea Irina Lazar, *Aventura adoptării Codului Administrativ al României: context, provocări și paradoxuri*, Conferința internațională “Tradiție și reformă în societatea românească. Repere Europene”, Iași, 25 martie 2012, *Journal of Legal Studies* no 3/2012, Ed. Lumen, Iași, pp. 287-303. Nici Codul Penal și de procedură penală ori cel civil și de procedură civilă nu au făcut excepție de la regula românească a tergiversării inutile. A se vedea în acest sens Roxana Albăstroi, *The New Codes – Tradition and Modernity in the Post-Communism*,

ciuda faptului că o legislație încheată (eventual, sub forma unui cod) ar duce la o mai mare stabilitate a scenei politice, a funcționării instituțiilor electivă și, nu în ultimul rând, la o mai mare încredere a cetățenilor în sistemul electoral și în autorități. „ Or, numeroasele încercări ale legiuitorului de a facilita participarea la vot, de a adapta organizarea și desfășurarea alegerilor la o serie de factori existenți la un moment dat – cum ar fi cei de natură economică –, încercarea demodernizare sau pur și simplu de corelare a normelor pot avea, prin instabilitatea creată, efecte contrare celor scontate – în sensul demobilizării cetățenilor”⁷³.

Cea mai recentă discuție de pe scena publică pe tema legii votului prin corespondență aduce în prim-plan mai degrabă controverse și orgolii politice cu privire la care partid susține (mai mult) un asemenea demers, cine sunt inițiatorii și cum se erijează aceștia în salvatorii sistemului electoral românesc, decât analize juridice și tehnice cu privire la desfășurarea votului în condiții de securitate și eficiență. Sunt *vehiculate astfel mai multe variante de proiecte de lege a votului prin corespondență*. Fără a face referire la culori politice, ne vom opri atenția asupra aceluia care cuprinde, în opinia noastră, cea mai bună reglementare „de pe piață” a votului prin corespondență⁷⁴.

Acest proiect a avut ca sursă sistemul francez (pe care l-am prezentat anterior) și are o structură logică și juridică foarte încheată. El se adresează exclusiv cetățenilor români cu domiciliul în străinătate care ar urma să voteze astfel pentru alegerile naționale, europarlamentare sau pentru referendumurile naționale. Procedura și mecanismele de desfășurare presupun parcurgerea aceluiași etape și merg în aceeași notă (deja!) clasică pe care am prezentat-o: solicitarea⁷⁵ adresată de cetățeni fie direct Autorității Electorale Permanente, fie misiunii diplomatice a României din statul de domiciliu sau reședință sau oficiului consular al României în a cărei/a cărui circumscripție consulară aceștia își au domiciliul sau reședință; întocmirea unui registru special al persoanelor solicitante și radierea acestora din listele electorale permanente⁷⁶ (pentru a evita votul dublu); emiterea unui certificat de alegător prevăzut cu elemente de siguranță, necesar pentru validarea votului exprimat prin corespondență; trimiterea plicului cu materialele de vot⁷⁷ la adresa indicată

Jurnalul de Studii Juridice, supliment nr. 4, nr. 1-2/2012, International Conference “Tradition and reform in the Romanian society. European Highlights”, Centrul de Cercetări Sociale și Umaniste, Asociația Lumen, Iași, 25 aprilie 2012, pp. 125-142.

⁷³ www.ccr.ro/ccrold/relations/reasons_int/safta.doc.

⁷⁴ <http://www.mediafax.ro/politic/pnl-a-finalizat-proiectul-de-lege-privind-votul-prin-corespondenta-video-14016315>.

⁷⁵ Solicitarea este însoțită de o copie a actului de identitate și o dovadă a domiciliului unde ar urma să îi fie trimise documentele de vot.

⁷⁶ Potrivit proiectului de lege, în situația în care alegătorul a solicitat să își exercite votul prin corespondență, însă din varii motive, nu reușește acest lucru, el se poate prezenta la secțiile de votare amplasate în cadrul ambasadelor și consulatelor unde va vota în modalitatea clasică, urmând să fie înregistrat pe liste electorale suplimentare.

⁷⁷ Conform Art. 17. al proiectului de lege, documentele necesare exercitării votului prin corespondență sunt: a) buletinul de vot; b) certificatul de alegător; c) un plic alb, neinscripționat, în care va fi introdus buletinul de vot, aceasta fiind astfel secretizat; d) declarație pe proprie răspundere a alegătorului că opțiunea sa electorală nu a fost influențată, iar secretul votului nu a fost afectat; e) un sigiliu autocolant care va fi aplicat pe plicul alb, după ce a fost introdus buletinul de vot, pentru a securiza sigilarea acestuia; f) un timbru autocolant, cu elemente de securizare, pe care este imprimat

cu un anumit număr de zile înainte de organizarea alegerilor și returnarea acestuia înainte de data scrutinului (pentru a avea o evidență centralizată a votanților). Sunt prevăzute anumite standarde cu privire la securitatea plicurilor și secretul votului, sunt prezentate sursele de finanțare pentru implementarea acestui sistem (motiv pentru care unele din precedentele proiecte legislative au primit aviz negativ la comisiile de specialitate), sunt trasate mecanismele de colaborare dintre instituțiile implicate în organizarea și colectarea votului prin corespondență. Proiectul se află în dezbateri publice și a fost înaintat și celorlalte grupuri parlamentare pentru analiză, astfel încât să fie transpus într-o lege pe care Parlamentul să o adopte. Rămâne de văzut dacă se va coagula o voință politică în jurul acestui proiect de lege, care, în opinia noastră reprezintă cea mai elaborată formă de până acum. Ne manifestăm pe această cale speranța ca el să nu aibă soarta nefericită a predecesoarelor sale.

§ Concluzii

În încheierea studiului nostru referitor la introducerea votului electronic și/sau prin corespondență în România vom reda un paragraf foarte exemplificativ din Codul bunelor practici în materie electorală, adoptat de Comisia de la Venetia în anul 2002: „stabilitatea dreptului este un element important al credibilității procesului electoral și este esențială pentru consolidarea democrației. Prin urmare, modificarea frecventă a normelor sau caracterul lor complex pot dezorienta alegătorul. Alegătorul poate conchide, în mod corect sau incorect, că dreptul electoral este doar un instrument cu care operează cei care sunt la putere și că votul alegătorului nu mai este elementul esențial care decide rezultatul scrutinului. Necesitatea de a garanta stabilitatea nu privește, în practică, atât principiile fundamentale a căror contestare formală este greu de imaginat, cât cea a unor reguli mai precise ale dreptului electoral, în special a celor care reglementează sistemul electoral propriu-zis, componenta comisiilor electorale și constituirea teritorială a circumscripțiilor. Aceste trei elemente sunt frecvent – în mod corect sau incorect – considerate a fi factori decisivi în determinarea rezultatelor scrutinului. De aceea, trebuie evitate nu numai manipulările în favoarea partidului la putere, ci chiar tentativele de manipulare. Ceea ce trebuie evitat, este nu atât modificarea sistemelor de scrutin – ele pot fi întotdeauna îmbunătățite –, ci modificarea lor frecventă sau cu puțin timp (mai puțin de un an) înainte de alegeri. Chiar în absența unei intenții de manipulare, modificările vor fi dictate de interesele iminente ale partidului politic”⁷⁸.

Clasa politică din România va avea de trecut în anul 2015 un examen important în domeniul modernizării legislației electorale. În prezent există deja elaborat un (alt) Cod

cuvântul “VOTAT”; g) instrucțiuni cu privire la procedura exprimării votului prin corespondență; h) plic pentru returnarea corespondenței, care va avea imprimată, ca adresă a destinatarului, adresa Biroului Electoral al circumscripției electorale pentru românii cu domiciliul sau reședința în străinătate;

⁷⁸ Pct. 63 și 64, p. 27, <http://www.e-democracy.md/files/elections/venice-code-good-practice-19-10-2002-ro.pdf>.

electoral și proiecte de lege a votului prin corespondență, însă este nevoie (mai mult decât oricând) de o voință politică comună de a organiza dezbateri serioase în Parlament și în comisiile de specialitate, este nevoie de implicarea reală a organizațiilor societății civile în analizarea acestor prevederi, căci „numai transparența, imparțialitatea și independența față de orice manipulare politică vor asigura o bună administrare a procesului electoral, începând cu perioada pre-electorală până la finalizarea procesării rezultatelor”⁷⁹ și vor determina o „percepție și o atitudine civică corespunzătoare a cetățenilor ce pot impune astfel o conduită adecvată competitorilor electorali”⁸⁰.

⁷⁹ *Idem.*, pct. 68.

⁸⁰ Decizia nr. 51/2012 a Curții Constituționale, publicată în Monitorul Oficial nr. 90 din 3 februarie 2012

ROLUL AUTORITĂȚILOR ADMINISTRATIVE AUTONOME ȘI AL UNOR INSTITUȚII GUVERNAMENTALE ÎN PROCESUL DE APLICARE A DREPTULUI

Drd. Alexandra OANȚĂ

*Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea din Craiova*

Abstract:

Application of legal norms, as a form of law realization by the State organs, involves two types of actions: stimulating and repressive. Besides the courts and authorities of central and local public administration, an important role in the activity of law realization plays autonomous administrative authorities and governmental institutions with administrative-judicial powers. According to Government Order no. 137/2000 on preventing and sanctioning all forms of discrimination, the National Council for Combating Discrimination is an autonomous State authority with legal personality under parliamentary control and, at the same time, the guarantor of the observance and implementation of the principle of non-discrimination. Another body with administrative and judicial activity is the National Board of Appeals Solving, which handles the objections formulated in the framework of the procedure for the award of public procurement contracts, of contracts for public works concession and of services concession contracts. Other authorities analyzed are: the Competition Council, the autonomous administrative authority exercising powers under the provisions of the Law on competition no. 21/1996, as amended and supplemented; the National Authority for Consumer Protection, a specialized body of the central public administration established under the Governmental Decision no. 700/2012; the National Audiovisual Council, an autonomous institution under parliamentary control, single regulatory authority in the field of audiovisual programs.

Keywords: judicial activity, State body, Council, appeal, sanction.

După revoluția din 1989, România a făcut eforturi în sensul evoluției instituționale, pentru „întărirea și reformarea aparatului de stat, cât mai ales dobândirea și consolidarea unei administrații moderne și eficiente, capabilă să asigure coerența necesară și coordonarea prin conlucrarea cu ministerele și instituțiile implicate”¹, precum și pentru

¹ Cezar Avram, Parmena Popescu, Roxana Radu, *Politici sociale*, vol. I, Ed. Alma, Craiova, 2006, p. 18.

schimbarea mentalităților care au stat la baza vechiului sistem. Aceste eforturi au implicat și apariția autorităților administrative autonome, precum și al unor instituții cu atribuții de control în domeniul aplicării legislației.

Aplicarea normelor juridice, ca formă de realizare a dreptului de către organele statului, implică două tipuri de acțiuni: stimulative și represive. Alături de instanțele judecătorești și de autoritățile administrației publice centrale și locale, un rol important în activitatea de realizare a dreptului îl joacă autoritățile administrative autonome și instituțiile guvernamentale cu atribuții administrativ-jurisdicționale. Acestea sunt instituții de tip tehnocratic, alcătuite din specialiști sau personalități independente din punct de vedere politic”, „ale căror prestigiu și probitate pot fi o garanție a independenței lor de acțiune”².

Una dintre instituțiile supuse analizei este *Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD)*, respectiv autoritatea de stat autonomă, cu personalitate juridică, aflată sub control parlamentar și, totodată, garant al respectării și aplicării principiului nediscriminării în conformitate cu legislația internă în vigoare și cu documentele internaționale, la care România este parte. În exercitarea atribuțiilor sale, stabilite de O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, Consiliul își desfășoară activitatea în mod independent, fără ca aceasta să fie îngredită sau influențată de către alte instituții ori autorități publice. În scopul elaborării și implementării de politici publice în materia nediscriminării, CNCD se consultă cu autoritățile publice, organizațiile neguvernamentale, sindicatele și alte entități legale, care urmăresc protecția drepturilor omului sau care au un interes legitim în combaterea discriminării. În vederea prevenirii și combaterii faptelor de discriminare, CNCD își exercită atribuțiile în domeniul medierii actelor de discriminare, al investigării, constatării și sancționării faptelor de discriminare, al monitorizării cazurilor de discriminare, precum și al acordării de asistență de specialitate victimelor discriminării³.

CNCD are atribuții jurisdicționale în domeniul sancționării contravențiilor prevăzute de O.G. nr. 137/2000⁴, soluționând cazuri care au ca obiect discriminarea și dezvoltând o strategie sectorială în scopul prevenirii și combaterii discriminării etnice⁵. CNCD își exercită competențele de soluționare a conflictelor izvorâte din încălcarea principiului egalității de tratament la sesizarea unei persoane fizice sau juridice ori din oficiu. Astfel, persoana care se consideră discriminată poate sesiza Consiliul în termen de un an de la data săvârșirii faptei sau de la data la care putea să ia cunoștință de săvârșirea ei⁶, sesizare ce urmează a fi soluționată de Colegiul director al CNCD. Prin cererea introdusă, persoana care se consideră discriminată are dreptul să solicite înlăturarea consecințelor faptelor discriminatorii și restabilirea situației anterioare discriminării. Colegiul director dispune măsurile specifice constatării existenței discriminării, cu citarea obligatorie a părților.

² Mihai Coman, *Introducere în sistemul mass-media*, Ed. Polirom, Iași, 2007, p. 57.

³ Pentru detalii, a se vedea Roxana Cristina Radu, *Opinii privind soluționarea conflictelor individuale de muncă izvorâte din încălcarea principiului egalității de tratament*, în Marioara Tichindelean, Monica Gheorghe (ed.), *Conferința națională „Conflictul de muncă: Dezbateri teoretice și practice”*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 116-117; George Gîrleşteanu, *Autorități administrative autonome*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 189-193.

⁴ Cezar Avram, Parmena Popescu, Roxana Radu, *op. cit.*, vol. I, p. 76-77.

⁵ Ana Maria Preoteasa, Sorin Cace, Gelu Duminiță (coord.), *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor: Vocea comunităților*, București, Ed. Expert, 2009, p. 16.

⁶ Art. 20 alin. (1) din O.G. nr. 137/2000.

Persoana interesată are obligația de a dovedi existența unor fapte, care permit a se presupune existența unei discriminări directe sau indirecte, iar persoanei împotriva căreia s-a formulat sesizarea îi revine sarcina de a dovedi că faptele nu constituie discriminare. În fața Colegiului director se poate invoca orice mijloc de probă, inclusiv înregistrări audio și video sau date statistice. Hotărârea Colegiului director de soluționare a unei sesizări se adoptă în termen de 90 de zile de la data sesizării și se comunică părților în termen de 15 zile de la adoptare, producând efecte de la data comunicării. Hotărârile pot fi atacate la instanța de contencios administrativ, potrivit legii. Hotărârile, care nu sunt atacate în termen de 15 zile, constituie de drept titlu executoriu.

Dreptul de a sesiza CNCD este doar o opțiune a persoanei care se consideră discriminată care, potrivit art. 27 alin. (1) din O.G. nr. 137/2000, are posibilitatea de a formula, în fața instanței de judecată, o cerere pentru acordarea de despăgubiri și restabilirea situației anterioare discriminării sau anularea situației create prin discriminare, potrivit dreptului comun⁷. Cererea în justiție⁸ nu este condiționată de sesizarea Consiliului, prin urmare, victima discriminării are la dispoziție două opțiuni, pe care le poate exercita separat sau cumulativ.

Un alt organism cu activitate administrativ-jurisdicțională este *Consiliul Național de Soluționare a Contestărilor (CNCS)*, care soluționează contestațiile formulate în cadrul procedurii de atribuire a contractelor de achiziție publică, a contractelor de concesiune de lucrări publice și a contractelor de concesiune de servicii. Obiectivul principal al înființării acestui organism a fost «realizarea unui sistem al achizițiilor publice eficient și credibil (...), cu impact asupra tuturor celorlalte arii de interes ale acquis-ului comunitar aferent «Pieței interne»», așa cum a fost expres reglementat în H.G. nr. 901/2005⁹.

Procedura de soluționare a contestațiilor privind aplicarea procedurilor de atribuire a achizițiilor publice, reglementată de O.U.G. nr. 34/2006, respectă prevederile art. 9 din Convenția Națiunilor Unite împotriva corupției¹⁰ (care stabilesc în sarcina fiecărui stat parte să „ia, conform principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, măsurile necesare pentru a stabili un sistem corespunzător de achiziții publice care să se bazeze pe transparență, concurență și criterii obiective pentru luarea de decizii și care, între altele, să fie eficiente pentru prevenirea corupției”) și ține seama de valori-cadru, precum existența unui „sistem de recurs intern eficient, inclusiv un sistem de apel eficient, care să garanteze exercițiul căilor de atac în cazul încălcării regulilor sau procedurilor stabilite conform prezentului paragraf”. Consiliul este un organism administrativ, cu atribuții jurisdicționale, de drept public, care dispune de independența necesară îndeplinirii actului administrativ-jurisdicțional, nefiind subordonat nici unei autorități administrative centrale sau locale ori vreunei instituții publice.

Orice persoană care se consideră vătămată într-un drept ori într-un interes legitim printr-un act al autorității contractante, prin încălcarea dispozițiilor legale în materia

⁷ Roxana Cristina Radu, *art. cit. în loc. cit.*, p. 117.

⁸ Termenul pentru introducerea cererii este de 3 ani și curge de la data săvârșirii faptei sau de la data la care persoana interesată putea să ia cunoștință de săvârșirea ei [art. 27 alin. (4) din O.G. nr. 137/2000].

⁹ H.G. nr. 901/2005 privind aprobarea Strategiei de reformă a sistemului achizițiilor publice, precum și a planului de acțiune pentru implementarea acesteia în perioada 2005-2007, publicată în M. Of. nr. 758 din 19 august 2005.

¹⁰ Ratificată prin Legea nr. 365/2004, publicată în M. Of. nr. 903 din 5 octombrie 2004.

achizițiilor publice, poate solicita anularea actului, obligarea autorității contractante de a emite un act, recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim pe cale administrativ-jurisdicțională sau în justiție, în condițiile prezentei ordonanțe de urgență.

Partea nu se poate adresa, pentru soluționarea aceleiași cereri, concomitent Consiliului Național de Soluționare a Contestatiilor și instanței judecătorești competente. În caz contrar, se prezumă renunțarea la calea administrativ-jurisdicțională, partea având obligația de a notifica Consiliului introducerea cererii la instanța judecătorească competentă.

CNSC este competent să soluționeze contestațiile formulate în cadrul procedurii de atribuire, înainte de încheierea contractului, prin complete specializate, constituite potrivit Regulamentului de organizare și funcționare a Consiliului. Contestația se soluționează de un complet format din 3 membri ai Consiliului, dintre care unul are calitatea de președinte de complet, conform principiilor de drept expres reglementate¹¹: legalitate, celeritate, contradictorialitate și dreptul la apărare. În exercitarea atribuțiilor sale, Consiliul adoptă decizii. În ceea ce privește deciziile sale, CNSC este independent și nu este subordonat Autorității Naționale pentru Reglementarea și Monitorizarea Achizițiilor Publice.

Procedura de soluționare a litigiilor în fața Consiliului este asemănătoare procedurii în fața instanței de judecată, așa cum rezultă din dispozițiile art. 275-278 din O.U.G. nr. 34/2006 privind atribuirea contractelor de achiziție publică, a contractelor de concesiune de lucrări publice și a contractelor de concesiune de servicii. În vederea soluționării contestației, Consiliul are dreptul de a solicita lămuriri părților, de a administra probe și de a solicita orice alte date/documente, în măsura în care acestea sunt relevante în raport cu obiectul contestației. De asemenea, Consiliul are dreptul de a solicita orice date necesare pentru soluționarea contestației și de la alte persoane fizice sau juridice¹².

Procedura în fața Consiliului este scrisă, iar părțile vor fi audiate numai dacă acest lucru este considerat necesar de către completul de soluționare a contestației. Părțile pot fi reprezentate de avocați și pot depune concluzii scrise sau orale în cursul procedurii. Consiliul se pronunță mai întâi asupra excepțiilor de procedură și de fond, iar când se constată că acestea sunt întemeiate, nu se mai procedează la analiza pe fond a cauzei. Consiliul examinează, din punct de vedere al legalității și temeiniciei, actul atacat și poate pronunța o decizie prin care îl anulează în parte sau în tot, obligă autoritatea contractantă să emită un act sau dispune orice altă măsură necesară pentru remedierea actelor ce afectează procedura de atribuire. În situația în care CNSC apreciază că, în afară de actele contestate în cadrul procedurii de atribuire, există și alte acte care încalcă prevederile O.U.G. nr. 34/2006, la care nu s-a făcut referire în contestație, atunci va sesiza Autoritatea Națională pentru Reglementarea și Monitorizarea Achizițiilor Publice, transmitându-i în acest sens toate datele/documentele relevante în susținerea sesizării. În cazul în care Consiliul admite contestația și dispune luarea unei măsuri de remediere a actului atacat, va preciza și termenul în care aceasta trebuie dusă la îndeplinire, care nu poate fi mai scurt decât termenul de exercitare a căii de atac împotriva deciziei Consiliului¹³. Din

¹¹ Art. 269 din O.U.G. nr. 34/2006.

¹² Art. 275 alin. (1) din O.U.G. nr. 34/2006.

¹³ Așa cum este prevăzut la art. 281 alin. (1) din O.U.G. nr. 34/2006, deciziile Consiliului privind soluționarea contestației și obligarea la plata amenzii pot fi atacate cu plângere la instanța judecătorească în termen de 10 zile de la comunicare, atât pentru motive de nelegalitate, cât și de netemeinicie. Instanța competentă să soluționeze plângerea formulată împotriva deciziei pronunțate de Consiliu este curtea de apel, secția de contencios-administrativ și fiscal în a cărei rază se află sediul autorității contractante [art. 283 alin. (1)].

aceste dispoziții rezultă rolul său principal de remediere și, subsidiar, de anulare a procedurilor de atribuire nelegale. CNSC poate respinge contestația ca fiind nefondată, tardivă, lipsită de interes, lipsită de obiect, ca fiind introdusă de o persoană fără calitate sau neîmputernicită să formuleze contestația, precum și pe orice altă excepție de procedură sau de fond. În funcție de soluția pronunțată, Consiliul va decide asupra continuării sau anulării procedurii de achiziție publică. Consiliul poate lua act, oricând în cursul soluționării contestației, de renunțarea la aceasta de către contestator. Consiliul poate obliga, la cerere, partea în culpă la plata cheltuielilor efectuate în cursul soluționării contestației.

În afară de activitatea desfășurată în domeniul achizițiilor publice în baza O.U.G. nr. 34/2006, Consiliul are și alte atribuții cum ar fi: de a soluționa, pe cale administrativ-jurisdicțională, contestațiile formulate de orice persoană care se consideră vătămată într-un drept ori într-un interes legitim printr-un act al partenerului public, prin încălcarea dispozițiilor legale în materia parteneriatului public-privat¹⁴; de a soluționa, pe cale administrativ-jurisdicțională, contestațiile formulate de orice persoană care se consideră vătămată într-un drept ori într-un interes legitim printr-un act al autorității contractante, prin încălcarea dispozițiilor legale în materia contractelor de achiziție publică, inclusiv a contractelor sectoriale, și a acordurilor-cadru atribuite în domeniile apărării și securității¹⁵. În concluzie, misiunea CNSC se desfășoară pe baza a patru piloni principali, respectiv: soluționarea contestațiilor formulate de operatorii economici cu privire la procedurile de atribuire; dispunerea unor măsuri de remediere în cadrul procedurilor de atribuire și, doar în situația în care aceste măsuri sunt imposibil de adoptat, anularea procedurilor de atribuire; soluționarea cu celeritate a contestațiilor depuse (termenul mediu de soluționare a contestațiilor fiind de 10-12 zile, termenul legal fiind de 20 de zile de la primirea dosarului achiziției); pronunțarea deciziilor cu respectarea principiilor consacrate de legislația națională și de normele Uniunii Europene în materia achizițiilor publice.

Consiliul Concurenței (CC) a fost înființat prin Legea concurenței nr. 21/1996, republicată, cu modificările și completările ulterioare, ca autoritate administrativă autonomă în domeniul concurenței, cu personalitate juridică, care își exercită atribuțiile potrivit dispozițiilor legii, punând în aplicare și asigurând respectarea prevederilor naționale, dar și a normelor Uniunii Europene în materie de concurență. În baza O.U.G. nr. 21/2011, Consiliul Concurenței a preluat Consiliul de supraveghere din domeniul feroviar de la Ministerul Transporturilor și Infrastructurii, precum și activitatea de concurență nelocală de la Ministerul Finanțelor Publice, conform Legii nr. 149/2011.

Scopul CC constă în protecția, menținerea și stimularea concurenței și a unui mediu concurențial normal, în vederea promovării intereselor consumatorilor, având atribuții de investigare, de emitere de avize pentru proiectele de acte normative care pot avea impact concurențial, de a emite puncte de vedere și a face recomandări Guvernului și organelor administrației publice centrale și locale pentru adoptarea de măsuri care să faciliteze dezvoltarea pieței și a concurenței, de a sesiza organele statului asupra unor situații de

¹⁴ Art. 28 din Legea nr. 178/2010 a parteneriatului public-privat, publicată în M. Of. nr. 676 din 5 octombrie 2010.

¹⁵ Art. 188 din O.U.G. nr. 114/2011 privind atribuirea anumitor contracte de achiziții publice în domeniile apărării și securității, publicată în M. Of. nr. 932 din 29 decembrie 2011.

monopol, putere de sancționare, ca și putere de reglementare ca autoritate națională în domeniul concurenței¹⁶.

CC constată și sancționează contravențiile prevăzute de art. 50-51 din Legea concurenței nr. 21/1996. Rolul corectiv și sancționator al Consiliului Concurenței nu înlătură dreptul la acțiune al persoanelor fizice și/sau juridice pentru repararea integrală a prejudiciului cauzat lor printr-o practică anticoncurențială prohibită de lege. Consiliul Concurenței dispune efectuarea de investigații, potrivit atribuțiilor sale, în condițiile art. 40 din Legea concurenței: a) din oficiu; b) la plângerea unei persoane fizice sau juridice afectate în mod real și direct prin încălcarea prevederilor art. 5 alin. (1), art. 6, 12 și 15; c) la cererea agenților economici sau a asociațiilor de agenți economici interesați, conform prevederilor art. 5 alin. (2) sau ale art. 13 alin. (2); d) la cererea oricăreia dintre autoritățile, instituțiile, organizațiile sau a oricăruia dintre organele menționate la art. 29 lit. a)-f). De asemenea, în exercitarea atribuțiilor sale, CC sesizează Guvernul asupra existenței unei situații de monopol sau a altor cazuri, asemenea celor prevăzute la art. 4 alin. (2) și (3), și propune acestuia adoptarea măsurilor necesare pentru remedierea disfuncționalităților constatate; sesizează instanțele judecătorești asupra cazurilor în care acestea sunt competente; sesizează Guvernului cazurile de imixtiune a organelor administrației publice centrale și locale în aplicarea prezentei legi; propune Guvernului sau organelor administrației publice locale luarea de măsuri disciplinare împotriva personalului din subordinea acestora, în cazul în care acesta nu respectă dispozițiile obligatorii ale Consiliului Concurenței¹⁷.

În activitatea sa, autoritatea română în materie de concurență elaborează reglementările necesare aplicării Legii concurenței nr. 21/1996, cu modificările și completările ulterioare. Conform art. 27, Consiliul Concurenței adoptă regulamente și instrucțiuni, emite ordine, ia decizii și formulează avize, face recomandări și elaborează rapoarte în aplicarea prevederilor acestei legi. Consiliul Concurenței adoptă regulamente, în special cele care privesc: organizarea, funcționarea și procedura; autorizarea concentrărilor economice; exceptarea unor categorii de întelegeri, decizii ale asociațiilor agenților economici sau practici concertate; regimul dispenselor; constatarea și aplicarea sancțiunilor prevăzute de lege; tarifele pentru notificări, solicitări de dispense, de acces la documentație și eliberare de copii sau extrase; inspectorii de concurență; regimul disciplinar al personalului. Instrucțiunile adoptate de CC privesc în special: notificările de concentrări economice; solicitările de dispense și prorogarea de dispense; calcularea cifrei de afaceri și a plafoanelor valorice prevăzute de lege; definirea pieței relevante în scopul stabilirii părții substanțiale de piață; plata taxelor și a tarifelor stabilite prin prezenta lege și prin regulamente. Consiliul Concurenței emite ordine prin care stabilește plafoanele valorice revizibile periodic, prevăzute de lege, pune în aplicare, suspendă sau abrogă propriile reglementări adoptate, dispune efectuarea de investigații, ordonă inspecții și măsurile de luat în privința agenților economici. Deciziile sunt acte individuale de administrare, gestiune și disciplină internă, de aplicare de sancțiuni, de autorizare, de acordare și de prorogare de dispense.

Atribuțiile jurisdicționale ale Consiliului Concurenței constau în soluționarea plângerilor formulate în baza dispozițiilor Legii nr. 21/1996, precum și a cererilor și notificărilor privind concentrările economice.

¹⁶ Pentru detalii, a se vedea George Gîrleşteanu, *op. cit.*, p. 121-126.

¹⁷ Art. 26 lit. h), i), k), n) din Legea concurenței nr. 21/1996.

Autoritatea Națională pentru Protecția Consumatorilor (ANPC) a fost înființată în baza Hotărârii Guvernului nr. 700/2012. Autoritatea Națională pentru Protecția Consumatorilor este o instituție publică, funcționând ca organ de specialitate al administrației publice centrale, cu personalitate juridică, în subordinea Guvernului și în coordonarea ministrului economiei, comerțului și mediului de afaceri.

ANPC are atribuții de reglementare, avizare, supraveghere, control, sancționare. În ceea ce privește activitatea sancționatorie, constată contravenții și dispune măsuri de limitare a consecințelor producerii, prestării, importului, comercializării sau oferirii gratuite a unor produse alimentare ori nealimentare și servicii, inclusiv servicii financiare, care nu sunt în concordanță cu dispozițiile legale din domeniile de activitate ale Autorității, prin aplicarea sancțiunilor contravenționale prevăzute de lege, putând lua măsuri de suspendare/sistare a activității ca urmare a constatării încălcării legislației de protecție a consumatorilor și a măsurilor stabilite prin procesele-verbale de constatare a contravenției și, de asemenea, seizează organele de urmărire penală ori de câte ori constată încălcări ale legii penale¹⁸.

Asigurarea informării corecte a publicului, respectarea dreptului fundamental al persoanei la informație, este realizat de autorități și instituții care monitorizează transmiterea și conținutul informațiilor, precum și condițiile de acces egal la recepție, și care sancționează încălcarea dispozițiilor legale¹⁹. Dintre aceste instituții cu atribuții în domeniul mijloacelor comunicării de masă, cea mai importantă este *Consiliul Național al Audiovizualului (CNA)*. Înființat inițial prin Legea Audiovizualului nr. 48/1992, funcționarea și organizarea Consiliului Național al Audiovizualului sunt în prezent reglementate de Legea audiovizualului nr. 504/2002, care prevede că acesta este o autoritate publică autonomă sub control parlamentar, garant al interesului public în domeniul comunicării audiovizuale [art. 10 alin. (1)], având menirea să încurajeze dezvoltarea funcționării într-un mediu concurențial a pieței libere din domeniul audiovizual. În calitate de autoritate unică de reglementare în domeniul serviciilor de programe audiovizuale²⁰, CNA are obligația să asigure respectarea câtorva direcții și principii generale pentru funcționarea democratică a comunicării audiovizuale, atât din perspectiva publicului, cât și a mijloacelor de comunicare, principii printre care se numără: respectarea exprimării pluraliste în cadrul conținutului serviciilor media de programe; pluralismul surselor de informare a publicului; încurajarea liberei concurențe; un raport echilibrat între serviciile de programe cu acoperire națională, locale, regionale sau tematice; protejarea demnității umane, a dreptului la propria imagine și protejarea minorilor; protejarea limbii, a culturii române, a minorităților naționale și altele. Această instituție, deși administrativă, se află sub controlul Parlamentului care e organ politic. De asemenea, nu se poate face abstracție de faptul că transmiterea informațiilor către public se face în cadrul unor relații comerciale²¹.

¹⁸ Art. 3 alin. (1) lit. j) și art. 8 alin. (1) din Hotărârea Guvernului nr. 700/2012.

¹⁹ Maria Năstase Georgescu, *Reflecții privind regimul constituțional al unor drepturi*, în *Studii de Drept Românesc*, an 21(55), nr. 3, iulie-septembrie 2009, p. 213.

²⁰ În legătură cu acest aspect, în literatura de specialitate s-a subliniat faptul că puterea de reglementare a CNA acoperă numai sfera audiovizualului, domeniul presei scrise fiind exclus pe motivul că orice tentative de reglementare ar încălca dreptul la informație și libertatea de exprimare. A se vedea Emil Ioan Moțiu, *Autoritățile administrative autonome din domeniul siguranței naționale și al mediatizării informațiilor*, Ed. C.H. Beck, București, 2010, p. 37.

²¹ Maria Năstase Georgescu, *art. cit. în loc. cit.*, p. 213.

CNA are atribuții de reglementare în domeniul serviciilor de programe audiovizuale, în condițiile și cu respectarea prevederilor Legii nr. 504/2002 [art. 10 alin. (2)], de control asupra conținutului programelor oferite de radiodifuzori numai după comunicarea publică a acestor programe [art. 10 alin. (4)], de sancționare a încălcării prevederilor Legii audiovizualului [art. 88 alin. (1)], de sesizare a autorităților competente cu privire la apariția sau existența unor practici restrictive de concurență, a abuzului de poziție dominantă sau a concentrărilor economice, precum și cu privire la orice alte încălcări ale prevederilor legale care nu intră în competența sa [art. 10 alin. 6)], de recomandare și avizare²².

Exercitarea activității de control se realizează fie din oficiu, fie la cererea unei autorități publice, fie ca urmare a plângerii depuse de o persoană fizică sau juridică afectată în mod direct prin încălcarea prevederilor legii ori ca urmare a plângerii depuse de organizații neguvernamentale specializate în protejarea drepturilor omului, a drepturilor femeii și copilului.

Atunci când ne referim la realizarea dreptului, nu avem în vedere doar instanțele de judecată, chiar dacă substanța activității de justiție constă în hotărârile judecătorești pronunțate de instanțele de diferite grade, ci la ansamblul structurilor care conlucrează la îndeplinirea actului de justiție. Alături de instanțele judecătorești, de Ministerul Public și Consiliul Superior al Magistraturii, ambele având menirea de a asigura apărarea intereselor generale ale societății și ordinea de drept, precum și de a garanta independența justiției²³, regăsim, în cadrul sistemului judiciar, și alte organisme cu atribuții jurisdicționale. După cum se poate observa, instituțiile și autoritățile administrative autonome analizate au un rol bine definit în îndeplinirea actului jurisdicțional, în realizarea dreptului. Având în vedere specificul activității jurisdicționale, tuturor organelor care o îndeplinesc trebuie să li se asigure o serie de garanții, cele mai importante fiind autonomia și independența în luarea deciziilor. Rolul specific al activității de justiție, ca mijloc de aplicare a dreptului, „trebuie să se reflecte într-o poziție de independență față de stat, față de societatea civilă sau politic, față de opinia publică sau mass-media”²⁴. Această independență nu poate fi, însă, decât relativă întrucât organismele respective se subordonează legislației în vigoare, nu pot avea decât acele atribuții conferite de lege, au obligativitatea prezentării de rapoarte și, de asemenea, actele lor de aplicare a dreptului sunt supuse controlului de legalitate exercitat fie pe cale ierarhică (control ierarhic), fie pe cale judecătorească (control judecătorească)²⁵.

În ceea ce privește aplicarea dreptului prin intermediul unor acte specifice cu caracter jurisdicțional de către instituții ale statului și autorități administrative autonome, se impun următoarele concluzii:

- procesul de aplicare a dreptului implică nașterea și dezvoltarea unor raporturi juridice în care un subiect este, în mod obligatoriu, un organ al statului sau o autoritate

²² Pentru detalii, a se vedea George Gîrleşteanu, *op. cit.*, p. 132-133.

²³ Mihail Albici, *Despre drept și știința dreptului*, ed. a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 200.

²⁴ *Ibidem*, p. 202.

²⁵ Pentru detalii, a se vedea George Gîrleşteanu, *op. cit.*, p. 30-33; Emil Bălan, *Instituții administrative*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 92; Pătru Rotaru, *Considerații cu privire la rolul autorităților administrative autonome în statul de drept*, în Iulian Nedelcu (coord.), *Rolul autorităților administrative autonome în societatea românească*, Ed. Universitaria, Craiova, 2008, p. 49-50.

administrativă autonomă care își exercită competențele potrivit competențelor prevăzute de lege;

- autoritățile administrative autonome și instituțiile statului cu atribuții jurisdicționale emit acte individuale de aplicare a dreptului în baza atributelor conferite de lege, acte prin care stabilesc măsuri de sancționare a persoanelor care nesocotesc obligațiile care le revin prin norma juridică;

- autoritățile administrative analizate sunt organisme cu atribuții jurisdicționale, de drept public, care dispun de independența necesară îndeplinirii actului administrativ-jurisdicțional, nefiind subordonate nici unei autorități administrative centrale sau locale ori vreunei instituții publice, spre deosebire de instituțiile publice cu atribuții asemănătoare, care funcționează ca organe de specialitate ale administrației publice centrale, cu personalitate juridică, aflate în subordinea Guvernului și în coordonarea ministrului de resort;

- un organ care elaborează un act de aplicare a dreptului are, deopotrivă, și atribuții de reglementare;

- prin actul de aplicare a dreptului, instituția sau autoritatea administrativă autonomă urmărește protecția drepturilor subiecților participante la viața socială;

- aplicarea dreptului nu presupune în mod exclusiv emiterea unor acte de sancționare a persoanelor care nu au respectat prescripțiile normelor juridice, ci, în principal, acțiuni de prevenire a comportamentelor negative, de mediere a conflictelor, precum și măsuri de remediere a actului atacat.

Portalul universuljuridic.ro:

- ✓ timp de 14 ani am investit în cele mai înalte standarde de informare;
- ✓ a venit momentul să dedicăm un portal profesionist celei mai competitive și mai performante comunități: comunitatea juriștilor;
- ✓ puteți accesa informație juridică reală, certificată editorial, necesară activității dvs., în orice moment;
- ✓ furnizăm conținut pentru cele mai exigente profesii, sub semnătura specialiștilor recunoscuți în domeniu.

www.universuljuridic.ro